ב״ה

קובץ תורני

מה טובו אהליך יעקב

מגדולי וחכמי התורה ולומדיה

פסקים ותשובות חדשות
בענינים העומדים על הפרק
ובארבעה חלקי שו״ע וענינים שונים

לזכרו של הרב הנכבד והיקר
אוהב תורה ולומדיה
רבי **טלי סקוצילס** זצ״ל

העורך והמו״ל
הרב **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט״א
מח״ס ״גם אני אודך״

גליון ב׳

מנחם אב תשע״ט

©

כל הזכויות שמורות

המערכת מקבלת מאמרים ותשובות

בשמחה רבה

בכתובת:

ת.ד 539 בני ברק

טלפון: 052-7128536

7128536@gmail.com

למנויים נא ליצור קשר עם המערכת

קובץ הבא יופיע אי"ה בחודש הבא,

מאמרים אפשר לשלוח עד ט"ז אב.

ב״ה

הקדמה

״מה טובו אהליך יעקב״,

מה מאד מתאים השם הזה לקובץ החדש והנפלא שיוצא עתה לאור ב״ה מיוחד לזכרו הטהור של הרב הנכבד והיקר מאד, אוהב תורה ולומדיה בכל לבו ונפש עד אין קץ, ואהב ללכת לאהלי יעקב לבתי כנסיות ומדרשות בכל עת מצוא תפלתו היה מיוחד מאד בהתעלות רוחניות עצומה כידוע, וכן השיעורים הרבים שהיה הולך עליהם במסירות ובנאמנות אין קץ, והנה הקובץ נקרא **״מה טובו אהליך יעקב״**, והנה ראשי תיבות: **״מ׳ה ט׳ובו״**, גימטריא **״טלי״**, וההמשך **״אהליך יעקב״** , רמז לידידנו עוז הגאון הנפלא מרביץ תורה ברבים ומו״צ בבית הוראה המפורסם יד הרמ״ה בראשות מרן הגה״צ רבי מתתיהו דייטש שליט״א, ה״ה רבי **יעקב אהרן סקוצילס** שליט״א מח״ס **״אוהל יעקב״** י״ג כרכים, ששמח מאד על רעיון זה שהוציא לאור קובץ תורני מכובד לזכר אביו היקר מאד זצ״ל.

וכן ראשי תיבות **״מ׳ה ט׳ובו א׳הליך י׳עקב״**, גימטריא **ס׳**, רמז למשפחת **ס׳קוצילס**.

ויהא רעווא שימליץ טוב לכל משפחתו וכל מכיריו ולכל ישראל וזנכה בקרוב ממש להמשך הפסוק **״משכנתיך ישראל״**, שנזכה למשכן קבע של בנין בית המקדש בתפארתו במהרה בימינו אמן כן יהיה רצון.

בברכת כהנים באהבה

כעתירת **גמליאל הכהן רבינוביץ** [רפפורט]

מח״ס **״גם אני אודך״**

ו״פרדס יוסף החדש״ על המועדים.

תוכן הענינים

גנוזות

הנהגות ופסקים ממרן הגה"ק יחיד בדורו רבי יהושע ליב דיסקין זצוקללה"ה ..... **ג**

פסקי אגרות משה ממרן הגאון רבי משה פיינשטיין זצוק"ל

הלכות מאכלי עכו"ם ועניני סכנה ..... **טז**

מרן הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל

פסקי דינים ממרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל בהלכות חופה וקידושין ..... **כג**

הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל ..... **כה**

פסקי מרן הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל בעל "אור לציון" ..... **כה**

הגאון רבי אפרים גרינבלאט זצוק"ל

פסקים בהלכות שבת ..... **לב**

הגאון רבי ישראל פסח פיינהנדלר זצ"ל

שו"ת בהלכות ברכות וברכת שהחיינו ..... **מ**

הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל

בדין שהחיינו בבין המצרים ..... **מט**

אורח חיים

שאלות ותשובות מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א

בשו"ע או"ח ס' ק"ב בדין לעבור לפני המתפלל ..... **נה**

הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א

פסקים בענינים שונים ..... **ס**

הגאון רבי יוסף ליברמן שליט"א

ש"ץ תפלתו בישיבה ..... **סב**

ייחוד ונגיעה בילדי חינוך מיוחד. קטן באיסור שמיעת קול אשה ..... **סג**

הגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א

פסקים בעניני כבוד הספרים וגניזה ..... **סה**

הגאון רבי שמואל אליעזר שטרן שליט"א
בענין מעשה שבת ויו"ט ..... **סט**

הגאון רבי אשר וייס שליט"א
יסודות בהלכות בורר בשבת ..... **עה**

הגאון רבי חיים יוסף דוד וייס שליט"א
פתיחת פריג'ידער בשבת בזמננו ..... **עז**

הגאון רבי שבח צבי רוזנבלט שליט"א
טעה בתפילות שבת ופתח בברכת חול ..... **פ**
בענין מי ששכח להזכיר מעין המאורע אי צריך שוב להתפלל במנין ובפלוגתת
תוס' וחכמי פרובינצא ..... **פא**

הגאון רבי יצחק שמואל שכטר שליט"א
אדם חלוש על כסא גלגלים אי מותר לו להתפלל ביום היארצייט כש"ץ ..... **פה**

הגאון רבי מרדכי הלוי פטרפרוינד שליט"א
אם מותר להתפלל במקום שייעדוהו לתפילה עבור בני כל הדתות ..... **צא**

הגאון רבי אשר פרוכטר שליט"א
בענין טרימא ומי פירות ..... **צו**

הגאון רבי אליעזר הכהן רבינוביץ שליט"א
חקרי הלכות ובירורים שונים בענין מצות טעימת התבשילין בערב שבת ..... **קה**

הגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א
בעניין סודה למים אחרונים והרבה נפק"מ לסודה אם הוי כמים ..... **קכא**

הגאון רבי אלכסנדר אליעזר קנאפפלער שליט"א
בענין ברכה על הרהור בדברי תורה ..... **קל**

מועדים עניני דיומא

הגאון רבי מתתיהו דייטש שליט"א
סיכום פסקי הלכות ומנהגי 'תשעה באב שחל להיות בשבת' ..... **קלה**

הגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א
בענין רחיצה בתשעת הימים ..... **קמז**

הגאון רבי יהודה טשזנר שליט"א
כמה ענינים בהלכות תשעת הימים ועוד ..... **קנב**

הגאון רבי אשר אנשיל שוורץ שליט"א
קטן שעושה סיום מסכתא בתשעת הימים האם לגדולים מותר לאכול בשר? ..... **קנה**
האם תשעה באב יש לזה דין של מועד וצריך לנהוג בה כמה דיני מועד? ..... **קנז**
האם אסור לעשות הספדים בתשעה באב על אנשים שמתו כיון דאקרי מועד? ..... **קנח**
האם בתשעה באב אין חיוב לקרוע את בגדו כשרואה את המקדש כיון דאקרי מועד? ..... **קנח**

הגאון רבי אלחנן פרינץ שליט"א
מנגינה בצלצול פלאפון בתשעת הימים ..... **קס**
הופעה של מוזיקה ווקאלית בבין המצרים ..... **קסא**

יורה דעה

הגאון רבי יוחנן וואזנר שליט"א
ענינים בטבילת כלים ..... **קסז**

הגאון רבי שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א
תשובות קצרות בהלכות בשר בחלב ועניני או"ה ..... **קסט**

הגאון רבי ישעיהו רוטנברג שליט"א
שאלות מצויות בהמתנת שש שעות ..... **קעד**

הגאון רבי יחיאל מיכל שטיינמעטץ שליט"א
חשש בישול עכו"ם במשרתת גויה בבית ישראל ..... **קעו**

הגאון רבי אהרן יהודה הלוי גרוסמן שליט"א
להכשיר כיסוי מיחם מים שהניחו עליו לחם ובענין בורר בשבת ..... **קפד**

הגאון רבי משה צבי רוטשטין שליט"א
בענין דחיית הטבילה מפני שירגישו אחרים ..... **קפז**

הגאון רבי אביגדור נבנצל שליט"א
תשובות חדשות בהלכות אבילות ..... **קצג**

הגאון רבי נח אייזיק אהלבוים שליט"א
בענין חיוב אבילות על הורים חילונים..... **ריז**

חושן משפט ענינים שונים

פסקי מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א בהלכות האוכל בשוק פסול לעדות ..... **רל**

הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א
בעל הקייטרינג נדהם לגלות שמזמין המנות נמצא באמריקה... ..... **רלג**

הגאון רבי משה בראנדסדורפער שליט"א
בענין אם יש חיוב לתרום כליה להציל נפש אחת מישראל..... **רלו**

הגאון רבי נפתלי גראס שליט"א
שלח צ'ק עם חבירו לפרוט ואיבד אותו בדרך ובענייני הל' לשון הרע..... **רלט**

מכתבי ברכה תגובות והערות למערכת..... **רמז**
הגאון רבי מתתיהו דייטש שליט"א
הגאון רבי נח אייזיק אהלבוים שליט"א
הגאון רבי דוד לאו שליט"א
הגאון רבי אלכסנדר אליעזר קננפפלער שליט"א
הגאון רבי נחמן הלוי הרשקוביץ שליט"א
הגאון רבי אלחנן פרינץ שליט"א
הגאון רבי יעקב אהרן סקוצילס שליט"א
הגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א

גנוזות

הנהגות ופסקים
ממרן הגה"ק יחיד בדורו
רבי יהושע ליב דיסקין זצוקללה"ה

בפירסום ראשון

נערך ונכתב על ידי הגאון המופלא מזכה הרבים נפלאות כש"ת רבי נחום סילמן שליט"א

יו"ר מכון "מורשה"

אקדמות מילין

לקט הנהגות ופסקים ממרן הגה"ק יחיד בדורו רבי יהושע ליב דיסקין זצוקללה"ה וזיע"א - אב"ד בריסק, ובערוב ימיו האיר מכבודו על ארץ הקודש וירושלים ת"ו, בענינים שהזמן גרמן, הלכות תענית, בין המצרים, תשעה באב, זכר לחורבן וענייני הכותל המערבי, יה"ר שיהפכו הימים האלו לששון ולשמחה אכי"ר.

מקבץ זה הנו מתוך הספר "אהל יהושע" - לקט שמועות, הנהגות, פסקים ופרקי חיים ממרן השרף מבריסק העומד לראות אור עולם בקרוב אי"ה בהוצאת מכון "מורשה".

מכיון שרובי הדברים הכתובים כאן אינם מכת"י רבינו אלא שמועות איש מפי איש, לכן אין לסמוך על הנכתב כאן [בין בהלכות ובין בהערות] להלכה ולמעשה, וכל הנכתב כאן הוא בדרך אפשר.

מאמר זה מצורף לקונטרס הנכבד "מה טובו אהליך יעקב" - לזכרו הטהור של האי גברא רבה ויקירא, דחיל ורחים רבנן, משכים ומעריב לבתי כנסיות ובתי דרשות, הד"ר רבי **טלי סקוצליס** זלה"ה מקוינס שבארה"ב, שנלב"ע בחודש סיון השתא, יה"ר שיהיו הדברים לעילוי נשמתו וזכרו הטהור עדי יבא גואל ויקיצו וירננו שוכני עפר.

המנוח הדגול "הולך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו" - זכה להעמיד דור ישרים יבורך, איש לפי מהללו יתברך. ובניהם בנו הגאון המובהק צנא מלא ספרא רבי **יעקב אהרן** שליט"א - מורה ודאין בעיה"ק ירושלים ת"ו, שכבר פקיע שמיה בהוראותיו הברורות וספריו הבהירים.

חובה נעימה להודות לכבוד האכסניה של תורה - במה מופלא זו של מכון "גם אני אודך" שבמסגרתה יו"ל הקובץ הנכבד הזה אשר מחזה ש-ד-י יחזה, בראשות ידידנו הדגול ספרא וסייפא, כהן שדעתו יפה, הגאון המופלג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א - רב ומו"צ בעיה"ת רחובות יצ"ו. יה"ר שיזכה להמשיך במפעליו החשובים, לאורך ימים ושנות חיים, יפוצו מעינותיו חוצה בבריאות איתנה ונהורא מעליא אכי"ר.

נחום סילמן

תעניות

כשנהיה רבינו בן י״ח, צוה אותו אביו הגאון רבי בנימין זלה״ה שיצום באותו היום. ואף אביו הגאון צם באותו היום[א].

דעת רבינו שהנכנס לבית הכנסת ביום תענית צבור באמצע קריאת ויחל והוא אינו מתענה עמם שמעיקר הדין יכול לצאת באמצע הקריאה ואינו מחוייב להישאר עד הסוף, אך יש ענין שיישאר משום ״ברוב עם הדרת מלך״, לכן יש להתיר רק כשרוצה לצאת לדבר מצוה[ב].

בין המצרים

פעם כשחל י״ז בתמוז בשבת ונדחה התענית ליום ראשון, שלח רבינו פקודה לאברכי בית המדרש ״משכנות״ שלא

א. הגאון רבי משולם דוד הלוי סולובייצ׳יק שליט״א - שיעורי רבנו משולם דוד הלוי (דרוש ואגדה, עמ׳ פ). וז״ל: ״ביום שנעשה המהרי״ל דיסקין ז״ל בן שמונה עשרה שנה, אמר לו אביו ר׳ בנימין ז״ל שיצום וגם הוא צם, ואח״כ במוצאי הצום קרא ר׳ בנימין לבנו והתחיל לבכות ובכה זמן רב, שאלו ר׳ יהושע ליב מה פשר הדבר? וענה לו ר׳ בנימין: אינני בוכה על כך שלא תעשה עבירות, ידוע לי שתתרחק מן העבירות, אבל אני בוכה ומבקש על כך שכל ימיך תנהג לפנים משורת הדין. מאותו היום שינה ר׳ יהושע ליב ז״ל את דרכו לגמרי ונהג בצניעות ובהסתרה, וכל מה שהתפרסם המהרי״ל לגאון בתורה הוא ממה שהיה עד שנת י״ח שהיה חריף מאוד ופלפל הרבה עם אחרים, אבל מגיל י״ח ואילך היה נסתר מאוד ולא שמעו ממנו אלא מעט מזעיר״.

ב. שו״ת מהרי״ל דיסקין (קונטרס אחרון, סימן ה אות טו). וז״ל: ״מספקא לי (באו״ח סימן קמו) אם יש ציבור שמתענין וקורין ויחל, אי שרי לאחד שאינו מתענה לצאת באמצע הקריאה. ומסברא שרי ואין להקשות ממ״ש הת״י (יומא ע.) דאסור לצאת באמצע קריאה דכהן גדול, דהתם שאני דעכ״פ צריך שם הכה״ג לכנופי עשרה דצייתי, וההדיוטים מן המנין, משא״כ כאן. ובאמת קושית ת״י שם בלא״ה י״ל דקאי קושית ש״ס ׳פשיטא׳ על השני דרואה בשריפת פרים הנשרפים. ומ״מ בנדון דידן אין להתיר כי אם לדבר מצוה דבלא זה איכא משום ברוב עם וגו״ עכ״ל.

ושורש הדברים, הלכה פסוקה היא בש״ע (סימן קמו סעיף א) ״אסור לצאת ולהניח ספר תורה כשהוא פתוח״. ומקורו מברכות (ח.). וב״פרי מגדים״ (אשל אברהם ס״ק ב) מסתפק במי שבא לבית הכנסת באמצע קריאת ס״ת לחפש אדם וכדומה האם רשאי לצאת באמצע הקריאה. ונוטה לאסור. וכן ב״משנה ברורה״ (ס״ק א) כתב דאפילו יש עשרה דצייתי וגם הוא שמע כבר קריאת התורה אסור. הרי מבואר מדברי המ״ב דהאיסור לצאת באמצע קריאת התורה אינו מדין חיוב שמיעת קריאת התורה אלא מדין כבוד התורה. אמנם דעת רבינו שמי שאינו מחוייב בקריאה זו וכגון בתענית צבור והוא אינו מתענה, הרי שמעיקר הדין יכול לצאת באמצע הקריאה, רק שיש כאן ענין של ברוב עם דרביע עליה, ולכן אין לצאת כי אם לדבר מצוה.

ובשו״ת ״בצל החכמה״ (ה, סימן ל) תמה על דברי רבינו מדברי האור זרוע (הלכות פסחים סימן רכו) שכתב לגבי הפסח שנשחט בשלש כיתות וכמובא בפסחים (סד.), שאלו שכבר שחטו אינם בכלל ברוב עם הדרת מלך משום שאינם חייבים כעת, ויש ללמוד מכך שכל שכן באופן שאינם חייבים כלל מעיקרא שאינם בכלל ברוב עם.

וביאר בדעת רבינו שדווקא לענין שחיטת פסח אינם מצטרפים משום שאלו ששחטו פסחיהם בכת הראשונה אינם מקיימים שום מצוה במה שהם עומדים בעזרה, ולכן לא שייך בעמידתם ברוב עם הדרת מלך, אבל אלו שאינם מתענים אף שאינם חייבים בקריאת פרשת ויחל, מכל מקום הם מקיימים מצות תלמוד תורה בשמיעת קריאתה, ועל כן יש בכך משום ברוב עם הדרת מלך.

יתענו ואמר הטעם שהם לומדים בשקידה ופטורים מלהתענות[ג].

וכשיטת רבינו דאם אינו מחוייב בקריאה זו יכול מעיקר הדין לצאת, כ״כ ב״אשל אברהם״ מבוטשאטש (סימן קמו במהדו״ת) שאם יש מנין בלעדו וכבר שמע הפרשה יכול לצאת. [וראה ב״מנחת פתים״ להגר״מ אריק (או״ח שם) דפליג עליו וסובר לאסור וראייתו מדברי הפמ״ג הנ״ל].

ג. **הגאון רבי משה בלויא זצ״ל בשם הגאון רבי ישעיה חשין זצ״ל - ספר ״על חומותיך ירושלים״** (עמ׳ **רכה**). וז״ל: ״הרה״ג ר׳ ישעי׳ חשין זצ״ל סיפר שפעם חל י״ז בתמוז בשבת ונדחה התענית ליום א׳, אז שלח הגאון **מהרי״ל דיסקין** זיע״א פקודה לאברכי בהמ״ד משכנות שלא יתענו, הם לומדים בשקידה אמר, ופטורים מלהתענות״.

והנה הנהגה זו חידוש גדול שאברכים הלומדים בשקידה פטורים מלהתענות בתע״צ שנדחה. ועוד יותר החידוש שרבינו שלח להם שלא יתענו.

וביאר בד׳ רבינו - הגאון רבי שלום רבינוביץ זצ״ל וז״ל: ״ונראה **שהגאון מבריסק** זצ״ל חידש את חידושו הגדול הזה מפני שסובר שההלכה שצריכים להתענות בתענית שנדחה ליום א׳ הוא תקנה יותר מאוחרת ולא נכללה בתקנה הקדומה שהצריכו להתענות הד׳ צומות. ומפני הטעם שאמרו החכמים שתקנו להתענות ביום א׳ שנדחה, לא עשאוהו חמור כ״כ כמו עיקר התקנה להתענות ביומו״.

״ובאמת שמצינו חילוק להלכה בט״ב שנדחה שמבואר בש״ע (סימן תקנט סעיף ט) שהמוהל והסנדק ואבי הבן יכולים לאכול מפני שיו״ט שלהם הוא. והוכחת הש״ע מהגמ׳ עירובין (מא.) גבי רבי אלעזר בר צדוק ע״ש. ולפי האמור לעיל אפשר להבין הגמ׳ פ״ק דמגילה (ה:) גבי רבא שביקש לעקור ט״ב שחל בשבת, אמר הואיל ואידחי אידחי ולא הודו לו חבריו, שאילו היתה התקנה להתענות באותו יום עצמו ובתענית שנדחה בזמן אחד לא היה עולה על דעת רבי לעקור אותו, מכיון שהחכמים שתקנוהו עשאוהו מקשה אחת כמו אותו יום עצמו, אבל אם נאמר כמש״כ לעיל שהתקנה להתענות בתענית שנדחה היתה תקנה מאוחרת יותר ולכתחילה כשתיקנוה, תיקנוה ביותר קולות וכמ״ש בש״ע לענין מוהל וסנדק ואבי הבן שיכולים לאכול בט״ב שנדחה, ולכך סבר רבי בכלל לדחות את התענית שנדחה ליום א׳ וכמ״ש בפ״ק דמגילה ע״ש״.

״ולכאורה אפשר להביא ראיה לדעת הגאון מבריסק זיע״א בענין תענית שנדחה ליום א׳ מהא דהביאו הפוסקים מגמ׳ עירובין (מא.) לענין ראב״צ שהיה מבני סנאה בן בנימין ולא השלים התענית ובט״ב שחל בשבת ונדחה ליום א׳ ומפני שבע״ש הבאה היה קרבן עצים. והרי ראב״צ היה כבר לאחר החורבן כמבואר ברש״י שם שהיה בזמן ר״ג, כמבואר במס׳ ביצה, והרי אז שייך חיוב חזק להתענות בט״ב עבור חורבן ביהמ״ק, ואילו היו״ט של קרבן עצים כבר לא היה שייך אז שהרי כבר נחרב ביהמ״ק. וצריך לומר שנהגו אותו יום יו״ט משום מהרה יבנה בהמ״ק וכמ״ש במס׳ סוכה לענין יום הנף של העומר ע״ש. והנה ברש״י עירובין שם מבואר דביו״ט של קרבן עצים מותר להתענות בו תענית שעות אפיל לשם תענית ואינו חמור כשבת שאסור להתענות אפילו לשם תענית ואינו חמור כשבת שאסור להתענות אפילו זמן מועט לשם תענית ע״ש. הרי שהחכמים שתיקנוהו לעשותו יו״ט לא עשאוהו חמור כ״כ. ועוד מבואר בתוס׳ עירובין (שם ד״ה בני סנאה) שראב״צ היה כהן ובאמת זה לא היה יו״ט של אבותיו רק או שאמו היתה מבני בנימין או שחתנם היה והשתתף בשמחתם ע״ש. וצריך להבין איך התיר עצמו לאכול כמ״ש בגמ׳ שם ולא השלמנוהו, הרי שלא השלים התענית, ובשלמא אם זה לא היה תענית ציבור היה אפשר להבין שירצה להשתתף בשמחתם, אבל הרי זה לא היה תענית ציבור של תשעה באב החמור מכל התעניות של דברי סופרים וכמ״ש אין תע״צ בבבל אלא ט״ב בלבד, אמנם לפי מש״כ לעיל דהתענית הנדחה היתה תקנה יותר

תשעה באב

בענין לימוד תורה בערב תשעה באב שחל בשבת דאיפליגו הפוסקים מה הדין, דעת רבינו מסכמת עם הנמנעים מללמוד תורה [בדברים המשמחים] בזמן זה[ד].

בענין חולה האוכל בתשעה באב, דעת

מאוחרת ולא נכללה בתקנה הראשונה, א"כ אפשר שהחכמים שתיקנוה הקילו בה גם באופן של ראב"צ הנ"ל ודו"ק".

["אמנם בעיקר דברי התוס' בעירובין הנ"ל דהבאנו לעיל צ"ע מהיכן למדו שחתנו של בעל היו"ט יכול להכלל בשם בעל השמחה להפקיע את עצמו מתענית צבור, והגם שרש"י ז"ל במס' שבת (כג:) כת' דחתנו כבנו היינו לענין לכבדו וכדו, אבל לא להחשב כבנו להפקיע עצמו מתענית צבור. ואף שמצינו כעי"ז במס' קדושין (ח.) בד' התוס' דרב כהנא לקח פדיון הבן בשביל אשתו אף שלא היה כהן, שני תשובות בדבר. חדא, דהרא"ש בהל' בכורות והרמב"ם ז"ל חולקים על התוס' הנ"ל. ועוד, אפילו נאמר דהתוס' כאן בעירובין אזלי לשיטתייהו בקדושין שם ג"כ אין הנידון דומה להתם, דהתם לדעת התוס' יש להאשה זכות לקבל החמש שקלים פדיון הבן, ומכיון שמה שקנתה אשה קונה בעלה היא יכולה לזכות לו שיקח עבורה שאפילו היא תקח את מקודם זהו ג"כ יהיה שלו וכנ"ל, משא"כ בענין אצלנו שהיו"ט הוא שלה שאבותיה הקריבו קרבן עצים, איך היא יכולה לזכות לבעלה את שהם יו"ט לענין שיוכל להפקיע את עצמו מתע"צ של כלל ישראל ודו"ק"].

ובנו"ע לציין כאן שהגאון רבי יוסף חיים זוננפלד זצ"ל נהג לצום את כל עשרת ימי תשובה בצירוף, ומעשה ואיקלע רבינו לביתו של רבי חיים באחד מימי התשובה ופקד עליו לאכול ולשתות - ס' "עמוד אש" (פרק ט).

ד. שו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון, סימן ה אות סו). וז"ל: "עיין ט"ז (סימן תקנג ס"ק ב) [דין ללמוד אחר חצות בערב ט"ב שחל בשבת]. ועיין בכור שור (תענית ל) השיג עליו והדין עמו" עכ"ל.

ובשלחן ערוך (סימן תקנב סעיף י) פסק וז"ל: "אם חל תשעה באב באחד בשבת או שחל בשבת ונדחה לאחר השבת אוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה בעת מלכותו". וכתב הרמ"א (סימן תקנג סעיף ב) וז"ל: "ונהגו שלא ללמוד בערב תשעה באב מחצות ואילך כי אם בדברים המותרים בתשעה באב. ולכן אם חל בע"ש אין אומרים פרקי אבות". וכן הוא ב"מגן אברהם" (שם ס"ק ז) להחמיר שלא ללמוד אלא בדברים המותרים. וכתב הט"ז (שם ס"ק ז) ע"ד הרמ"א שכתב שנהגו שלא ללמוד וז"ל: "הרבה יש לי לתמוה בזה דאם אין איסור באכילת בשר ויין ואדרבה חוב עליו לאכול בשר בשביל כבוד שבת כמ"ש הטור (סוף סימן תקנב), ולמה נחמיר עליו שלא ילמוד משום אבילות... והמנהג שלנו שכתב רמ"א ע"פ מנהגים צריך עיון. ונראה דהלומד בשבת אחר חצות לא הפסיד שם" עכ"ל.

וב"בכור שור" (סוף תענית) כתב וז"ל: "מה שכתב הט"ז ותמה מאד על מה שכתב בהג"ה שנהגו שלא ללמוד בשבת ערב תשעה באב אחר חצות כו' מאי שנא מאכילת בשר. נלע"ד דלא קשה מידי דמשמע בשבת (סג:) דעונג ושמחה לא חדא מילתא היא ועונג לחוד ושמחה לחוד, ולכן אכילת בשר דפשוט דהוה עונג כדכתיב ותתענג בדשן וגו' אסור למנוע בשבת ענגים וקראת לשבת עונג, אבל לימוד תורה דשמחה הוא דמקרי כמ"ש משמחי לב ולא מצינו בשום מקום דמקרי עונג ולא נצטוינו בשבת על השמחה, גם לא נצטוינו ללמוד תורה בשבת משום תענוג רק משום דהוא יום פנוי ואדרבה מבואר בסימן ר"צ דהתלמיד חכם ימשכו יותר באכילה ושתיה כו', וכיון דהוא שמחה בלא עונג אסור ואפילו בשבת... ולכן הנח לישראל

אם אינם נביאים... ומנהגן תורה הוא" עכ"ל. ורבינו בתשובתו הנ"ל ציין להט"ז והשגת הבכור שור עליו וכתב דהדין עמו וכנ"ל.

ובעיקר שיטת הבכור שור דבשבת יש חיוב שמחה וחיוב עונג, כבר מצינו כן בספרי (סדר בהעלותך, פיסקא עז) ששבת נקראת יום שמחה שדרשו שם "וביום שמחתכם - אלו השבתות". וכן מבואר ב"שבלי הלקט" (סימן פב) והו"ד ב"בית יוסף" (סימן רפא) וז"ל: "מה שאמרו ישמחו במלכותך, פירש ה"ר אביגדור כהן צדק נר"ו שסמכו על שאומר וביום שמחתכם ובמועדיכם, ואמר מר וביום שמחתכם זה שבת. ויש לומר שעל זה סמכו לומר וישמחו בך כל אוהבי שמך".

אמנם ראה בצל"ח (ביצה ט:) שחידש דבשבת לא שייך שמחה, דעונג כתיב בשבת, וביו"ט הוא דכתיב שמחה. וכן בשו"ת הגרע"א (קמא, סימן א בהשמטות) ובשו"ת "חתם סופר" (או"ח סימן קסח) שכתבו דבשבת אין חיוב של שמחה אלא עונג. וע"ע ב"דעת תורה" למהרש"ם (או"ח סימן רמב סעיף א) שהביא כמה אחרונים הסוברים דבשבת אין מצוה של שמחה אלא עונג. וע"ע ב"שדי חמד" (כללים, מערכת האל"ף, כלל כב) מה שאסף בזה.

וב"בינה לעתים" (שעל ספר העתים, הלכות עונג שבת, אות קעג) הוכיח כדברי הבכור שור דבלימוד תורה יש בו רק שמחה ולא עונג, שהרי ביום הכפורים תענוג אסור ומותר ללמוד בו. אלא דיש לדחות דאפשר דגם ביום הכפורים אינו אסור אלא תענוג דחמשת עינויים, אבל שאר תענוג שרי.

ובעיקר דין לימוד תורה בערב תשעה באב אחר חצות היום, כתב בביאור הגר"א (סימן תקנג) דחומרא יתירה היא, שהרי בזמן זה אינו נוהג שום דבר מהדברים הנוהגים בתשעה באב כרחיצה וכו'. וכ"כ ה"מאמר מרדכי" (שם אות ב) דהוא מביא הרבה לידי ביטול תורה להלומדים שמתרשלים ללמוד דברים המותרים בט"ב וגם אני בעו"ה כאחד מהם דאין אדם לומד אלא מה שלבו חפץ. וכ"כ ה"חיי אדם" (כלל קלד סעיף י) דהוא חומרא בעלמא. וכ"כ ב"ערוך השלחן" (שם סעיף ד) דאנו רואים בחוש דכיון דמפסיק מלימודו הרגיל אינו לומד עוד, ולכן מי שלומד בכל ערב ט"ב עד הלילה לא הפסיד שכרו. וע"כ מסיק ה"משנה ברורה" (סימן תקנג ס"ק ח) דנראה דמי שרוצה להקל בזה אין מוחין בידו. וכמסקנת המ"ב, כן היה המנהג בישיבת ראדין בהורא החפץ חיים שהיו לומדים בערב תשעה באב כבכל יום אחר וכמובא ב"החפץ חיים חייו ופעלו" (ג, עמ' תתמח).

ובענין לימוד תורה בערב תשעה באב שחל בשבת, מלבד דעות הפוסקים שהובאו לעיל המתירים ללמוד בכל ערב ת"ב, מכ"ש בערב ת"ב שחל בשבת שיש מקום להקל בזה יותר. וכ"כ בשו"ת מהר"ם מלובלין (סימן צט) שבחל תשעה באב בשבת עקרו חכמים כל דיני אבילות מיום זה. וכ"כ ב"מור וקציעה" דיש בזה משום אבילות בפהרסיא. וכן סבר להקל בזה הגרי"ד מבריסק בעל "בית הלוי" והו"ד ב"פרדס יוסף" (פרשת אמור כג, ג). וכן סבר הגר"י אברמסקי וכמובא ב"חזון יחזקאל" (תפילה, עמ' שצט). ודייק כן מלשון הרמב"ם (פרק ה מהלכות תעניות הלכה ח) שכתב "וכן תשעה באב עצמו שחל להיות בשבת אינו מחסר כלום", כלום היינו ממש כלום, כולל תלמוד תורה דשרי. וכן דעת הגרש"ז אויערבאך שבט' באב שחל בשבת יש מקום להקל ללמוד כרגיל כבכל יום וכמובא ב"הליכות שלמה" (פרק טו סעיף י)

אמנם כפי המובא דעת רבינו מסכמת לדעת הבכור שור ודעימיה האוסרים לימוד תורה בערב ת"ב שחל בשבת. וכן סבירא להו לכמה מרבוותא קמאי וכמ"ש בתשובות מהרי"ל (סימן מד). ובהלכות הרי"ץ גיאת (א, הלכות תשעה באב, עמ' לא). וכן נהג בעל התרומת הדשן וכמובא ב"לקט יושר" (ח, או"ח עמ' 110). וכ"כ ב"כנסת הגדולה" (בהגהותיו לבית יוסף, סימן תקנד). שתשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, אין ללמוד בשבת אלא בדברים המותרים בשבת. וכן נהג החזון איש וכמובא ב"ארחות רבינו" (ב, עמ' קלו).

רבינו נוטה שצריך להבדיל קודם האכילה. אמנם לענין קטן הסתפק רבינו האם צריך להבדיל[ה].

נסתפק רבינו בחולה שאוכל בתשעה באב האם צריך ליטול ידיו כדין בשאר ימות השנה, או שעדיף שיאכל ללא נטילת ידים[ו].

ביום תשעה באב שהמנהג הוא שלא אומרים בשחרית שיר של יום, דעת רבינו נוטה שאף במנחה אין לאמרו[ז].

ה. **שו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון, סימן ה אות עב).** וז"ל: "נסתפקתי בחולה שאוכל אם צריך להבדיל תחלה וכן נראה. אך קטן י"ל למ"ש בסי' תקנ"ט דאתי למיסרך. אבל י"ל דשם סריך לחיובא, אבל כאן יאמרו לו דתלי באכילה שאינו חיוב רק שנאסר לאכול קודם ולא סריך בגדלותו כי היכי דפורש מאכילה".

והיינו דלפי המבואר בעירובין (מ:) ביוה"כ לא מקדשין לקטנים דחיישינן דילמא אתי למיסרך. והיינו כשיגדל הקטן, יתרגל לשתות בצום. אך כת' דיש לחלק דבנידו"ד שבאמת אין חובת הבדלה קבועה במוצאי שבת שהוא ליל תשעה באב, וכל מה שמבדילין הוא כדי להתירם באכילה, בזה ליכא למיחש דלמא אתי למיסרך, דהא כשיגדילו ויתענו ממילא לא יבדילו.

וכן מפורש ב"ברכי יוסף" (סימן תקנו אות ג) דחולה המבדיל בתשעה באב יכול ליתן הכוס לתינוק וכו"ע מודו דלא גזריגן שמא אתי למיסרך, שהרי החולה הזה גדול וכמה שנים התענה ועתה ידע הקטן דלהיותו חולה קאכיל וגם אינו עושה שום דבר בשבילו לגזור בו דבלא"ה הוא מבדיל לעצמו.

והנה לענין חולה גדול האוכל בת"ב דעת הפוסקים דעליו להבדיל בת"ב. כ"כ ב"כנסת הגדולה" בתשובה (סימן עא) שחולה האוכל בת"ב יבדיל תיכף במוצ"ש. וכן העתיק ב"שערי תשובה" (סימן תקנו) מדברי ה"ברכי יוסף". וכ"כ הגאון החבי"ף בשו"ת "לב חיים" (ב, סימן קנט).

ולענין קטן האוכל בת"ב, מסקנת הרבה מפוסקי זמננו שאין הקטן מבדיל בכה"ג. כ"כ ב"ארחות רבינו" (ב, עמ' קמה) בשם בעל הקהילות יעקב זלה"ה שקטנים יכולים לאכול בלא הבדלה. וכ"כ בשו"ת "רבבות אפרים" (ג, סימן שעא) בשם מרנן הגרא"י זלזניק והגרי"ש אלישיב זלה"ה. וכ"כ ב"הליכות שלמה" (חודש מנ"א, פרק טז) בשם הגרש"ז אויערבאך זלה"ה. וכן הובא בקובץ "בית לוי" (חוברת יג) בשם הגר"ש ואזנר זלה"ה שלא ראינו שקטן מבדיל במוצ"ש לעצמו. וכן ב"לוח ההלכות והמנהגים" (סדר תשעה באב) בשם הגר"ח קניבסקי שליט"א שכתב שמעולם לא שמענו שמבדילין.

ובשו"ת "שבט הלוי" (ז, או"ח סימן עז ס"ק ו) נשאל בביאור דברי רבינו דמהיכא תיתי שקטן יבדיל, הרי לא שייך כאן כלל חינוך דהלא כשיגדיל לא יאכל בת"ב? והשיב דכיון דכבר נכנס בגדר חינוך הבדלה בשבת פשוטה, א"כ הוא בגדר חינוך הבדלה, אף דענין פרטי זה דהבדלה בת"ב לא שייך ביה חינוך אטו גדלותו. ועוד דכיון דחולה שאין בו סכנה מותר מעיקר הדין גם בגדולים, א"כ צריך לחנך לדעת סדר האכילה בת"ב כזה.

ו. **שו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון סימן ה אות סח)** וז"ל: "יש לעיין, חולה האוכל בט' באב אי נוטל ידיו, או עדיפא למיכל בלי נטילת ידים" עכ"ל.

ובביאור ספיקו של רבינו, ראיתי מי שביאר הענין דיש מקום לומר שאף שמשום סכנה התירו לחולה לאכול בת"ב, מ"מ לא התירו להם איסור רחיצת ידים בת"ב ואין הכרח לומר שיחד עם היתר האכילה הותר לו נט"י, וכל מה שהתירו לחולה, לא התירו אלא מה שמוכרח לו והיינו עצם האכילה אבל לא נטילה שלפניה.

ובשו"ת "יד סופר" (סי' ז') תמה על ספיקו של רבינו מהמבואר בש"ע (סי' תקנ"ד ס"ט) שאם היו ידיו

מלוכלכות בטיט וצואה מותר לרחוץ ידיו להעביר הלכלוך שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג. וא״כ מי שנוטל ידיו לפת, הלא אינו מכוון לשם תענוג אלא למצות חכמים. וכן תמה הגאון רבי יוסף שרגא מלין זלה״ה ראב״ד בריסק בספר ״זכרון יוסף״ (הערות לשו״ת מהרי״ל דיסקין, עמ׳ תסג) וכן הובא לתמוה בשם הגאון רבי חיים קלופט זלה״ה.

בשו״ת ״לבושי מרדכי״ (תנינא יו״ד סי׳ י״א או׳ ג׳) מביא דברי היד סופר וכמסכים לדבריו וכתב שסברתו נכונה מאוד, דיש לחולה הנצרך לאכול לרחוץ את ידיו משום שאין זו רחיצה של תענוג.

ובספר ״אמרי ירוחם״ להגאון רבי ירוחם ורהפטיג (סי׳ טי׳) כת׳ ליישב ספיקו של רבינו מתמיהת האח׳ שהרי אי״ז רחיצה של תענוג. ותו״ד דהנה כת׳ הרמב״ם (פ״ו מהל׳ ברכות הי״ח) ״לט אדם ידיו במפה ואוכל בהם פת... אע״פ שלא נטל ידיו״. והראב״ד שם כת׳ ״לא התירו מפה אלא לאוכלי תרומה בלבד״. ולדעת הרמב״ם, כת׳ המג״א (סי׳ קס״ג סק״א) שהוא אף לכתחילה, אף כשיש לו מים ליטול את ידיו. ולפי זה, חולה האוכל ביוהכ״פ שיכול ללוט את ידיו במפה, למה יטול ידיו במים ביוהכ״פ, שרק נטילה שהיא מוכח שלא לשם תענוג אלא לשם העברת לכלוך וכדומה מותרת ביוהכ״פ, אבל נטילה לצורך אכילה אינה מוכחת שהיא לצורך אכילה שהרי יכול ללוט את ידיו במפה. ונמצא שלדעת הראב״ד פשיטא דשרי לחולה ליטול את ידיו באכילה ליוהכ״פ, שכיון שא״א לו ללוט את ידיו במפה, מוכח שהנטילה היא לשם חובה ולא לתענוג. ונמצא איפוא ספיקו של רבינו תלוי במחלוקת הרמב״ם והראב״ד.

והגר״ז שוב שליט״א ב״שערי זבולון״ (ואו״ח ד, סימן כז אות ה) ביאר ספיקו של רבינו דאע״פ דבתשעה באב בנטילת ידים שחרית נוטל ומברך דלא כהרמב״ם [כפי שהוכיח בשערי זבולון בשיטתו, ע״ש], הוא מפני שפסקינן דמחמת רוח רעה ששולט על הידים דאין לך ידים מלוכלכות יותר מזה, ולכן מותר בנטילת ידים דשחרית. אבל בנטילת לאכילה דההיתר רק משום לצורך מצוה בזה, חושש להרמב״ם (פרק ז מהלכות תפילה הלכה ח) דכמו שלא התיר נט״י לתפילה אע״פ ששיטת הרמב״ם דמברך על נט״י לתפילה, מ״מ מאחר דאפשר להקביל פני שכינה בכל מידי דמנקי מבטל מצות נטילה, לכן גם נטילת ידים לאכילה שאין בזה משום קבלת פני שכינה אין היתר ליטול אף דמבטל בזה מצות נטילת ידים.

וב״ארחות רבינו״ (בנדמ״ח, ב עמ׳ קעו) ביאר ספיקו של רבינו משום שאכילה היא הנאה, א״כ הנטילה לה אף שהיא מצוה, אפשר דמקרי רחיצה לצורך תענוג אף שצריך לאכול לבריאותו, ואינו דומה לרחיצה לתפילה שכולה רחיצה לקדושה.

ומסקנת הרבה אחרנים שהנצרך לאכול בתשעה באב וביום הכפורים נוטל את ידיו, וכ״כ ב״כף החיים״ (סימן תקנד ס״ק נג) דהצריך לאכול בט״ב, יטול עד פרק הזרוע. ומקורו מה״תוספת חיים״ (שעל ה״חיי אדם״, כלל קלה ס״ק י). וכן מובא בשם הגרש״ז אויערבאך ב״הליכות שלמה״ (מועדי השנה, תשרי-אדר, עמ׳ צא) שהאוכל פת ביוהכ״פ חייב ליטול ידיו לסעודה כדין נטילת ידים בשאר ימות השנה. והטעם דכיון דאין זה רחיצה של תענוג שרי. וכן דעת הגר״נ קרליץ שליט״א וכמובא ב״שלמי תודה״ (בין המצרים, עמ׳ לח) דכיון דנטילה זו אינה רחיצה של תענוג שרי כמו שכתב הרמ״א (סימן תריג סעיף ג) לגבי נטילה לכהן העולה לדוכן שמותר ליטול עד הפרק כיון דאינה רחיצה של תענוג וליכא איסור בזה, וא״כ מסתבר דגם הכא מותר ליטול ידיו כיון דאין זה רחיצה של תענוג.

ז. שו״ת מהרי״ל דיסקין (קונטרס אחרון, סימן ה אות ע-עא). ובריש דבריו ציין שם ל״מגן אברהם״ (סימן תקנד ס״ק ו) שהביא דברי ה״לבוש״ שכתב ״בפוזנא נוהגין שאין אומרים תהלים ושיר היחוד, רק למחרתו אומר של אמש ושל היום״. וכתב המג״א: ״ובמדינה זו נוהגין לאמרם במנחה, אע״ג דאסור בת״ת כל היום, צ״ל דס״ל כיון שאומרה דרך בקשה שרי לאומרו במנחה״.

וכתב ע״ז רבינו: ״ואי איישר חילי אבטליני׳, דלומר במנחה לאו רגיליות נינהו, ומי יימר שיש לו

זכר לחורבן ועניני הכותל המערבי

דעתו של רבינו היתה שיש להימנע מלתחוב את אצבעות הידים בין החורים והפרצות שבאבני הכותל המערבי מטעם ביאה במקצת שמה ביאה (ראה זבחים לב:). ויש אומרים שאף שבתחילה סבר לאיסור, לאחר מכן חזר בו והיה פשוט בעיניו להיתר[ח].

תשלומין, ורק בזמן תמיד שאז הלויים עומדים בשיר נהגו לאמרו. ומנ"ל בתמיד של בין הערבים".

והנה בענין זה כבר איפליגו רבוותא וכן נחלקו המנהגים, יש שלא אומרים כלל שיר של יום וכן נראה דעת הגר"א ב"מעשה רב" (אות ר) דאין אומרים שיר של יום בת"ב, ומשמע שאין אומרים כלל לא בשחרית ולא במנחה. וכן נראה דעת רבינו. וכן מנהג יהודי בבל וכנזכר בשו"ת "זבחי צדק" (ג, סימן כב). וראה בקו' "הדרת המעיל" - הנהגות הגרש"א יודלביץ זלה"ה (עמ' מו) שכן נהג שלא לומר שיר של יום אף במנחה.

ויש שאומרים בזמן תפילת מנחה. וכ"כ ב"קיצור שלחן ערוך" (סימן קכד סעיף יט) לאמרה קודם מנחה. וב"אשל אברהם" מבוטשאטש (סימן תקנט) כתב שנוהגים לאמרו במנחה. וכ"כ ב"מנהגי מהרי"ץ" (דושינסקיא, אות רפח) שאומרים שיר של יום קודם מנחה. וב"כף החיים" (סימן תקנט ס"ק מח) מביא שמנהג ק"ק חסידים בית אל לומר שיר של יום בת"ב כמו בכל יום.

ח. הנה התלבטו הפוסקים האם מותר להכניס ידים בחורים שבכותל בהיות וביאה במקצת שמה ביאה ועובי החומה כלפנים, ונחלקו בדיעותיהם בזה, מהם שאסרו באמת מעשות זאת ומהם שהתירו. וכמו"כ נחלקו הפוסקים האם הכותל המערבי הוא חומת העזרה או שהוא חומת הר הבית. והנפקא מינה בדין הוא שאם הוא חומת הר הבית מותר אפילו לאדם טמא להתקרב לכותל שהרי י"א שעובי חומת הר הבית לא נתקדשה שאינה בתוך תחום ת"ק אמה של הר הבית, אבל אם הוא חומת החיל או העזרה צריכים הטמאים להתרחק ממנו שיעור המרחק שבין כותל העזרה לבין כותל הר הבית שהיה בזמן המקדש, ולא ידוע לנו בדיוק שיעור זה. עוד דנו כיו"ב האם עובי החומה הוא בתוך ת"ק אמה על ת"ק אמה של שטח הר הבית [ראה רמב"ם (פרק ה הלכות בית הבחירה הלכה א) דהר הבית היה חמש מאות אמה על חמש מאות אמה].

והגאון רבי מעשיל גלבשטיין זצ"ל בספר "משכנות לאביר יעקב" (ב, טהרת הקודש דף ז.) דן בארוכה בדין זה והעלה להלכה למעשה שהר הבית וחומות הר הבית התקדשו עד ארעית תהומא וביאה במקצת שמה ביאה, וכל הטמאים המשולחים מהר הבית אסורים להושיט ידיהם או ראשם בחורי הכותל המערבי ובפרצות שיש שם. והוסיף שכן דעת רבינו וז"ל: "וכן אמר לי הרב הגאון **ר' משה יהושע ליב זצ"ל** הרב מבריסק, שכן דעתו שאסור להכניס שם ידו מטעם ביאה במקצת שמה ביאה. וסיפר לי ש"ב מ' נטע הירש נ"י [הוא ניהו המגיד מישרים הגאון רבי נטע צבי וייס זלה"ה שהיה מבאי ביתו של רבינו] כשסיפר להרב הנ"ל שיש פרצות בכותל המערבי ומכניסים שם ידיהם ומניחים שם בגדיהם, חרד ואמר הגם שלא שייך איסור מעילה משום ובאו בה פריצים וחללוה, מכל מקום יש בזה איסור משום ביאה במקצת. וכן ראיתי נדפס בשם הרה"ג ר' ישעיה ז"ל שהיה מעיה"ק שהיה חרד אפילו ללכת לכותל מערבי מחשש שמא ישכח ויכניס ידו ויש איסור משום ביאה במקצת".

וסיפר עוד רבי מעשיל ששאל את פיו רבינו "א"כ למה אינו מצוה להכריז איסור? השיב לי שהוא קיבל עליו להתרחק ממחלוקת".

וכ"כ הגאון רבי זאב ביידונביץ זלה"ה בספר "דברי זאב" (ז, סימן ל). וז"ל: "שמעתי בשם **הגריל"ד** ז"ל לחשוש לבלי לשום היד בהחורים שבכותל המערבי מפני כי זה הוה ביאה במקצת".

וכן בספר **תולדותיו של רבינו** "עמוד אש" (עמ' קצג) **כת'**: "דעת **רבינו** היה שאסור להכניס יד לתוך הפרצים שבכותל המערבי".

וכן הסכים הגאון האדר"ת לאסור את הכנסת האצבעות בין חורי הכותל וכפי שכתב במכתבו להגאון רבי מעשיל ונדפס בספרו הנ"ל (דף י.) וז"ל: "לענין איסור הושטת אצבעות בין חורי וסדקי כותל המערבי צדקו דברי מעכ"ג נ"י ע"פ מה שבירר לכל הפרטים הנוגעים לזה שאסור לטמא מבני ישראל להכניס אצבעותיהם שמה משום איסור ביאה במקצת, וכל ירא וחרד לדבר ה' בודאי יחוש לנפשו שלא יושיט גם אצבע אחת בין סדקי כותל המערבי לבל יכשל חלילה בספק איסור תורה".

אולם בשו"ת "אבני נזר" (ב, יו"ד סימן תנ) האריך בזה והעלה דלא שייך לומר ביאה במקצת שמה ביאה לגבי איסור כניסה להר הבית, שי"ל דלא נתקדש הר הבית עד התהום ושזהו היתר ברור לענין בעל קרי ומי שטומאה יוצאת מגופו להכניס אצבעו בנקבים וסדקים שבאבני הכותל המערבי. ועוד שנראה דבמחנה לויה לא אמרינן ביאה במקצת שמה ביאה. ועוד שאין זה דרך כניסה. וכן סבר להקל בזה הגרע"י שלזינגר בעל "לב העברי" בתשובתו שהובאה בסוף ספר "הר הקודש" ("משנתו של רבי עקיבא", סימן יב). וסברתו דכל מה שאמרו באיה במקצת, היינו במקום מקדש ממש, משא"כ בכותל המערבי לא יהיה אלא כמו מחילות ועליות שלא נתקדשו, וכעין שאמרו בפסחים (פו.) מחילות פתוחות לחול שלא נתקדשו. ועי"ש שהעלה עוד סברא להתיר בזה.

ובספר "פדה את אברהם" להגאון מהר"א פלאג'י (מערכת הבי"ת, ערך ביהמ"ק, אות טו) מביא מעשה רב בהגאון מהר"ח בן עטר בעל "אור החיים" שנתן לתלמידו פתקא שיניחנה בכותל המערבי ונזדמנו לו מזונותיו. וכן בספר "מסעות ירושלים" (סדר יום שני) מביא מעשה זה בשם הגאון בעל "מנחת אלעזר" ממונקאטש שבעל אוה"ח נתן פיתקא לאחד ממקורביו שנתהפך עליו הגלגל וציוה אותו לחפש חלל בין אבני הקודש בכותל המערבי ולהטמינה שם.

ובספר "הר הקודש" (עמ' רסה) להגאון רבי משה נחום שפירא כתב בדעת רבינו: "גם הגאון רבי יהושע ליב דיסקין אב"ד בריסק שהיה דעתו בתחילה לאיסור חזר בו והיה פשוט בעיניו להיתר ולא רצה אפילו לפלפל בנידון, מטעם דלדעתו הכותל מערבי וכן שאר כותלי הר הבית הם מחוץ לת"ק על ת"ק אמה ולא נתקדשו כלל בקדושת הר הבית". ומקורו עפ"י מה שכתב ב"משכנות לאביר יעקב" (ב, תמיד פרק א סימן א) שכתב: "אמר לי רב גדול א' כי שמע מהרה"ג מבריסק מהרי"ל נ"י שאין רצונו כלל לפלפל בזה, דלדעתו הכותל המערבי דהר הבית שאנו רואים, לא נתקדש כלל בקדושת המקדש".

ועוד כתב שם: "ולא הבנתי אם כוונתו הוא כי הכותלים דהר הבית בנו מחוץ מחוץ לת"ק אמה אותן שנתן ה' להם את בית המקדש אחר שגלו ישראל ולא נתקדשו כלל. או כונתו כי הכותלים דהר הבית המה נבנו מחוץ לת"ק אמה גם בזמן שבנו בני ישראל את בית המקדש ומעולם לא נתקדשו. ושלחתי לשאול את פיו. ענה ואמר כי הדיעה הראשונה הס מלהזכיר, ואם יש מי שמפקפק בזה, מה נעשה לאפיקורסים המקפקפקים ומכחישים כל התורה, רק כונתו כי הכותלים דהר הבית יכול להיות שנבנו מחוץ לת"ק אמה בזמן שבנו ישראל את בית המקדש ומעולם לא נתקדשו".

אולם עי"ש שדחה את דבריו של אותו רב וז"ל: "תמה אני, כי ביום ב' פרשת פינחס שנה זו כשדברתי עמו מזה, אמר לי אני לא ידעתי כלל שיש פרצות בכותל המערבי ומכניסין שם ידיהם. ולפי מה ששמע ממני שיש שם פרצות כו', נראה כי הצדק אתי".

וכן בספר "תולדות התורת חסד מלובלין" (עמ' קצ) הובא שבתחילה היתה דעתו נוטה להחמיר, אולם לבסוף אחר העיון חזר בו ונתברר לו שהוא היתר גמור.

עוד מציין ב"הר הקודש" מה שאמרו לו בזה גדולי התורה ביניהם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל כי מלפנים

רבינו עצמו במשך כל שנותיו בעיה״ק נמנע מלבקר בכותל המערבי, ולפי המקובל, טעמו היה משום יראתו מקדושת המקום שהשכינה שרויה בו. וכן משום צערו הגדול על חורבן בית קדשנו ותפארתנו השמם עד כי חשש לבריאתו[ט].

לא ראה שיהיו נזהרים בזה. וכן הגרא״י זלזניק זצ״ל לו לי כי אחר עיון בזה נתבאר לו שהוא מותר. ובכל אופן המחמיר יחמיר לעצמו. [ובשו״ת ״אגרות משה״ (או״ח ב, סימן קיג) כתב על אלו שאינם נכנסים כלל לתוך הכותל המערבי מחשש טומאה ״אני תמה כי מקום שמתפללין שם הוא ודאי קבלה מדורות רבותינו הראשונים שמותר לילך לשם, ואיך שייך לחלוק עליהם״].

ובעיקר סברת רבינו שלא שייך מעילה משום באו פריצים וחיללוה, ראה בקובץ ״המאסף״ (שנה ב, קדושת הארץ סימן ד) בתשובת הגאון רבי נתנאל חיים פאפא זלה״ה שכתב במענה לשאלת החכם רבי שלום הדאיה זלה״ה האם רשאים ליקח מעפר כותל המערבי לשלחו לחו״ל ואם יש בזה מעילה. והשיבו הגאון הנ״ל (שם סימן ו) שאין מעילה בהכותל המערבי מטעם באו בה פריצים וחללוה וכמובא בעבודה זרה (נב:) מיחזקאל (ז, כב) כיון שפרצום אויבים יצאו לחולין, ואין חילול גדול מזה שנכרים דרים שם. אולם הגרי״מ טוקוצ׳ינסקי זלה״ה ב״עיר הקדש והמקדש״ (ד, פרק י) דחה דבריו דלא מצינו שאמרו חז״ל כסברא זו רק על כלי שרת ואבני מזבח וכדומה בדבר שנטלוהו לרשותם, לא כן בקרקע ובדבר מחובר, וכי כשחרש טורנוסרופוס הרשע את מקום המקדש נתחלל ויצא לחולין? חלילה לומר כך, ורק באבנים החלקות העליונות שהעתיקום ותלשום ממקומן אפשר לומר כן. גם בשו״ת ״אגרות משה״ (יו״ד ד, סימן סג אות יב) נקט בפשטות שעל הכותל המערבי שדרשי מקראי שאינו חרב לעולם וגם הוא בשבועה, לא נעשה כותל זה ברשות הפריצים ולא נתחלל בביאתן. והוסיף דמסתבר שרק מה ששקצו וכן כל מה שרצו ליקח לעצמן כמו כספא ודהבא דמטבעות נעשו חולין, אבל הכלים שלקח נבוכדנצר לא יצאו לחולין. עי״ש ראייתו.

ט. ראה בספר ״מעילו של שמואל״ (עמ׳ רצ) בשם הגאון רבי שמואל אהרן יודלביץ זלה״ה שמנהגו היה בעת שמגיע לכותל המערבי שהיה עומד מרחוק. ואמר על מנהגו של רבינו שלא היה ניגש עד לכותל. אמרו לו מקרוביו: יתכן שרבינו המהרי״ל דיסקין חשש שזהו כותל העזרה כפי שחששו בזמנו. אבל בזמננו התגלו שרידי הכותל המערבי לכל ארכו עד לכותל הדרומי, והתברר בודאות שזהו כותל הר הבית והגישה אליו מותרת לכל. ענה ואמר: לא זה היה טעמו של רבינו, אלא שחשש שכשיגיע אל הכותל המערבי שריד בית מקדשנו עלול הוא להתרגש עד לסכנת חיים והיה זה עבורו ספק פיקוח נפש.

וסיפר עוד כי בבואו של רבינו לירושלים ביקש לגשת לכותל המערבי, אבל בדרכו נרעש וקרא מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלקים וזה שער השמים, ועכשיו השכינה הקדושה בגלות ובצער ובוכה ומקוננת על בניה שגלו מעל שלחן אביהם ועל האב שהגלה את בניו, ומרוב בכי ודמעות חש ברע ושב על עקבותיו.

[ומובא שם עוד ששאלו את רש״א: אם כן מדוע אין הוא מתקרב אל הכותל, האם חושש גם הוא מהתרגשות עד פיקוח נפש? אמר: מי ידמה ומי ישוה למהרי״ל דיסקין וטהרת נפשו. לא זו הסיבהץ אבל החיילים עולים להר הבית האסור בעליה כדי לשמור על הנגשים אל הכותל, ואין אני רוצה להמנות על אלו שגורמים לחיילים לעבור על איסור].

והגאון רבי אברהם אדלר זצ״ל בעל ״כנפי נשרים״ סיפר כי בעת שהופיע מרן הגרי״ז הלוי מבריסק זלה״ה בשערי ארץ הקודש, שהה מספר ימים במלון ״ציון״ בתוככי ירושלים עיה״ק, ובאו הגאונים רבי יעקב משה חרל״פ ורבי ישעיה חשין להקביל את פניו. במהלך שהייתם של השניים בחדרו שבמלון סמוך לבואו, נסבה השיחה ביניהם אודות השאלה האם מותר לילך אצל הכותל המערבי שריד בית מקדשנו. נענה

רבינו במשך כל שנותיו בעיה"ק ירושלים היה מהדר שלא יעברו עליו שלשים יום ללא שיראה את הר הבית בתוך שלשים יום כדי שלא יצטרך לקרוע.

וקבע לו מנהג ללכת בכל ערב ראש חודש למקום הסמוך ונראה להר הבית ולהסתכל לעבר מקום המקדש השמם'.

רבי יעקב משה ואמר שהוא שמע מפי אביו הגאון רבי זבולון שהיה אחד מהדיינים בבית דינו של רבינו המהרי"ל דיסקין, שטעמו של רבינו בהקפידו לא לילך אצל הכותל המערבי, לא היה כפי שסבורים העולם מפני שלא ידע היכן הם חומות הבית ומתוך חשש לביאת מקדש שלא בטהרה, אלא מן הטעם שהרגיש כי הליכתו כרוכה בספק פיקוח נפש, שהיה קשה בעיניו המראה של החורבן עד כי חשש לבריאותו.

[תוך כדי שיחתו של הגרי"מ חרל"פ אירע דבר מעניין, שכן בו ברגע שהחל לדבר אודות רבינו המהרי"ל דיסקין והזכיר את שמו, נעמד מרן הרב מבריסק מלוא קומתו, וכך נשאר על עומדו כל עוד נסבה השיחה אודותיו. רק משנפנו לשוחח בעניינים אחרים, התיישב שוב במקומו]. - הרב מבריסק (א, עמ' 543).

כן סיפר הגה"צ רבי שלום שבדרון זלה"ה: סיפר לי פלוני כי שמע מאביו אודות רבי יהושע ליב דיסקין זצ"ל כי קבל טלגרמה שרבי דודל' מקרלין נפל למשכב במחלה קשה. אמר רבי יהושע ליב לתלמידיו כי צריך ללכת לכותל המערבי להתפלל. החלו ללכת, ור' יהושע ליב הלך ועיניו למטה. וכאשר אמרו לו התלמידים כבר רואים מכאן את הכותל, התחיל להזדעזע וכמעט התעלף. הם ראו כי הוא לא מחזיק מעמד, תמכו בו בידיהם ולקחו אותו לביתו בחזרה. - "להגיד" (ד, עמ' 65).

והגר"מ שטרנבוך שליט"א ב"מועדים וזמנים" (סימן שנ) כתב: "גאון ישראל ה"ה הגה"ק הגרי"ל דסקין זצ"ל אף שמקום דירתו סמוך, מעולם לא הלך להתפלל בכותל המערבי, ולא מפני חשש דשם מקום המקדש והכותל דעזרה ולא דהר הבית, שהלוא תלמידיו ומקורביו הלכו... ומגדול אחד זצ"ל שזכה עוד לשמשו ואחר כך תלמידיו שמענו עוד לפני הרבה שנים שהעיד שאצל תלמידי מרן זצ"ל מקובל שנמנע ולא הלך, שפחד דכשיגיע למקום מרוב התרגשות עלול להתעלף. ולעתים תכופות הסתכל שם מחלונו וזלגו מעיניו דמעות ובמקום הכותל ממש רעדה אחזתוהו והיה אצלו כפיקוח נפש ממש. ומה עוד שיש מספרים דכשבא ארצה היה פעם בדרכו לכותל אבל בדרך נתעורר והתרגש מאד ואמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלקים וזה שער השמים ועכשיו השכינה הקדושה בגלות ובצער ובוכה ומיללת ומרוב בכיות ודמעות, הרגיש ברע וחזר לאחוריו ומעולם לא ביקר מאז הכותל המערבי".

יש מספרים כי גם כשהיה רבינו יורד להזין עיניו בכותל המערבי ממרחק, היה יורד תחילה למקוה של רבי ישמעאל כהן גדול שבקרבת השילוח לטבול במים חים מדין טומאת זיבה "ובא אל מים חיים וטהר" - **ספר "בשערייך ירושלים" לר' יהודה אהרן וייס זלה"ה (עמ' 88).**

ובספר "עמוד אש" (עמ' קפז) מסופר: תכופות מצאו את רבינו עומד בחדר ביתו ומציץ דרך האשנב הפונה להר הבית ושוקע בהרהורים. ועוד בהערה שם: "בפרק אותו זמן אשר ביקרוהו בירושלם הגאונים רבי יהושע מקוטנא וחתנו רבי חיים אלעזר וקס, מצאוהו עומד ליד האשנב הנשקף להר הבית ומוריד דמעות".

י. **הגאון רבי נטע צבי וייס זלה"ה - "נטעי חמד" (עמ' רסג).** וז"ל: "היה מהדר תמיד לראות את הר הית בתוך שלשים יום שלא יצטרך לקרוע".

וכ"כ הגאון רבי משה נחום שפירא - "הר הקודש" (עמ'' עא). וז"ל: "ויש מתושבי ירושלים המהדרים ומחמירין על עצמן שלא יעבור עליהם שלשים יום בלי ראיית פני הר הבית מקום המקדש - כותל המערבי. וכן נהג מרן הגאון **רבי משה יהושע לייב דיסקין זצ"ל הגאב"ד מבריסק".**

הנה בשלחן ערוך (סימן תקסא סעיף ב) פסק: "כשרואה בית המקדש אומר בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו היתה לשרפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה וקורע".

ולענין המתגורר בירושלים האם צריך לקרוע בכל פעם שרואה את בית המקדש, בש"ע (שם סעיף ה) פסק "היה הולך ובא לירושלים הולך ובא, תוך שלשים יום אינו קורע קרע אחר, ואם לאחר שלשים יום חוזר וקורע". ופשטות הדברים מבואר שאף מי שגר בירושלים ולא ראה את בית המקדש שלשים יום צריך לקרוע בעת שרואהו. וכ"כ בשו"ת הרדב"ז (סימן תרמו) לגבי הדר בירושלים ועברו עליו ל' יום שלא ראה את בית המקדש, הדבר ברור לו שחייב לקרוע כשרואה המקדש. וסיים "וכתבתי כ"ז אע"פ שהוא פשוט לפי שראיתי שאין העם נזהרים בזה. ואתה תהיה מן הנזהרים".

ואמנם רבים מהגרים בירושלים אינם נזהרים בדין זה וכמבואר ברדב"ז. וכ"כ הגאון חיד"א ב"ברכי יוסף" (שעל הש"ע שם, ס"ק ב) "ולא נהגו כך. וכבר כתב הרדב"ז דלא זהירי בזה". והו"ד הרדב"ז והחיד"א ב"שערי תשובה" (ס"ק ב).

אלא שרבינו הקפיד ע"ע לאפוקי נפשיה מפלוגתא ע"י שהיה רואה לכה"פ פעם אחת בשלשים יום את מקום המקדש בהר הבית. וכן דייק הגאון רבי משה דוב סלנט בהערותיו לספר "נטעי חמד" (שם) שכתב זקנו הגהמ"ח הגרנ"צ וייס בלשון "היה מהדר", משום דיש בזה דעות באחרונים דזה שהוא דר בירושלים ועברו עליו ל' יום שלא ראה מקום המקדש, די"א שאין נוהגים לקרוע.

וראה להגאון האדר"ת בספר "אזני ירושלים" (אות ד) מ"ש בענין זה וז"ל: "שבעצם הקריעה ליושבי ירושלים אחר שלושים יום הוא חומרא יתירה שהמציא הרדב"ז, והברכ"י כתב שאין נוהג כן... ואני הייתי נוהג כמה חדשים לבא לראות מקום המקדש פעם אחת לשלשים יום בטרם יעברו ל' יום, אבל כמה פעמים הכביד עלי מאד הדרך לחולשתי המעלות ומורדות ל"ע ונמנעתי מזה, וסמכתי על רוב העולם שאין נוהגין כן. ונ"ל טעמא דמילתא שכל הדר בעיר וביכולתו לראות הוא כאילו ראה".

וכן הידרו כמה מגדולי ירושלים לראות את מקום המקדש פעם בל' יום ביניהם הגרע"י שלזינגר בעל "לב העברי" זלה"ה שהקפיד בזה אף בימי חליו שהיו נושאים אותו על כסא למקום גבוה שמשם יראה את הר הבית וכמובא בספר "תורת יחיאל" עה"ת (בראשית, עמ' סא). וכן הקפיד הגר"ד בהר"ן זלה"ה לראות את בית המקדש פעם בל' יום כדי שלא יתחייב בקריעה, ובעת שאירע שעברו שלושים יום שלא ראה את המקדש קרע את בגדיו וכמובא ב"ארח דוד" (עמ' קכב). וכן נהג הגרי"ז הלוי זלה"ה מבריסק וכמובא ב"קובץ הוספות להגש"פ מבית לוי" (אות טו).

וראה להגרימ"ט ב"עיר הקדש והמקדש" (ג, פרק יז אות א) שהביא את דברי הרדב"ז והברכ"י והוסיף: "אלא שראיתי לזקני ירושלם וחכמיה הקודמים שהדרו בהתגוררם בעיר אחרת לחזור לירושלם כל תוך ל' יום... כן ראיתי לחותני הקדוש הרב ר' בינש סלנט ז"ל שכל מעשיו נהג עפ"י אביו חו"ז מו"ר הגאון ר"ש סלנט זצ"ל שבהתגוררו ביפו בחדשי הקיץ לרגלי עסקו באתרוגים היה מהדר בשביל כך לבוא לירושלים כל קודם כלות ל' יום". וכן הובא ב"אדרת שמואל" (עמ' קנה).

וב"הר הקודש" כתב טעם מנהג המחמירים שלא יעבור עליהם ל' יום ללא ראיית בית המקדש, שחוששים לשיטת הרדב"ז הסובר דחייב לקרוע אם עבר עליו ל' יום שלא ראה מקום המקדש. וכן חששו להמנהג שאין לקרוע שהוא מיוסד על סברת הב"ח וסיעתו הסוברים דכל הנכנס לפנים מן הצופים חייב לקרוע. ולפי דעתם כל שנמצא תמיד לפנים מן הצופים הרי הוא כרואה המקדש וירושלים ואינו חל עליו חיוב לקרוע אלא אם כן יצא חוץ מגבול צופים משך שלשים יום. והיה הדבר עלידם בספק. ולא שייך לומר שיקרעו מן הספק כי חיוב הקריעה אינו אלא מדרבנן וספיקו להקל כמ"ש הרמב"ן הביאו הב"י (יו"ד סימן שס). ואם יקרע יש חשש בל תשחית דאורייתא. על כן כדי לצאת מן הספק מחמירים על עצמן לראות אחת לשלשים יום את מקום המקדש שאז בלי שום ספק אינם מחוייבים לקרוע.

הקפיד רבינו לומר תמיד "הכותל המערבי" ולא לומר "הכותל" בסתם, עפ"י דברי הגמ' בשבת (לב.) דבעוון שני דברים עמי הארץ מתים, על שקורין לארון הקודש ארנא ועל שקורין לבית הכנסת ברוב עם[יא].

ועוד **על מנהג רבינו בזה, ראה ב"עמוד אש" (עמ' קפז) שכתב**: "בכל ערב ראש חודש נהג ללכת עד מקום סמוך ונראה להר הבית, הסתכל לעבר מקום המקדש השמם, הוריד דמעות וחזר לביתו".

והגאון רבי חנוך זונדל גרוסברג זלה"ה בקונט' "דרישת צבי" (הערה 2) סיפר בזה מעשה רב שאירע אצל רבינו וז"ל: "ואספרה בזה מה ששמעתי מפי הגאון הישיש רבי **משה שו"ב פראנקענטאהל** (שליט"א) כי בעת חליו במחלת הקדחת יעצוהו הרופאים לנסוע ליפו להחליף אויר, ואחרי שהותו שם חדש ימים והוקל לו חזר ירושלימה. ויהי באותו תקף עליו שוב החולי, ולאחר איזה ימים כשהחלים קצת בא לקבל פני קדשו של מורו הגאון האלקי **מוהרי"ל דיסקין** זצ"ל וישאלהו הרב לאמר מדוע אחרת עד כה? ויענהו הר"מ כי בשובו מנסיעתו נחלה שוב והוכרח לשכב איזה ימים במיטה. הרב כדרכו בקודש חשב איזה רגעים ויאמר לו: הגד נא לי ר' משה, הלא ביום פלוני ופלוני נסעת מכאן, ובחזרתך לפני יומים כבר עברו שלשים יום, האם עשית כפי הדין הנפסק בש"ע למי ששהה מחוץ לירושלים יותר משלשים יום? ויענהו הר"מ לאמר: אודה ולא אבוש כי מרוב הטרדה שכחתי ולא עשיתי כן. אם כן - אמר הרב - הלא זו היא הסבה העיקרית לחליך, ולכן לך נא תיכף ומיד אל כותל המערבי ועשה כמצווה ושוב לא תחלה עוד. וכן היה.

יא. הגאון רבי שמואל אהרן יודלביץ זלה"ה - "מעילו של שמואל" (עמ' רצ). וביאור הדברים, דהנה בגמ' שבת (לב.) איתא דבעוון שני דברים עמי הארץ מתים, על שקורין לארון הקודש ארנא, ועל שקורין לבית הכנסת בית עם. וכתב רש"י וז"ל: "ארנא - כך היו קורין מגדלות שלהם... בית עם - לשון בזוי שמתקבצין בו הכל" עכ"ל.

ובספר "אמרות משה" (להגר"מ ברזם, ד, עמ' שה) העיר דכיו"ב מצינו בלשון חז"ל שאמרו לפעמים על בית המקדש לשון בית, וכן על ספר תורה אמרו לשון ספר ולא חששו לזלזול. ואולי י"ל דודאי כשכולם קורין כן אין חשש, ולכן לשון בית וספר כולם היו רגילים לקרות כך. אבל כשבנ"א אומרים בלשון מכובדת כגון ארון הקודש ובא אחד ואומר ארנא זה נראה כזלזול. ולכן בזמן הגרי"ל דיסקין זצ"ל שכולם היו רגילים לומר כותל המערבי, ובאו חדשים וקיצרו לומר כותל, היה נראה כזלזול.

פסקי אגרות משה
ממרן הגאון רבי משה פיינשטיין זצוק"ל

בהלכות מאכלי עכו"ם ועניני סכנה-פסקים ודינים שעלו משו"ת אגרות משה וספרי תלמידיו

נערך על ידי הרב גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א מח"ס גם אני אודך

הלכות פת ובישול עכו"ם

פת מומר

א) כשהפועלים במאפיה הם ישראלים אף שהם מחללי שבת בפרהסיא, מ"מ הדעת נוטה יותר כהסוברין דאין להם דין כעכו"ם לענין פת עכו"ם. (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק א' סוף סימן מ"ה וריש סימן מ"ו).

אדם חשוב לענין אכילת פת פלטר

ב) אין חילוק לדינא בפת פלטר בין אם הוא אדם חשוב או לא ובכל אופן יהיה מותר. (רשומי אהרן חלק א' עמוד ל"ד).

בישול עכו"ם על ידי ישראל מומר

ג) מעיקר הדין מצד הסברא בישול מומר אינו נאסר מפני שלא שייך חתנות, ולמעשה אף שיש מחמירים בסתם יינם, מ"מ לענין בישול עכו"ם נקטינן לדינא שאינו אוסר. (שו"ת אגרות משה חלק א' יורה דעה סימן מ"ו, ספר מסורת משה יורה דעה אות נ"ט, הגר"י בעלסקי זצ"ל (ou document a-1) מסורת משה חלק ג' יורה דעה אות מ"ב).

מאפיה של ישראל עם פועלי גוים

ד) פת שנאפה במאפיה של ישראל על ידי פועלי עכו"ם נחשב כפת ישראל. (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק א' סימן מ"ה).

בייגל אם אסור משום פת או בישול עכו"ם

ה) בענין "בייגל" אין חשש משום בישול עכו"ם, ומצד פת עכו"ם יש לחוש שדינו כפת עכו"ם בזה לדעת החמירים בפת פלטר, מיהו במקום שמקילים בפת פלטר גם מקילים בבייגל. (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב' סימן ל"ג, ותיקן שוב ביורה דעה חלק ד' סימן ד').

לבני הספרדים אם יש מקום להקל בפת פלטר כשיותר זול

ו) בדרך כלל אחינו הספרדים צריכים להחמיר לא לאכול פת פלטר אא"כ אין אופה ישראל אפילו כשהפת פלטר יותר בזול, אא"כ מדובר על עני וצורך גדול. (מסורת משה יורה דעה אות ס"א).

אפיית ישראל על ידי הדלקה פעם בשבוע

ז) ישראל שהדליק תנור של מאפיה פעם בשבוע, ולא מכבים את התנור עד יום

ראשון לכמה שעות, ושוב מדליק הישראל, הרי זה נחשב כפת ישראל, ועדיף מהדלקת להבת אור הנקרא (Pilot Light) שרק בדיעבד מועיל. (מסורת משה חלק ב׳ יורה דעה אות מ״ה).

נאמנות עכו״ם בבישול עכו״ם

ח) פועל עכו״ם שאמר דלהבת התנור (Pilot Light) כבתה והוא הדליקו שוב, אינו נאמן בכה״ג לאסור. (רשומי אהרן חלק א׳ עמוד ל״ד).

אם סומכים על להבת התנור בבישול עכו״ם

ט) לכתחילה אין לסמוך על להבת התנור (Pilot Light) להתיר איסור בישול עכו״ם אלא במקרה בעלמא ולזמן מועט. (רשומי אהרן חלק א׳ עמוד ל״ה), וראה בספר אהל יעקב הל׳ מאכלי עכו״ם מה שהביא בשם תלמידו הגר״ש פירסט שליט״א.

ישראל שכיוון שעון בבישול עכו״ם

י) כשישראל כיוון שעון התנור להפעילו אין לסמוך על זה להתיר איסור בישול עכו״ם, מאחר ואין במעשה הישראל שום שייכות עם הבישול. (רשומי אהרן חלק א׳ עמוד ל״ה).

בישול עכו״ם בבית חרושת

יא) אין חשש בישול עכו״ם במאכלים שבישלו אותם בבית חרושת (רבבות אפרים חלק ה׳ סימן תקצ״ו). ויש אומרים בשם הגאון זצ״ל שדוקא אם הבית חרושת רחוק ממגורי יהודים אין חשש, משא״כ בית חרושת קרוב לאזור של יהודים יש לחוש, ולכן בית חרושת בארץ ישראל או בניו יורק יש חשש בישול עכו״ם. (הגר״ש פירסט שליט״א). וראה עוד במסורת משה חלק ב-ג הלכות מאכלי עכו״ם.

תפוחי אדמה בבישול עכו״ם

יב) בזמנינו תפוחי אדמה נחשבים למאכל חשוב ויש בהם משום איסור עכו״ם. (רשומי אהרן חלק א׳ עמוד ל״ה).

מאכלים שמכנים בבית חרושת (צ׳יפס)

יג) כל תבשיל שאי אפשר להכין בבית פרטי רק בבית חרושת מחמת כלים מיוחדים הנצרכים לכך, כגון צ׳יפס (Potato Chips) אין בכה״ג משום איסור בישול עכו״ם. (שו״ת אגרות משה יורה דעה חלק ד׳ סימן מ״ח אות ה׳, רשומי אהרן חלק א׳ עמוד ל״ה).

תפוחי אדמה פיריה Mashed Potatoes

יד) אע״פ שאין חשש בישול עכו״ם לגבי ציפ״ס כנ״ל, מ״מ לגבי פיריה מתפוח אדמה יש חשש בישול עכו״ם כיון שהוא מאכל חשוב ועולה על שלחן מלכים. (הגר״ש פירסט שליט״א).

תבשיל מפולי סויה לענין בישול עכו״ם

טו) תבשיל הנעשה מפולי סויה (Soy Bean) אינו נחשב כעולה על שלחן מלכים. (רשומי אהרן חלק א׳ עמוד ל״ה).

מאכלים בתוך קופסאות שימורים

טז) נוהגים לאכול מאכלים כירקות וכדומה בתוך קופסאות שימורים

אע״פ שהתבשלו על ידי גויים ואין חשש בישול עכו״ם. (שו״ת דברי חכמים יורה דעה פרק ב׳ אות כ״ב).

מאכלים שנתבשלו על ידי עישון ״סטים״

יז) מאכלים שנתבשלו על ידי עישון סטים״ אינו נאסר משום בישול עכו״ם, ובאיסור דרבנן אין להחמיר יותר מדאי. (שו״ת משנה הלכות תנינא יורה דעה סימן י״ז).

בישול עכו״ם ברסק עגבניות

יח) אין לחוש לבישול עכו״ם לגבי רסק עגבניות שהוא נחשב כתבלין ואינו נכלל בכלל איסור בישול נכרי. (מסורת משה חלק ג׳ יורה דעה אות מ״ה).

כלי שנתבשל בתוכו ביצים על ידי גוי

יט) ביצה עם קליפתו שנתבשל בתוך סיר על ידי גוי באופן שנאסר משום בישול עכו״ם, צריך להכשיר את הכלי. (מסורת משה עמוד רל״ו סעיף ס״ד).

הכשרת כלי מבליעות בישול עכו״ם כשהוא בן יומו

כ) מי שמגעיל כלי שבלוע מבליעות בישול עכו״ם, יש להתירו גם כשהוא בן יומו. (ספר מסורת משה עמוד רכ״ח).

בני ספרדים לאכול מכלים הבלועים מבליעות על פי שיטת הרמ״א

כא) נראה שמותר לספרדי שמקפיד על הנחת המאכל לאכול מכלים הבלועים מבישול עכו״ם על פי אשנכזים. (על פי שו״ת אגרות משה יורה דעה חלק ד׳ סימן ו׳).

הלכות חלב וגבינת עכו״ם

חלב של מומר ישראל

כב) מדינא אין לחוש לחלב שנחלב על ידי מומר אם אין שום חשש של עירוב דבר טמא. (שו״ת אגרות משה יורה דעה חלק א׳ סימן מ״ו, ובחלק ב׳ סימן מ״ז). ובמקום אחר הביאו בשמו: מן הסתם אין שום איסור של חלב עכו״ם בחלב שנחלב על ידי מומר ישראל. (ספר מסורת משה יורה דעה אות נ״ט).

כשאין חלב עכו״ם בעיר

כג) ידוע דעת הפרי חדש שפסק שאם אין חלב עכו״ם בעיר אין חשש לאיסור חלב עכו״ם. מיהו אנו נקטינן דלא כדעת הפרי חדש ואין לסמוך על זה להלכה. (שו״ת אגרות משה יורה דעה חלק א׳ סוף סימן מ״ו).

פיקוח ממשלתי אם מהני לחלב עכו״ם

כד) במקומות שהמחלבות עומדות תחת פיקוח השלטון, שלא לערב חלב מבהמה טמאה, ומי שיתפסו שעירב יענש, יש להתיר החלב שלהם אפילו אם אין ישראל עומד בשעת החליבה, ומ״מ עדיין יש מקום לבעלי נפש להחמיר בזה. (שו״ת אגרות משה יורה דעה חלק א׳ סימן מ״ז-מ״ט). וראה עוד בספר מסורת משה חלק ג׳ יורה דעה אות כ״ו-כ״ט.

אכילת גבינה קשה משעת גיבון ולא משעת חליבה

כה) מי שמחמיר בחלב ישראל, ומיקל בחמאה כפי הדין, מותר לו לאכול גבינה שעשה גוי, ושנעשית מחלב של גוי, ובתנאי שישראל השגיח עליו, ואח"כ נמכר לישראל, דבאופן זה אין איסור גבינת עכו"ם וגם אין איסור חלב עכו"ם. (שו"ת י"ד משה עמוד ק"ט).

אכילת חלב סתם בתערובות

כו) אנשים שמקפידים לאכול רק חלב ישראל אין להם לאכול דברים שיש בהם חלב סתם בתערובת בנותן טעם. (רשומי אהרן חלק א' עמוד ל"ה).

קוטג'- Cottege cheese

כז) גבינה רכה או גבינה קוטג' של גוים, אף שיש מקום להתירן, ואינן בכלל האיסור כיון שלא שייך בהו הגזירה משום העמדה בדבר איסור, מ"מ גם הם אסורים. (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב' סימן מ"ח). מיהו בספר י"ד משה עמוד קי"א כתב שיש אותו היתר לקוטג', כל זמן שלא עירבו בו חלב עכו"ם אחרי שנעשתה כבר הגבינה, וראה עוד בספר מסורת משה חלק ג' יורה דעה.

שמנת [חמוצה] (Sour Cream)

כח) שמנת (Sour Cream) שלא עירבו בתוכה חלב אינה נכללת בגזירת חלב עכו"ם. (רשומי אהרן חלק א' עמוד ל"ה). מיהו בארה"ב כמעט אין בנמצא שעושים שמנת בלא תערובת חלב, וממילא צריך לעשותו מחלב ישראל. (שו"ת י"ד משה עמוד קי"ג).

המיקל לאכול חמאת עכו"ם בהשגחה

כט) מי שמחמיר בחלב ישראל, ומיקל בחמאה כפי הדין, מותר לאכול גבינה שעשאה גוי, ושנעשית מחלב של גוי, ובתנאי שישראל השגיח עליו, ואח"כ נמכר לישראל, דבאופן זה אין איסור גבינת עכו"ם וגם אין איסור חלב עכו"ם. (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג' סימן ט"ז, שו"ת י"ד משה עמוד ק"י).

גבינה קשה שעשה גוי בהשגחת ישראל

ל) גבינה קשה מחלב גוי, שגוי עשאה לגבינה תחת השגחת ישראל, מותרת לכתחילה. (שו"ת י"ד משה עמוד קי"ד). ולענין מה שהיה נגד המקילים בגבינת עכו"ם ראה במסורת משה חלק ב' יורה דעה אות מ"ו.

ענייני סכנה

שני נשואים שתי אחיות לדור בבית אחד

לא) שני אחים הנשואים לשתי אחיות רשאים לדור בבית אחד. (רשומי אהרן חלק א' עמוד ל"ה).

עישון סיגריות

לב) מן הראוי להזהר ולא להתחיל לעשן סיגריות, אבל כיון שדשו בו רבים קשה לומר שהוא כסכנה שחמיר מאיסורא. (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב' סימן מ"ט).

אם סומכין על ששים לביטול סכנה

לג) כל דבר שנאסר באכילה משום סכנה כגון בשר ודגים אינו בטל בששים. (רשומי אהרן חלק א׳ עמוד ל״ה).

ביצה קלופה שנתערבה באחרים

לד) ביצה קלופה שעבר עליה הלילה ונתערבבה בששים אין צריך לחשוש כי אין בזה סכנה ממש. (רשומי אהרן חלק א׳ עמוד ל״ה).

ביצים קלופות

לה) כל הקפידא שיש סכנה בביצה קלופה היינו בדבר שדרך העולם נוהגין לקלוף אותם בשעת הסעודה, או אפילו אחד שמכין ביצים לצורך מחר יש בזה חשש סכנה. מיהו אם צריכים לקלוף הרבה ביצים לצורך קיבוץ של חביות גדולות של חלבונים וחלמונים להקפיאם וכדומה כדי למוכרם לבתי אפיה אין חשש ביצה קלופה בכה״ג. (שו״ת אגרות משה יורה דעה חלק ג׳ סימן כ׳, רשומי אהרן חלק א׳ עמוד ל״ה).

הלכות סחורה במאכלות אסורות

סחורה בקרניים

לו) אסור לסחור עם קרניים (Horns) וטלפיים (Paws) של בהמה כי יש להם דין עצמות. (רשומי אהרן חלק א׳ עמוד ל״ה).

למכור בשר ששהה ג׳ ימים בלא מליחה

לז) בעלי חנויות שמוכרים בשר כשר, אסור למכור בשר ששהה ג׳ ימים בלא מליחה בתור בשר כשר, אפילו כשיודיעו לקונים שהוא בשר ששהה ג׳ ימים בלא מליחה. (שו״ת אגרות משה יורה דעה חלק ג׳ סימן ז׳).

סחורה במאכלים לכלבים

לח) אוכל המיועד לא למאכל בני אדם, אלא לכלבים או דגים וכדומה, מותר לסחור בהם ולקנותו לכלבים, אבל אם הוא אוכלי אדם ממש שהן נו״ט אסור לעשות סחורה עמהם אף שמאכלים אותו לכלבים. (שו״ת אגרות משה יורה דעה חלק ב׳ סימן ל״ז).

קניית מניות של נו״ט

לט) אסור לקנות מניות בחלק גדול (Commodity) של נבילות וטריפות. (רשומי אהרן חלק א׳ עמוד ל״ו).

להוביל מאכלות אסורות

מ) מותר להוביל מאכלות אסורות ממקום למקום, כגון עגלות או רכבים וכדומה שמביאים האוכל לחנויות אינו נכלל באיסור של סחורה במאכלות אסורות, וראה טעם הדבר בהערה. (שו״ת אגרות משה יורה דעה חלק א׳ סימן נ״א).

לשמש כרואה חשבון למוכר מאכלות אסורות

מא) מי שמשמש כרואה חשבון למוכרי מאכלות אסורות, אין בזה איסור של לפני עור, ואפילו מסייע לדבר עבירה אין בו, כיון שאינו מסייע בשום איסור ואינו מכשיל אחרים בידיים. (ספר מסורת משה חלק א׳ הל׳ שחיטה אות ד׳).

קבלן בסחורת נו"ט

מב) מותר להיות קבלן משנה (Subcontractor) לסחורה טמאה אם לא תבוא הסחורה לרשותו, מחמת שהממשלה מקפדת בכך. (רשומי אהרן חלק א' עמוד ל"ו).

לסחור בשערות של נו"ט

מג) מותר לעשות סחורה בשערות של טריפות ונבילות אע"פ שהוא קונה אותם ביחד עם חלקי הבהמה ומוכרה אח"כ למישהו אחר. (רשומי אהרן חלק א' עמוד ל"ו).

בעל חנות שרוצה להחזיק אצלו מאכלות אסורות

מד) בעלי חנויות שרוצים להחזיק בחנויותיהם גם דברים שאסורים מן התורה למכרם לנכרים כדי למשוך על ידי זה קונים נכרים יש מתירים, אמנם נוהגים להחמיר שלא לעשות חנות בקביעות שימכור גם דברים האסורים אף שמטרתו כדי שהגויים שיקנו דברים המותרים, משום דלא שייך להחשיב זה כנזדמן אצלו כיון שהוא מסחר קבוע למכור טמאים. ובשביל פרנסה לא שייך להתיר כמו שאסור למכור טמאים לבד בשביל פרנסה. (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג' סימן ל"ח).

ישראל וגוי שותפים במושב זקנים

מה) מותר ליהודי להיות שותף עם נכרי במושב זקנים של נכרים באופן שאין הנכרי מתחשב בדעתו בניהול המוסד, אע"פ שאין שאר השותפים יכולים לסלקו. (רשומי אהרן חלק א' עמוד ל"ו).

הלכות שחיטת בשר ביחד גוי-ובשר שנתעלם מן העין

החלפת בשר במחלל שבת

מו) אין לחשוש במחלל שבת שיחליף הבשר כמו שחוששים בנכרי. (רשומי אהרן חלק א' עמוד ל"ו).

חשש בשר שנתעלם מן העין אצל שמרטף נכרית

מז) בזמנינו נראה שאין סיבה לחשוש לדין של בשר שנתעלם מן העין כשמגיע לבית שמרטף נכרית למטרה לשמור על הילדים, כי מסתבר מאוד שאין שום סיבה שתרצה להחליף את הבשר. (מסורת משה חלק ב' יורה דעה אות י"ד).

לקנות בשר כשר בחנות של גוי עם חותמות

מח) מותר לקנות בשר כשר בחנות של גויים אם הוא מחותם בב' חותמות ומפורסם אופן החותמות. (שו"ת אגרות משה יורה דעה חלק א' סימן נ"ו) .

בשר שמונח במקום של מחללי שבת

מט) אין לחשוש לבשר שנתעלם מן העין כשהיה אצל יהודי שאינו שומר שבת, אבל שומר כשרות. (רשומי אהרן חלק א' עמוד ל"ו).

בשר שנשלח על ידי גוי בלא פלומבה

נ) בשר שנשלח על ידי גוי בלא פלומבה, כיון שאין להנכרי שום רווח להחליף הבשר הכשרה לבשר לא כשרה, לכן אין

לחוש, ואפילו אם יש בזה חשש החלפה מ״מ על ידי ב׳ סימנים, כגון שיש עליו חבל ומונח בתוך קופסאות מספיק להתירו. (ספר מסורת משה יורה דעה אות ח׳).

השאיר משרתת גויה בבית ישראל מה דין עם הכלים

נא) ישראל שהשאיר משרתת גויה בביתו במשך היום לבד ולא יצא ונכנס לשם, יש לחוש שמא היא בישלה בכלים שלו ולכן אין להשתמש בהם עד שימתין מעת לעת. (שו״ת אגרות משה יורה דעה חלק א׳ סימן ס״א). וכל הנ״ל היינו בכלים קטנים שמסתבר שאדם אחד צריך אותו, אבל אין צריך להקפיד על המתנת מעת לעת בכלים גדולים משום שלא מסתבר שלאדם אחד יצטרכו לבשל בסיר כ״כ גדול. (הגר״ש פירסט שליט״א).

מרן הגאון רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל
ירושלים

פסקי דינים ממרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל בהלכות חופה וקידושין

נכתב על ידי רשימות של הגר"י שוב שליט"א מו"צ בקרית ספר וירושלים

א. אין לעשות לכתחילה שידוך בין בני דודים דיש בזה הרבה בעיות.

ב. בדרך לחופה ילך אבי החתן לימין החתן ואבי הכלה לשמאל החתן.

ג. חתם העד בכתובה יצחק עד ולא כתב שם אביו, הורה מרן זצוק"ל שיכתוב בן וכו' אחרי עד.

ד. בכתובה יש לכתוב את השם עלקא כך.

ה. בסעודת שבע ברכות צריך שהחתן יאכל לפחות מזונות ויברך על המחיה.

ו. צריך שלפחות עשרה אנשים ישמעו שבע ברכות ללא רמקול.

ז. מי שהשתתף בריקודים שבחתונה ולא היה בחופה ובסעודה אינו יכול להיות פנים חדשות.

ח. כשאוכלים החתן והכלה אצל ההורים ארוחת צהרים ויש ג' לזימון, אין מברכים "אשר ברא" דרק אם יש בסעודה מאכלים יותר מהרגיל וגם יותר משתתפים מהרגיל מברכים.

ט. אומרים דוי הסר בר"ח.

י. כשאין פנים חדשות מברכים רק אשר ברא ואין סומכים על הדרשות וריבוי המאכלים.

יא. בסעודה שלישית מעיקר הדין א"צ פנים חדשות וסומכים על הדרשה אולם לכתחילה עדיף שיהא פנים חדשות ואין נפק"מ אם מברכים לפני השקיעה או אחרי.

יב. אין לעשות תזמורת בשבע ברכות בירושלים מכיון שזה כמו חתונה.

יג. היה כתוב בכתובה שישים ושנים ואמר לתקן ולכתוב ושתים. היה כתוב אחד ועשרים לחודש ולא היה כתוב יום, ואמר שזה בסדר. היה מרחק בין חתימת העדים למילה עֵד ואמר שזה בסדר.

יד. את השם בת שבע הורה מרן לכתוב בהפסק קטן ולא לעשות קו בין בת לשבע.

טו. לעדים הורה לחתום שמם ושם אביהם ומשפחתם (וא"צ לכתוב

למשפחת) ותיבת "עד", ואם כתבו למשפחת זה בסדר.

טז. אפשר לתת לב' אחים בחופה אחד אחרי השני, זה לא עליה לתורה.

יז. ספרדי יכול לעשות חדר יחוד ואין בזה משום הוצאת לעז.

יח. אם הבעל אינו גנב מותר לו לדעת איפוא מונח הכתובה אפילו בביתו, אולם המנהג שהכתובה מונחת בבית הוריה כלה או קרוביה.

יט. מה שקונים היום דירות לחתן וכלה חשיב הכנסת כלה אף שכתוב רק שוכרין להם דירה.

כ. בחדר יחוד שהעדים ימתינו 5 דקות.

כא. בכתובה של לוי לא כתבו שהוא לוי, והורה מרן להוסיף לפני למשפחת הלוי בצורה כזאת (להוסיף שם תיבת הלוי).

כב. מרן כותב בכתובה ירושלים עם י' אף שבגט כותבים בלי י', והסביר שכתובה זה שטר ויש לכתוב בלשון מבורר וכן בגמ' כתוב עם י', רק בגט כותבים בלי י' שכן כתוב בתנ"ך.

כג. לאם החתן קוראים זהבה גולדא ולכלה קוראים גולדא, להוסיף לכלה עוד שם, מכיון שהשם זהבה זה תרגום של השם גולדא.

כד. בדוחק אפשר להתיר להדליק קלטת של שירה בחתונה בירושלים.

כה. קוראים לחתן אליה ישרון ורק בעליה לתורה משתמשים עם ב' השמות, הורה מרן לעשות פסיק ביניהם.

כו. גולדא יש לכתובה בכתובה בא'.

כז. שמנה יש לכתוב בלי ו'.

כח. אדר ב' יש לכתוב אדר השני.

כט. יש בזה משום חסרון צניעות להניק בפני זרים אף שאין רואים את המקומות המכוסים.

ל. מותר להניק בפני הילדים בבית ואין בזה משום חסרון בצניעות.

לא. אסור ללכת בסעודת שבע ברכות לפני ברכת המזון וז' ברכות, רק אם כיון בנט"י לא להצטרף עמהם אז יכול לברך לבד או לברך בזימון עם ג'.

לב. אומרים תחנון כשיש חתן ביום החופה לפני השקיעה.

לג. חתן צריך שומר רק מהחופה.

לד. אפשר להתיר ללכת לפני החתונה לקברי אבותיהם אף שזה בתוך י"ב חודש.

הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל
מח"ס אור לציון
ירושלים

פסקי מרן הגאון רבי בן ציון אבא שאול זצ"ל בעל "אור לציון"

שמועות ופסקים שלא נכתבו באור לציון לרגל יומא דהילולא

נערך ע"י הגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א מח"ס בית מתתיהו ומועדי הגר"ח

א. להניח תפילין חודש לפני הבר מצוה

הורה לחתן בר מצוה להניח תפילין חודש קודם הבר מצוה.

כן הביא מרבינו זצ"ל בס' מאמר יעקב להגרי"ח סופר ס"כ עי"ש, וכ"כ בס' ערוך השולחן או"ח ס' ל"ז ס"ד, שהמנהג חודש לפני הבר מצוה, ואולם צ"ע ממש"כ בשו"ת אור לציון ח"ב פמ"ד ס' מ"ז שמנהג בני ספרד ליתן תפילין אף כמה שנים קודם הבר מצוה וכמש"כ השו"ע שם. וע"ע בארוכה בס' חינוך הבנים כהלכתו פ"ו ס"א, ומה שכתב בקונטרס שמחת מרדכי [שיוצא לאור על ידי מכון גם אני אודך] עמוד ס"ג עיין שם.

ב. דרדעי שכתב תפילין

הורה שדרדעים הכופרים בתורת הזוהר, וכתב דרדעי תפילין, יש להכשיר פרשיות אלו בדיעבד.

כן הביא מרבינו זצ"ל בשו"ת אדרת תפארת ח"ז עמ' י'.

ג. דרדעי אם מצטרף למנין

הורה שדרדעי מצטרף למנין עשרה אף שכופר בתורת הזוהר

כן הביא מרבינו זצ"ל בשו"ת דברי בניהו חט"ז ס"ב, ואולם בס' נזר החיים עמ' קע"ו השיב ע"ז מרן הגר"ח קנייבסקי שהם כאפיקורסים לכל דיניהם, וכן דעת מוח"ז הגה"ח רבי שלום יצחק מזרחי זצ"ל, והבאתי דבריו בספר גם אני אודך מתשובתי, חלק ד', סימן י"ב, אות ל"ד. ועמש"כ בשו"ת יפה שעה יו"ד סו"ס ע"ד, ובשו"ת יפה תאר סו"ס ה'. וכתב לי הגר"א נבנצאל שמצטרף למנין, ועי' בקובץ המשביר ח"ה עמ' שמ"ח מה שהביא בזה.

ד. ברכה על תה

הורה לברך כששותה תה חם ללא סוכר אף שאי"ז לצמאו. כן מובא מרבינו זצ"ל בשו"ת חזון אליהו ח"א ס"ח.

ה. שכח ולא בירך שהחיינו

אם לא בירך על פרי חדש שהחיינו ואכל, יכול לברך אחר שכבר אכל [כן הביא מרבינו זצ״ל בשו״ת דברי בניהו ח״א ס״ח עי״ש].

ו. ברכת הרעמים

לא היה מברך ברכת הרעמים בשם ומלכות.

כן הביא מרבינו זצ״ל בשו״ת אבני ישפה ח״ד ס׳ ל״ז ועי׳ בשו״ת אור לציון ח״ב פי״ד ס׳ מ״ז אם מברכים בשם ומלכות ברכת רעמים עי״ש. ואולם בס׳ עבודת עובדיה ח״א פכ״ה הערה י״ט הביא מרבינו זצ״ל, שבסוף ימיו הורה לברך בשו״מ, שכך נהוג עלמא עי״ש, ומש״כ בשו״ת שמש ומגן ח״ד ס״ו בטעם שבמרוקו לא נהגו לברך, ומה שכתבתי על דבריו בספר גם אני אודך מתשובתי, חלק ד׳ סימן ג׳, עמוד ל״ו עיין שם.

ז. הלך לברך משנה הבריות בגן חיות

הלך לגן חיות בכדי לברך על הקוף ברכת משנה הבריות.

כן העיד לי תלמידו המובהק הג״ר יוסף מויאל שליט״א.

וכן מובא בס׳ אורחות רבינו ח״א הנדמ״ח עמ׳ קפ״ב שבעל הקהילות יעקב זצ״ל הלך לגן חיות, וכתב לי מרן הגר״ח קנייבסקי שהלך בכדי לברך משנה הבריות. ועמש״כ בס׳ ויהי בנסוע פי״ד ס״א, ובס׳ עבודת עובדיה ח״א פכ״ה הערה ב׳, ובארוכה בס׳ ישורון כ״ו עמ׳ תתנ״ג מה שליקט בזה גדולי ישראל שהלכו לגן חיות לברך.

ח. מנחה קטנה ביחיד או בציבור במנחה גדולה

הורה דעדיף להתפלל מנחה קטנה ביחיד, מתפילה בציבור בזמן מנחה גדולה

כן הביא מרבינו זצ״ל בס׳ ישורון ל״ח עמ׳ רט״ו עי״ש. ויש לצרף דס״ל דתפילה בציבור בגדר הידור וכמש״כ בשו״ת אור לציון ח״ב פ״ז ס״ח עי״ש, מש״ה יתפלל ביחיד בזמן מנחה קטנה, אולם דעת מוח״ז הגה״ח רבי שלום יצחק מזרחי זצ״ל בעל דברי שלום שזמן מנחה קטנה בזמן מנחה גדולה עפי״ד שו״ת הרי״ף ס׳ ש״כ. ומש״כ בס׳ עבודת עובדיה ח״א פי״ז ס״ז, ויעו״ש בארוכה בעמ׳ שע״ב. ודעת מרן הגר״ח קנייבסקי להקפיד בתפילת מנחה גדולה, וכמובא בס׳ אלא ד׳ אמות של הלכה פכ״ו ס״ג.

ט. נשים במים אחרונים

הורה דנשים חייבות במים אחרונים כמו אנשים.

כן הביא מרבינו זצ״ל בס׳ אוצר המים פ״ד סק״ט עי״ש.

וכן דעת מרן הגר״ח קנייבסקי כמובא בספר נזר החיים עמוד קפ״א שאשה חייבת במים אחרונים עי״ש וכן מבואר במור וקציעה ס׳ קפ״א, ובערוך השלחן שם סוף ס״ה ובס׳ תורת חיים סק״א עי״ש, ובס׳ מנחת גדעון פי״ד ס״א יעו״ש.

ועי' בשו"ת שבט הלוי ח"ד ס' כ"ג ובתשו' והנהגות ח"א ס' קע"ד ובשו"ת שלמת חיים ס' קי"ט ובשו"ת שבט הקהתי ח"א ס' צ"ג ובס' הליכות בת ישראל פ"ג הערה י"א, ובס' עבודת עובדיה פ"כ ס' ל"ג.

י. נפילת אפים במניין אשכנז

כשהתפלל בבית כנסת של בני אשכנז בנפילת אפים הטה לצדו כמו שנוהגים האשכנזים, ומשום לא תתגודדו.

כן העיד לי תלמידו המובהק הג"ר יוסף מויאל שליט"א.

ועי' מה שהארכנו בזה בקובץ אליבא דהלכתא גליון פ"ט עמ' קפ"ז עי"ש.

יא. ברכה על נר שבת אחר ההדלקה

הורה דאשה תדליק נר שבת ואח"כ תברך.

כן הביא מרבינו זצ"ל הגרי"ח סופר בס' זכות יצחק ח"ב ס' נ"ט. וע"ע בשו"ת תורה מציון ס' ק"ב.

יב. ליפטר מקריעה במקום המקדש ע"י הקנאת הבגד

הורה להקל כשמגיע לכותל המערבי להקנות הבגד לאחר ועי"ז ליפטר מקריעה.

כן הביא מרבינו זצ"ל בס' ראשי חדשים כהלכתם ס"ק ל"ט. ובספרי מועדי הגר"ח ח"א תשו' ש"ע השיב הגר"ח קנייבסקי שלא מהני, ויעו"ש מראי מקומות רבים בזה. וכן השיב דלא מהני בספר שפתי איל היוצא לאור על ידי מכון גם אני אודך, עמוד ל"ו, בשם מרן הגראי"ל שטיינמן זצוק"ל, עיין שם, ומה שכתבתי בס' בית מתתיהו ח"ב ס' ח' אות י' עי"ש. ואולם צ"ע שבשו"ת אור לציון ח"ג פ"ל ס"ה דל"מ להקנות הבגד וצ"ע.

יג. מלווה מלכה בפת

היה מקפיד באכילת מלוה מלכה בפת גם כשהיה קשה לו.

כן מובא מרבינו זצ"ל בס' תפארת ציון עמ' פ"ח, ועי' בס' בירור הלכה ח"ד ס' ש' שאמר מרן הגרב"ד פוברסקי בשם החזו"א שמי שאין אוכל פת במל"מ יתחרט ע"ז עי"ש ובתשובות והנהגות ח"ב ס' קס"ו.

יד. פדה"ב ומלוה מלכה

כשהלך לפדיון הבן במוצ"ש, אכל קודם מלוה מלכה, ולא לצאת בסעודת פדיון הבן מלוה מלכה, דאין עושין מצוות חבילות.

כן הביא מרבינו זצ"ל בספר ברית ותורה יו"ד ס' ש"ה עמ' מ"ג, ועיין מה שכתבתי על זה בספר גם אני אודך מתשבותי, חלק א' סימן ו' עמוד מ"ג.

טו. נשים בברכת הלולב

הורה דאין למחות בנשים שמברכות על הלולב, וכן נהגה רעייתו ע"ה.

כן הביא מרבינו זצ"ל בס' מאמר יעקב להגרי"ח סופר ס' כ"ב, ועמש"כ בס' עטרת אבות מנהגי מרוקו ח"ב פי"ח ס' כ"ז. ובשו"ת תורה מציון ס' רי"ז.

טז. ליתן לאביו אתרוג המהודר

הורה דיש ליתן לאביו האתרוג המהודר כשיש לו ולאביו אין.

כן הביא מרבינו זצ״ל בס׳ משנת כהן הל׳ כיבוד אב ס׳ ר״מ ס״ה בביהו״ל, ועי׳ במועדי הגר״ח ח״ב תשו׳ קס״ט, ובס׳ עולת כהן לולב ס׳ ל״ז ובס׳ חשוקי חמד סוכה מ״א ע״ב, ועי׳ בשו״ת אור לציון ח״ב פמ״ה ס׳ כ״ב יעו״ש. ולכאו׳ אזיל לשיטתו.

יז. מתל״ע לבחור ישיבה הסמוך על שולחן אביו

הורה דאפשר ליתן לבחור ישיבה מתנות לאביונים אף שסמוך על שלחן אביו.

כן הביא מרבינו זצ״ל בשו״ת אבני ישפה ח״ז ס׳ צ״ב ענף י״א, ובספרי מועדי הגר״ח ח״א תשו׳ תשט״ז השיב ע״ז מרן הגר״ח קנייבסקי אם יוצא מתל״ע לבן הסמוך על שלחן אביו, והשיב לכאו׳ לא עי״ש. ובס׳ שושנת ישראל פורים פ״ט ס׳ י״ד.

יח. היכר באכילת עראי עם אשתו נדה

הורה להקל בשתיה ואכילת עראי עם אשתו נדה שא״צ היכר.

כן הביא מרבינו זצ״ל בס׳ אבני שהם ס׳ קצ״ה ובשו״ת ברכת יהודה ח״א ס״מ, ועי׳ מה שכתבתי בזה בבית מתתיהו ח״ב ס׳ ט״ו אות ד׳.

יט. לעמוד במטת אשתו נדה

הורה דאין לבעל לעמוד במטת אשת נדה כשנצרך לעמוד שם.

כן הביא מרבינו זצ״ל בשו״ת ודרשת וחקרת ח״ג יו״ד ס״כ, ואולם בשו״ת שרגא המאיר ח״ז ס׳ קמ״ג או״ד כתב להקל בזה, ועיין מה שכתבתי בזה בספר גם אני אודך מתשובתי, חלק א׳, סימן י״ז עמוד קי״ח.

כ. יחוד באשה שאינה טובלת מחמת רשעות

אשה שאין הולכת לטבול מחמת רשעות, מותר לבעלה להתייחד עמה.

כן הביא מרבינו זצ״ל בשו״ת אדרת תפארת ח״ב ס׳ מ״ח עי״ש.

כא. אבילות על תינוק

הורה בתינוק שנולד עם מום בלב שא״א להתרפא, וחי יותר מל׳ יום, שא״צ להתאבל עליו.

כן הביא מרבינו זצ״ל בשו״ת דברי דוד ח״א סו״ס ס״ז.

כב. ברית תאומים לעשות הפסק ולברך על כ״א

בברית תאומים הורה לברך על כל אחד הברכות, ולעשות הפסק ביניהן כתפילת מנחה וכיו״ב.

כן הביא מרבינו זצ״ל בס׳ תורת הברית פי״א ס׳ מ״ד.

כג. לדחות ברית ליום א׳ משום חילולי שבת

כשיש ברית בשבת ועי״ז יבואו הקרובים בחילול שבת אין לדחות ליום א׳, ורק אם אבי הבן מחלל שבת ע״י הברית, דוחים ליום א׳.

כן הביא מרבינו זצ״ל בס׳ ברית ותורה ס׳ רס״ו עי״ש, ואולם בס׳ מור דרור הל׳

חזרה והטמנה עמ' שס"א הביא מרבינו זצ"ל לדחות הברית ליום א', גם אם הקרובים יבואו לברית בחילול שבת עי"ש, ומה שהארכנו בזה בבית מתתיהו ח"ב ס' כ"ח עי"ש, ובס' תורת הברית פי"ג ס' פ', ובשו"ת דברי שלמה ח"ג ס' שי"ג ובשו"ת דברי בניהו חכ"ה ס' נ"ג ובשו"ת משיב משפט ח"ב ס"ה או"ג ובשו"ת ברוך אומר ח"ב ס' קפ"ו ובשו"ת ברכת יהודה ח"ז סו"ס נ"ח ובשו"ת ברית אברהם ח"ה ס' י"ד ובשו"ת מקוה המים ח"ו ענייינים שונים ס"כ, ובשו"ת מנחת אברהם [חמאמי] ח"א ס"י.

כד. סנדק שאינו ירא שמים יאחזו אחרים רגלי התינוק

אם אין הסנדק ירא שמים יאחזו אחרים רגלי התינוק ויהיו הם הסנדקים.

כן הביא מרבינו זצ"ל בשו"ת דברי דוד ח"ד ס' ל"ז, וכיו"ב מובא בס' דרך שיחה ח"א עמ' רפ"ו בשם בעל אבי עזרי זצ"ל עי"ש, ובשו"ת אבני ישפה ח"ג ס' צ"ז.

כה. שוקד על תלמודו ואינו משתתף בסעודת ברית מילה

אמר הא דנמנע מסעודת מצוה כסעודת מילה כמנודה לשמים, זהו כשנמנע מחמת שמזלזל בסעודת המצוה, ולא כשנמנע מחמת ששוקד על תלמודו שאין בזה זלזול לית לן בה.

כן הביא מרבינו זצ"ל בס' תורת הברית פ"ט ס' ל"ו עי"ש.

כו. מעות מעשר לשמירת עיניים

התיר ליקח ממעות מעשר לצורך שמירת עיניים לנסוע במונית וכיו"ב.

כן הביא מרבינו זצ"ל בס' בני יעקב ח"ג צדקה ס' רמ"ט עמ' 4.

כז. ברכה על מעקה

הורה שיש לברך ברכה כשעושה מעקה.

כן הביא מרבינו זצ"ל בס' נר יהודה להגרי"ח סופר ס"י אות ז'. ועי' מה שהארכתי בבית מתתיהו ח"א ס"ו אם מברכין על מעקה עי"ש. ועמש"כ בס' הבית ס' י"א ס' כ"ד, ובשו"ת שערי יושר ח"ד ס' קמ"ג ובס' ברכת הלוי ברכת המצוות פ"י ס' קפ"ד ובשו"ת דברי בניהו ח"ה ס"ו.

כח. דמי בושת בביטול שידוכים

גבה כמה פעמים דמי בושת בשידוכין כשנפרדו זה מזה.

כן הביא מרבינו זצ"ל בקובץ בית אהרן וישראל שבט אדר תשס"ה עמ' קי"ג.

כט. כבוד חמיו במתה אשתו

אמר דכל חיוב כבוד חמיו, זהו כשאשתו בת חמיו, אולם אם מתה או נתגרשה אין חייב בכבוד חמיו.

כן הביא מרבינו זצ"ל בספר מנוחת שלום ח"ג סימן י"ג אות ו' עי"ש, וכן בספר מורא הורים וכבודם פ"ח ס' ס"ד.

ל. קוסם בזמן הזה

שלל מה שמביאים קוסם לאירועים לעשות קוסמות.

כן הביא מרבינו זצ״ל בקובץ אור ישראל תשרי תשס״ה עמ׳ רל״ח עי״ש. ומש״כ בדעת רבינו זצ״ל בשו״ת לב ים להג״ר יעקב מדר יו״ד ס״ד ומובא גם בקובץ יתד המאיר אדר תשע״ח, ומש״כ בשו״ת אורחותיך למדני ח״ה ס׳ קל״ג ובס׳ חשוקי חמד סנהדרין ס״ז ע״ב, ובס׳ הולך תמים להג״ר מנחם גיאת פ״ג ס׳ פ״ט בארוכה. ובס׳ עסיס רמונים פורים עמ׳ תקי״ד.

לא. ברכה על שילוח הקן

היה מברך כשעשה שילוח הקן, ללא שם ומלכות.

כן מובא בס׳ רבינו האור לציון ח״ג עמ׳ 30, ועי׳ מה שציינתי בזה בבית מתתיהו ח״ב ס״ג אות י״ב אם מברכין על שילוח הקן עי״ש. ובס׳ אלא ד׳ אמות של הלכה פע״ה ס״א שמרן הגר״ח קנייבסקי אינו מברך עי״ש, וכן בס הליכות אמרי סופר ח״א עמ׳ קצ״ד שלא בירך עי״ש.

לב. בישולי עכו״ם בתנור חשמל

הורה להקל בבישולי עכו״ם שע״י תנור חשמל.

כן הביא מרבינו זצ״ל בס׳ ברוך שאמר יו״ט פ״ד הערה 35, וכן בשו״ת עטרת פז ח״א ס״ב הערה ו׳. וכן א״ל תלמידו הגאון רבי יוסף מויאל שליט״א ששמע כן בשיעור להדיא להלכה ולמעשה. ועי׳ בשו״ת תהילת יצחק ח״א יו״ד ס״ח בהערה.

ועמש״כ בזה בס׳ אהל יעקב מאכלי עכו״ם עמ׳ קפ״ב ובס׳ שלחן מלכים ש״ה פ״ג ובספר אוצר בישולי עכו״ם פ״ב ס׳ י״ב.

לג. אבקת חלב עכו״ם לקטנים

התיר אבקת חלב עכו״ם לקטנים כיון שלגדולים הוי מח׳ לקטן יש להקל.

כן הביא מרבינו זצ״ל בקובץ אורייתא ח״ג עי״ש, ועי׳ בחזו״א יו״ד ס׳ מ״א או״ד, ובתשובות והנהגות ח״א ס׳ תמ״א, שהחזו״א הקל לילדים קטנים, אולם בשו״ת מנחת יצחק ח״י ס׳ ל״א אות ט״ו החמיר לקטנים עי״ש, ובספר אהל יעקב מאכלי עכו״ם סימן קט״ו סימן י״ח.

לד. צליית כבד במיקרוגל

הורה דמותר לצלות כבד במיקרוגל, ובלבד שלא יבשל הכבד אחר הצלייה אלא יאכל כמו שהוא.

כן הביאו מרבינו זצ״ל בס׳ אהל יעקב מליחה ס׳ ע״ג ובס׳ מפת השלחן מליחה עמ׳ ש״כ אולם בס׳ שמירת שבת כהלכתה פמ״ב ס׳ כ״ג בשם בעל המנחת שלמה זצ״ל שאסור עי״ש. ובשו״ת אור יצחק ח״א יו״ד ס״ב להקל, ועי׳ בשו״ת דברי בניהו חכ״ד ס׳ נ״ז ובשו״ת מנחת חן ח״א יו״ד ס״ב אות ח׳ ובס׳ הכשרות למעשה עמ׳ ס״ב ובשו״ת אבני דרך חי״ג ס׳ קל״ד או״ג, ובשו״ת מעשה חושב ח״ה ס׳ כ״ט ובשו״ת לב נבון ח״א יו״ד ס״א.

לה. לעבור בין ב' נשים כשאחת מעוברת

הורה שמותר לעבור בין ב' נשים, כשאחת מהן מעוברת.

כן הביא מרבינו זצ"ל בס' עין במשפט פ"ה ס"ק רי"ג יעו"ש.

לו. אוכל במסעדה ברה"ר

הורה דהאוכל במסעדה אף שפתוחה לרשות הרבים לא נפסל לעדות.

כן הביא מרבינו זצ"ל בס' שלום יעקב להגרי"ח סופר ס' כ"ה, ועיין מה שהארכתי בזה בספר גם אני אודך מתשובתי, חלק ד', סימן י' עיין שם.

לו. הורה דשרי לאכול במכונית בשוק ולא נפסל לעדות.

כן הביא מרבינו זצ"ל בשו"ת ושננתם חו"מ ס' ל"ד אות נ"ח, ועיין מה שהארכתי בזה בספר גם אני אודך מתשובתי, חלק ד', סימן י'.

הגאון רבי אפרים גרינבלאט זצוק"ל
גאב"ד דמעמפים טענסי
בעמח"ס שו"ת רבבות אפרים ושא"ס

פסקים בהלכות שבת

נכתב בידי תלמידו הגאון רבי משה חליוה שליט"א מח"ס ענפי משה ושא"ס

סימן א'
בהא דמצוה על אדם למשמש בכליו בער"ש

שאלתי להגר"א גרינבלאט זצוק"ל בהא דכתב השו"ע באו"ח (רנ"ב, ז') מצוה למשמש אדם בכליו בערב שבת סמוך לחשיכה שלא יהיה בהם דבר שאסור לצאת בו בשבת, ע"כ. והוא משבת (י"ב א') ע"ש. אם יש לו למשמש גם בכיסים דאחורי מכנסיו וכה"ג או רק בהכיסים שרגילים להכניס בהם דברים ואמר לי שיבדקו את כל הכיסים דלעיתים מכניסים אף בהם. [גליון ע', עמוד קנ"ה]

סימן ב'
השמעת ניגונים בצופרי השבת בימי בין המצרים

שאלתי להגר"א גרינבלאט זצוק"ל דישנם צופרים המשמיעים בער"ש קודם הדלקת הנרות ניגוני ושירי קבלת שבת וכהאי גוונא אם מותר להפעילם בימי בין המצרים. ואמר לי "עד ראש חודש (אב) יתכן שמותר. ומראש חודש לא". [גליון ס"ח עמוד קי"ח]. ועי' בשו"ת רבבות אפרים (ח"ג, סימן של"ד ובח"ז סימן ש"מ ס"ק ב') מ"ש בעיקר ענין שמיעת מוסיקה בימי בין המצרים, ע"ש היטב.

סימן ג'
אי מדורה כשרה להדלקת נר שבת

שאלתי להגר"א גרינבלאט זצוק"ל בהיכא דמדליק נר דהוי כעין מדורה אי יוצאין בו יד"ח הדלקת נר לשבת ואם יכול לברך על זה, ואמר לי דהוא חושב שאם אין סכנה בזה (=היינו בהדלקת נר כמדורה) אפשר לברך על זה ומאן מפיס דבעי דוקא "נר". [גליון ע', עמוד קנ"ד].

סימן ד'
שימוש בכלים ח"פ בשבת מצד כבוד השבת

שאלתי להגר"א גרינבלאט זצוק"ל אם אפשר להשתמש בכלים חד פעמיים בשבת משום כבוד שבת, ואמר לי "הציבור משתמש בזה (בכלים חד פעמים) ואפשר". ושאלתיו דישנם כלים חד פעמיים פשוטים וישנם יפים יותר אם יש בזה נ"מ (לענין כבוד שבת וכאמור)

ואמר לי "אולי לא הפשוטים אלא מהיותר יפים". [גליון ס"ד, עמוד קט"ו] (ועי' בשו"ת רבבות ויובלות (סימן שנ"ט) מ"ש גבי קידוש בכוס חד פעמי ע"ש היטב).

סימן ה'
נתינת כתובתו או מספר הטלפון שלו בשבת לצורך מצוה

שאלתי מהגר"א גרינבלאט זצוק"ל אם מותר ליתן כתובתו או מספר הטלפון שלו בשבת לצורך מצוה וכגון עבור שידע רעהו להיכן לשלוח לו ד"ת או שידבר עמו במוצ"ש בטלפון בד"ת, ואמר לי שיותר טוב שלא ליקח הכתובת ועדיף שידברו בלימוד בשבת (ודן בזה מצד הכנה למוצ"ש ואכמ"ל). [גליון ס"ה, עמוד צ"ו].

סימן ו'
הליכה עם מטריה הסגורה כמקל בשבת

שאלתי להגר"א גרינבלאט זצוק"ל גבי אדם שמותר לו לצאת עם מקל ביום השבת (עי' במשנה ברורה סימן ש"א ס"ק ס"ג האופן בזה) ואין לו מקל לצאת בו, אם מותר לו ליקח מטריה הסגורה ולהשתמש בה כמקל או דמפני מראית העין יש לאסור זה, והשיבני "בשבת אין לילך בזה והוי זילותא לשבת". [גליון ס"ו, עמוד קמ"ז]. ובעיקר דינא דמטריה בשבת עי' מ"ש בשו"ת רבבות אפרים (ח"ב, סימן קט"ו ס"ק ס"א, ובח"ז סימן ק"ה והתם בסוה"ס עמוד תמ"ח ד"ה מה שכתבנו) ע"ש היטב.

סימן ז'
אי שרי לערב סוכר דבתה בכפית בשבת

שאלתי מהגר"א גרינבלאט זצוק"ל אי ביומא דשבתא מותר לערב הסוכר שבתה ע"י כפית, ואמר לי "כן, לא מדקדקים בזה". ושאלתיו אם זה לכולי עלמא (והיינו נמי לדעתי' דהשו"ע סי' ש"כ ס"ט, ע"ש היטב) ואמר לי בזה"ל "אני חושב (שכן), לא ראיתי מי שיאסור (שיחמיר) בזה". [גליון ס"ח עמוד קס"ח] ועי' במכתבו דהרה"ג ר"ד חזן שליט"א הנדפס בשו"ת רבבות אפרים (חלק ח', סימן תצ"ב) ע"ש היטב ואכמ"ל.

סימן ח'
קילוף ביצה שיש עליה אותיות ומספרים בשבת

שאלתי מהגר"א גרינבלאט זצוק"ל אי שרי לקלף בשבת ביצה אשר כתובים עליה אותיות ומספרים ובשעה שמקלפה שובר האותיות והמספרים.

ואמר לי הגר"א זצוק"ל דהוא חושב שמותר (לשבור הביצה בשבת ואע"ג שישברו האותיות והמספרים). [גליון ס"ו, עמוד קמ"ז].

ושו"ר בשו"ת רבבות אפרים (ח"ב, סימן קט"ו, ס"ק מ') דעמד בהא וכתב וז"ל בעת סעודה שלישית בישיבה (תש"ט) שאל אחד אם מותר לשבור ביצה קשה שכתוב עליה אותיות והדרך שהמשק כותב על הביצה איזה מין סוג היא וטען אחד דלא הו"ל פ"ר ותמיד

הייתי נבוך בזה, עד שראיתי כעת בקצות השולחן בסימן קמ״ד בבדי השולחן בסוף אות ב׳ וכתב שם צריך לדקדק להסדיק הקליפה סביב האותיות באופן שמקום האותיות יקלף בשלימות ואף אם יזדמן שישתברו האותיות כיון שאחרי הזהירות לא הוה פ״ר שישתברו מותר, ועיין כף החיים סימן ש״מ אות ל״ד שכתב אסור לשבור קליפת ביצה צלויה שכתוב עליה מבחוץ אותיות לסימן דהגם חיוב חטאת ליכא איסורא מיהא איכא לב חיים וכו׳ ובברית עולם כתב ואפשר ליזהר לפתוח את הביצה שלא במקום האותיות ואם נזדמן שלא בכונה באותיות הוי שלא במתכוון ומותר, עכ״ל, ועיין שם.

סימן ט׳
אי יש לחוש באסיפת סוכריות שזורקין על החתן למעמר

שאלתי להגר״א גרינבלאט זצוק״ל אם יש לחוש למעמר במה דאוספים הילדים הסוכריות הנזרקות ע״ג החתן וכדומה. ואמר לי שאינו חושב שיש בזה משום מעמר והוסיף ואמר ״בכל העולם עושים את זה, למה פתאום נחוש כעת לזה״.

תו עוררני הגר״א זצוק״ל לענין ביזוי אוכלין דישנו בזריקת סוכריות הנזרקות ע״ג החתן. ובסוכריות הקשות הסכים דלא שייך בהו ביזוי אוכלין. [גליון ס״ו, עמוד קמ״ז].

והלום מצאתי בשו״ת רבבות אפרים (ח״ו, סימן קפ״ז, ס״ק ב׳) דכתב וז״ל נשאלתי כשזורקין סוכריות על החתן בשבת ובאים ואוספים אותם אם יש בזה חשש איסור, וראיתי בספר שנתן לי ידידי המחבר הרה״ג ר׳ אהרן זכאי שליט״א שנדפס בתשמ״ט בירושלים וכתב בעמוד ר׳ וז״ל ובשו״ת ודובר שלום ח״ג סימן ט״ו כתב שאין איסור עימור באסיפת הסוכריות ביום שבת. ועיינתי בספר דובר שלום ומברר את ההלכה כיעי״ש, ואם כן משמע דמותר ואין בזה משום עימור, עכ״ל.

סימן י׳
אי שרי בשבת לחתוך בחותך ירקות שלהב סכינו עשוי כעין גלים

שאלתי להגר״א גרינבלאט זצוק״ל אודות שימוש בשבת בחותך ירקות שלהב סכינו עשוי כעין גלים אי איכא בזה משום עובדין דחול ולתא דכותב, ואמר לי בזה״ל אי אפשר להחמיר בכל דבר רק דבר שיש לו יסוד שעושה משהו אז כן (יש להחמיר) אבל סתם חומרות לא, והמחמיר יחמיר לעצמו אך אי אפשר להחמיר לציבור (ודחה למאי דנומייתי דדילמא איכא בהא משום עובדין דחול). [גליון ס״ד, עמוד קט״ז].

סימן י״א
חתך בשבת ענבים בקערה וזב מינייהו משקה אי אסור המשקה להענבים

שאלתי מהגר״א גרינבלאט זצוק״ל דהנה נהגו בבתי ישראל לענג את השבת בסלט פירות, ורבים משימין בהסלט ענבים חתוכים, ויל״ע בזה ממ״ש בספר שמירת שבת כהלכתה הנדמ״ח (עמוד

צ"א, הערה מ"ו) וז"ל ואם עושה סלט פירות ע"י שחותך כל סוגי הפירות המין הנפרש מהם ג"כ מותר בשתיה ואולם אם בין הפירות נמצאים גם ענבים י"ל דאז כל המין אסור בשתיה עד מוצש"ק דאין המין היוצא מן הענבים בטל, כל שהיה בעין וניכר לפני שהתערב בשאר המין דהוה דשיל"מ, עיין סי' ש"כ במשנ"ב ס"ק י"ד, ואם חתך פירות ונמצא שיש כבר מין ואח"כ בא לחתוך עליהם ענבים הרי מין הענבים שיוצא מהן בתוך הסלט יתבטל במין האחר והכל שרי עכ"ל וע"ש. ולפי"ז יש מקום לדון בהיכא דחותך ענבים רבים בתוך קערה ורוצה לאכלם אם בכה"ג דמפרישים הענבים מין מינייהו יש לאסור הענבים באכילה מאחר דסו"ס כולם רטובים מהמין שבקערה, ולפו"ר משמע דרק המין שזב אסור ויל"ע כאמור אם לא יאסרו הענבים נמי מחמת המין, ואמר לי הגר"א זצוק"ל דאינו חושב (דהמשקה אוסר הענבים בנד"ד) [גליון ס"ח, עמוד קי"ח].

סימן י"ב
שימוש במגבונים לחים בשבת

שאלתי להגר"א גרינבלאט זצוק"ל אם מותר להשתמש במגבונים לחים ביומא דשבתא ואמר לי בזה"ל אני כתבתי שמותר אבל יש הרבה שאוסרים. ושאלתיו אם אפשר לפרסם בשמו שדעתו להתירא ואמר לי שכן. ועי' נמי בשו"ת רבבות אפרים חלק ו' (סימן קצ"ד ס"ו) דהעלה בזה להתירא. ומייתי משו"ת דברי חכמים (חאו"ח, סימן שצ"א) דמייתי מחכ"א דשמע ממרן הגרמ"פ זלה"ה דכל מיני מגבונים שרי, ול"ש סחיטה ואין לחוש בזה, ועי' נמי בשו"ת רבבות אפרים חלק ז' (סימן קי"ח) דחזר והתיר בזה ואמנם כתב דיזהר שלא ידחוק הרבה, וע"ש בכ"ד בזה. וע"ע בשו"ת רבבו"א חלק ח' (סימן תנ"ו), ע"ש היטב. [גליון ס"ו, עמוד קמ"ו].

סימן י"ג
קיפול עלון ע"מ להכניסו לכיסו בשבת

שאלתי להגר"א גרינבלאט זצוק"ל דהנה בספרו שו"ת רבבות אפרים (ח"א, סימן רכ"ג, אות ח') כתב משמיה דמרן הגר"מ פיינשטיין זצוק"ל שמותר לקפל מפיות נייר שמסדרין על השלחן דכיון דהולך לאיבוד ל"ש בזה מתקן מנא ע"ש אם לפי"ז יש להתיר לקפל עלון תורני בכדי להכניסו לכיסו דג"ז אינו לזמן דהא כשבא לביתו מסדרו מקיפולו, והסכים עמדי הגרא"ג זצוק"ל ואמר לי שהוא חושב שמותר שהרי אין זה קיפול שעומד לזמן. [גליון ס"ו, עמוד קמ"ו]. ועי' נמי בשו"ת רבבות אפרים (שם, אות י"א ובחלק ד' סימן צ"ז, ס"ק ק"ח, ובח"ח סימן ש"צ ס"ק כ"ד), ואכמ"ל.

סימן י"ד
אם מותר לקפל קרטון בשבת

שאלתי להגר"א גרינבלאט זצוק"ל אם מותר לקפל קרטון בשבת, ושאלני הלא קיפול הקרטון גורם שיקרע, ואמרתי לו דשאלתנו בקרטון שאינו קשה כל כך

וכגון קרטון של מיני מאפה, והשיבני דאם זה לא כל כך קשה מותר. [גליון ס״ו, עמוד קמ״ד].

סימן ט״ו
משחק בפליימוביל בשבת

בספר עם מקדשי שביעי (ח״ב, עמוד קמ״ג) כתב הגר״א גרינבלאט זצוק״ל וז״ל בדבר שאלתך בענין לגו נראה לי להתיר לילדים, ובפרט שלא תוקעים בחזקה והוא פשוט אצלי, עכ״ל.

ושאלתי להגרא״ג זצוק״ל אודות משחק בפליימוביל בשבת ואמר לי דאם זה כמו לגו אפשר [גליון ע׳, עמוד קנ״ו, וע״ש שכתבנו דלכאו׳ י״ל דשאני מלגו וחיבורו דפליימוביל הוי טפי בחזקה ע״ש באורך].

סימן ט״ז
אי שרי להרים בידו עטיפות ממתקים המושלכות ברצפת ביהכנ״ס בשבת

שאלתי להגר״א גרינבלאט זצוק״ל במה דמצוי שילדים מקבלים ביום השבת ממתקים מחברת תהלים וכה״ג ולעתים מחוסר שימת לב נזרקין עטיפות הממתקים על רצפת ביהכנ״ס אם מותר להרים העטיפות בידו לפח משום כבוד ביהכנ״ס [כן נשאלתי מר״ד כהן נ״י], ואמר לי הגרא״ג זצוק״ל דודאי אין מכבוד הבית כנסת שיהיה על הרצפה (העטיפות הנ״ל) והוא חושב שמותר (להרימן בידו) והוסיף ואמר שאולי יש כאלה שאומרים שאסור אך הוא חושב שמותר. [גליון ס״ט, עמוד קל״ט].

סימן י״ז
צלחת ח״פ שזרקה לאשפה אי הויא מוקצה

דברתי עם הגר״א גרינבלאט זצוק״ל אודות צלחות חד פעמיות מלוכלכות בשיירי מאכל שזרקן לאשפה דלכאורה יש לומר דגריעי משברי כלים (עי׳ מ״ב סימן ש״ח סקכ״ח), והסכים עמי דצלחת מלוכלכת שזרקה לאשפה מיקרי דאינה ראויה לשום דבר והוי מוקצה [גליון ס״ה, עמוד צ״ה].

סימן י״ח
סגירת בקבוק משקה בפקק כשחפץ לזרקו לאשפה

שאלתי להגר״א גרינבלאט זצוק״ל אם מותר לסגור בקבוק פלסטיק דשתיה כאשר רוצה לזורקו לאשפה או דאסור [כן נשאלתי מרע״ח נ״י] ואמר לי הגרא״ג זצוק״ל דמותר לסגרו ואין בזה משום בונה [גליון ס״ט, עמוד ק״א, וע״ש באורך הצדדים דבזה].

סימן י״ט
המוכרח ליסע בשבת עם יולדת וכה״ג אי יאמר תפילת הדרך

שאלתי להגר״א גרינבלאט זצוק״ל בהיכא דאדם מוכרח ליסע בשבת וכגון עם יולדת וכה״ג אי יאמר תפילת הדרך בנסיעתו. ואמר לי דהצריך ליסע בשבת יאמר תפילת הדרך. ועי׳ נמי בספרו שו״ת

רבבות אפרים חלק חמישי (סימן ק"ע, אות ב') דכתב וז"ל מי שמוכרח לנסוע בשבת משום פיקוח נפש ויצא למקום שיש לומר תפילת הדרך, אומר תפילת הדרך בשבת, ומסתבר דיכול וגם צריך לומר, וראיתי שכ"כ בספר אוצר החיים להרה"ג ר' חיים צבי ברוידא זצ"ל אבדק"ק זאגער בחידושיו על ברכות כ"ט ע"ב, דכותב דמסתבר דמותר, וכעת הדפיסו דבריו בחוברת כרם שלמה טבת תשמ"ח בעמוד מ"ח עי"ש עכ"ל, והוא כדאמר לן בע"פ דיש לו לומר תפילת הדרך [גליון ס"ה, עמוד צ"ו].

סימן כ'
מחלל שבת רח"ל הנוסע בליל שבת בלא אורות אם להעירו על כך או לא

שאלתי להגר"א גרינבלאט זצוק"ל אודות מחלל שבת רח"ל הנוסע בליל שבת במכוניתו בלא אורות ומסכן בכך את עצמו ואת עוברי הדרך שומרי תורה ומצוות אם מותר לומר לו להדליק האורות דהוי גדר פיקו"נ או דאסור מדהוי חילול ה' [כן נשאלתי מהר"מ חיים נ"י] ואמר לי הגרא"ג זצוק"ל דאינו יודע אם מותר (לומר לו להדליק האורות) והסכים דבכה"ג יש לומר שב ואל תעשה. [גליון ס"ט, עמוד קל"ט].

סימן כ"א
מחאה בנוסע ברכבו בשבת רח"ל

שאלתי להגר"א גרינבלאט זצוק"ל אם יש חובה למחות בחילוניים הנוסעים ברכבם בשבת רח"ל, ואמר לי דכשעובר ליד האוטו יאמר "שבת", ואין צריך לצעוק זה. [גליון ס"ט, עמוד קל"ה].

סימן כ"ב
אי מותר ליתן לכהן המחלל שבת רח"ל לישא כפיו

שאלתי להגר"א גרינבלאט זצוק"ל אם מותר ליתן לכהן מחלל שבת לישא את כפיו, ואמר לי דזה מחלוקת ויש אוסרים ויש מתירים, ולמעשה אין ליתן לו וכל זה בשלא יגרם מחלוקת, והוסיף ואמר דיש להסביר לו ביחידות שאותה התורה שמצוה שהכהן יברך ברכת כהנים מצוה גם לשמור שבת, אולם אם שמע כן ואומר אף על פי כן הנני נושא כפי מאי אית לן למעבד [גליון ס"ה, עמוד צ"ו] ועי' בתשו' מרן הגרשז"א זצוק"ל הנדפסת בשו"ת רבבות אפרים (ח"ז, סימן ת"ב), ע"ש היטב.

סימן כ"ג
תשלום דמי ועד בית כשישנם בבנין דיירים המחללים שבת רח"ל

שאלתי להגר"א גרינבלאט זצוק"ל אודות תשלום לועד בית כשישנם בבנין דיירים שאינם שומרים תורה ומצוות רח"ל, דלכאורה הרי בכספו קונים נורות חשמל ומדליקים האור בשבת וכה"ג רח"ל. ואמר לי שאין מה לחוש ולדאוג בזה (ושרי) [גליון ס"ה, עמוד צ"ו].

סימן כ״ד

בהא דמאריכין בסדר קדושה במוצ״ש

כתב רמ״א ז״ל באו״ח (סי׳ רצ״ה) וז״ל ואומרים ויהי נועם וסדר קדושה באריכות כדי לאחר סדר קדושה שאז חוזרים רשעים לגהינום (טור), ע״כ. ועמ״ש המ״ב (שם, ס״ק ט״ו), ע״ש.

והנה בשו״ת רבבות ויובלות להגר״א גרינבלאט זצוק״ל (סימן ק״נ) קמקשי דבא״י ובחול השבת יוצאת בזמנים שונים ולפי״ז מפני מה יש להאריך הלא במקום מסויים בעולם הוא עדיין שבת כך שלא יכנסו הרשעים לגהינום בכל מקרה כעת. ויישב הרבבות ויובלות דענין חזרת הרשעים לגהינום הוא לפי המדינה שהם קבורים, וענשם לפי מתפללי המקום וכשאנשי המקום מאריכין הם גורמים שיוותרו הרשעים זמן נוסף מחוץ לגהינום ומזה רואים דיש לעשות חסד לבנ״א לא רק בחייהם אלא אף במותם ואפי׳ לרשעי ישראל (וע״ש דהוסיף בזה וכתב דכשמאריך בסדר קדושה מגלה בזה אמונה בהשי״ת ושיש חיים ומשפט ודין אחר המוות ע״ש).

והקשתי להגר״א גרינבלאט זצוק״ל דהא ניחא בעיר דיש בה רק ביהכנ״ס אחד דישנה מעליותא במה דמאריכין בסדר קדושה לעכב הרשעים דאותה עיר מלחזור לגהינום ברם בגוונא דישנם כו״כ בתי כנסת באותה העיר מאי מהני מאי דמאריכין המנין השני והשלישי וכו׳ ואלו המתפללים בזמן דר״ת הלא כבר כשגמרו המנין הראשון נכנסו הרשעים לגהינום, ואת״ל דמכניסים הרשעים לגהינום רק אחר גמר כל המניינים אכתי תקשי צ״ב למאי מהני הארכתן דהמנין הראשון, וצ״ע. והשיבני הגרא״ג זצוק״ל דאין הכי נמי תליא זה בהמנין הראשון, אולם משום לא פלוג (על המנינים הנוספים להאריך), ודוק בזה. [גליון ס״ו, עמוד קמ״ד] ועמ״ש בשו״ת רבבות אפרים ח״ב (סימן קכ״ה, ס״ק ח׳), ע״ש.

סימן כ״ה

אם הוצאות מלוה מלכה חוזרות

שאלתי להגר״א גרינבלאט זצוק״ל אם הוצאות סעודת מלוה מלכה הוו נמי בכלל הוצאות שבת דחוזרות ואמר לי ״בגמרא איתא הוצאות שבת, ומלוה מלכה סוף סוף אינו הוצאות שבת״. [גליון ס״ד, עמוד קי״ח].

סימן כ״ו

אם יש להקפיד להכין בדייקא דבר מיוחד וחדש לסעודת מלוה מלכה

שאלתי להגר״א גרינבלאט זצוק״ל לפימ״ש במהרש״א דשבת (קי״ט ב׳) דפי׳ הך עובדא דאתא אריא וכו׳ וז״ל גם כי הוה קושטא דהוה סגי ליה בכל מ״ש בסעודת לויית מלכה בכוליא א׳, אין זה כבוד סעודת הלויית מלכתא שתהא מכוליא א׳ שנתותרה מסעודת שבת אבל בעי סעודה באנפי נפשיה כדקאמר לעולם יסדר אדם כו׳ כמ״ש לעיל, עכ״ל. אם אמנם יש לחוש להא להלכתא והיינו ליעביד למלו״מ דבר מיוחד וחדש ולא משיירי השבת, ואמר לי הגרא״ג זצוק״ל

דאינו חושב, והיה פשיטא ליה דמה שאוכלים הוא טוב למלוה מלכה. [גליון ס"ו, עמוד קמ"ו]. ועמ"ש בשו"ת רבבות אפרים ח"ב (סימן קט"ו, ס"ק צ') ובחלק ה' (סימן רצ"ה), ע"ש באורך.

שוב מצאתי בשו"ת רבבות ויובלות (סימן פ') דכתב וז"ל השערי תשובה מביא מספר מחזיק ברכה של החיד"א בשם המהרש"א דף קי"ט בשבת שטוב לכתחילה לבשל דבר מחודש שהסעודה תהיה בפני עצמה ולא משיריים אבל מי שאין לו אפשרות ודאי מותר לו לעשות סעודה שלישית [צ"ל רביעית] מהנשאר בשבת עכ"ל וע"ש במאי דהאריך בדינא דשו"ע (סי' ש') לעולם יסדר אדם שלחנו במוצ"ש וכו' ע"ש היטב.

הגאון רבי ישראל פסח פיינהנדלר זצ"ל
מח"ס שו"ת אבני ישפה

שו"ת בהלכות ברכות וברכת שהחיינו

ל' שבט, א' ר"ח אדר א', תשס"ג
לכבוד הרב יוסף הלברשטט שליט"א
אחדשה"ט וש"ת,

שאלת בענין הברכה על כל מיני מאכלים שמגישים אותם לקנוח כי היות ומדובר בתוך הסעודה, הרי הרבה מאכלים נפטרים ע"י ברכת המוציא או על ידי הקדוש. גם יש לדון בכל מיני מאכלים שהם מוגשים לקינוח אם יברך עליהם או לא. ולקמן יבואר.

ענף א: אם לברך על גלידה בסוף הסעודה כאשר כבר פטר כל המשקין בקידוש

נשאלתי מאחד אם יש מקום לפטור מברכה גלידה הנאכלת בסוף הסעודה כאשר קידש על היין מכיון שהיין פוטר כל מיני משקין, ושמא הגלידה דינה כמו משקין, ולכן ברכת היין פטרה אותה. ויש לעיין אם זה נכון.

כבר דנו הפוסקים איזה דין יש לתת לדבר קפוא, אם דינו כמשקה או אין דינו כמשקה, והביאו הוכחות מדיני טומאה וטהרה. הגרי"י קניבסקי (הו"ד במקור הברכה דף ק') סובר שדינו כמאכל לענין ברכה אחרונה, אבל הבאר משה ח"א סי' י"א סובר שדינו כמשקה. ודעת בצל החכמה ח"ג סי' קי"ד ס"ק ח' שתלוי אם הוא מחמרים שונים דינו כמאכל, אבל קרחון העשוי ממים, דינו כנוזלים, וכן פסק הגרש"ז אויערבך זצ"ל . והו"ד בספר וזאת הברכה עמ' .

ונראה לי שכל דבריהם הוא רק לענין ברכה אחרונה, אבל לענין ההלכה של יין פוטר כל מיני משקין, ודאי צריך להיות שם משקה בפי הבריות, שהרי יש לחלק בין הלכה זו ובין ברכה אחרונה. ברכה אחרונה תלוי' במציאות אם אכל מאכל או שתה משקה. אבל מה שיין פוטר כל מיני משקין, הוא מחמת שהיין הוא החשוב מכל המשקין ובגלל חשיבותו הוא פוטר כל המשקין. ולכן כל שהוא נחשב משקה בעיני הבריות שפיר יש לומר שהוא נפטר, אבל אם בעיני הבריות נחשב אוכל, לא יכול להפטר מברכת היין.

ונוסף על זה הרי המ"ב כתב בסי' קע"ד ס"ק ג' בשם כמה פוסקים שלא אומרים שיין פוטר כל מיני משקין, רק כאשר המשקין היו לפניו בשעת שהוא ברך על היין. וגם לפי המקילין שיין פוטר גם כאשר לא היו לפניו, אבל עכ"פ צריך שתהיה דעתו על זה. ומשמע שיכול לכוון

שאינו רוצה לפטור את המשקין ואז אינו כלול בברכת היין, ורק אם מונח לפניו הוא כלול גם בלי דעתו, שם לא תועיל כוונתו שלא לפטור את המשקין. וכאן שבזמן הקידוש אין הגלידה מונחת לפניו, שפיר יש לומר שיכול לכוון שאינו רוצה שהברכה שלו תפטור את הגלידה.

גם אין לומר שאם יכוון כך הוי כמו גורם ברכה שאינה צריכה, שהרי כאן הוא עושה זאת משום הספק שיש לו, וכבר כתב השע"ת בסוף סי' ח' שכל היכא שעושה משום הספק אין בו חשש של ברכה שאינה צריכה.

ולכן אם הגלידה בסוף הסעודה היא גלידה משאר חמרים שאינה קרחון העשוי ממים, אז אין בזה חשש כי יש לצרף דעת הפוסקים שגלידה זו נחשבת כאוכלין. וגם אם זה קרחון, אז על הצד היותר טוב יכוון בקידוש שאינו רוצה לפטור את הגלידה בברכת הקידוש.

ענף ב: ברכה על קרחון בסוף הסעודה

כבר הבאתי במקום אחר (שו"ת אבני ישפה ח"ו סי' כז ענף ב') שיש לברך על קרחון כאשר הוא נאכל לקנוח בסוף הסעודה. וכתבתי הטעם משום שאינו בא מחמת הסעודה ולכן צריך לברך עליו, וכמו שפסק השו"ע בסי' קע"ז. ולכן גם הפוסקים שאמרו שדינו כמשקה, גם הם מודים בנאכל בסוף הסעודה כי כאן הכל תלוי אם הוא נאכל מחמת הסעודה או לא.

ענף ג: סיריאל מתוק משבולת שועל הנאכל בקינוח סעודה

יש מאכל שנקרא בפי הבריות "שלוה" העשוי מחטה תפוחה מצופה בסוכר. ויש לעיין מה דינו של מי שאוכל מאכל זה בסוף הסעודה לקנוח.

וחשבתי שמאכל זה לפעמים נאכל לשובע מחמת הסעודה, ולפעמים נאכל שלא מחמת הסעודה אלא לקנוח. וכן הרבה אנשים מוזגים חלב על השלוה, ואוכלים אותו לשובע, ויש אנשים אחרים שאוכלים אותו כממתק לקינוח סעודה. ולכן תלוי הדבר איך הוא אוכל את השלוה, והיינו אם מזגו עם חלב, הרי זה מוכח שכוונתו לשבוע ולא יברך עליו, אבל אם אכל אותו לקנוח בסוף הסעודה, אז יברך עליו.

ענף ד: אכילת סיריאל בשם "צ'יצ'יריוס" מצופה בסוכר לקנוח

האוכל סיריאל בשם "צ'יצ'יריוס" מצופה בסוכר לקנוח בסוף הסעודה, נראה שלא יברך עליו. וטעמי שהרי הסיריאל הזה עשוי מקמח של שבולת שועל שהוא אחד מחמשת המינים, וכבר כתב הבה"ל סי' קס"ח סע' ח' ד"ה טעונים שאין לברך על מיני מזונות בסוף הסעודה מחמת הספק שמא הם פת, וממילא נפטרו בברכת המוציא בתחילת הסעודה ע"ש. ולפ"ז נראה שה"ה לענין סיריאל בשם "צ'יצ'יריוס" מצופה בסוכר לקנוח, שגם הוא ספק שמא המוציא פטר אותו ולא יברך.

ענף ה: ברכה על ביסלי בסוף הסעודה, ועצה לפטור עוגה שאוכלים לקנוח סעודה

יש מאכל בשם "ביסלי" שהוא מיני קמח מתובלים המטוגנים בשמן. ונראה שאם אוכלים אותו בסעודה לשם קנוח, יש לברך עליו בורא מיני מזונות, שהרי כאן אין חשש של פת כיון שהוא מבושל ולא אפוי, ובזה גם הבה"ל הנ"ל מודה שיש לברך עליו כאשר הוא בא לקנוח. וזו עצה טובה לאכול ביסלי בסוף הסעודה כדי לפטור את כל העוגות שאוכלים בסוף הסעודה. וכן יכול להשתמש בוופלים, כי שמעתי שהגר"נ קרליץ שליט"א פסק שיש לברך עליהם בקנוח סעודה כיון שיש בהם כל התנאים במבוארים בבה"ל.

ענף ו: יוגורט מתוק או סופגניה לקנוח

נראה לי שגם המאכל הנקרא יוגורט מתוק, (פריגורט) הנאכל ע"י מקצת בני אדם לשובע, ומקצת בני אדם אוכלים אותו לקנוח, דינו תלוי איך הוא אכל אותו ובזה יש להחליט אם לברך עליו שהכל או לא. וכן הדין בסופגניה שאף שאין בה חשש של פת כיון שהיא מטוגנת ולא אפוי, אבל מאידך, היא נאכלת לפעמים לשובע, ולכן תלוי איך הוא אוכל אותו. אם אוכלו לשובע לא יברך, ואם לקינוח יברך במ"מ.

ענף ז: ג'לי לקנוח סעודה

מאכל נוסף שמגישים לקנוח סעודה הוא נקרא "ג'לי" שהוא מאכל העשוי ממים מתוקים קרושים, ויש לעיין אם מברכים עליו כאשר הוא נאכל לקנוח. ולפי מה שכתבנו לעיל לענין הקרחונים שהכל תלוי אם באים מחמת הסעודה או לא, נראה שה"ה בזה שכיון שהוא בא לקנוח ואינו נאכל מחמת הסעודה, שפיר יש לברך עליו בסוף הסעודה, וברכתו שהכל.

ענף ח: ג'לי עם פירות לקנוח

הרבה בני אדם מכניסים פירות לתוך הג'לי, ויש לעיין מה העיקר לענין ברכה. ונראה שאם יש רק מעט פירות, אין לברך עליהם כלל כיון שהם טפלים לג'לי, ונפטרים ע"י ברכת הג'לי. אבל אם יש פירות רבים, יש לברך גם על הג'לי וגם על הפירות, כיון ששניהם חשובים ואין אחד בטל לשני. וברכת בורא פרי העץ קודמת לברכת שהכל, ולכן נראה שיברך קודם על פרי העץ ואחר כך יברך על הג'לי שהכל.

ענף ט: ג'לי עם פירות שמקצתם בורא פרי העץ ומקצתם בורא פרי האדמה

נשאלתי באופן שקשה להכיר את הפירות השונים שבתוך הג'לי, ומה יעשה אדם שאינו יודע אם הרוב בורא פרי העץ או הרוב בורא פרי האדמה.

ואמרתי שזה נכון שיש לברך על הרוב וכמ"ש המ"ב סי' ריב ס"ק א' שאפילו כל מין עומד בפני עצמו וניכר מברכים

על המין שהוא הרוב. ולכן אם הרוב הוא פרי העץ מברכים בורא פרי העץ ואם הרוב פרי האדמה מברכים פרי האדמה. אבל באופן שאין הדבר ניכר או שיש ספק, נראה שיש לברך בורא פרי האדמה כיון שברכה זו פוטרת גם את פרי העץ כמ"ש השו"ע סי' ר"ו סע' ב'.

ענף י: כוס מיץ לקינוח

בכמה בתים מגישים כוס מיץ בסוף הסעודה לקנוח, ויש לעיין אם זה נחשב קנוח או כסתם שתיה שלא מברכים על משקה בסוף האוכל. ולבי אומר לי שאין לברך על דבר זה כי שפיר יש לומר שכוונתו לשתיה כיון שאין דרך לאכול בלי שתיה כמ"ש השו"ע סי' קע"ד סעיף ז'. וכן מבואר בשו"ת אבני ישפה חלק א' סי' לה לענין מיץ פירות.

ענף יא: סיריאל לא מתוק לקנוח

אף שהרבה אוכלים דבר מתוק לקנוח, אבל יש בני אדם שאסור להם לאכול מאכלים מתוקים, והם אוכלים סיריאל לא מתוק לקנוח הסעודה, ויש לעיין כיון שכוונתם לקנוח אם יברכו על זה או לא. ונראה לי שכיון שרוב בני אדם אינם אוכלים מאכל זה לקנוח, א"כ בטלה דעתו אצל כל אדם, ואין לברך על סיריאל לא מתוק לקנוח.

ענף יב: אם לברך על גרנולה כאשר אוכלו בסיום הסעודה לקינוח

המאכל הנקרא גרנולה עשוי משבולת שועל וצמוקים ואגוזים. ויש לעיין אם אכל גרנולה בסיום הסעודה לקינוח אם יברך עליו או לא.

יש שתי דרכים לאכול גרנולה, והיינו עם או בלי חלב. רוב בני אדם אוכלים אותו עם חלב, ובצורה כזאת הוא מיועד לשביעה שהרי כך אוכלים אותו הרוצים לשבוע ממנו. ולפי זה גם אם אכלו בסיום הסעודה לקינוח, בטלה דעתו אצל רוב בני אדם שרואים במאכל הזה מאכל שבא לשביעה ולא מאכל שבא לקינוח. ואם אוכל הגרנולה בלי חלב גם אין לברך עליו, שהרי אין דרך לאכול הגרנולה לקינוח כי הוא מאכל שבא לשביעה, לכן אף שאכל לקינוח בטלה דעתו אצל הרוב ואינו מברך עליו.

ענף יג: אם לברך על אייס קפה או אייס קפוצ'ינו בסיום הסעודה

עוד שאלת אם יש לברך על אייס קפה או אייס קפוצ'ינו כאשר שותים אותם בסיום הסעודה.

אמנם אייס קפה עשוי מקפה וגלידה, אבל הגלידה נמסה לגמרי, ובכוס של השותה יש רק משקים קרים ואין שום זכר לגלידה שממנו נוצר המשקה הזה. ואף אם נשאר זכר מהגלידה אבל ודאי הרוב המוחלט הוא משקה הקפה. לכן כיון שעיקר המאכל הזה הוא משקה הקפה, ודאי שאין לברך עליו בסיום הסעודה כיון שהוא בא לשתייה ודינו כמו כל כוס קפה

ששותים בסיום הסעודה שלא מברכים עליו. וכן הדין באייס קפוצ׳ינו.

ענף יד: אם לברך על סופגניה (donut) עם או בלי מלוי הנאכלת לקינוח

סופגניה נאכלת לשביעה וגם נאכלת לקינוח. בין אם יש מלוי בפנים ובין אם אין מלוי בפנים, שבשניהם אותו הדין. לכן אם אוכל הסופגניה באמצע הסעודה, אז כוונתו לשביעה ואינו מברך עליו, ואם אוכל הסופגניה בסיום הסעודה כוונתו ודאי לקינוח, ויש לו לברך על הסופגניה במ״מ כי אינו נחשב פת הבאה בכיסנין להיות ספק פת, שהרי הסופגניה מטוגנת בשמן. ואם אוכל בסוף הסעודה כדי לשבוע לא מברך כלל.

ענף טו: האוכל עוגת דבש לקינוח אם יברך עליו

עוגת דבש דינה כפת הבאה בכיסנין, שאין הדבש חשוב כמו הקמח שבה, וממילא כיון שהעיקר הקמח, דינה כפת הבאה בכיסנין. ומבואר בבה״ל סי׳ קס״ח סע׳ ח׳ שאין לברך על פת הבאה בכיסנין כאשר אוכל לקינוח משום שהוא ספק פת ע״ש, ולכן אין לברך על עוגת דבש אף שאוכל אותה לקינוח סעודה.

ענף טז: האוכל ג׳לי בתחילת הסעודה לעורר את התאבון אם לברך עליו

שאלת שבבתי חולים בארצות הברית מגישים הג׳לי בתחילת הסעודה, וכוונתם לעורר התאבון, אם יש לברך על הג׳לי באופן זה. התשובה היא שאין לברך על מאכל שבא לעורר תאבון שהוא נחשב חלק מן הסעודה. וכן כתב המשנה ברורה סימן קעו ס״ק ב וז״ל: ג) אכן אם אכל קודם הנטילה פרפראות להמשיך הלב לאכילה ולפתוח הבני מעיים [כגון מיני מתיקה שקורין איי״ן גימאכ״ץ או דבר מלוח וכדומה] אין לברך עליהם ברכה אחרונה דהם שייכים לסעודה ונפטרין בבהמ״ז עכ״ל. וכיון שדבר שמעורר התאבון שייך לסעודה אין לברך עליו כאשר אוכל אותו בתוך הסעודה.

ענף יז: האוכל ממתק בשם ליקוריץ לקינוח סעודה אם יברך עליו

הממתק שנקרא ליקוריץ עשוי מקמח ועוד טעמים וממתיקים. ויש לעיין אם יברך עליו אם אוכלו לקינוח סעודה. נראה לי שיש לברך עליו אף שהוא עשוי מקמח כיון שאין בו חשש של פת הבאה בכיסנין, שהרי אינו אפוי, והוא בא כקינוח וממתק ולא אוכלים אותו לשבוע כלל. ומסתבר שברכתו שהכל אף שיש בו קמח, משום שהקמח בא רק לדבק את המאכל ואינו עיקר המאכל.

ואסיים בברכה לידידי הנכבד,
ישראל פסח פיינהנדלר

ה' תשרי תשס"ג

לכבוד הרב לוי גרוסברד שליט"א אבן יקרה בעיה"ת קרית ספר,

אחדשה"ט וש"ת וכוה"ט,

את מכתבך קבלתי מזמן אבל היו לי כמה טרדות וכעת התפניתי קצת לענות על שאלותיך. ולא יכולתי לענות על כל שאלותיך כי רבים הם אבל יהיה בעיניכם כאילו הייתי עונה לכולם.

ענף א: מקבל כסף במתנה ולא בגדים, אם יברך שהחיינו או הטוב והמטיב

שאלת בענין מה שראית במ"ב שלא מברכים שהחיינו או הטוב והמטיב כאשר מקבלים כסף במתנה, ותמהת על זה. כוונתך לדברי המ"ב סי' רכ"ג ס"ק כ' וז"ל: במתנה, היינו דוקא כלים או בגדים שהמקבל שמח בזה אבל לא מעות שעי"ז מתבייש יותר ולא יוכל על זה לברך עכ"ל. ושאלת שיש יותר בושה בבגד מכסף שהרי לובשים את הבגד תמיד.

מקור הלכה זו בדברי האליה רבה סי' רכ"ג ס"ק ט' וז"ל: כתב שדה יהושע דאם העני מקבל מעות מהצדקה אינו מברך דמתבייש, מה שאין כן במלבוש אין מתבייש כל כך, עכ"ל. ומפורש באליה רבה שכל דבריו הם רק במקבל מן הצדקה, שאז בזמן של הברכה שהוא זמן הקבלה הרי הוא מתבייש לקבל כסף מן הצדקה. אבל כאשר אדם מקבל בגד מן הנותן צדקה אינו מתבייש כי אומר לעצמו שהוא נותן לי בגד זה כיון שכבר אינו יכול להשתמש בו והוא מיותר אצלו.

על כל פנים ברור שמה שכתב הא"ר הוא רק במקבל צדקה, שהוא בושה לקבל כסף בצדקה ואין בושה לקבל בגדים בצדקה. ולכן נראה לי שצריך לתקן בדברי המ"ב ולכתוב כך: במתנה, היינו דוקא כלים או בגדים מצדקה שהמקבל שמח בזה אבל לא מעות מצדקה שעי"ז מתבייש יותר ולא יוכל על זה לברך עכ"ל. אבל המקבל מעות מקרובו או אוהבו או ממוסד צבורי שאין שם בושה, נראה שבכל אלה יש לברך שהחיינו גם בזמן שהוא מקבל מעות וכ"כ בספר משנה הלכה על המ"ב שם.

ענף ב: המקבל מעות ויש לו משפחה, אם יברך שהחיינו או הטוב והמטיב

ויש לעיין מה הדין במקבל מעות מקרובו או אוהבו או ממוסד צבורי, ויש לו משפחה שברור הדבר שהוא ישתמש בכסף עבור כל המשפחה, אם יברך שהחיינו כיון שנתנו לו באופן אישי, או שמא יברך הטוב והמטיב כיון שכולם נהנים מזה.

ונראה מלשון השו"ע שהכל תלוי מה התכלית של החפץ. והנה ודאי שהנותן כסף לאדם מסוים הוא נותן את זכות הבחירה לו אם ירצה להשתמש בזה עבור בני ביתו או עבור עצמו. ואין זה דומה לאדם שמקבל מקרר או שטיח שהוא דבר שמשתמשים בו כל בני הבית כיון שהוא דבר שמונח בתוך הבית לשימוש כל בני הבית. ולכן המקבל כסף תמיד יברך ברכת שהחיינו אם לא שהנותן פרט שדעתו

שכל בני הבית ישתמשו בכסף. והסכים אתי גאון אחד שליט״א שהכל הולך אחר המקבל אף שיש לו משפחה.

ענף ג: המקבל מתנות בעת שמחת נשואין, אם יברך או לא שהרי יברך להחזיר מדין שושבינות

לענין אם החתן וכלה יברכו על המתנות שמקבלים בשעת הנשואין שהרי חייבים להחזיר מצד הדין שושבינות.

עיין בשו״ת אבני ישפה ח״א סי׳ ק״צ לענין לתת מתנה לחתן מכסף מעשר בלי להודיע לו, והקלתי שם בענין זה ע״ש. וכן נראה לפי הטעמים שכתבתי שם שגם כאן מותר לו לברך על המתנות בשעת הנשואין ולא צריך לחשוש שהוא חייב להחזיר מדין שושבינות.

ענף ד: אם מותר לתת שלו׳ לאבל שנולד לו בן

שאלת בענין מה שכתב הגרי״ח זוננפלד זצ״ל בספר שלמת חיים סי׳ תרכ״ב שמותר לומר לאבל מזל-טוב כיון שנולד בן נתרפאה כל המשפחה ולפ״ז שאלת אולי מותר גם לשאול בשלומו.

חושבני שלא בטלו כל דיני אבילות כיון שנולד לו בן, ובודאי שאסור לשאול לו שלו׳ ואסור לתת לו משלוח מנות. ומה שהתיר הגרי״ח זוננפלד זצ״ל לומר לו מזל-טוב נראה שהוא ענין דרך ארץ ולא ענין של שאילת שלום, ולפי״ז, גם לאבל שלא נולד לובן מותר לומר לו מז״ט.

ענף ה: אם מותר לקבל משלוח מנות בפורים כדי שלא יהיה האיסור של אבילות בפרהסיא

טענת שמותר לאבל לקבל משלוח מנות בפורים כדי שלא יהיה האיסור של אבילות בפרהסיא. אבל איני חושב שיש כאן אבילות בפרהסיא משום ששמא אינו רוצה לקבלם מאיזו סיבה אחרת וכמו שכתב הרמ״א סוף סי׳ תרצ״ה. וכיון שלא כל אדם רוצה לקבל מכל אדם, שוב אין לקרוא לזה אבילות בפרהסיא.

ובכלל לא ידעתי אם יש איסור בקבלת מנות שהרי הפוסקים הזכירו רק שאסור לשלוח מנות לאבל, אבל לא אמרו כלום לענין קבלת משלוח מנות. וכן נראה מדברי המ״ב סי׳ תרצ״ו ס״ק כ׳ שכתב שטעם האיסור הוא משום שדומה לשאילת שלום, ואם כן לא שייך לומר שהאבל לא רוצה לקבל שלום מאדם אחר, שהרי ברגע שהוא נתן שלום כבר נגמר הענין. וכן כאן כיון שהוא שלח את המשלוח מנות כבר נתן שלום, ושוב אין נפקא מינה אם יקבל אותם או לא.

ענף ו: אב שנותן מתנה לבנו הקטן, אם הבן קונה ואם יברך שהחיינו

הבאת דברי הרמ״א חו״מ סי׳ ע״ר סע׳ ב׳ שכתב שמתנה לקטן שסמוך על שולחן אביו שייכת לאב וכתבת שהוא משום איבה, וכמו שמצאנו לענין מציאה. ולפ״ז שאלת מה דין אב שנותן לבנו שבזה הרי לא שייך איבה, ואם כן צ״ע אם קנה הקטן או לא.

בשו"ע או"ח סי' שס"ו סע' י' כתב וז"ל: כשמזכה להם על ידי אחר, לא יזכה על ידי בנו ובתו הקטנים, אפילו אם אינם סמוכים על שולנו עכ"ל. ובמ"ב ס"ק נ"ה כתב וז"ל: ע"י בנו ובתו הקטנים, מפני שידן כידו וא"כ לא יצא הדבר מרשותו עכ"ל.

הרי לנו מפורש שגם אם האב רוצה לתת מתנה לבנו הקטן אינו יכול משום שידו כידו ולא יצא הדבר מרשותו כלל וכלל. ולכן מה שהאב נותן לבנו אינו אלא כנתינת רשות לבן להשתמש בו, וממילא פשוט שלא שייך לברך שהחיינו על נתינת רשות להשתמש.

ענף ז: אם יש לברך שהחיינו על תשלום של עבודה שלא חייבים לשלם עבורה

אסור לקבל שכר על עבודה שחייבים על פי התורה לעשותה, וכמו פריקת הבהמה, וכמו שבאר הסמ"ע סי' ער"ב ס"ק י"ז את דברי הרמ"א שם. ולכן באמת נראה שאם בכל אופן ירצו לתת לו שכר כמתנה בעלמא, שפיר יש לברך על זה שהחיינו כיון שלא היה חיוב לשלם לו.

ענף ח: לברך שהחיינו במתנה על מנת להחזיר

אין שמחה במתנה על מנת להחזיר אשר תחייב לברך על זה שהחיינו.

ענף ט: קבל שכר מוגזם על עבודתו אם יברך שהחיינו

וכעת אוסיף שאלה משלי על שאלותיך. מה הדין אם חברו אומר לו: אם תביא לי כוס מים אשלם לך על העבודה הזאת מליון דולר. כיון שזה שכר מוגזם, אם יש לברך על זה שהחיינו.

ונראה שאם נותנים לאדם שכר מוגזם על עבודתו, שפיר יש לברך ברכת שהחיינו. וכן מוכח ממה שאמרו בשו"ע או"ח סי' רכ"ג סע' ג' וז"ל: בנה בית חדש או קנה כלים חדשים וכו' עכ"ל. והרי אם קנה כלים הוא שילם בעדם טבין וטקילין, ולא קבל שום מתנה כלל, ובכל אופן יש לו לברך. וטעם הדבר ודאי משום שיש לאדם שמחת לב כאשר יש לו בית חדש או כלים חדשים בביתו, ועל שמחת הלב מברכים שהחיינו.

וכן הדין במת אביו והוא ירש שכתב השו"ע שם סע' ב' שהוא מברך. וגם בזה ודאי שזה כסף שמגיע לו על פי דין תורה, ובכל אופן יש לברך.

וכן הדבר כאשר אדם מקבל שכר מוגזם, שהרי הוא שמח מאד עם הסכום הגדול של כסף שנפל לידו. ואף שהוא עבד עבורו, אבל כיון שלא קבל מה שמגיע לו על עבודתו אלא הרבה יותר מן המגיע לו על עבודתו, שפיר יש לברך על שמחת הלב שנזדמן לידו כזה ריוח גדול.

ענף י: נזדמן לו להרויח סכום גדול של כסף מעסק, אם יברך שהחיינו

וכן נראה לי לענין אדם שעשה עסק מוצלח והרויח סכום כסף גדול, וכגון שקנה בנין בחמשים אלף דולר ומכר אותו במליון דולר, שגם כאן אף שהוא עשה מסחר כדי להרויח כסף זה והוא כסף שמגיע לו על פי דין, אבל כיון שיש ריוח מוגזם שפיר יש לברך משום שמחת הלב, וכנ"ל.

ואסיים בברכה נאמנה לו ולכל ב"ב כעתירת ידידו עוז,

ישראל פסח פיינהנדלר

הגאון רבי אברהם גנחובסקי זצ"ל
ראש ישיבת טשבעין
מח"ס בר אלמוגים ושא"ס

בדין שהחיינו בבין המצרים

איתא בשולחן ערוך (או"ח סי' תקנ"א סעיף י"ז) טוב ליזהר מלומר שהחיינו בין המצרים על פרי או על מלבוש. אך כתב הרמ"א, (ומקורו מתשובות מהרי"ל ובנימין זאב), דאם האי פרי יש לו רק עכשיו, ואם לא יאכלנו עכשיו, לא יהא לו הפרי לאחר מכאן, אמרינן דיאכלנו עכשיו ויברך שהחיינו, והטעם, דהא יש לחזר לומר שהחיינו על פרי חדש, ואם כן נדחה הא דאין מברכין שהחיינו בין המצרים.

ובמשנה ברורה (שם ס"ק צ"ט) אייתי בשם האחרונים דמעוברת או חולה שצריכים לאכול פרי חדש בין המצרים, שרינן לאכול, אך לא יברכו שהחיינו. ותיקשי, הא קיימא לן (סי' רכ"ה במ"ב ס"ק י"ג) דבאכילה שניה אינו מברך שהחיינו, ונמצא דאם לא יברכו עכשיו, כבר לא יברכו יותר, ומעתה כיון דצריכים השתא לאכול, אמאי לא יברכו, וכדינא דה'בנימין זאב' הנ"ל.

ויש לדון ליישב בכמה דרכים:

מהרה יבנה בית המקדש

א. בפלתי (סי' ק"ב סק"א) הביא קושיית המרדכי אמאי אמרינן דלמאן דאמר חדש בזמן הזה דרבנן, אכלו החדש בי"ז ניסן, דספיקא דרבנן לקולא, הא הוה ליה דבר שיש לו מתירין. וכתב המרדכי דאין לו מתירין דהא נאסר לשנה הבאה. ותמה הפלתי דאותה תבואה הניתרת בהאי עומר, תו לא תחזור לעולם לאיסורו. ומיישב הפלתי דחשיב אין לו מתירין, דמהרה יבנה בית המקדש וישוב איסור חדש, ותהיה כל התבואה אסורה, ולא יועיל מה שעבר עליה יום הנף בגלות, דהרי כיון דקיימא לן דאיסור חדש הוי מדרבנן, הוי כמו שהיה בזמן ביאה לארץ ישראל, דחל איסור חדש על כל התבואה.

והנה הא דבאכילה שניה אינו מברך שהחיינו, הוי פלוגתא, (עי' שעה"צ סי' רכ"ה סט"ו), ואם כן נימא כעין הנ"ל, דמהרה יבנה בית המקדש ויפשט הספק דאכילה שניה, ודילמא יוכרע הדין כהני דסברי דיש לברך, והלכך לא חשיבא מפסיד הברכה.

אפשר לצאת בשהחיינו באכילה שניה

ב. ובתשובות שלמת חיים (חלק א' סי' פ"ג ובמהדו"ח בסי' רכ"ג), כתב רבי יוסף חיים זוננפלד ליישב, שאחרי הבין

המצרים יכול לשמוע מאחר שהחיינו על אותו פרי. ונראה כוונתו דכיון דהוי פלוגתא, ויש אומרים דבאכילה שניה דהפרי חדש מברך שהחיינו, נמצא דהאוכל פרי חדש בבין המצרים אינו מפסיד השהחיינו, דהא אחרי הבין המצרים אפשר לשמוע מאחר, וכן אפשר לקחת פרי אחר, ולברך עליו שהחיינו, ויוציא גם אותו.

אך איכא לעיוני בזה בתרתי, חדא, דנהי דאינו מפסיד השהחיינו בתורת ודאי, דהא אפשר לברך כהנ"ל, אך מפסיד בתורת ספק, דהא להשיטות דאינו מברך באכילה שניה כבר הפסיד השהחיינו, ומעתה תליא היאך יהא בדינא דבנימין זאב בגוונא דמספקא ליה אם יהא לו הפרי לאחר בין המצרים, האם שרינן ליה לאכול עכשיו, ולכאורה משמע דשרינן ליה, דספק הפסד חשיבא הפסד.

[והיה אפשר לומר דכוונת השלמת חיים מפאת דאף אם פטור משהחינו הרי שומע מאחר, אך תיקשי דהא להאי צד דאינו מברך בפרי שני, לא שייך גביה שהחיינו, ומה מהני שישמע מאחר, ועל כרחך דכונתו רק מספק].

ותו יש לעיין בהאי תירוצא, דלפי"ז יתחדש דבאמת מי שאכל פרי חדש בין המצרים מפאת הכרח, יתחייב לאכול את אותו הפרי לאחר בין המצרים, ולברך על פרי אחר להוציאו, וכך כתב לדינא בברכי יוסף (שם אות י"ד) דמי שאכל בלא שהחיינו בין המצרים, יאכל שוב פרי חדש לאחר בין המצרים.

ויש לעיין דהא חזינן דמי שאכל ושכח לברך שהחיינו, לא אשכחן שיצטרך לאכול אחר כך עוד פרי אחר כדי לברך שהחיינו, ואם כן מהו החילוק בין הך דבין המצרים לכל גוונא דשכח, דהרי בהך דבין המצרים כל הא דאינו מברך רק מפאת שיוכל לברך אחר כך, ואם לא יברך אחר כך אשתכח דהיה צריך לברך מקודם, ואם כן בשכח נמי. ויש לחלק דבשכח, כל חיובו אחר כך רק מספק, ומשום הכי לא מחייבינן, משא"כ הכא הא דפטרינוהו מלברך הוי רק מפאת הא שיוכל אחר כך לברך מספק. ועדיין צריך ביאור, דבתרוייהו כל הא דמחייבינן הוא מספק.

והנה מי שאכל קונם דרבנן ויכול לעשות עליו ספק שאלה, לכאורה אינו מחויב לעשותו, מפאת דמי יימר שיתקן, [ויש להוכיח מהמסופק אם בירך דרשאי שלא לאכול]. אך יש לעיין במי שיש לפניו קונם דרבנן, ובגוונא דצריך לאוכלו משום דבר מצוה, שרינן ליה לאכול על מנת שישאל אחר כך, [וזה שרי גם בקונם דאורייתא], ואם יודע שיוכל להשאל אחר כך רק מספק, שרינן לאוכלו ואחר כך ישאל, והדעת נותנת דבכהאי גוונא חייב לעשות הספק שאלה, דאם לא כן לא היה היתר, ונמצא דיש ראיה לחילוק שחילקנו, ועדיין צריך התבוננות.

באכל מחמת חולי לא שייך ברכת שהחיינו

ג. עוד מיישב השלמת חיים, דבמעוברת או חולה לא שייך לברך שהחיינו, כיון דכל הא דאכיל רק מפאת

החולי, ובלאו החולי לא היה אוכל, דהרי הוי בין המצרים. והוא חידושא רבתא, דסוף סוף יש לו פרי חדש.

ויש לעיין בכוונתו, האם כל מעוברת או חולה שאוכלים פרי חדש אינם מברכים, ואף כשאינו בין המצרים, כיון דסיבת האכילה היא המיחוש, או דלמא כוונתו דנהי דבעלמא מברכים כיון דיש כאן גם פרי חדש, והיו אוכלים אם היו רוצים אף בלא המיחוש, אך שאני בבין המצרים, דלולא המיחוש לא היו אוכלים. ולכאורה מדכתבו האחרונים דבבין המצרים מעוברת וחולה יאכלו ולא יברכו, משמע דבעלמא מברכים, אם כן מוכח כביאור השני.

[**ויש** לעיין להאי תירוצא אם באכילה שניה מברך כיון דהראשונה לית בה שמחה, ואם הוה אמרינן כן, בלאו הכי לא תיקשי מהך דבנימין זאב, אך בזה יש לדחות דסוף סוף קא אכיל, והלכך יותר לית בה שמחה].

אך כל זה חידושא רבתא, והעירו למידן דמי שהיה חולה שיש בו סכנה ואוכל ערלה אם מברך שהחיינו, ולכאורה להאי תירוצא לא יברך.

תירוצא דהאבני נזר

ד. והאבני נזר (או"ח סי' תכ"ח) הקשה קושיין מהא שכתב רבי חיים ויטאל בספרו פרי עץ חיים, 'דפעם אחת היו באים גדולי הדור לסעוד אצלי על שלחני והפצירו בי לאכול פרי חדש, ואכלתי בלא ברכת שהחיינו'. ותיקשי הא הפסיד השהחיינו, דאחר כך לא יוכל לברך, ומאי שנא מהך דבנימין זאב, [והתם לכאורה תירוץ הג' הנ"ל לא שייך].

ותירץ האבני נזר (שם אות ו') דאדרבא אם היה מברך שהחיינו היה ראוי שלא יאכל כלל, דכבוד בגדולים דוחה רק המנהג לומר שהחיינו על פרי חדש, אך אינו דוחה להאי מנהגא שלא לומר שהחיינו בין במצרים, והלכך אכל ולא בירך.

אך נראה דהאי תירוצא אתי שפיר רק בגוונא דמהרח"ו דאכל משום כבוד הגדולים, אבל במעוברת וחולה שאכל משום דחייב לאכול, בזה הדרא קושיא לדוכתיה דיברך שהחיינו.

טעה וברך על פרי חדש

והנה יש לעיין במי שטעה ונטל פרי בין המצרים וברך עליו, והשתא נזכר שחייב בשהחיינו, מי שרינן לברך שהחיינו, ובברכי יוסף (סי' תקנ"א) דן בהא, ואייתי מהכנסת הגדולה דיברך שהחיינו, אך כתב דמהא דמהרח"ו שמעינן להיפוך.

והנה לפום תירוצא דהשלמת חיים מפאת דיוכל לברך אחר כך על פרי אחר ולהוציא פרי זה, הוא הדין בבירך כבר על הפרי לא יברך שהחיינו.

אך לפום תירוצא דאין שייך לומר שהחיינו כיון דהסיבה היא החולי, לכאורה בהאי גוונא יברך שהחיינו, אלא אם כן נימא דאין שייך לברך שהחיינו

כיון דהסיבה היא השגגה ששכח ובירך, ואינו ברירא.

ולפום תירוצא דהאבני נזר דאי אפשר להתיר לומר שהחיינו, דאז נאמר דלא יאכל כלל, נמי לא סתרי אהדדי, דהכא מכיון דכבר אכל, יברך שהחיינו.

כשמזדמן פרי חדש אי יכול לכוון על פרי אחר

ויש לעיין כד מברך בבין המצרים שהחיינו על פרי חדש שאינו יכול להשיגו אחר כך, האם יכול לקחת נמי שאר פירות חדשים שיכול להשיגם גם לאחר תשעה באב, ולהוציאם בהאי ברכה, מי אמרינן דכבר הודה בימים אלו, ואם כן שוב לית לן בה, ויכול לכוון להוציא פירות אחרים, או דילמא ההודאה אינו רק על היום, אלא על היום שהביאו לו פרי חדש, ובב׳ פירות חדשים חשיבא ב׳ הודאות, ואם כן אינו יכול לכוון להוציא, וכן נראה טפי.

וברוח חיים לרבינו חיים פלאג׳י זצ״ל איתא דהעושה שהחיינו בין המצרים בברית או בפדיון הבן, יכול לכוון להוציא פרי חדש, וכן איתא בספר ירים משה.

אורח חיים

שאלות ותשובות מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א

בשו"ע או"ח ס' ק"ב בדין לעבור לפני המתפלל

נערך ע"י הגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א

מח"ס בית מתתיהו ומועדי הגר"ח

לעבור בפני קטן המתפלל

שאלה: אם מותר לעבור בפני קטן המתפלל שמונה עשרה

תשובה: לא.

והסתפק בזה בשו"ת כרם שלמה ס' נ"ו, וכן הטהרת השלחן ס' ק"ב, ובס' מעשה איש ח"ה עמ' קע"ה בשם בעל קהילות יעקב זצ"ל להחמיר בזה, וכן בס' דעת נוטה תפילה עמ' שפ"ג בשם החזו"א להחמיר וכ"כ בשם החזו"א בס' אורחות איש פי"א ה"ג, וכ"פ בס' הליכות שלמה תפילה פ"ח אות ל"ה, ובשו"ת חקי חיים ח"ה ס"כ, וכן השיב מרן בס' אשי ישראל בתשו' הגרח"ק תשו' קכ"ד וכן הביא בשם מרן בשו"ת רבבות אפרים ח"ב ס' מ"ח אות ט"ו, וכ"כ בשו"ת רבבות אפרים ח"ד ס' מ"ד אות קנ"ב, בשם הגר"י קמנצקי זצ"ל, וכן מבו' בס' תורת משה להחת"ס פר' יתרו, אולם באשל אברהם מבוטשאטש ס' ק"ב להתיר לעבור בפני המתפלל קטן אף שהגיע לחינוך עי"ש, וכן מובא בשם מרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל בס' כאיל תערוג תפילה עמ' קנ"ו להתיר עי"ש, ובספר שפתי איל [היו"ל ע"י מכון גם אני אודך] עמוד י"א עי"ש, ומש"כ בזה בשו"ת ציץ אליעזר ח"ט ס"ח ובשו"ת ישיב יצחק ח"ד ס"ה, ובספר חנוך לנער להגר"י בלוי זצ"ל פי"א הערה ה' ובשו"ת שער שמעון אחד ח"א ס' י"ט, וכן בשו"ת מציון תצא תורה שאלה י"ט עי"ש, ובספר מאיר עוז ס' ק"ב ס"א, ובס' חינוך הבנים כהלכתו ח"א פי"ב ס"ח ובס' אשי ה' פ"ח ס"ו ובספר גם אני אודך תשובות הגר"מ חליוה, חלק ט"ז סימן ב', ובשו"ת אבני דרך ח"ז ס' י"ז ובס' ד' אמות של תפילה ביאורים ס' ט"ו פ"ד, ובספר גם אני אודך חלק א' סימן נ"ה, ודעת הגר"ש דבלציקי זצ"ל [בתשו' להרב ישראל לב] שאסור לעבור בפני קטן.

לעבור בפני שוטה המתפלל

שאלה: אם מותר לעבור בפני שוטה המתפלל שמונה עשרה.

תשובה: כן.

ולכאו' ה"ז תלוי באיזה דרגת שוטה הוי, וברמב"ם פ"ט מעדות ה"ט, שיש חמש דרגות בשוטה עי"ש. ועמש"כ בשו"ת משנת יוסף חי"א ס' קי"ג וא"ג

עי״ש, ובשו״ת משנת יוסף חי״ב סו״ס קי״א הביא מהגריש״א זצ״ל בשוטה ששולחים אותו לחנות ויודע מה לקנות מצטרף למנין עי״ש, ובשו״ת משיב נבונים ח״ד ס״ג מש״כ ובשו״ת ויברך דוד תפילה ח״ב ס׳ שמ״ז. ואולם בס׳ תפילה כהלכתה פ״ח ס׳ מ״ד דשוטה אין מצטרף למנין עי״ש, וא״כ ה״ז תליא אם מותר לעבור בפניו כה״ג שמצטרף למנין.

?עבור בפני סומא

שאלה: אם מותר לעבור בפני סומא המתפלל שמונה עשרה.

תשובה: לא.

וכן דעת הגר״א נבנצאל בשו״ת מציון תצא תורה שאלה י״ח עי״ש, וגם י״ל עפמש״כ הכף החיים ס׳ ק״ב סקכ״ב דאף כשעוצם עיניו אסור לעבור דלא פלוג עי״ש, ובביאור הלכה ס׳ ק״ב עי״ש ובס׳ עולת כהן תפילה ס׳ נ״א אות י״ב עי״ש, ובס׳ דעת נוטה תפילה ח״א תשו׳ ש״מ השיב מרן לעניין לעבור בפני מי שעיניו עצומות, יש מתירין וראוי להחמיר עי״ש, ועמש״כ לעניין סומא בס׳ יוצר המאורות או״ח ס׳ כ״ז ובס׳ הסומא עמ׳ 234, ובספר גם אני אודך תשובות הגר״מ חליוה, חלק ז׳ סימן ט׳, עי״ש, ובקונטרס פוקח עורים להגר״ט זנגר ס״ק י״ח, ובס׳ ד׳ אמות של תפילה ס״ב הערה א׳.

?עבור בפני אשה

שאלה: אם מותר לעבור בפני אשה המתפללת שמונה עשרה.

תשובה: ראוי ליזהר.

וכן השיב מרן בס׳ דעת נוטה ח״א תשו׳ ש״ס, ובהערות 9, דמשמע שמעיקה״ד שרי לעבור, ויעו״ש מאי דביאר מרן, ומש״כ בס׳ ד׳ אמות של תפילה עמ׳ כ״ד הערה י״ח עי״ש, ובס׳ אשי ה׳ פ״ח ס״ו.

?עבור בפני המתחיל ?להתפלל ואמר רק ה׳ שפתי

שאלה: כשאומר ה׳ שפתי בשמו״ע אם מותר לעבור לפניו.

תשובה: לא.

וכן השיב מרן בס׳ שאלת רב ח״א עמ׳ ר״ג, ולכאו׳ ה״ז תליא במש״כ הביאור הלכה ס׳ קי״א, אם ה׳ שפתי הוי מגוף התפילה עי״ש, וא״כ אם נימא דאי״ז מגוף התפילה יהא שרי לעבור, ועמש״כ בשו״ת חיי הלוי ח״ב ס״י אות י׳, ובס׳ ד׳ אמות של תפילה ביאורים ס״ו, ומה שכתבתי בזה בבית מתתיהו ח״ב ס״י או״ג עי״ש.

?עבור בפני האומר וידוי ביוה״כ בשמו״ע

שאלה: אם מותר לעבור בפני האומר וידוי ביוה״כ אחר שאמר ילה״ר.

תשובה: כן.

וכ״כ בשו״ת בצל החכמה ח״ו ס׳ ל״ד או״ד ובשו״ת רבבות אפרים ח״ז ס׳ ל״ד, וכן השיב מרן בס׳ מועדי הגר״ח ח״א תשו׳ תנ״א, ולכאו׳ ה״ז תליא במש״כ

הגר"ש קלוגר זצ"ל בחכמת שלמה ס' תרכ"ג אם הוידוי כחלק מהתפילה עי"ש. ומש"כ בזה בבית מתתיהו ח"ב ס"י אות י"ז עי"ש.

דילג יעלה ויבוא לעבור בפניו

שאלה: השומע חבירו שדילג יעלה ויבוא בשמו"ע, אם מותר לעבור בפניו.

תשובה: לא.

וכ"כ בס' שולחן שלמה ס' רע"א ס"ב, וכן בס' שיח הלכה ס' קי"ד אות כ"ז בשם בעל המנחת שלמה זצ"ל, דשם תפילה הוי גם ללא יעו"י, ולכאו' ה"ז תליא במח' הראשונים בברכות כ"ו, אם ללא יעו"י הוי תפילה והארכנו בזה בבית מתתיהו ח"ב ס"י, ויעו"ש באות י"ג בנפק"מ זו, ומש"כ בס' שלמי יוסף ברכות כ"ו, וע"ע בס' אשי ה' פ"ד ס"ו.

לא כיון באבות לעבור בפניו

שאלה: מי שרואה חבירו שלא כיון באבות אם מותר לעבור בפניו

תשובה: אולי.

ובס' שאלת רב עמ' ר"א השיב מרן יתכן שמותר עי"ש, ומש"כ בזה בשו"ת אז נדברו ח"ג ס' מ"ו ובשו"ת רבבות אפרים ח"ב ס' מ"ח אות נ"ז, ובס' שיח יוסף להגר"י רוט זצ"ל ח"ג ס' ט"ז ובס' מאיר עוז ס' ק"ב ס"א דלא פלוג, וכמש"כ בשו"ת נאות דשא ס' ל"ח, ומש"כ בבית מתתיהו ח"ב ס"י אות י"ג עי"ש.

מתפלל נדבה לעבור לפניו

שאלה: המתפלל נדבה אם מותר לעבור בפניו

תשובה: לא.

ובשו"ת כרם שלמה או"ח ס' נ"ו כתב שמותר כיון שאי"ז חובה, אולם בשו"ת נאות דשא ס' ל"ח דלא פלוג ואף אם מתפלל במקום איסור אין לעבור עי"ש, ובס' מאיר עוז ס' ק"ב עמ' ש"נ ובס' אישי ה' פ"ד ס"ו יעו"ש.

מתפלל שמו"ע במיטה

שאלה: חולה המתפלל שמו"ע במיטה אם מותר לעבור בפניו

תשובה: יתכן.

וכן השיב מרן בקונטרס גם אני אודך חלק ג' שאלה מ"א, עי"ש, ובס' שאלת רב ח"א עמ' קצ"ח, ועמש"כ בזה בשו"ת תשובות ישראל ח"ג ס' ק"י אות מ"א ובס' מאיר עוז ס' ק"ב עמ' שמ"ד, ובספר גם אני אודך תשובות הג"ר יקותיאל ליברמן, סימן ל"ב, ובספר אשי ה' פ"ד ס"ח עי"ש. ואולם בס' דעת נוטה ח"א תשו' שס"ח השיב מרן להחמיר בזה עי"ש.

לעבור בפני המתפלל להרים ספר

שאלה: אם מותר לעבור בפני המתפלל בכדי להרים ספר שנפל

תשובה: לא.

ובס' שאלת רב ח"א עמ' קצ"ט השיב מרן אם מפריע לך עי"ש, ובספר שפתי

איל [היו״ל ע״י מכון גם אני אודך] עמוד י״א, ומה שכתב בספר אהל יעקב כבוד ספרים, פי״ב סימן י״ב, ובקובץ המאור תשרי חשוון תשע״ט עמ׳ ק״ז יעו״ש, ובשו״ת שבט הלוי ח״ז ס״כ מש״כ בזה.

לעבור בפני המתפלל ליקח שופר באלול

שאלה: אם מותר לעבור בפני המתפלל ליקח שופר בחודש אלול לתקוע, שהוי רק מנהג.

תשובה: מותר, כי זה גם צרכו.

והגר״א נבנצאל כתב לי דאין לעבור. ולכאו׳ י״ל בזה עפמש״כ הלבוש או״ח ס׳ תקפ״א דטעם תקיעת שופר באלול שעי״ז יתעורר לתשובה, וא״כ מקיימים בהכי מצות תשובה, ושפיר שרי לעבור לצורך מצוה וצ״ע.

לוי לעבור ליטול ידי הכהנים

שאלה: לוי אם מותר לעבור בפני המתפלל ליטול ידי הכהנים לברכת כהנים

תשובה: לא.

ואולם בס׳ הליכות שבט הלוי סדר היום פי״ג ס״ט, שהוא בכלל דבר מצוה דשרי לעבור עי״ש, וכן בס׳ אשי ישראל פכ״ט הערה נ״ד בשם בעל המנחת שלמה דשרי, ודעת מרן דאסור עי״ש, וכן דעת הגר״ש דבליצקי זצ״ל בספר גם אני אודך על עניינים שונים, חלק ב׳ סימן מ״ד, שאין לעבור, וכן דעת מרן הגר״נ קרליץ שאסור כמובא בקובץ המאור תשרי חשוון עמ׳ ק״ז, ואולם דעת בעל משנה הלכות זצ״ל שמותר עי״ש, ובספר גם אני אודך חלק ב׳ סימן מ״ז אות י״ד, השיב הגר״א נבנצאל שאסור, ומה שכתב בזה בתשו׳ והנהגות ח״ג ס׳ מ״ח ובשו״ת משנת יוסף ח״ב ס׳ כ״ז או״ט ובשו״ת שערי יושר ח״ג ס׳ ל״ג סק״ב, והסתפק בזה בס׳ תפילה כהלכתה פי״ד הערה פ״ד עי״ש, ומש״כ בס׳ שיח תפילה עמ׳ קעא ובשו״ת דברי בניהו ח״ו ס״י או״ג, ובס׳ ד׳ אמות של תפילה ס״ו פ״ב ס״ב ובשו״ת אבני דרך ח״ח ס׳ צ״ד, וע״ע בשו״ת אור לציון ח״ב עמ׳ ע׳, ובס׳ הליכות אמרי סופר ש״א ס׳ ק״י. ומה שהשיב מרן בדעת נוטה ח״א תשו׳ שנ״ז.

כהן לעבור לבר״כ

שאלה: למאי שנקטו הפוסקים שמותר לעבור לצורך מצוה כבר״כ, אם צריך להמתין עד שיגיע ממש לבר״כ, או יכול לפסוע קודם.

תשובה: טוב שימתין.

וכן השיב מרן בקונטרס גם אני אודך חלק ג׳ תשובה ע״ה, וכן נקט הגר״א נבנצאל בספר גם אני אודך חלק ב׳ סימן מ״ז שאלה ק״ד.

ועיקר הדבר להתיר לעבור לבר״כ, כתב מרן בס׳ דעת נוטה ח״א תשו׳ שנ״ה בשם החזו״א להתיר עי״ש, ובס׳ חוט שני תפילה עמ׳ קצ״ו כתב צ״ע בזה עי״ש אולם בס׳ הליכות שלמה תפילה פ״ח הלכה ל״ג להתיר, וכן בשו״ת משנת יוסף ח״ד עמ׳ ק״כ עי״ש ומש״כ בס׳ ד׳ אמות של תפילה עמ׳ ס״ב ס״ד ובספר גם אני

אודך תשובות הגרח"ש סגל, חלק א' סימן כ"ג, ובספר אשי ה' פ"ט ס"ג ובשו"ת שערי יושר ח"ג או"ח ס' ל"ד.

סיים שמו"ע ועדיין לא פסע

שאלה: גמר שמונה עשרה ולא פסע אם מותר לעבור בפניו.

תשובה: כן.

וכן השיב מרן בס' שאלת רב ח"א עמ' ר"ב עי"ש, ומש"כ מרן בס' שיח השדה ברכות ח"ג י' ב', ומש"כ בזה בשו"ת אז נדברו ח"ו ס' מ"ז ובספרו בית ברוך כלל כ"ו ס"ק כ"ד ובשו"ת בצל החכמה ח"ו ס' ל"ב ובשו"ת שערי יושר ח"ב ס' י"ט בשם הגר"נ קרליץ דשרי עי"ש ובשו"ת שערי יושר ח"ד ס' כ"ז או"ב. ובס' חוט שני שבת ח"ב עמ' רצ"ח, ומה שהשיב מרן בס' דעת נוטה ח"א תשו' של"ז.

לעבור בפני האומר קדיש

שאלה: אם מותר לעבור בפני האומר קדיש

תשובה: לא נזכר.

ובשערי תשובה ר"ס נ"ו להחמיר, וכ"פ בכף החיים ס' נ"ה סק"ט, והבן איש חי פר' ויחי אות י', אכן בשלחן הטהור כתב להתיר, ובס' הזיכרון שירת מרים עמ' קכ"ה נראה דדעת מרן להחמיר בזה עי"ש ובשו"ת אבני דרך ח"ג ס' ט"ו ובס' אשי ה' פ"ד ס"ט, ובס' אורח כהלכה עמ' קל"ג ובס' הליכות שלמה תפילה פ"ו ס' י"ד ובשו"ת וישב יוסף ח"ב ס"י.

הגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א
ראב"ד העדה החרדית ומח"ס מועדים וזמנים
תשובות והנהגות ושא"ס

פסקים בענינים שונים

מתוך רשימות של הגר"י שוב שליט"א מו"צ בירושלים וקרית ספר

א. מי שאינו יכול לעמוד בקידוש לבנה מותר לאמרו בישיבה ואם למחרת יוכל לקדש בעמידה ימתין לומר בשעה שיוכל לומר בעמידה.

ב. מי שיש לו מיחוש שמותר לו לומר קידוש לבנה בבית כנגד החלון אין ענין שיוציא את ראשו חוץ לחלון כשמברך ברכת הלבנה בביתו.

ג. עדיף לברך קידוש לבנה במוצ"ש ביחידות מלברך אח"כ בציבור.

ד. עדיף לברך קידוש לבנה בציבור בימות החול מלברך אח"כ במוצ"ש ביחידות.

ה. לכתחילה אין לסמוך כלל בשעת קידוש לבנה.

ו. אין להלביש בזמנינו בגדי שבת בימות החול לקידוש לבנה דיש בזה חשש יוהרא.

ז. מי שבירך קידוש לבנה ולא הביט בלבנה כלל בדיעבד יצא יד"ח.

ח. מעיקר הדין מי שלא קידש את הלבנה אין צריך לטרוח לנסוע למקום אחר שאין שם עננים כדי לברך וכן אין צריך להמתין ולא ללכת לישון אולי הלבנה תתגלה.

ט. הא דבקידוש לבנה אין אחד מברך לכולם להוציאם יד"ח משום ברוב עם כיון דזה ברכת השבח ואינו ברור דאפשר להוציא בזה יד"ח.

י. מה שיוצאים לחוץ לקידוש לבנה היינו כדי להראות שיוצאים לקראת מלך ועל כן אם יוצאים החוצה אי"צ להקפיד לא לעמוד מתחת לגג או לעץ.

יא. בקידוש לבנה כדי שיחשב שאומרים בציבור לדעת מרן הגרי"ז זצ"ל (לגבי קריאת המגילה) צריך שכולם יאמרו ביחד את הברכה אולם לדעת מרן החזו"א זצ"ל די שיש במקום מנין אף שכל אחד אוחז במקום אחר.

יב. בשמחת תורה אפשר לעשות עוד קריאת התורה לאחר התפילה אף שכולם כבר יצאו יד"ח קריאת התורה בתוך התפילה כדי לתת עליות לכל הציבור.

יג. כל נגיעה של חיבה חשיב כחיבוק על כן ביום הוסת יש להחמיר בנגיעה של

חיבה כמו שמחמירים בחיבוק ונישוק אולם בנגיעה שאינה של חיבה אפשר להקל.

יד. אשה שנתקע לה אוכל בגרון אף שאין בזה משום פיקוח נפש להמתין עד שיהא רופא אשה ויכולה ללכת לרופא (איש) על מנת שיוציא לה מה שנתקע לה ורק אם נמצא לפניו שני רופאים איש ואשה צריכה להעדיף ללכת לאשה.

טו. אונן מותר לו בשעת אנינותו לתת הלואה ולחתום ערבות.

טז. מותר לתת הלואה למי שאינו שומר תו"מ ע"מ שישמור שבת.

יז. הלוה מאכל או חפץ מחבירו שקנה את זה בשדה התעופה בזול (כיון שלא משלמים שם מיסים) מותר לו להחזיר אותו דבר אף שקנה את זה בעיר ועלה יותר יקר.

יח. המבקש מחבירו שיקנה לו עבורו חפצים בחנות ועלה לו תשעים ושמונה ש"ח יכול להחזיר לו מאה ש"ח דאין הדרך להקפיד בזה כשאין לו להחזיר לו עודף.

יט. לגבי גזיזת ציפורניים אין אני מקפיד לקצוץ כסדר שכתב הרמ"א בסי' ר"ס כדעת האריז"ל שאין קפידא לגזוז כסדר.

כ. הנותן מכספי מעשר שלו גם למצות ולא רק לעניים יכול לתת מכספי המעשר שלו לבנו שקנה לעצמו מכספו כרטיס למשחקי כדור רגל את דמי הכרטיס על מנת שלא ילך לשם.

הגאון רבי יוסף ליברמן שליט"א
ראש ישיבת "כולל שומרי החומות"
ורב דקהל סדיגורא ירושלים ת"ו
מח"ס "משנת יוסף"

ש"ץ תפלתו בישיבה

בס"ד, ח' טבת תשע"ט

שוכט"ם להמופלג בתורה, ועוסק בה בתדירא, הרה"ג ר' מתתיהו גבאי שליט"א, מח"ס 'בית מתתיהו' ועו"ם.

אחדשה"ט,

ע"ד שאלתו אם זקן שיושב על כסא גלגלים יכול להיות ש"ץ ביום יאהרצייט של הוריו, וכמו שלעצמו מותר לו להתפלל מיושב (כרמב"ם תפלה ה, ב. ושו"ע צד, ו). או"ד אין זה מכבוד הציבור שיהא ש"ץ יושב, וכמו במגילה דכ' בשו"ע (תרצ, א) שבציבור נקראת מעומד משום כבוד ציבור. והעיד לו אחד שראה את הגאב"ד ערלוי בעל האמרי סופר זצ"ל שהיה ש"ץ ביושבו על כסא גלגלים.

א) לכאורה נראה דכיון דלהתפלל לפני התיבה, אינו חיוב, אלא מנהג (כברמ"א יו"ד סו"ס שעו), והספרדים אומרים רק קדיש. וע"פ השו"ע והפוסקים גם קדיש אין אומרים תמיד, כי אם כשמגיע תורו ע"פ הגורל, אם יש עוד אבלים. — א"כ מסתבר דמפני כבוד הציבור ימנע מלהתפלל לפני העמוד בישיבה, ויאמר רק קדיש, כאשר נוהגים חכמי הספרדים, ואדמור"י בית רוזי'ן, וזה ג"כ נח"ר ועילוי לנשמה, שמכבד את הציבור. וגם אני הקטן שקשה לי לעמוד בתפלה, ביא"צ הורי ע"ה הנני אומר רק קדיש. [וכ"כ בשו"ת משנ"י (חי"א סי' טז) לענין רופאים כשהם בתפקידם או אנשי הצלה שעליהם להיות מוכנים לכל קריאה לבא מיד, או לענות מה לעשות, שא"א להם להיות ש"ץ עם פלאפון זמין, מפני כבוד הצבור, די להם לומר קדיש].

ב) ומה שהביא עדות מהגאב"ד ערלוי זצ"ל שהיה ש"ץ ביושבו על כסא, הראוני בס' הליכות חיים מנהגי האדמו"ר בעל הדברי יציב זצ"ל (סדר היום, עמ' רלו) דביו"ד של אביו האדמו"ר מרודניק זצ"ל התפלל לפני התיבה בישיבה. — אבל אין מזה ראי' לשאר זקנים, דשאני תפלת גדולי ישראל שהציבור משתוקק שיעברו לפני התיבה, וזהו כבוד הציבור. וכעין מש"כ הכה"ח (תרצ, ה) בשם מט"י לענין מקרא מגילה מעומד, דאם רצו הציבור למחול על כבודם רשאים הם בכך. וראה שלחן הטהור (צד, ג) שכ' דש"ץ שאין יכול לעמוד בשום אופן

וליכא דעדיף מיניה, יכול להתפלל מיושב, עיי"ש. ובודאי דבין ציבור המתפללים לא הי' אחד שהחשיבוהו כעדיף מהגדולים הנ"ל.

ובשו"ת שבה"ל (חי"א סי' כד, ג) נשאל על מה סמכו העולם שש"ץ זקן מתפלל בר"ה ויו"כ ויושב בחזרת הש"ץ, וכן נהגו הרבה צדיקים, ומדוע לא העדיפו ש"ץ אחר. והשיב, דאינו יודע טעם מספיק, וכנראה רוב פעמים חושבים על צדיק הראשון שרק הוא מסוגל להעלות תפילות ישראל, עכ"ד. – וסברא זו שייכא נמי רק בש"ץ גברא רבא שנשלח ע"י הציבור, ואין מזה ראי' לתפלת זקן ביום יאהרצייט כשהוא מיושב.

ג) באופן שמפציר הזקן שרוצה לעבור לפני התיבה, יש מקום להקל, אם יתפלל מיושב בכסא גלגלים בהסכמת הקהל, כיון שאינו מתפלל לפני התיבה בקביעות, וכעין המבואר בשו"ע (נג, ו) דמפני כבוד הציבור אין ממנין ש"ץ אל מי שנתמלא זקנו, אבל באקראי משהביא ב' שערות יוכל לירד לפני התיבה.

והגם שבספר חסידים (סי' תשנו) החמיר שלא להתפלל לפני התיבה בישיבה, שכתב: "אחד זקן הי' רגיל להתפלל ביוה"כ, שנה אחת לא הי' חזק לעמוד, אמרו מקצתם כיון שאין לנו כיוצ"ב מוטב להתפלל בישיבה, אמרו הזקנים כיון שאינו יכול לעמוד יתפלל אחר אע"פ שאינו כל כך הגון, פן ילמדו ממנו אחרים ויתפללו מיושב". – יש לחלק, דשאני התם שהזקן הי' רגיל לעמוד, וכה"ג איכא למיחש להרואים שילמדו ממנו להתפלל מיושב, ולא כן בנידו"ד שניכר לכל דמרותק לכסא גלגלים ולא ילמדו ממנו.

ד) אך כאמור, כיון דליכא חיוב להתפלל לפני התיבה, טוב יותר להמנע מלהיות ש"ץ מיושב על כסא, ובמקום התפלה כש"ץ אפשר ללמוד עוד משנה, או לתת צדקה לעי"נ, וכמ"ש בשו"ת משנ"י (ח"ח סי' סה) דאמר לי כ"ק דודי שה"ת מרן מטשבין זי"ע שהעיקר לטובת הנשמה הוא לימוד משניות.

דושה"ט בברכה

ייחוד ונגיעה בילדי חינוך מיוחד.
קטן באיסור שמיעת קול אשה

בס"ד, ג' ניסן תשע"ז

בחודש ניסן, יתברך בכל ענין, מע"כ הרה"ג החריף ובקי, מו"ה יעקב אהרן סקוצילם שליט"א, מח"ס 'אהל יעקב', ירושלים ת"ו.

אחדשה"ט, בנוגע לשאלת היחוד ונגיעה בילדים מחינוך מיוחד שיש מהם שעושים לפעמים דברים מסוכנים, אם מותר לנשים להתייחד עמהם בכדי לשומרם, וכן פעמים שצריך להחזיק בהם

מחמת כן, האם מותר בזה מחמת שאינו נגיעה של חיבה, והוא סכנה להם בלא זה, או לאו כיון דסוף סוף הם ילדים רגילים, וישנם רבים אשר אף במראיתם הם נראים ככל בני גילם לגמרי, ורק מחמת חסרון דעת או קושי הלימוד הם עושים כן.

יחוד אשת איש הוא מדאורייתא גם על האשה (קידושין פ: ע״ז לו:), ואפילו עם זקן שאין לו גבורת אנשים, כמו שנתבאר בס״ד היטב בשו״ת משנת יוסף (ח״ח סי׳ צג) יעיי״ש. ועם קטן בן ט׳ ומעלה אסור להתייחד. ואפילו עם הקטן אינו בר דעת, יש איסור על האשה, וגם אסור להכשילו ולא ספינן ליה איסור בידים. – ואפי׳ עם בהמה אחז״ל (ב״מ עא.) ארמלתא לא תגדל כלבא (עי׳ רמב״ם אסו״ב כב, טז), וי״א מפני לזות שפתיים. – וא״כ **כשצריכה ללמד אותו תהי׳ הדלת פתוחה 10 ס״מ.**

ולגבי נגיעה, הגם שאינו של חיבה, לא עדיפה מרופא שעדיף שאיש יטפל באיש ואשה באשה, וכאן אין זו סכנה של טיפול רפואי. וכבר כתבנו בזה במקו״א בשו״ת משנת יוסף (ח״ח סי׳ א). לכן **תשתדל מה שפחות לנגוע בילד** גם באין שום כונת חיבה. – ע״כ מדברי התשובה דאז.

ב. ובדבר השאלה שנשאל ממנהל תלמוד תורה המיועד למשפחות בעלי תשובה שהתחזקו ב״ה, ועושים שם חוג לילדים קטנים ללמוד לנגן בתופים, והמורה היא אשה חרדית (בעלת תשובה) ולפעמים היא צריכה לשיר להם כדי ללמדם צלילים וניגונים וכדו׳, ויש שם ילדים בני שמונה ותשע, וכיון שהמורה היא בעלת תשובה קשה בינתיים לומר לה שלא תשיר, ושואל המנהל מאיזה גיל יש להקפיד לחנך הילדים שלא לשמוע קול אשה, ואם אפשר להקל מטעם שהילדים עסוקים בלימוד התופים, ומסתמא אינם מתכוונים כ״כ לשמוע לקולה, אלא לצלילים וכדו׳.

כמו שאסור להתייחד עם קטן בן ט׳ ומעלה שאז ראוי לביאה, ואסור להכשילו ולא לספות לו איסור בידים. ה״ה לענין חינוך הקטן שלא לשמוע קול אשה הוא מגיל זה. ואין להתיר מטעם שעסוקים בלימוד התופים ומסתמא אינם מתכוונים כ״כ לשמוע לקולה, כמש״כ בשו״ת משנ״י (ח״ה סי׳ א אות ב) שאין שום היתר למי שעסוק במלאכתו וכאילו אינו שם לב לקולה, דכמו שלהסתכל בערוה אין היתר, כן בשמיעת קול שחז״ל קבעו דהוי ערוה.

ולכתחילה גם לפני היותו בן ט׳ שנה, טוב להרגילו להיזהר בזה בכדי שלא יכשל כשיגדל, וראה עוד אריכות דברים באיסור שמיעת קול אשה במשנת יוסף (דרשות ומאמרים ח״א מאמר כה). - שוב הראוני מספר הליכות בת ישראל (פ״ו הערה א) שכן דעת הגרש״ז אויערבאך זצ״ל שיש להרחיק הילדים מלשמוע קול אשה עם הגיעם לגיל תשע.

דושה״ט בברכה

הגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א
אב"ד בבית וגן ומח"ס לבושי עז

פסקים בעניני כבוד הספרים וגניזה

מתוך רשימות הגר"י שוב שליט"א מו"צ בירושלים וקרית ספר
הגאון שליט"א עבר על הפסקים

כבוד הספרים.

א. כשפותחים ספר בדף הראשון ויש את תפילת ר' נחוניה בן הקנה הרי זה נחשב כספר סגור ואין צריך לסגור את זה כשיוצאים.

ב. אסור להניח את הקופסאות של התפילין על הסידור וכדו' בשעת הנחת התפילין.

ג. יש לדקדק לא לפתוח את הסידור על החומש, דאין נפק"מ בין אם מניחים את כל הסידור על החומש או רק חצי סידור על החומש.

ד. ספר שנפל על הריצפה ואין אפשרות להגיע אליו רק ע"י שיקרב את זה ברגלו מותר לעשות כן.

ה. אין לצרף אפילו רק לצירוף את דעת האומרים שאין קדושת ספרים בספרים לפני שלמדו מהם.

ו. מגנט שתולים על המקרר וכדו' שמודפס עליו ברכה אחרונה או שאר דברים שבקדושה מותר לתלות ע"י זה דפים דזה עומד לכך.

ז. קטלוג של ספרים שיש שם פרסומת על ספרים ומודפס שם גם דברי תורה מתוך הספרים כיון דזה מודפס לשם פירסום ולא לשם קונטרס של דברי תורה אף שטעון גניזה מ"מ אינו חשיב כספר קודש ואסור להניחו על גבי ספרי קודש.

ח. כשמחזירים ספר לארון ספרים והמקום דחוק ראוי ליזהר שלא לדחוף את הספרים עם הספר שרוצה להחזיר כדי לפנות לו מקום אלא יפנה מקום עם היד השני, וכן בהנחת תפילין של יד ראוי ליזהר לא לדחוף את החולצה עם התפילין.

ט. הרואה ספרים שמונחים על גבי חומש אם זה לידו יש לו להורידו, אולם כשרואה את זה מרחוק אין צריך ללכת להורידו.

י. חומשים שמונחים במדף עם שאר ספרים ועומדים בשיפוע אין צריך להקפיד שלא ישען ספר שיש בו פחות קדושה על גבי חומש.

יא. ספר שכולו מראה מקומות יש בו קצת קדושה ולכן אין לזרקו לאשפה ומותר להניחו על גבי ספרי קודש.

יב. הלומד בבית הכנסת ומתפלל באמצע אחד מהתפילות יש לו לסגור את הספר שלומד בו אף שאינו יוצא החוצה.

יג. כשיוצאים באמצע הלימוד ומכסים את הספר די לכסות חלק ואין צריך לכסות כולו.

יד. המחזיק ספר בידו ורואה שהולך ליפול ספר ויכול לתופסו רק ע״י הספר שבידו בודאי שיתפסנו עם הספר ואין זה בזיון לספר.

טו. אין להכנס לבית הכסא בדברי תורה בתוך כיס החליפה או המכנסים דאין זה חשיב כב׳ כיסים כיון שזה מחובר.

טז. הנמצא בבית הכסא ונזכר שיש לו דברי תורה בכיס עדיף להוציאנו לרגע קטן ולעוטפו בשקית מלסמוך שדי לזה כיסוי אחד.

יז. מותר לתת לגוי שמנקה את בית הכנסת לסדר גם את הספרים ולהחזירם למקומם.

יח. ספרים שכתוב עליהם שאסור להוציאם מבית המדרש בדרך כלל הכוונה להוציאם מחוץ משטח המקום של בית המדרש.

יט. אין ראוי לכסות ספר פתוח על ידי ספר אחר כשצריך לצאת באמצע הלימוד דזה בזיון לספר שמשתמש בו ככיסוי.

כ. מותר להניח חומש אחד על חמשה חומשי תורה דקדושתם שוה.

כא. הלומד מתוך מחשב אין לו להניחו מעל ספרי קודש ואין להתיר דזה חשיב לצורך הלימוד כיון דזה לא נראה כספר ולכן אין זה מכבוד הספרים להניח עליהם מחשב.

כב. תיק או ניילון שמשתמש בו באופן קבוע כדי לקחת בו את הספרים שלומד בהם אינו נחשב לתשמיש קדושה ומותר להכניס לשם גם דברי חול כיון דלא יחד את זה להדיא לדברי קדושה. ולכן אם נקרע לו התיק או הניילון אינו טעון גניזה.

כג. שקית ניילון שיש בו ספרי קודש אין להניח עליו כובע או מעיל.

כד. ספר סיפורים של סיפורי חז״ל נחשב ספר קודש דזה מדרשים וגמ׳ ומותר להניחו על דברי תורה.

כה. סולם שבאוצר הספרים שמשתמשים בו להוריד ספרים מהמדפים הגבוהים אסור להניח על מדרגותיו ספרים דהוי מקום דריסת בני אדם.

כו. אין להשתמש בספר קודש להיכר בין אכילת אחד בשר ואחד חלב או בין איש ואשתו נדה.

כז. הרוצים להשתמש בספר נועם אלימלך ללידה קלה ע״י הנחתו מתחת לכרית של היולדת יש להם להניחו בתוך נרתיק מיוחד ובכה״ג יש להקל להניחו מתחת לכרית.

כח. מותר להניח ספרי קודש על המושב שעל גבי הגלגל האחורית של האופניים.

כט. אין להניח ספרים בארגז שתחת הכסא במכונית וכדו'.

ל. מעיקר הדין אין לאסור לנשק את הספר תורה ע"י שנוגע בס"ת עם סידור ומנשק אח"כ את הסידור אולם אין ראוי לעשות כן.

לא. המכניס ספר קודש בתוך מזוודה עם בגדים אין צריך להניחו בדוקא על גבי הבגדים אלא אפשר להניחו בין הבגדים דהבגדים שומרים על הספר.

לב. אין להניח שקית עם ספר קודש על הרצפה דצריך שיהא מונח בגובה טפח מהרצפה.

לג. יש ליזהר לא להשען על ספר קודש בשעת הלימוד וכ"ש שאין לישון על גבי הספר, ואם נרדם אדם על ספר אין צריך להעירו.

לד. אסור להניח משקפיים או טישו על הגמ' בשעת הלימוד, אולם עט כיון שזה קשור ללימוד אפשר להקל.

לה. הרואה על הרצפה עלונים ומסופק אם הם עלונים עם דברי תורה או רק פרסומת אין צריך לבדוק אם זה דברי תורה בזמנינו דאין לדבר סוף.

לו. כשיש כתם על המפה שעל השלחן אסור להזיז ספר קודש שמונח על השלחן ולכסות בו את הכתם.

לז. הנשאל על עידי בדיקה באמצע הלימוד אין לו להניח את העידי בדיקה על גבי ספר קודש הפתוח לפניו.

לח. מותר לתת חידושי תורה להקלדה לגוי או לחפשי.

לט. מותר להשמיע טייפ שנשמע ממנו פסוקים או ברכות עם שמות קודש.

מ. אפשר להקל למחוק דברי תורה מסרט הקלטה אולם שמות הקדושים אסור למחוק.

גניזה.

מא. עיתונים ששכיח שיש בהם דברי תורה אין צריך לבדקם אם יש בהם דברי תורה אלא יכול להניחם בתוך שקית ולזרקם לאשפה אולם אם ראה שיש בהם דברי תורה יש לו לגנזם ואסור לזרקו לאשפה בתוך שקית.

מב. גרטל שלובשם אף שלא בשעת התפילה מותר ליכנס לבוש בזה לבית הכסא.

מג. קופסאות שמונחים בהם סט של ספרים מותר לזרקו לאשפה.

מד. גרטל שבלה מותר לזרקו לאשפה.

מה. תמונות של רבנים מותר לזרקם לאשפה אולם יש בזה איזה הרגשה להניחו בתוך שקית וכך לזרקו.

מו. דף שכתוב בו אלף בית שמיועד לקטנים ללמוד מזה אלף בית יש

בזה קדושה וטעון גניזה ומותר להניחו על גבי ספרי קודש.

מז. דף עם רשימות של שאלות וספקות בהלכה מסתבר שטעון גניזה.

מח. קלטות של דברים שבקדושה מותר לזרקם לאשפה עטוף בתוך שקית.

מט. מראה מקומות אינו טעון גניזה אולם יש לעוטפו בשקית ניילון כשזורקו לאשפה.

נ. פירורים הנופלים במהלך קדיחת חור בספר לצורך כריכתו טעון גניזה אף אם עדיין לא למדו בספר.

נא. בענין אם טלית קטן צריך גניזה עי׳ מש״כ בהל׳ ציצית.

נב. הברגים או הדבר שבהם קבעו את הבית מזוזה אינו טעון גניזה דהוי תשמיש דתשמיש.

הגאון רבי שמואל אליעזר שטרן שליט"א
מח"ס שביבי אש כתובה כהלכתה ושא"ס
גאב"ד מערב בני ברק

בענין מעשה שבת ויו"ט

לצערינו חברו עלינו לאחרונה שני שאלות קשות וכואבות בענין מעשה שבת, האחד הוא השימוש ברכבות ישראל והשני השימוש בבקבוקים העשויים מזכוכית, שבשניהם נעשו ועושים בהם מלאכות בשבת תוך כדי חילול שבת מחפיר, והשאלה היא לענין בדיעבד האם נאסר השימוש בהם או לאו ואמרתי לברר מעט הלכתא רבתא לשבתא להלכה ולא למעשה.

הנה צריך לידע שיש נפק"מ רבתי בין מעשה שבת דישראל לבין מעשה שבת דגוי לקולא ולחומרא, דמלאכת שבת דישראל חמיר טפי, דהעושה במזיד קנסו אותו לעולם ועד ולאחרים עד מוצאי שבת וקיל לענין המתנת 'בכדי שיעשו', דבישראל כשמותר למוצאי שבת הוא מותר לאלתר ואינו צריך להמתין שיעור זה.

והנה גבי ביטול איסור בתערובת היתר מבואר בשו"ע יור"ד סי' צ"ט דאף בעושה לאחרים הוי כאילו הוא בעצמו כיון שנעשה בשבילם, ובאמת המג"א בסי' שי"ח כתב לחדש דהיינו דוקא התם גבי ביטול אבל לגבי שבת לא קנסינן אלא לו בלבד משום דאין אדם חוטא ולא לו.

אמנם מבואר בשו"ת כתב סופר או"ח סי' נ' דבמומרים ומחללי שבת בקביעות ליכא להאי טעמא וקנסינן אף למי שנעשה בשבילו, ובאמת דכה"ד הפרמ"ג שכ"ה א"א סקכ"ב, עיי"ש, והקה"י בתשובתו המפורסמת בח"ב סי' ז' לענין השימוש במלט שנעשה ע"י מפעלי המלט בארצינו הק' דיש לאסור מטעם זה את השימוש במלט, והוא מביא שם טעמים נוספים וכדלהלן.

והנה דעת המהרש"ל והט"ז ביור"ד סי' צ"ט שם דלאחרים שנעשה הביטול עבורם מיתסר להון רק אם ידעו שהלה מבטל עבורן אבל בלא ידעו הוי כשוגג ולא נאסר עליהם, אבל הפרי חדש חולק ואית ליה דבכל גווני מיתסר להם, משום דהטעם הוא שלא יועילו מעשיו הרעים של העבריין, עיי"ש וכן הוכיח הרעק"א שם משו"ת הריב"ש דאיירי לענין ביטול עבור הקונים שהם בודאי אינם יודעים מאומה, עיי"ש. [ובאמת הכתב סופר באותה תשובה הדגיש: "דהוא הדין למי

שנתבשל בשבילו בידיעתו ולרצונו דשייך שיצוה לו בפעם אחרת"].

והנה בנידונים דילן קשה לומר דאין הקונים יודעים מזה, דהרי כולי עלמא ידעי דבמפעלים ליצור זכוכית עובדים בשבת ושהרכבת הוקמה תוך כדי חילול שבת בעוה"ר ופוק חזי מה עמא דבר.

והנה להאמור לעיל היה נראה לכאורה בענין תוצרת הבקבוקים במפעלים אלו, שבהם לצערינו מתחללת השבת ע"י יהודים, יש לאסור את התוצרת בשימוש לעולם דהרי הוי כהוא עצמו דקנסינן לאסור לעולם במזיד וכדעת הפרמ"ג והכ"ס.

ברם השאלה היא האם רק מה שידוע לנו בבירור שזה אכן נעשה בשבת או אפילו מספק יש לאסור את כל התוצרת, דהא כל בקבוק הוא יצירה בפני עצמה, ולא דמי לבית שנבנה בשבת דשם אפילו אם רק חלק ממנו נבנה בשבת מיתסר הכל וכדלהלן בשם בעל האלף לך שלמה וכן ברכבת שחלק מהפסים ודאי הונחו בשבת. והנה בפשטות עלינו לומר דכל דפריש מרובא פריש והרי רוב התוצרת היא בחול וכל דפריש מרובא פריש. ברם מכיון שזה נפרש ע"י ישראל ממקום הקביעות הוי לה כקבוע דהספק נולד במקום הקביעות וכמחצה על מחצה דמי.

והנה אם נפרש ממקום הקביעות ע"י נכרי אז הדר הוי לה בכללא דכל דפריש מרובא פריש ואינו נידון כקבוע וכדאיתא להדיא בשו"ע סי' צ"ט שם, אך השאלה היא כשנפרש ע"י ישראל מחלל שבת שלכאורה כיון שבפועל אין האיסור הזה נוגע לו כלל הוי לה כנמצא ביד נכרי. אך בזה האיר עינינו מרן החזו"א ביור"ד סי' ל"ז סקי"ג ונקט לקושטא דמילתא דכיון דאליבא דאמת זה נוגע לו הוי ליה כישראל גמור להא מילתא וכבר הארכנו בזה טובא בס"ד ויעויין בחידושי שביבי אש פסחים דף ט: ובשו"ת שביבי אש יור"ד (בכת"י).

אמנם לקושטא דמילתא ליכא בזה נפקותא לענינינו, דהא גבי מעשה שבת נקטינן דבספיקא נמי שרי וכה"ד רוב הפוסקים, כיון דהקנס הוא מדבריהם ולכן מקילינן בספיקא, ומעתה אפילו אי חשיב כקבוע והוי כמחצה על מחצה נמי יש להקל למעשה.

איברא דיש מקום לומר דהיכא דזה נגד רצונם של האחרים לכו"ע לא מיתסר עלייהו, וכיון שמרימים קול מחאה גדולה נגד פירצה זו יש בכך גילוי דעת שהדבר הוא למורת רוחם של החרדים לדבר ה' וכמובא ברמ"א סי' רמ"ד לענין בנין בשבת ע"י גויים וכדלהלן ויל"ע בזה.

ומיהו רבינו הקה"י שם חדית לן דיש בכגון דא משום לפני עור וכמבואר היטב בדבריו שם, דהרי בכך הרי הוא גורם שיצטרכו לעבוד יותר כדי להשלים את המלאי והוי כאילו הוא מעביד את הפועלים במפעל בשבת עוד שעות וזה מתייחס אליו, ואין לך לפני עור גדול מזה, יעויין היטב בדבריו וכתב דמרן החזו"א הסכים לדבריו אילו, ולפי"ז

פשוט דליכא נפקותא כלל אי איכא רובא או לאו דכיון דברור לנו שבקנייתו מהתוצרת של המפעל הזה הוא מגביר את חילול השבת ממילא פשוט וברור דאיכא בכך סרך דלאו דלפני עור.

[ומיהו הני מילי לענין יצור מלט ובקבוקים וכדומה דהקניה גורמת להגביר את היצור אבל ברכבת לכאורה נראה דאין שייך לומר כן, דיש כאן עשייה חד פעמית שאין לה כל המשך לאחר גמר הנחת המסילות ובכה"ג לכאורה ליכא משום לפני עור, ואינו נראה לומר דגם ברכבת השימוש שלו מביא לידי בניית פסי רכבת נוספים ע"י חילול שבת, זה נראה רחוק וכמובן].

+ולענין מעשה שבת של נכרי נשתנה הדין וכמבואר להלכה דאסור במוצאי שבת אפילו למי שנעשה בשבילו עד בכדי שיעשו ולא יותר כדאיתא בביצה דף כד: ובשו"ע סי' שכ"ה ס"ו ושם, ומבואר מזה דבנכרי שעושה מלאכה עבור ישראל בשבת ליכא איסור עולם ולא קנסו את מעשיו אלא לאותה שבת בתוספת בכדי שיעשו.

אמנם מצינו בשבת דף קנא. דנכרים שחפרו קבר עבור ישראל קנסוהו חכמים שאותו ישראל לא יקבר בו עולמית, עי"ש והובא בשו"ע או"ח סי' שכ"ה, והנה מצינו דנחלקו קמאי האם הטעם הוא בגלל שזו מלאכה שנעשית בפרהסיא לכן החמירו בזה טפי וכדעת הרמב"ם פ"ו שבת הל"ה, או משום דלגבי מת החמירו טובא שגנאי הוא לו להיקבר בקבר שכו"ע ידעי שחיללו את השבת בו, ואיכא נפקותא טובא בענינינו אם גויים בלבד עובדים בעבודות הרכבת וכדומה, דלדעת הר"ן והרמב"ן דזה חומר במת לא שייך לאסור בדוכתא אחרינא עולמית רק בכדי שיעשו, אבל לדעת הר"מ דנקיט לאידך טעמא יש להחמיר.

והנה לפום ריהטא נראה דהמ"ב סי' שכ"ה סקע"ג נוטה להכריע לדעת הר"ן וכדמסיק התם דאין להחמיר בשעת הצורך משום דמצא בשאר הראשונים כוותיה וכן נראה מדבריו בשעה"צ סי' רמ"ד, עיי"ש וכדלהלן. [ומיהו ממ"ש המ"ב בסי' ש"ז סקע"ב משמע דדעתו נוטה יותר לשיטת הר"מ ויל"ע בדעתו]. ולפי"ז לכאורה אין מקום לאסור מעשה נכרי אחר השבת בנידון דילן, משום דאין מעשיו נאסרים אלא עד מוצ"ש בכדי שיעשו.

אמנם מצינו בשו"ע או"ח סי' רמ"ד ס"ג: "אם בנו אינם יהודים לישראל בית בשבת באיסור נכון להחמיר דלא יכנס בו", והיינו משום דהוא מילי דפרהסיא ובשכיר יום יש שאוסרים מדינא אבל בקבלנות לא מיתסר מדינא ומ"מ נכון להחמיר בדבר ואף אחרים לא יכנסו בו עולמית וכמבואר במ"ב שם סקכ"א, [ועיין שו"ת שואל ומשיב תנינא ח"ב סי' י"ב, עייש"ה], ועיין מ"ב שם סקי"ט ובשער הציון סקכ"א כתב דקבר שאני משום דגנאי הוא למת ולכן אסור מעיקר הדין וכנ"ל, אבל הכא הוי רק חומרא

בעלמא, והוא כעין מדת חסידות וכמבואר באליה רבא שם, עיי״ש.

והנה פשוט דאף שלא נבנה הבית כולו בשבת רק חלק ממנו אין מתבטל חלק האיסור שבו ונמי הוי בכלל האי איסורא, דהרי לא מיסתבר לאוקמי דאיירי שבנה הבית כולו ביום השבת וכן מבואר באמת להדיא בשו״ת האלף לך שלמה סי׳ צ״ז, עיי״ש וכדכתיבנא לעיל.

ובית שנבנה על ידי ישראל מחלל שבת, בשבת, פשיטא דאסור הוא לעולם אף ללקוחות כיון דהקבלן הרי בנה את הבית עבורם ואסור אף לאחרים שנבנה הבית עבורם לעולם. [אמנם אם נבנה הבית עבור קונה מסויים שקנאו לפני הבניה, דהיינו שכבר קנה דירה מסויימת על הנייר, בודאי דעליה דידיה רמיא איסורא כיון שבנו בשבילו ויש לעיין האם לאדם אחר מותר לקנות ממנו את הבית או שחל איסור עולמית על הבית, ונראה לכאורה דהאיסור חל רק על אותו אדם שבנו עבורו את הבית ולא על אחרים. אלא דיש לברר האם מותר לראשון למכור וליהנות מדמי המכר ובאמת הדבר מפורש דמותר ליהנות מדמיה עיין מ״ב סי׳ שי״ח סק״ד. [ומיהו אית דסברי דמה שהושבח ע״י הבישול בשבת אינו רשאי ליהנות מאותו שבח, ועיין בזה בארחות שבת ח״ג בענין מעשה שבת בהערה שם. ויל״ע כשהקבלן בנה בסתמא עבור הלקוחות האם יהא מותר ליד שניה לקנות מן הקונה הראשון או דגם השני נחשב כאחד מן הלקוחות שעבורם נבנה הבית וצ״ע בזה].

והנה בשו״ת אג״מ או״ח ח״ד סי׳ ס״ט אות ה׳ נראה דנקט בנידון בית שנבנה ע״י ישראל בשבת נהי דאינו אסור מדינא אלא לו ולא לאחרים, [ונראה לכאורה דנקט כהמג״א ודלא כהפרמ״ג והכ״ס], מ״מ נראה שדעתו נוטה לאסור את הבית לעולם כיון דנבנה בפרהסיא ולא קיל טפי מנבנה ע״י נכרי, יעויין היטב בדבריו ולכאורה זה מטעם חומרא בעלמא ולא מעיקר הדין, דהא איירי בקבלנות ולא בשכיר יום.

ומיהו מרן בשו״ת שבט הלוי ח״ד סי׳ ל״א סק״ג כתב דאין לדמות ישראל ונכרי ולהא מילתא חמיר טפי בנכרי מבישראל ואין להחמיר בישראל אפילו בפרהסיא, אלא דכיון דמומר לחלל שבת בפרהסיא דינו כנכרי להא מילתא לכן יש להחמיר בכל גווני, עכ״ד. [ויש לתמוה ביסוד דברי מרן דכיון דהאיסור בפרהסיא הוא משום הזלזול והחילול לקדושת השבת על פני חוצות, א״כ בנעשה ע״י ישראל הדעת נוטה דיותר יש לחשוש לזלזול בקדושת השבת ודו״ק].

והנה בניית פסי הרכבת נעשו לבשתינו כנראה גם ע״י ישראל וכיון שכן פשיטא לכאורה דכיון דנעשה בפרהסיא נאסר לכל ישראל להשתמש באותן קטעים שבהם נבנו הפסים והנדרש להם בשבת ובחגים ואף שרק חלק מהן נעשה בשבת מ״מ כיון שהכל נהפך לחטיבה אחת הוי לה כבית שנבנה חלקו בשבת

וכנ"ל מהאלף לך שלמה וממילא מיתסר לכל הפחות לחומרא כמו גוי שבנה בשבת וכדעת האג"מ הנ"ל.

ואין לומר דכיון דפועלי הרכבת המה שכירי יום או שבוע או חדש אין זה נידון כקבלנות אלא כשכיר יום ויהא אסור מן הדין להשתמש בהם, משום דנהי דהפועלים נידונים כשכירי יום אבל הרי אינם שכירי יום של האדם הנוסע ומשתמש ברכבת לנסיעה אלא המה עובדים עבור המנהל ששכר אותם לעבודה והוא המשלם שכרם והמנהל הרי הוא בגדר קבלן שמקבל שכרו לפי הקבלנות שיוצא מתחת ידו, וכיון שכן לכאורה אין זה נידון כשכיר אלא כקבלן ואינו נאסר אלא מטעם חומרא בעלמא ויל"ע בזה. [ובפשטות הקבלן הוא העובד מטעם חברת רכבת ישראל שהם המעבידים והם משלמים את שכר הקבלנים והפועלים].

והנה יש מקום לדון ולומר דאפילו בגוונא דלא נאסרה המלאכה רק לו לעצמו או לאחרים שנעשתה עבורם ולא לאחרים, זה נאמר בדיני מעשה שבת במה שאנו אוסרין מעיקר הדין דהכי היתה התקנה לו ולא לאחרים, אבל מה שנאסר מצד חומרא דבפרהסיא מצינן למימר דמיתסר אכולי עלמא, דמה שיש להחמיר ולא להשתמש במה שנעשה בפרהסיא בשבת הוא משום דהוי כעין חילול ובזיון לשבת ואולי אף חילול ה', ובזה לכאורה אין לחלק בין מי שנעשה בשבילו או אחרים דחד דינא אית להון וכמבואר להדיא במ"ב סי' רמ"ד סקכ"א.

ובאמת דכן נראה לכאורה מסוגיא דמו"ק דף יב. דבנו נכרים בית בשבת עבור מר זוטרא והחמירו אמוראים נוספים לא להיכנס לאותו בית, הרי מוכח דאף שנבנה עבור אדם מסויים אפ"ה מצד חומרא החמירו אחרים לא להיכנס וכדברינו בס"ד.

ברם יש לעיין בזה דהרי בענין קבר שכרוהו בשבת שנאסר להיקבר בו עולמית מבואר בשו"ע שכ"ה סי"ד דלא נאסר אלא למי שנכרה עבורו אבל ישראל אחר מותר להיקבר בו, אלמא דהאיסור הוא רק על אדם מסויים שעבורו נכרה הקבר, ושמא מצינן למימר דהכוונה הוא דמעיקר הדין אסור רק לאותו אדם אבל מטעמא דחומרא יתכן דיש להחמיר גם לאחרים להימנע מלהשתמש בקבר זה.

ברם כבר תמה בזה המג"א בסי' רמ"ד סקי"א מהא דמבואר גבי בנו בית בשבת עבור הישראל דמיתסר לכל, ותירץ דשאני התם שהגוי חפר הקבר מעצמו ולא ציוהו הישראל אבל הכא שציוה הישראל לבנות הבית נאסר על כולם לגור שם, בשכיר יום מדינא ובקבלנות בתורת חומרא, עכ"ד, ובנידון הרכבת לכאורה הוי כציוה ישראל ואינם עושים את המלאכות מעצמם, ודו"ק.

[וצריך עיון קצת, בין אם האיסור הוא מטעם דקבר חשיב פרהסיא ובין משום גנאי למת אינו מובן מה נשתנו אחרים

ממנו ולמה יחול האיסור רק על אותו מת מסויים וצע״ט בסברת הדברים היטב].

ומיהו אם מחו להדיא וגילו דעתם שהעבודה והמלאכה היא נגד רצונם על אפם ועל חמתם איכא למימר דבכה״ג ליכא חומרא לא להשתמש בהם, ובאמת הכי משמע ממה דמבואר ברמ״א שם דאם התנה להדיא עם הגוי שלא יעשה והגוי עבר ועשה אין לחוש.

אמנם הרי מבואר במ״ב שם סקכ״ב דהמג״א מפקפק טובא בזה ולדעתו כיון שהבית מחובר והוי בפרהסיא איכא חשדא דרואים שלא ידעו שהתנה על כן אין להקל בזה אלא יראה למחות בו למנעו מפעולתו, עכ״ד. ונראה לפום ריהטא דבנידון דילן הא ידעי כולי עלמא דלא ניחא לן עבודתם בשבת קדש והוא למורת רוחינו ולכאורה אין לך מחאה גדולה מזו וכיון שכן יש להקל לכאורה, וביותר יש לומר דנהי דמוטל עלינו לכתחילה לעשות כל טצדקי ולמנעו מהעבודה בבניית הבית אבל בדיעבד אם עבר ועשה לא ייאסר עלינו להשתמש בזה כיון דהוא גילה דעתו דלא ניחא ליה, ודו״ק היטב בדברינו בס״ד.

העולה מדברינו

ומעתה נראה לפום ריהטא בנידון דילן לענין השימוש ברכבת דאין לאסור מעיקר הדין כיון שהעבודה נעשית למורת רוחינו ולא היה בידינו למנעה וגם אין מקום לאסור מצד לפני עור ומסייע כהקה״י הנ״ל, דזה נכון בדבר שהחילול נמשך והולך וכביח״ר ״מלט״ דאיירי ביה בעל הקה״י הנ״ל שבזה שקונה את התוצרת מביאם לידי כך שיצטרכו לעבוד גם בשבתות בכדי לספק את המלאי וכן במפעלים ליצור זכוכית וכדומה, אבל בנידון דילן לענין הנסיעה ברכבת הרי מה שנעשה כבר עשוי, ואין זה משפיע מאומה על הוספת עבודה בעתיד וכדלעיל וכיון שכן מיסתבר דאין מקום לאסור מן הדין. [ועוד היה אפשר לצדד דכיון דהרכבת עצמה לא נבנתה בחילול שבת רק המסילות אולי זה אינה סיבה מספקת לאסור את הנסיעה ברכבת עצמה ויל״ע טובא בסברא זו].

ומ״מ נלענ״ד כיון שהמלאכה ברכבת ישראל נעשית תוך כדי חילול שבת בפרהסיא ע״י ישראל ויש בכך רמיסה בוטה בקדושת השבת בודאי יש מקום להחמיר ולהימנע מלהשתמש בזה [עכ״פ באותם קטעים שידוע שעבדו בהם בשבת], ומלבד זה יש בכך גם ענין של חילול השם גדול מאד, אם לא בשעת הדחק וצורך גדול מאד. ירחם ה׳ ויערה על כל ישראל רוח טהרה וילמדו תועים בינה, לעשות רצונו ולעבדו בלבב שלם.

הגאון רבי אשר ויים שליט"א
גאב"ד דרכי תורה
מח"ס מנחת אשר

יסודות בהלכות בורר בשבת

בס"ד

כבוד הרה"ג המצויין ר' יעקב סקוצילם שליט"א מח"ס אהל יעקב

מכתבו הגיעני והנני במענה קצר.

שאלת כת"ר שאלה יסודית בדיני בורר בשבת, והמחיש את שאלתו בשלשה שאלות מעשיות.

א. באשה ההולכת לנוח ורוצה שילדיה שיגיעו לבית תוך כדי מנוחתה יעירו אותה בזמן מסויים, והיא חפצה להדביק על המקרר מגנטים של מספרים כדי לציין את השעה הרצויה, אך מספרים אלה מונחים בערבוביה והיא צריכה לברור את המספרים הרצויים. האם זה בורר אוכל מתוך פסולת בשביל לאלתר, או שמא כיון **שהתועלת** שתצמח מן הברירה לא תבוא אלא לאח"ז יש בזה איסור ברירה.

ב. וכיוצ"ב במי שאורחים אמורים להגיע לבית שבת אחה"צ, כאשר בעלת הבית תשהה מחוץ לבית והיא רוצה להניח פתקים של בשרי וחלבי על כלים שונים שיש בהם מאכלים, והפתקים מונחים בערבוביא האם זה נחשב לאלתר או לאח"ז.

ג. אשה ההולכת לגינה עם ילדיה הרכים בשבת והיא בוררת לצורכם מיני מאכלים ע"מ להאכילם בגינה לאח"ז, האם הוי זאת לאלתר ואזלינן בתר שעת היציאה מן הבית או לאח"ז כיון שלא יאכלו התינוקות אלא לאח"ז.

לענ"ד פשוט בסברא לגבי שתי השאלות הראשונות דמותר והוי כבורר לאלתר דהלא אשה זו שבוררת את המספרים או את הפתקים אינה עושה בהם שימוש אחר מלבד הצמדת המספרים על גבי המקרר והצמדת הפתקים לכלים, ואין משמעות לכך שהתועלת הסופית צפויה לבוא לאח"ז על ידי אחרים.

ואין זה דומה כלל לשאלה השלישית באמא הבוררת על מנת להאכיל את ילדיה לאח"ז בגינה, דהיציאה מן הבית עם האוכל איננה שימוש, והרי היא בוררת על מנת להאכיל לאח"ז ויש בזה איסור דאורייתא, משא"כ בשתי הדוגמאות הראשונות שכל השימוש שהיא עושה במה שנברר הוי לאלתר.

ומה שהביא מספר מאור השבת בשם הגרשז"א דמותר לברור כלים ע"מ לערוך

שלחן יפה לכבוד שבת, אע״פ שיעבור זמן רב עד שעת הסעודה ועד שיאכלו בכלים אלה, כיון שכונתו לייפות את שלחן השבת באופן מיידי, וכתב לדמות דבריו לנידון דידן.

ובאמת מילתא אחריתי היא, ואף שיש דמיון מסויים בין שתי השאלות אין ללמוד זו מזו, דזו פשיטא דעיקר שימושן של כלי אוכל אכילה היא ואין אדם עורך שולחנו אא״כ דעתו לאכול, ואעפ״כ חידש הגאון דאם יש גם כונה לערוך שלחן מכובד לכבוד שבת אף כונה זו הוי כשימוש בפנ״ע והוי לאלתר, ויש מקום לדון כנגדו דכיון דעיקר השימוש אינו אלא לאחר זמן יש דין איסור בורר, (אך למעשה מסכים אני לדעתו הגדולה דיש להקל בזה).

משא״כ בנידון דידן דמבחינת מי שבורר אין כל שימוש אחרף ואף מצד האורחים אין כאן שימוש כלל אלא תועלת שאין בו מעשה, בזה פשיטא טפי דהוי לאלתר ומותר לכתחילה.

ושוב ראיתי שכבר דנו האחרונים בשאלה דומה.

באור שמח (הל׳ שבת כ״ג הט״ז) כתב דאסור לברור אוכל מתוך פסולת ליתן לחבירו אם חבירו לא יאכל אלא לאחר זמן.

והנידון של האור שמח דומה למה שהביא מע״כ מהגרש״ז דהלא הוא בורר על מנת לשלוח לחבירו ונמצא שהוא השתמש לאלתר בפרי מלאכתו, וכבר כתבתי לעיל דאין זה מילתא דפשיט להקל בזה די״ל דהא דאין ברירת האוכל אלא לשם אכילה וכל שבורר על מנת לאכול למחר לעולם הוי לאחר זמן. אך מאידך יש סברא לומר דמ״מ חבירו הוא זה שאוכל ואין זה ענינו כלל והוא לא ברר אלא כדי לשלוח לחבירו וזה כל השימוש שהוא מפיק מן הברירה ומשום כל הוי לאלתר, ואפשר דמסתבר להקל בזה יותר מהבורר על מנת לערוך שלחן יפה לשבת דמ״מ עיקר הצריכה לצורך אכילתו הוא ולצורך האורחים המסובים מסביב לשולחנו ומשום כך הוי לאח״ז. אך מ״מ נראה דיש להקל בזה כמבואר, וכך נראה עיקר לענ״ד.

ועוד ראיתי בספר שמירת שבת כהלכתה (פרק ג׳ הערה ר״ו) שמותר לברור כלי ליתן לחבירו אף שחבירו לא ישתמש בו אלא לאחר זמן, וכדברינו הנ״ל. ועוד ראיתי בקובץ מבית לוי (קובץ ו׳ עמוד מ״ב) דהיוצא לטיול ובורר להאכיל לילדים לאח״ז הוי כלאלתר, ולענ״ד יש לפקפק בזה ומסתבר לומר כמבואר.

הנני בברכה למע״כ מעומקא דליבא שיזכה עוד רבות להגדיל תורה ולהאדירה בשלוה ובשמחה.

באהבה
אשר ויים

הגאון רבי חיים יוסף דוד וויים שליט"א
מח"ס שו"ת ויען דוד ושא"ס

פתיחת פריג'ידער בשבת בזמננו

לכבוד הרב הגאון מה"ר אלי' בייפום נ"י, מו"צ בב"ב.

אחדש"ה, במה שהעיר על הפריזידע"ר דבזמננו הוא משוכלל, שיש חששות למלאכות דאורייתא ודרבנן.

תשובה:

ראיתי לסדר בזה יסודות בדבר:

א
גרמא ומעשה

כבר כתבתי (בשו"ת ויען דוד חלק ב' סימן רנ"ו) דהנ"מ בין גרמא למעשה, שכשעושה פעולה ועל ידי זה נעשה תיכף פעולה אחרת, הגם שעובר על ידיה כמה חתיכות שונות, וכגון אם יסבב איזה גלגל, וגלגל זה מגלגל אחר, ואפילו מאה גלגלים, הואיל ובתנועתו גורם תנועת גלגל אחר (אפילו עד מאה), למעשה ייחשב, ולענין שבת יעבור אף על מלאכה דאורייתא.

ב

ובאמת יל"ע באופן שאין הגלגל (המאה) קשור ממש לגלגל שהוא מסובב, וכגון שנגרם על ידי עלעקטר"י וכדומה, ואמנם נעשה תכף ומיד על ידי תנועתו, ועל דרך משל שהוא ילחץ על איזה כפתור, וזה יגרום הדלקת אש במקום אחר. דאולי לא נחשב למעשה, הואיל ולא הודלק בפעולתו ממש [ועיין מש"כ בחיו"ד בזה (סימן קי"ח וסימן קכ"ו) לענין בישול עכו"ם], ולכאורה הוי כמדליק אש על ידי שינוי, אך כבר כתבתי בחלק ד' (סימן מ"ז) בשם הנודע ביהודה (לענין אש מקעמיקע"ל), דכל שזה דרכו למלאכה ייחשב.

ג
כתיבה עלעקטרוני

לענין כתיבה, עיין מש"כ לענין קליטה בטייפ (בחלק א' סימן נ"ה) לפני שהבדיל, ובחלק ד' (או"ח סימן קל"ט) לענין הכנסתו לבית הכסא, וברור שאין זה נחשב לכתיבה, הואיל ואין ממש, ולא נעשה רושם הנראה לעין, וכמו עושה אותיות באויר, שמותר בשבת, עיין ברמ"א סימן ש"מ סעיף ד'. ואין זה כתיבה שהיה במשכן, ולגבי כתיבה בחול המועד התירו זאת הפוסקים.

ד

משום רמיזה

אך מכל מקום יש לדון בזה משום רמיזה, דכמו שאסור לרמז (כגון באצבעו, עיין ברמ״א סימן ש״ז סעיף כ״ב) לעכו״ם לעשות מלאכה בשבת, אם כן הוא הדין בזה, ולמה יגרע, ואדרבה עדיף מזה, עיין מש״כ לענין מילוי מקוה בשבת, כשיתחמם ע״י זייגע״ר, דאסור מקל וחומר מהנחה על גבי תנור שידליק הנכרי, ואף אם אינו מתכוין, מכל מקום הוי פסיק רישיה דניחא ליה. ומכל מקום פשוט דאסור מדרבנן, ועוד דכל איסור ברמיזה מודבר דבר אתי, וכשאינו מתכוין לרמז, מהיכי תיתי לאסור. ואמנם בפסיק רישיה אי אפשר להתיר משום דאינו מתכוין, וכמש״כ דפסיק רישיה כמתכוין דמי.

ה

בנין וסתירה

וכשנפסק החיבור על ידי פתיחת הדלת, עיין מש״כ (בחלק ד׳ סימן מ״ו) לענין דחיפת כפתור בשבת כדי למנוע הדלקה, דלהחזו״א הוי בכלל סותר.

ובשיטת החזו״א, עיין מש״כ (בחלק ד׳ סימן כ״ד) מהלבושי מרדכי לענין זייגער.

ו

בספק אם בכלל פסיק רישיה

הרי קיימא לן בט״ז דספק פסיק רישיה (סימן שט״ז ס״ק ד׳) שרי, ואולם אין להקל מחמת מש״כ בשו״ת חשב האפוד (חלק ג׳ סימן פ״ג), שלא נתכוון לפועל יוצא. ועיין מש״כ (חלק ח׳ סימן ל״ו), דשאני התם שאינו נוגע באותו חפץ, ולא הוי כפסיק רישיה, מה שאין כן בנדון דנן דהוי כמסוכרייא דנזייתא.

ז

מכה בפטיש

בשו״ת שבט הלוי (חלק א׳ סימן קכ״א אות ג׳) כתב וז״ל, ועיין היטב במאירי (שבת דף ק״ד ע״ב ודף ע״ד ע״ב), ובירושלמי (בפרק ז׳), דכל דבר שאינו נכנס בגדר ל״ט מלאכות, נכנס ממילא למכה בפטיש. ורצונו בזה, כל שיש בו גדר מלאכה גמורה ותיקון שלם, אלא שאין אנחנו מוצאים לו חבר נאמן בשאר הל״ח מלאכות עכ״ל.

ואמנם בט״ז (סימן שי״ג ס״ק ז׳) כתב וז״ל, דדוקא בכוס יש מי שמחמיר שאין צריך לפורקו, כי עיקר תשמישו שלא על ידי פירוק, מה שאין כן בנוד שעיקר תשמישו על ידי פירוק תמיד, לא מקרי גמר מלאכה אפילו אם הוא תוקע בחוזק השרוי״ף וכו׳ עכ״ל. ובמ״ז וז״ל, כלים שאי אפשר להשתמש כי אם על ידי פירוק והידוק, לאו מכה בפטיש, וגם לאו בונה הוא, דעשוי מתחלה לכך ושרי וכו׳, עכ״ל.

ח

ולפי זה צ״ב מש״כ החזו״א בעלעקטר״י לענין בונה, ועיין מש״כ

מהלבושי מרדכי, ועיין בשו"ת באר משה (חלק ו' קונטרס עלעקטריק סימן ד'-ז').

ואם יגרום שחבירו יבעיר על ידי שמכין המאשי"ן שידליק כשיעבור, לכאורה ליכא איסורא (כמש"כ בחשב האפוד לעיל אות ו'), אך אם ישלחנו לעבור שם, והעובר אינו יודע סיבת משלחו, יש לדון בהא דקיימא לן בגמרא (בבא מציעא דף י' ע"ב) בדלא הוי בר חיובא דמחייב שולחו.

והנני דו"ש וכט"ס
חיים יוסף דוד וויים

הגאון רבי שבח צבי רוזנבלט שליט"א
רב העיר בני ברק
ראש בתי ההוראה שע"י הגר"נ קרליץ שליט"א[א]

טעה בתפילות שבת ופתח בברכת חול

כתב המחבר סי' רס"ח סעי' ב' דהטועה בתפילות שבת והתחיל תפילת החול גומר אותה ברכה שנזכר בה שטעה ומתחיל של שבת, ומקורו בגמ' ברכות דכ"א ע"א. וטעמא דמלתא מבואר שם דבאמת היה ראוי להתפלל י"ח אף בשבת אלא שלא הטריחוהו, וע"כ עכ"פ בהתחיל הברכה יסיים ולא יפסיק באמצע.

והנה אפשר היה לבאר הלכה זו דכיון דהיה ראוי להתפלל י"ח אף בשבת ע"כ שרי להוסיף בתפילות שבת ברכות מתפילות החול, וא"כ אי פתח בברכה יש לו לסיים שלא יהא הפסק דבור בעלמא באמצע התפילה, אמנם נראה שאין זה הביאור, דודאי כיון דלא הטריחוהו חז"ל ולא תקנו י"ח ברכות בשבת אין לו להוסיף ברכות ואיסורא הוא. אמנם כל שפתח בברכה נתחייב בה וע"כ צריך לגומרה. וראיה לביאור זה ממה דמצינו שנחלקו הפוסקים במעריב ובמנחה שהתחיל ברכת אתה חונן ולא אמר אלא תיבת אתה אדעתא דחול, דדעת המחבר שצריך לסיים ברכת אתה חונן ודעת המג"א שלא לסיים אלא יאמר במעריב אתה קדשת ובמנחה אתה אחד, וכתב המ"ב בשם הפרמ"ג והדה"ח כהמג"א דטעמם מבואר משום ספק ברכות להקל. ואי נימא דשרי להוסיף בתפילות שבת ברכות מתפילות החול מ"ש לומר ספק ברכות להקל, הא אף אי לא נתחייב לסיים הברכה מ"מ שרי ליה לאומרה, אלא ע"כ דכל שלא פתח ונתחייב בברכה אסור לו להוסיף.

ובמש"כ א"ש מה שמצינו בזה הדין דחייבוהו בפתח להשלים הברכה, שנחלקו המאמר מרדכי והמחזיק ברכה באופן שלא המשיך הברכה והפסיק שלא כדין ואמר הברכה של שבת ושוב נזכר, דלדעת המאמר מרדכי צריך לחזור לברכה של חול, שכבר חל עליו החיוב ובלא"ה אינו יוצא, ולדעת המחזיק ברכה אי"צ לחזור. והמאמר מרדכי נסתפק יותר, דאפשר דאפי' לאחר שסיים התפילה חוזר לראש וצריך לומר אותם ברכות של חול שפתח בהם, אמנם הא לא ברירא ליה. ופלוגתא זו שייכא למש"כ דכיון דפתח

א. יישכ"ל לרב אפרים מקוביצקי שליט"א על כתיבת הדברים ומסירתם.

חייל עליו חיוב הברכה, אך להצד הראשון לא שייכא פלוגתא זו. והנה בתוך הדברים הביאו מהלכות קטנות שהזכירו הבאר היטב סי' קי"ז ס"ק ז', דבימות החמה אי המשיך בשבת עד ברכת השנים ושאל מטר חוזר. ונחלקו שם אי איירי דוקא שאמר ברכת השבת או אף אח"כ חוזר, ובאמת שאפשר היה להבין דהתם גרע טפי, דבשאל טל ומטר בימות החמה אינו רק חסרון שלא אמר הברכה שנתחייב אלא שמקלל בתפילתו ויש לו לתקן הקללה.

ויש לדון בדברי ההלכות קטנות אי איירי דוקא בכה"ג ששאל מטר בימות החמה, וכיצד הדין איפכא שלא שאל מטר בימות הגשמים אי אף בכה"ג חוזר, דאמנם בחול אינו חוזר שמתקנו בשומע תפילה, אך בשבת שלא אומר שומע תפילה שלא נתחייב בו יש לו לחזור.

אמנם לכאורה יש לחקור בהא דמשלים בשומע תפילה, אי הביאור דברכת השנים אמר כתקונו אלא שחסר לו השאלה וזה מקיים בשומע תפילה, וא"כ י"ל דבשבת בכה"ג אי"צ לחזור דבמה שפתח ברכת ברך עלינו נתחייב בגוף הברכה אך לא בשאלה, או אפשר לבאר באופן אחר דלא אמר ברכת השנים כתקונו ובשמע קולנו אפשר לתקן הברכת השנים, וא"כ בשבת צריך לחזור שאין לו האפשרות לתקן הברכה בשמע קולנו. ובאמת שכן נראה כהצד האחרון ממש"כ הביה"ל סי' קי"ז ד"ה אם לא וכו', שמהא נראה דהו"ה בכל הברכות אם חיסר מעיקר הברכה יכול להשלימה ולתקנה בשמע קולנו, וע"כ דבלא שאל מטר חשיב דלא אמר ברכת השנים כתקנו ומתקנו בשמע קולנו, וא"כ בשבת שאין יכול לתקנו בשמע קולנו צריך לחזור.

בענין מי ששכח להזכיר מעין המאורע אי צריך שוב להתפלל במנין ובפלוגתת תום' וחכמי פרובינצא

יש לדון בענין מי ששכח יעלה ויבא בר"ח בתפילה בשחרית ומנחה דדינו שצריך לחזור ולהתפלל פעם שניה, אי צריך להתפלל במנין אותה תפילה שחוזר ומתפלל או דסגי במה שהתפלל תפילתו הראשונה במנין ואין צריך שוב עתה לחזור אחר מנין, ומנהג העולם להקל בזה, וצ"ע אי יש בזה איזה טעם להקל.

איתא בגמ' ברכות דכ"ו ע"ב טעה ולא התפלל מנחה בע"ש מתפלל בליל שבת שתים. טעה ולא התפלל מנחה בשבת מתפלל במוצאי שבת שתים של חול. היינו דאע"ג דאותה תפילה שצריך להשלים תפילת שבת היא, מ"מ מתפלל עתה תפילת חול. וכן איפכא, דתפילת השלמה מתפלל כמו התפילה שמתפלל

עתה. ועי״ש בתוס׳ וברא״ש דהביאו פלוגתא בענין מי שהתפלל מנחה של חול בשבת ולא הזכיר שבת, וכן מי שהתפלל מנחה בר״ח ולא הזכיר ר״ח דדינו שצריך לחזור ולהתפלל ולהזכיר, ושכח ולא חזר, אי צריך עתה במעריב במוצאי שבת ובמוצאי ר״ח להתפלל ערבית שתים, דהא עיקר תפילת מנחה אינה חסרה לו שהרי התפלל וכל מה שחסר לו ההזכרה וכיון שבתפילת התשלומים של עתה ג״כ לא יזכיר א״כ אפשר דאין צריך לחזור ולהתפלל, וכן דעת התוס׳, אמנם דעת חכמי פרובינצא דאף בכה״ג צריך להתפלל מעריב שתים. ולמעשה הכרעת הפוסקים בפלוגתא זו כמו שכתב המחבר סי׳ ק״ח סעי׳ י״א לחזור ולהתפלל נדבה מספק.

והנה מקובל לבאר פלוגתא זו בין תוס׳ לחכמי פרובינצא דדעת תוס׳ דאף תפילה בלא הזכרה חשיבא תפילה ויצא ידי חובת התפילה אלא שחסר לו ההזכרה, וכיון שתקנו הזכרה בתפילה צריך לחזור ולהתפלל לקיים ההזכרה אך גוף חובת התפילה יצא, וא״כ אי בתפילת תשלומים לא יזכיר אין צריך לחזור ולהתפלל, אמנם דעת חכמי פרובינצא דכל היכא דההזכרה מעכבת אי לא הזכיר הוה כלא התפלל כלל הואיל ושינה ממטבע שטבעו חכמים ולא קיים עיקר חיוב התפילה, וע״כ צריך להתפלל מעריב שתים להשלים חיוב התפילה ואע״ג דאינו מזכיר.

ולכאורה היה מקום לתלות נדון הנ״ל בפלוגתא זו. דלדעת תוס׳ דהמתפלל בלא הזכרה חשיב מתפלל אלא שחסרה לו הזכרה, ואין מתפלל שוב אלא להשלים חסרונו, אפשר דחשיבא תפילה זו שחוזר ומתפלל כהמשך לתפילה ראשונה, וכיון שתפילה ראשונה התפלל במנין סגי בזה ואין צריך שוב לחזור אחר מנין, ואף שאינה סברא מוכרחת מ״מ יש לקיים בזה מנהג העולם. אמנם לדעת חכמי פרובינצא דכל שהתפלל בלא הזכרה חשיב כאינו מתפלל כלל, א״כ ליכא טעם לפוטרו עתה מתפילה במנין דהא חשיב כמתפלל עתה בתחילה, וודאי צריך להתפלל תפילה זו במנין.

אלא דבאמת פי׳ זה בחכמי פרובינצא דחשיב כלא מתפלל כלל מחמת חסרון ההזכרה צ״ע, דבכמה דוכתי יש להוכיח דחשיב תפילה אלא שחסרה לו הזכרה, חדא מצינו במחבר סי׳ קפ״ח סעי׳ ט׳ והוא מהכל בו דג׳ שאכלו בשבת ויו״ט ושכחו כולם להזכיר מעין המאורע דצריכים הם לחזור ולברך ברכה״מ מ״מ ידי זימון יצאו, ואין צריכים שוב לזמן יחד, אלא כל אחד מברך לעצמו. ולכאורה דין זה א״ש לשיטת התוס׳ דחשיב ברכה אף בלא הזכרה וע״כ יצאו ידי״ח זימון. אבל לדעת חכמי פרובינצא כיון דלא חשיב ברכה כלל מחמת חסרון ההזכרה, אמאי יצאו ידי״ח זימון והא זימון שאינו סמוך לברכה לכאורה אינו כלום. ואע״ג דבפלוגתת תוס׳ וחכמי פרובינצא נקטי׳ דספק הוא מ״מ מספק

היו צריכים לזמן, וכמוש"כ בביה"ל סי' קצ"ז סעי' א' ד"ה עמהם דבספק זימון בג' אפשר לזמן [משא"כ בעשרה דאיכא הזכרה מספק"ל שם].

עוד מצינו בסי' קכ"ד סעי' י' שכתב המחבר בענין מי ששכח ולא אמר יעלה ויבא בר"ח או בחולו של מועד דיכול לכוון דעתו לשמוע מן הש"ץ כל הי"ח ברכות, ועי"ש במ"ב ס"ק מ' בטעמא דמילתא דאע"ג דקימ"ל דש"ץ אינו מוציא אלא לשאינו בקי בלבד שאני הכא שכבר התפלל אלא ששכח להזכיר, ולכאורה הא ניחא לדעת התוס' שיצא ידי"ח תפילה אלא שצריך לחזור ולהתפלל משום הזכרה, אמנם לדעת חכמי פרובינצא צ"ע דמאי שייך לומר שכבר התפלל והא כיון שלא הזכיר אין חשיב מתפלל כלל וכמתפלל עתה בתחילה.

עוד מצינו בסי' קכ"ו סעי' ד' דש"ץ שטעה כשהתפלל בלחש לעולם אינו חוזר ומתפלל שנית מפני טורח הציבור, אלא סומך על התפילה שיתפלל בקול רם. ועיי"ש במ"ב ס"ק י"ז דאיירי שנזכר בטעותו באמצע התפילה, דדוקא בכה"ג איכא שם חילוק בין טעות בג' ראשונות לשאר טעות עיי"ש. ולכאורה אי נימא כחכמי פרובינצא דתפילה בלא הזכרה אינה תפילה, צ"ע איך יכול לסמוך עצמו על תפילת החזרה ולא לתקן תפילתו שבלחש דהא עושה כל הברכות לבטלה. ואע"ג שלא נתברר שם אי ממשיך ומתפלל וגומר תפילתו [עי' בזה לקמן], מ"מ קשה על אותם ברכות שכבר בירך דלכאורה הוו לבטלה. ואמנם לדעת התוס' ניחא דחשיב תפילה ואין הברכות לבטלה אלא שחסרה לו הזכרה.

ולכאורה מכל אלו הראיות היה נראה דאף לדעת חכמי פרובינצא אין כונתם דכל שחיסר הזכרה הוה כלא התפלל כלל, דודאי חשיב מתפלל. אלא שדעתם דכיון דמחמת חסרון הזכרה חייבוהו חז"ל לחזור ולהתפלל א"כ יש עליו חיוב תפילה, ואותו חיוב תפילה שלא קיים יש לו להשלים במעריב, ואע"ג שאינו מתקן חסרון ההזכרה מ"מ צריך להשלים החיוב תפילה שנתחייב בה ולא קיימו. ולפי"ז יש מקום לומר דאף לחכמי פרובינצא היכא דשכח הזכרה וחוזר שוב על תפילתו, מ"מ אין צריך להתפלל תפילה שניה במנין שאינה אלא המשך לתפילתו הראשונה שהתפלל במנין.

ובאמת דבהא דסי' קכ"ד סעי' י' צע"ק, דאיתא שם בביה"ל בשם רע"א דמשמעות הראשונים דאף בנזכר אחר שהתחיל מודים ולא סיים תפילתו מ"מ אינו חוזר לרצה אלא סומך על חזרת הש"ץ. והוסיף רע"א דבכה"ג אינו מסיים תפילתו דהוה ברכה לבטלה, אלא ממתין עד שיגיע ש"ץ לרצה ויוציאו. ולכאורה צ"ע אמאי הוה ברכה לבטלה אי ממשיך תפילתו, והא תפילה אף בלא הזכרה חשיבא תפילה, ובאמת שהדבר פשוט וכמוש"כ רע"א בטעמו דכיון דסומך על תפילת הש"ץ ועתיד ליצא בה ידי"ח

אמאי יברך עתה שאר הברכות לבטלה כיון שאין צריך להם, ולפי״ז בהא דסי׳ קכ״ו שטעה הש״ץ דמתכון לצאת בחזרתו, שם יכול להמשיך התפילה דהא צריך להתפלל ב׳ פעמים אחת בלחש ואחת בחזרה, וליכא ברכה לבטלה במה שמסיים תפילת לחש.

ובדברי רע״א לכאורה איכא דבר חדש, דהא כל מאי דיכול לסמוך על חזרת הש״ץ ואע״ג דבקי הוא היינו משום דיצא חיוב תפילה ולא חסרה לו אלא הזכרה, ולכאורה הא שייך בסיים תפילתו, אך בלא סיים תפילתו הא חסר לו מעיקר התפילה ואמאי יוצא בחזרת הש״ץ אי בקי הוא. [ואין משמע״ד דכונתו דשומע רק רצה מהש״ץ ושוב מתפלל מעצמו, אלא משמע דמרצה עד סוף התפילה יוצא מהש״ץ] וצ״ע.

הגאון רבי יצחק שמואל שבטר שליט"א
בעל שו"ת ישיב יצחק
נתניה

אדם חלוש על כסא גלגלים אי מותר לו להתפלל ביום היארצייט כש"ץ

לכבוד מכובדינו מאד נעלה הרה"ג המפורסם לשול"ת ר' מתתיהו גבאי שליט"א מח"ס שו"ת בית מתתיהו וש"ס ירושלים

קיבלתי מכתבכם אך הייתי טרוד בשאלות קדומות ובנידון שאלתכם דיש לדון במשותק על כסא גלגלים, ורוצה להיות ש"ץ ביום יאהרצייט של אביו אם יוכל לעלות להיות חזן, ולישב בכסא גלגלים ולומר חזרת הש"ץ, שלעצמו יכול ודאי להתפלל מיושב, וכמש"כ הרמב"ם פ"ה מתפילה (ה"ב) שחולה מתפלל אפי' שוכב על צידו, ואולם להיות ש"ץ י"ל שאי"ז מכבוד הציבור שיהא ש"ץ יושב, וכמו בקריה"ת דכתב הרמ"א סי' קמ"א שהחזן צריך לעמוד עיי"ש. וזהו מכבוד ציבור, וכיו"ב במגילה בשו"ע סי' תר"צ ס"א שבציבור נקראת מעומד משום כבוד ציבור. וכ"פ הרמב"ם פ"ב ממגילה (ה"ז) עיי"ש, ע"כ ה"ה עפ"ז אין ש"ץ נכה יעלה להיות חזן דאי"ז מכבוד הציבור שישב.

אולם י"ל שתועיל מחילת הציבור שהזחן לא יעמוד, וכיו"ב כתב הכף החיים סי' תר"צ (סק"ה) אם רצו הציבור למחול על כבודם רשאים הם בכן ואיירי במגילה, ולקריה"ת כתב הקה"ח דל"מ מחילה עיי"ש, וא"כ אולי עפ"ז לתפילה מהני מחילת הציבור דהש"ץ יושב, ובפרט דמשותק שיושב לאונסו וכו"ע יודעים שאין יכול לקום מהני מחילת הציבור שישב. עכת"ד השאלה.

אמרתי אעבור פרשתא דא וזאת החלי בעזהשי"ת.

בעיקר נידו"ד יש לדון בכוכ"ד:

א. האם יש לדמות ש"ץ דתפילה לש"ץ דקריאת התורה שאיתא בשו"ע שצריך לעמוד.

ב. אי האיסור הוא משום כבוד הציבור או חשש זילזול.

ג. האם זה לכתחילה או מעכב הדבר.

ד. ומה"ד בשעה"ד או בחולה.

ה. או יש חילוק בין ש"ץ דרך ארעי או דרך קביעות.

ו. או יש לחלק בין ש"ץ בחול או שבת ומועד ובפרט בימים הנוראים.

ז. או יש חילוק בישיבת הש״ץ בתפילות י״ח בלחש או בעמידה ושאר תפילה.

ועוד שאר דברים שיתבהרו בהמשך התשובה בעזרתו יתברך.

לכאורה יש ראיה דאין חשש בזה בשעה״ד ע״פ המבואר בחומש שמות (י״ז י״ב) וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו **וישב עליה** ואהרן וחור תמכו בידיו מזה אחד ומזה אחד ויהיה ידיו אמונה, וברמב״ן שם י״ז ט׳, הביא פרקי דר״א (פרק מ״ד) וז״ל, כל ישראל יצאו חוץ לאהליהם וראו את משה כורע על ברכיו והם כורעים על ברכיהם, נופל פניו ארצה והם נופלים על פניהם ארצה, פורש את ידיו לשמים והם פורסים את ידיהם לשמים כשם ששליח ציבור מתפלל כל כח העם עונין אחריו עכל״ק. וברש״י שם (י״ז י׳) על הפסוק ומשה אהרן וחור וכו׳ הביא איתא מכאן לתענית שצריכים שלשה לעבור לפני התיבה שבתענית היו שרויים (מכילתא).

וכן איתא בב״י או״ח סי׳ תקס״ו (ס״ז) איתא במדרש אהרן וחור תמכו בידיו מכאן שאין פוחתין מג׳ העוברין לפני התיבה בתענית ציבור וכ״כ הרוקח בסי׳ ר״ג והמרדכי ביומא בשם פרקי ר״א, וכ״ה בשו״ע שם ס״ז ובפרישה וכן במג״א שם אות י׳ הקשו למה לא נוהגין כן בזמנינו רק ביוה״כ בשביל התרת נדרים עיי״ש מש״כ ליישב.

עכ״פ משמע הגם דמשה היה ש״ץ מותר בשעת הדחק לישב (לגירסא א׳) ועיין ג״כ בטור או״ח סי׳ תרי״ט מש״כ שם שהביא שם הפרדר״א הנ״ל שצריך להעמיד אצל ש״ץ ביוה״כ ועיי״ש בב״י דבפדר״א איתא בכל תענ״צ כן ומ״מ אנן לא נהגינן כן רק בר״ה וביוה״כ ובב״ח שם מהמרדכי משמע דמפרש דכל זה דייקא ביוה״כ שהציבור בצער ועיין בטור סי׳ תקס״ו שכמ״כ בתענית ציבור.

שיטת הספר חסידים לענית ש״ץ מעומד בשעה״ד

שו״ר בספר חסידים (אות תשנ״ו) איתא שם אחד זקן היה רגיל להתפלל ביום הכפורים, שנה אחת לא היה חזק לעמוד (ולהתפלל בעמידה), אמרו מקצתם כיון שאין לנו כיוצא בו מוטב להתפלל בישיבה, אמרו הזקנים כיון שאינו יכול לעמוד יתפלל אחר אע״פ שאינו כל כך הגון, פן ילמדו ממנו אחרים ויתפללו מיושב. ואשר כתוב (ש״ב ז, י״ח) וישב (דוד) לפני ה׳, ישב לבו בתפלה, ואמרו במכילתין ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה (שמות י״ז, ב׳) ויקחו אבן אלו האבות, וישימו תחתיו אלו מעשה האבות, וישב עליה אלו מעשה האמהות, הרי לא ישב ממש, ע״כ.

וכ״ק האדמו״ר מדז״יקוב הגאון ר׳ יהודה הורוויץ זצ״ל בפירושו על הספר חסידים הנ״ל כתב ר״ל דקשה איך ישבו משה ודוד, אלא ע״כ צ״ל שלא היו בישראל ראויים לאותן תפילות, והם לא היו יכולים להתפלל אלא בישיבה, לכך היו מתפללים מיושב ולא חיישינן שמא ילמדו ממנו אחרים ויתפללו מיושב, ואמר

לעולם חיישינן שמא כו' ואשר כו' הרי לא ישב ממש.

והחיד"א בספרו ברית עולם על הספר חסידים שם הביא שתליא במחלוקת וז"ל שם וישב דוד לפני ה' ישב לבו בתפילה וכו', א. הכי אמרו בירושלמי פ' ואלו נאמרין ובשוחר טוב, ב. אמנם תלמודא דידן בכמה מקומות סבר דמלכי ב"ד יכולין לישב בעזרה, מדכתיב וישב דוד לפני ה', ועמ"ש בס' ברכי יוסף חו"מ בסי' טו"ב ע"ש באורך דחילוקי מדרשים בזה אי ישב ממש או לא.

והגר"י מרגלית זצ"ל בספרו מקור חסד שם על הס"ח ציין לירושלמי סוטה פ"ז (ה"ז) עי' בראשית רבה פ"ע ח' והאבן גדולה על פי הבאר זו זכות אבות.

עכ"פ בעיקר הך ראיה ממשה רבינו אי ישב ממש או לא תליא במחלוקת בגמ' ובמדרשים כמש"כ הפוסקים הנ"ל.

ועיין ברד"ק שם שמואל (ב-ז י"ח) י"א דדוד סמך עצמו ולא ישב ממש או כמש"כ בספר חסידים דישב לאו דווקא.

עמידה ע"י סמיכה האם מקרי עמידה

שו"ר להחיד"א בברכי יוסף חו"מ סי' י"ז (אות ג') אחר שהביא דברי הרמ"א שם לענין ישיבת הדיינין שכתב הרמ"א שם ועמידה ע"י סמיכה מיקרי שפיר עמידה וכו' כ' מריש הוה אמינא דאפשר להביא ראיה לדין זה מהא דאמרינן בירושלמי דסוטה פ' אלו נאמרין דתנן התם פרשת המלך וכו' והוא יושב וכו' והמלך עומד ומקבל וקורא יושב ואמרו בירושלמי לא כן תני רבי חייא לא היתה ישיבה בעזרה אלא למב"ד בלבד ואמר ר' אמי בשם רשב"ל אף למב"ד לא היתה ישיבה בעזרה תפתר בסמך לו בכותל וישב לו והכתיב ויבא המלך דוד וישב לפני ה' א"ר אבהו בר נגרי ישב עצמו בתפילה, והתוס' שם בסוטה (דף מ' ע"ב) הביאו הירושלמי הלז.

עיי"ש מה שהאריך בזה בתחילת באריכות האם דוד ישב ממש והאם סמיכה נקרא עמידה כמו שדנו התוס' בכו"כ מקומות בש"ס וכן דן החיד"א שם אי דווקא כה"ג מותר לישב בעזרה כמש"כ בנ"ך גבי עלי הכהן שישב בעזרה.

שיטת השולחן הטהור לענין ישיבת ש"ץ מיושב

שו"ר להגה"ק מקאמרנא זי"ע בספרו שולחן הטהור או"ח סי' צ"ד ס"ג שכ' ההולך בדרך, אם נקל לו לעמוד יעמוד ויתפלל, אבל אם נחוץ לדרכו יתפלל על הקרון בכוונה ובלב טוב, וכן אפילו בבית אם הוא חלש מעט או שיש לו כאב הרגל יתפלל מושב בכוונה, ויותר טוב [מאשר] מעומד וטרוד ואינו יכול לכוין. יתאמץ בכל כחו לעמוד באבות ובכריעות **וכן שליח ציבור בדליכא דעדיף מניה יכול להתפלל מיושב אם אי אפשר לו לעמוד באין פנים.**

הרי דס"ל בליכא דעדיף מיניה ובאופן שא"א לו לעמוד בשו"א מותר לו לישב גם כשהוא ש"ץ.

ולכן באדם חשוב וכ"ש ברב בית המדרש או אדם מכובד מאוד וכ"ש

במנהיגי הדור שמתפלל גם בימים נוראים כש״ץ בשעה״ד כשישבו אין ראיה כיון דהם פרנסי הדור או רב המקום שאני.

בתפילת י״ח אי מעכב העמידה –וטעם דבעינן עמידה

עי׳ בשו״ע או״ח סי׳ צ״ד סעי׳ ח׳ דאפי׳ לסמוך אסור ומעיקה״ד שצריכין לעמוד בתפילת י״ח עי׳ סי׳ צ״ח (סעי׳ ד׳) דתפילה במקום קרבן ומעומד כעבודה עי׳ בטו״ז שם יש עוד טעם דומיא דמלאכים.

האם בעבודה בעינן להשוות הרגלים או כשר כשהוא מהלך

והפרמ״ג במשב״ז על הטו״ז שם כ׳ עי׳ סי׳ צ״ה בט״ז כי הטור סובר כגמרא דידן כמלאכים והביא הירושלמי לגלוי מהו כוונין, ומ״ש כאן ככהנים היינו דמסתמא תפילה ועבודה בחד גוונא הם ותפילה כמלאכים הוא הדין בעבודה כן, והטור חשיב כאן שהתפילה שוה לעבודה בכל מילי, ובאמת ברמב״ם פ״ה מביאת מקדש (הל׳ י״ו) לא כתב כלום שיהיו הכהנים צריכין להשוות הרגלים בשעת עבודה. מ״ש הטור מעומד דומיא דעבודה, בתפילה מהלך נמי לא אע״פ שבעבודה לא מצינו שיהא אסור להלוך רק יושב פסול עי׳ ט״ז סי׳ צ״ד (אות ד׳) ומה שכתבתי בפריי.

ובעיקה״ד אי מעכב עמידה בתפילה א. כתב הב״י סי׳ צ״ד (סעי׳ ט׳) מי שהוכרח להתפלל מיושב, כשיוכל צריך לחזור ולהתפלל מעומד, וא״צ להוסיף בה דבר, עכ״ל. ב. אבל ש״פ כ׳ ומעולם לא שמענו כן שהמתפללים בדרך מיושב יחזירו להתפלל מעומד, והסכימו הגדולים שאין לעשות כן, אם לא שרוצה להתפלל בתורת נדבה (ע״ל ט״ז סק״ה ומג״א סקי״א) והאידנא אין כדאי להתפלל נדבה (פמ״ג א״א שם) שאין אנו מכוונין כראוי, וכ״ה בערוה״ש שם אות כ״ב עיי״ש במ״ב סקכ״ז.

עכ״פ רואין דבשעת הדחק הגם דע״פ הלכה צריך הש״ץ לעמוד כמש״כ השה״ט הנ״ל מ״מ אדם חלש אינו מעכב ובפרט אם הש״ץ גדול הדור או רב המקום או אדם חשוב ומכובד וכדו׳ וליכא עדיף מיניה ליכא חשש בזה.

ש״ץ ביוהכ״פ בתפילת המוספין לישב

בשו״ת משנה הלכות ח״ז (סי׳ ט״ו) נשאל בזה בש״ץ ביוה״כ בתפילת מוספין שקשה לו לעמוד כל משך התפילה אי מותר לו באמצע חזרת הש״ץ לישב ולנוח קצת על כסא ורגליו לא ינדנד ממקומו.

והשיב דנראה דלכתחילה ודאי מצוה להדר אחר ש״ץ שיעמוד בכל התפילה. והנה בטושו״ע או״ח סי׳ צ״ד איתא חולה מתפלל אפילו ושכב על צדו, וכתב הכ״מ פ״ה מה״ת (ה״ב) וזקן שאינו יכול לעמוד יושב במקומו ומתפלל ואם יכול לעמוד במקום הכריעות שיהי׳ כורע מעומד יעמוד, ועי׳ ט״ז שם טעם התפילה מעומד משום שתהי׳ אימת שכינה עליו והגם דהמחבר שם בס״ט פסק דמי שהוכרח להתפלל מיושב כשיכול צריך לחזור ולהתפלל מעומד משמע דהוא מעכב,

ומ"מ ש"פ חולקים דא"צ לחזור ולהתפלל (כמו שהבאתי לעיל בסמוך).

הגם דמדינא אין איסור מ"מ יש בו משום כבוד ציבור ולכתחילה יש ליזהר

וכ' שם ומיהו להיות ש"ץ מיושב הגם דנימא דמדינא ליכא איסור לתפילה מ"מ יש כאן איסור משום כבוד הציבור וכו' לכן ודאי דאין לעשות כן לכתחילה אלא שיתאמץ הש"ץ בעצמו ואפילו יצטער בזה כדאי הוא או שיקחו ש"ץ אחר. ומיהו היכא דא"א באחר הגון כמוהו או שהוא כבר מוחזק מילדות ועכשיו הוזקן הי' לטכס עצה והיינו שפיוטים שנוהגים לנגן כגון הי' עם פפיות או כיוצא בזה שיכבדו לאחד מן מהעדה לנגן הפיוט והש"ץ אז ישב וינוח על כסא או בשעה שהציבור אומרים פיוט בסתם באופן שלא ירגישו הקהל ולא יהי' להם לטירחא אז יש להתיר באופן כזה, וכמובן בתנאי שיהיו כוונותיו לש"ש.

וכ' שם בשו"ת משנ"ה וכעין זה ראינו לרבנן קשישיאי שלעת זקנותם ישבו באמצע התפילה לפעמים, והם צדיקי אמת קדושי עליון שמסרו נפשם על קדושת שמו יתברך, וח"ו מלהרהר אחריהם. ומיהו מהם אין ראי' דמי דומה להם ולאו כל הרוצה ליטול את השם יטול, וגם כי כבר הבאנו במקום אחר בשם מהר"ם מרוטנבורג דבמי שעושה מנין לעצמו ובאים אליו אנשים כה"ג ליכא משום טירחא וכיוצא בזה דכיון שהם באים להתפלל לביתו אדעתו הם באים לא כן בביהכ"נ של רבים.

ולכן גם בניד"ד לענין תפילת י"ח יש להדר יותר שהש"ץ יעמוד ומ"מ באדם חלש מאוד ביארצייט לפי דברי הגה"ק מקאמרנא זי"ע הנ"ל בליכא עדיף מינייהו וא"א לא לסמוך יש להקל.

המורם מכל הנ"ל:

בעיקר הדין אם ש"ץ בשעת הדחק יכול לישב, לכאורה ע"פ מה דאיתא במדרשים וברש"י ורמב"ן פ' שמות מקור הדין דבתענית ציבור צריך הש"ץ ושנים עמו לעמוד בתפילה מהפסוק ויקח אבן וישימו תחתיו וישב עליה ואהרן וחור תמכו בידיו, וכמ"ש הטור וב"י בסי' תקס"ו ובשו"ע שם, וכן בטור סי' תרי"ט לענין ש"ץ ביוה"כ, ולכאו' בשעה"ד מותר לישב אבל כ"ה בזה בברכ"י שהביא מדרשים חלוקים האם משרע"ה ישב ממש, או הכוונה שיישב עצמו בתפילה.

ובספר חסידים כתוב וזקן שרגיל להתפלל ביוה"כ ובשנה אחת לא היה לו כח לעמוד שאמרו שיעמידו אחר להתפלל הגם שאין הגון כ"כ פן ילמדו אחרים להתפלל מיושב והביא שם ממכילתא שמות הנ"ל דמשה רבינו לא ישב ממש, והחיד"א בספר ברית עולם על הס"ח שם הביא בזה מדרשים חלוקים עיי"ש. עכ"פ בשעה"ד אי מותר לישב דין זה תליא במחלוקת, וכן האריך בזה החיד"א בס' ברכ"י חו"מ סי' י"ז וכמ"כ דן שם האם סמיכה בכלל ישיבה או לא.

ושי' הגה"ק מקאמרנא בשולחן

הטהור סי׳ צ״ד בש״ך דליכא דעדיף מיניה, אם א״א לעמוד בשום אופן יכול להתפלל מיושב.

ובעיקר הדין בתפילת י״ח אי מעכב עמידה בשו״ע פסק דמעכב דבעי׳ דומיא דעבודה או דומיא דמלאכים ולכן פסק בשו״ע אפי׳ מוכרח להתפלל מישוב כשיוכל צריך לחזור ולהתפלל מעומד, אבל הט״ז והמג״א כתבו דא״צ וכן שיטת ש״פ דבשעת הדחק יוצא בזה.

וכן דנו האחרונים בש״ך ביוה״כ באדם חשוב או רב המקום דאין יכול לעמוד כל התפילה שיישב בפיוטים.

זאת תורת העולה:

הגם דלכתחילה צריך הש״ך לעמוד ובפרט בתפילת העמידה ודנו הפוסקים אי מעכב, הגם דקיי״ל דאינו מעכב ביחיד מ״מ בש״ך יש בזה קצת זלזול בהציבור, ומ״מ בשעה״ד בא״א בשו״א לעמוד וליכא עדיף מיניה, פסק הגה״ק מקאמרנא בשולחן הטהור דאדם חשיב או רב המקום בכה״ג יכול להתפלל מיושב ובפרט אם הביהמ״ד של הרב שם קיל יותר.

הנלענ״ד כתבתי
המוקירכם
יצחק שמואל שכטר

הגאון רבי מרדכי הלוי פטרפרוינד שליט"א
מח"ס בנתיבות ההוראה ושא"ס
מו"צ פה עיה"ק ירושלים

אם מותר להתפלל במקום שייעדוהו לתפילה עבור בני כל הדתות

לכבוד הרה"ג המופלג בתורה ובחכמה הרב גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, בעמח"ס גם אני אודך ופרדם יוסף החדש על המועדים,

שלום רב.

בדבר השאלה במה שיש מקומות בעולם שיש בנמל התעופה חדר מיוחד המיועד לתפילות של בני כל הדתות, וכל אחד יכול להכנס ולהתפלל שם לפי חוקי הדת שלו, והסתפקו אם מותר להתפלל באותו המקום מאחר שהוא מיועד גם לנוצרים ולמוסלמים ולבודהיסטים ולשאר עובדי עבודה זרה. והסתפקו עוד אם יש לחלק בזה בין אם רוצה להתפלל כשיש שם גויים באותה שעה או אם יש שם רק יהודים. [ובזמנו נשאלתי כעין זה בהפלגה באניה, שיש שם מקום המיוחד לבני כל הדתות לתפילה, אם מותר להתפלל באותו המקום].

והנה לענ"ד היה נראה פשוט שכשהמדובר הוא בחדר אחד ממש המיועד לתפילות של בני כל הדתות, יש לאסור להתפלל בכזה מקום, ושמסתבר שאסור בכלל להכנס לשם, דהוי מקום המיועד גם לע"ז. שהרי לא מדובר כאן על מקום המשמש להרבה דברים אחרים וגם מתפללים בו, אלא במקום שהכינוהו וייחדוהו וקבעוהו לתפלות של בני כל הדתות, והוי ממש בית ע"ז. והיה נראה שהדברים ברורים מאד ושאין צורך להאריך. אך כיון ששמעתי שחכם אחד הורה להתיר, נראה לבאר מדוע זה אינו, ובאמת הדבר אסור בכל תוקף ואין שום צד להקל.

א. הפוסקים דנו במקום שהתפללו בו עכו"ם אם מותר לעשות ממנו בית כנסת. כתב השו"ע (קנ"ד סע' י"א) דנרות של שעוה שנתנום הגויים לע"ז, וכיבם שמשם ונתנם או מכרם לישראל, אסור להדליקם בבית הכנסת. וכתב הרמ"א דהיינו אע"פ שמותרים להדיוט. וביארו הפוסקים דדבר שהיה מיועד לע"ז, אף אם יתבטל מלהיות ע"ז, שאז הוא מותר להדיוט, מ"מ אסור להשתמש בו בבית הכנסת, דהדבר נשאר באיסורו לגבוה משום דמאיס. ויעויין במשנ"ב (קנ"ד סקמ"ה) שהביא דלענין לעשות מבית תפלה של עכו"ם בית הכנסת, כתב

המג״א בשם הרא״ם להקל, והטעם כי לא נעבד הבית עצמו מעולם. ודעת הא״ר נוטה להחמיר ולאסור לעשות ממנו בית הכנסת קבוע, ע״ש. וסיים המשנ״ב שכמדומה שהעולם נוהגים להקל.

אלא שקולא זו של הרא״ם והמג״א, לעשות מבית תפלה של עכו״ם בית כנסת, מבואר להדיא בדבריהם דהיינו דוקא כשהמקום התבטל מלהיות בית תפלה של עכו״ם. וכעבודה זרה שבטלה. אבל בנדו״ד מיירי במקום אחד המיועד באופן קבוע לבני כל הדתות, ובזה פשוט שגם לדעת הרא״ם והמג״א אין להקל להשתמש בו כבית הכנסת, כיון שכאן בית הע״ז כלל לא נתבטל, וגם כעת משתמשים בו לע״ז, ומתפללים בו בודהיסטים ונוצרים ומוסלמים. ועל כן אפילו אם רוצים להתפלל שם בשעה שאין גויים במקום, ורוצים להסתיר את צורת השתי וערב ושאר הצורות, מ״מ המקום משמש בעצם גם כבית ע״ז, וכשהיהודים יגמרו להתפלל יבואו לשם גויים לקיים את תפלתם. והרי זה כמי שירצה להתפלל בתוך כנסיה בשעה שהגויים לא מתפללים בה.

וביותר דהפוסקים כתבו דאף לדעת המקילים לקנות מהעכו״ם את בית הע״ז ולעשות ממנו בית כנסת, אין זה אלא כשקנו לגמרי את המקום, אבל אם רק שכרוהו, לכו״ע אסור להתפלל שם. ועי׳ לדוגמא בשו״ת אג״מ (או״ח ח״א סי׳ ל״א) שדן אם רשאים לשכור מקום הקבוע לפריצות ולהוללות כדי להתפלל בו בימים הנוראים, והאריך לאסור, וכתב דמקום עשיית תועבות השנואות להקב״ה אינו מקום הרצוי לתפילה כלל, ואף אם יתפללו שם בעשרה לא תהיה שכינה עמהם, ואין שם מעלת תפילה בציבור כלל, ועדיף להתפלל ביחידות בביתו ולא בעשרה בכזה מקום. וע״ש באג״מ דאף שלקנות את המקום ולקבעו מהיום והלאה לבית הכנסת מסתבר שמותר, אך היינו דוקא אם קונים וקובעים אותו לבית הכנסת, אבל כל זמן שלא נקבע לבית הכנסת, ועדיין המקום קבוע לדברים המתועבים ורק ששכרוהו להתפלל שם, הדבר אסור בבירור, עכתו״ד. ודון מינה ואוקי באתרין, דבנדו״ד נמי מיירי במקום הקבוע לעשיית תועבות חמורות, דהיינו עבודה זרה ותפלה לאלוהים אחרים, דבר האסור כמובן גם לאומות העולם בתכלית האיסור, [והאחרונים דנו רק לגבי ע״ז בשיתוף אם בני נח מוזהרים עליה, ודעת רוב האחרונים שמוזהרים, אך בנדו״ד אין נפק״מ בזה, דכאן מתפללים גם עובדי עבודה זרה גמורים שאינם עובדים רק בשיתוף], ומיירי שאפילו לא שכרו את המקום, אלא רוצים סתם כך להכנס ולהתפלל בו בעוד הוא בטומאתו, ובודאי שהדבר הוא איסור גמור.

ויש להוסיף דבאמת אפילו בבית ע״ז שהתבטל לגמרי מלהיות בית ע״ז, מ״מ הקולא אינה ברורה, דהמשנ״ב הביא את המחלוקת בפוסקים ורק כתב שכמדומה שהעולם נוהגים להקל, אך מ״מ הרבה פוסקים נקטו להחמיר בזה. ויעויין בהגה׳

הדגול מרבבה והחתם סופר על השו"ע שם שתמהו על המקילים מדברי התוס' במגילה (ו. ד"ה טראטיות), וע"ע בשו"ת חת"ס (או"ח סוס"י מ"ב). וכבר כתב בשו"ת אג"מ (או"ח ח"א סי' מ"ט) דלכתחילה אין דעתו נוחה מהמקילין בזה, וע"ש שהעלה להקל רק באופן שנחרב בית הע"ז ובנין בית הכנסת יהיה פנים חדשות וכו', ושלא יהיה ניכר כלל מה שנשאר מבית הע"ז. וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' ל"ו) מש"כ בזה. ועכ"פ בנדו"ד שלא התבטל בית הע"ז כלל, אין שום צד להקל.

ב. והנה כל מה שנתבאר עד כאן הוא במקום שהיה רק בית תפלה לע"ז. ומיהו באמת נדו"ד גרע טפי, שהרי כבר כתב שם המשנ"ב שכל הקולא של הרא"ם והמג"א לעשות בית הכנסת במקום שקנו מע"ז אין זה אלא במקום שלא היתה דרכם של הגויים להעמיד שם אליליהם, אבל במקום שהעמידו בו את אליליהם אף שהוציאום משם ומכרו הבית לישראל, דאז מותר הבית להדיוט מטעם שכבר נתבטל על ידי זה משם משמשי אליל, עכ"פ לבית הכנסת אסור. וע"ש בביאור הלכה (ד"ה נרות של שעוה) שהאריך בזה וביאר את החילוק, דכשלא העמידו שם את אליליהם צידד המג"א להקל דלא דמי לנרות שעוה דאיירי בהו השו"ע שחל עליהם עכ"פ שם נוי ע"ז קודם הביטול ולהכי מאיס למצוה, משא"כ בבית שרק התפללו שם והשתחוו לע"ז, לא חל עליו שם נוי ע"ז ולא שם משמשי ע"ז, שהרי לא היה שם ע"ז בבית. אבל אם מעמידים שם אליליהם, דחל על הבית שם משמשי ע"ז ואסור בהנאה אף להדיוט, א"כ אף לאחר שהוציאום משם, דהותר הבית להדיוט מטעם ביטול, מ"מ למצוה אסור כמו לענין נוי ע"ז אף לאחר שבטלו. ועע"ש בביאור הלכה בכל דבריו.

ובנדו"ד מיירי, [עכ"פ בחלק מהמקומות], שיש שם צורה של שתי וערב, ורק שבשעת התפילה יכולים היהודים לכסותה. וכבר כתב הרמ"א (יו"ד קמ"א סע' א') דשתי וערב שמשתחווים לו דינו כדין צלם. וכן מעמידים שם באופן קבוע שאר חפצי פולחן של הדתות הבודהיסטיות ושאר דתות המזרח. וממילא נאסר המקום לשמש כבית כנסת גם אם יקנוהו מהגויים כבית שהעמידו שם את אליליהם. וגם אם יתבטל המקום לגמרי מע"ז, מ"מ יהיה אסור לעשות ממנו ביהכ"נ. וק"ו בנדו"ד שלא נתבטל כלל.

ג. ואין להביא ראיה להקל בכל זה מהגמ' בע"ז (מג:) בההוא בי כנישתא דשף ויתיב בנהרדעא דאוקמי ביה אנדרטא והוו עיילי ביה אבוה דשמואל ולוי ומצלו בגוויה. דכבר כתב המג"א (קנ"ד סקי"ז) ששם ההיתר הוא משום שהע"ז באה בגבולו של בית הכנסת, כלומר שהמקום היה מתחילה ביהכ"נ ורק אח"כ הכניסו בתוכו את הע"ז. [וכעין תשובת ר"ג במתני' בע"ז (מד:) לגבי המרחץ של אפרודיטי], משא"כ בנדו"ד שהמקום

נבנה לכתחילה על דעת שיתפללו שם בני כל הדתות, לא שייכת קולא זו. ובלא״ה עי׳ ברעק״א (בגליון המג״א שם) דנקט שהאנדרטא שהעמידו שם לא היתה בכלל של ע״ז אלא צורת אדם בלבד.

ד. וכמדומה שבנדו״ד יש ריעותא נוספת, שכשמתפלל בכזה מקום הוא מראה שיש פנים לכזאת הנהגה של ״חופש דת״, כאילו זה מקובל שכל אחד רשאי לבחור לו חלילה אלוה משלו ולהתפלל אליו, וכאילו שאין חובה על כל בן אנוש לעבוד את הקב״ה. ועצם הכניסה למקום זה יש בה חילול ה׳, שמראה בכך שנוח לו במה שעשו שהקימו מקום תפלה לכל העמים לאלוהיהם, דבר שבאמת הוא אסור בתכלית האיסור. [ושייכת כאן גם טענתו של הדברי יציב (יו״ד סי׳ מ׳ אות ד׳), ע״ש ודוק].

ה. עוד יש להוסיף טעם לאיסור, דיש לחוש שאם יתפלל בכזה מקום עלולים לחשוד בו שמתפלל חלילה לע״ז. ובמתני׳ בע״ז (יא:) איתא דעיר שיש בה עבודת כוכבים אסור לילך לשם בזמן שהדרך מיוחדת לאותו המקום, ופרש״י דאסור לילך לשם מפני חשד, שנראה כמהלך לעובדה. וה״ה בנדו״ד איכא להאי חשד. ואין לומר דכיון שהמקום מיועד גם לבית הכנסת א״כ אין חשד, זה אינו, דאף באותה העיר שהיתה בה עבודת כוכבים היו גם דברים אחרים, ואף על פי כן אסרו להכנס אליה מפני החשד.

ו. ובאמת יש שאסרו בכעין זה להתפלל אפילו במערת המכפלה, כיון שהמקום משמש לפעמים גם בתור מסגד. ושם זה הרבה יותר קל מבנדו״ד, כיון ששם המקום היה מתחילה קדוש, ורק אח״כ חולל כמסגד. ושייכת הסברא הנ״ל (באות ג׳) שהיא באה בגבולנו. ועוד שדעת כמה פוסקים שמסגד הוא קל מכנסיה ומותר להכנס לשם. [אף שהרבה אוסרים, ואכה״מ]. ועי׳ מה שאסרו בזה בשו״ת דברי יציב (או״ח ח״א סי׳ צ׳ ויו״ד סי׳ מ׳) ובשו״ת ציץ אליעזר (חי״ד סי׳ צ״א וחי״ח סי׳ מ״ז) ובארחות רבינו (ח״א עמ׳ ש״ז). [והגרשז״א לא חשש לזה והתפלל במערת המכפלה. ובזמנינו הרבה מקילים להתפלל שם כיון שבחדרי התפילה של היהודים אין למוסלמים רשות להתפלל בכל ימות השנה, וצריך לבדוק את המציאות. וע״ע בשו״ת תשובות והנהגות (ח״ד סי׳ ל״ה)].

ועכ״פ בנדו״ד בודאי גם המקילים במערת המכפלה יודו לאסור, דכאן נבנה המקום מלכתחילה כבית ע״ז ממש, ופשוט.

ז. ונראה שלא רק שאסור להתפלל שם, אלא אפילו להכנס לאותו מקום אסור, וכדאיתא בשו״ע (יו״ד קמ״ט סע׳ א׳) דעיר שעושים בה יריד ביום חגם והעכו״ם מתקבצים והולכים שם לכבוד ע״ז אסור ליכנס בתוכה. וע״ש בש״ך (סק״א) מה שהביא מדברי הרמב״ם בפיהמ״ש, ובסוף דבריו כתב שם הש״ך בשם הרמב״ם דק״ו שבית עבודת כוכבים עצמה שהוא אסור לנו כמעט לראותו, וכ״ש שאסור ליכנס בו. וכ״ה הסכמת כל

הפוסקים לאסור להכנס לבית ע"ז, ואין בזה שום חילוק בין זמנינו לזמנם. [ועי' לדוגמא בשו"ת אג"מ (יו"ד ח"ג סי' קכ"ט אות ו')]. ועי' בשו"ע (יו"ד קנ"ז סע' ג') ובט"ז (סקי"א) מה שכתבו בענין כניסה לבית ע"ז במקום פקוח נפש.

וע"ע בשו"ע (יו"ד ק"נ סע' א') דמצוה להתרחק מדרך אלילים ד' אמות. ובתוס' (ע"ז יז: ד"ה ניזיל) איתא שדרך להרחיק מפתח עבודת כוכבים כל מה שיכול משום דכתיב אל תקרב אל פתח ביתה. וע"ע בספר חסידים (תל"ה) שיהודי אחד הלך בחצר בית ע"ז, וכשיצא שמע בת קול האומרת ואותי השלכת אחר גוך, והתענה כל ימיו. [וע"ע בדרכ"מ (יו"ד קמ"ט סק"א) מה שהביא מהספר חסידים].

ח. והעולה מהדברים, דנראה פשוט שאסור להתפלל בכזה מקום אפילו אם אינו מוצא מקום אחר להתפלל בו. ומסתבר מאד שאסור אפילו להכנס לכזה מקום. ובודאי עדיף שתתבטל תפילתו ולא יכנס לבית עבודה זרה.

ולענין אגב במה ששאלת אם מותר לקנות בית אבות שיש בתוכו חדר שמיועד לכנסיה, שמעתי מהגר"נ קופשיץ שליט"א שיש לחלק בזה, דאם יש בחדר בו הם מתפללים דבר שהוא בגדר עבודה זרה, א"כ אין להתיר, אך אם הם מתפללים בחדר שאין בו פסלים וצלבים וכדו', בכה"ג מותר לקנות את הבית אבות.

ואחתום בזה בברכה מרובה,
יד"ע, מרדכי הלוי פטרפרוינד

הגאון רבי אשר פרוכטר שליט"א
ראש כולל להוראה בית מרדכי יצחק
מח"ס פירות הבית

בענין טרימא ומי פירות

-פירוש דברי הגמ' דמי פירות זיעה בעלמא ולכן ברכתו שהנ"ב-

עי' ברא"ש וברשב"א שנח' ביסוד החילוק בין מי פירות שהם זיעה בעלמא וברכתו שהנ"ב לבין מי שלקות (לקמן לט.) דמברכין עלייהו בפה"א. [וע"ע בתר"י ובמרדכי מש"כ בזה]. והנה לכאו' יל"ע בשו"ט דמשמע קצת שמר בר רב אשי בא לפסוק כר"י ודלא כר"א לגבי מי פירות, אכן א"כ מדוע הגמ' לא הק' ולימא הלכתא כר"י. ותו לכאו' יל"ע מה הוי חידוש דמר בר רב אשי הרי משנה ערוכה היא במס' תרומות [מובא בגמ' פסחים (כד:)] שאין לוקין על מי פירות דערלה משום שהוי זיעה בעלמא ולא הפרי גופיה.

ומה שנר' לומר בזה הוא דלעולם סד"א שאע"ג שאין כאן פרי כי ודאי הוי זיעה בעלמא לענין מאכ"א מ"מ לגבי הל' ברכות י"ל שברכתו הויא בפה"ע. ולכאו' יש לפרש את זה בכמה אופנים, אכן מה שנראה לי עיקר הוא נוסח ידידי הרב שלום סקלאר שיחי' שאמר שלגבי מה שמשבחין את קוב"ה לא מתלא תלי על אכילת פרי גופיה, אלא גם בכה"ג שיש איזה יוצא מן הפרי ונהנין מזה אכתי שייך לשבח את ה' על הפרי שממנו יצא הנך משקין שנהנה מהם. ולכאו' מוכח בדעת בה"ג לומר הכי גם לדינא, שהרי עי' בתוס' ועוד ראש' שהביאו את דבריו שמי פירות בעין הוו בפה"ע ורק ע"י עירוב מים הוי שהנ"ב. ולכאו' צ"ע שהרי איתא בהדיא במס' תרומות שאין לוקין על מי פירות, וא"כ לא הוי פרי, ואיך מברכין עליו בפה"ע. אלא ודאי י"ל כיסוד הנ"ל, שהל' ברכות לאו מתלא תלי בדין פרי של מאכ"א, וק"ל.

-ביאור שיטת תוס' עפ"י הנ"ל-

ולפ"ז אתיין שפיר דברי הגמ' לפי התוס' ושא"ר שנח' על דברי בה"ג. די"ל שמר בר רב אשי גופיה בא לאפוקי ממה שאפשר לטעות ולומר שברכת מי פירות הוי בפה"ע מחמת שנהנה מהפרי אע"ג שלא אכל אלא את מה שיצא ממנו ואינו אלא זיעה בעלמא. והשתא ניחא לשון הגמ' שדברי מר בר ר"א הם כי האי תנא, כי מר בר ר"א לא בא לפסוק כר"י גבי תרומה, אמנם הגמ' מפרשת דא"א לפרש את דבריו ומה דס"ד שהוי בפה"ע אע"ג שאינו פרי וקמ"ל שאינו אלא שהנ"ב

אא"כ נימא דמי פירות זיעה בעלמא וכר"י. והיא היא דברי הגמ', שמר בר ר"א אחז בשיטת ר"י דוקא, ולכן הגמ' מסיק שדבריו הוי כתנא דר"י ולא כתנא דר"א.

והשתא דאתית להכי אפשר לפרש את דברי תוס' ג"כ עפ"י יסוד הנ"ל. שהרי עי' בתוס' שבא לאפוקי מדברי בה"ג ואח"כ שקלו וטרו בשכר דידן. ותוס' לא פירשו את דבריהם. אמנם לפי מש"כ י"ל שתוס' ס"ל דמר בר רב אשי בא לומר שמי פירות שהם זיעה בעלמא לענין מאכ"א מש"ה הה"נ לגבי הלכות ברכות לא מברכים עליהם אלא שהנ"ב. ולכן מבואר דלא כבה"ג.

אלא שלפ"ז מוכרח שיש סברא לדון את ברכת המאכל עפ"י המקום שבאת ממנו. והנה הרא"ש כ' שאם נתבשל יחד א"כ משום שטעכ"ע א"כ ברכתו בפה"ע (אלא שמסתפק לגבי פירות עי' בחזו"א או"ח סי' ל"ג סק"ה), ועי' בחזו"א (שם) שכ' שלכאו' תוס' לקמן ס"ל כהרא"ש. וא"כ אי נימא שתוס' ס"ל שטעכ"ע הוי סברא לומר בפה"ע א"כ מר בר רב אשי בא לומר שטעם שבמי פירות לא סגי לזה. אמנם גבי שכר יש לדון דדילמא משום שטעם התבואה במים א"כ שאני ממי פירות בעלמא. (וזה שיש טעכ"ע גבי מי פירות וא"כ איך מחלקין בין מי פירות לבין עיקר פרי תוס' פסחים דף כ"ד ע"ב הניחו בתימה). וא"כ י"ל שתוס' הביאו שכר דידן כי היה פשיטא להו להתוס' שלא נחשב לזיעה בעלמא וא"כ י"ל שברכתו כמו מה שבאת ממנו דהיינו התבואה, וכנ"ל.

ואע"ג שקצת משמע לקמן (לט.) שתוס' אכתי לא חילקו בין בישלו לבין זיעה בעלמא דמי פירות מ"מ י"ל בדרך אחרת והיא שתוס' הביאו שכר דידן כי ודאי לגבי ברכת במ"מ שייך לומר שיש לברך על מה שנעשה בתבואה אע"ג שלגבי הלכות בפה"ע קיי"ל שאם אין פרי אין ברכתו אלא שהנ"ב.

ולכן תוס' באו לומר דאכתי סד"א ששכר הוי במ"מ וכדס"ד דידן לגבי מי פירות, ותי' שאע"ג שלכאו' שייך לדברי רב ושמואל שיש בו מחמשת מיני דגן מ"מ יש לחלק בין טעם בעלמא לבין תבואה ממש. ולכן גם לגבי ברכת במ"מ אין מברכים על טעם גרידא. (ודברי תוס' אתיין שפיר גם אם ס"ל דמים שנתבשלו עם הפרי הוו בפה"ע, די"ל שלגבי ברכת במ"מ ל"א שיש בו מה' מיני דגן אם אין בו אלא טעם בעלמא, וקצת משמע הכי בלשון התוס').

וע"ע בתש' הרא"ש כלל ד' (סי' ט"ו) ששם לכאו' ראיה ליסוד הנ"ל. דעיי"ש שרצה לחלק בין עיקר בשולן למים לבין עיקר בשולן לירקות. והנה אם יסוד הרא"ש הוא מחמת טעכ"ע לכאו' לא איכפת לן את הטעם שבא לבשל אם עיקר הבישול למים או לירקות. אמנם אם מברכים על בפה"ע על טעם הפרי רק מחמת שיש כאן איזה התייחסות לפרי, א"כ יש לחלק בין עיקר בשולו למים לבין עיקר בשולו לירקות. וא"כ י"ל דכמש"כ

לפרש את דברי הגמ׳ והתוס׳ בענין מר בר רב אשי הה״נ יש לפרש את דברי הרא״ש שמברכים בפה״א על טעם ירקות.

ולכאו׳ לפ״ז ג״כ יש לפרש את מש״כ הרא״ש דאפשר שהה״נ לגבי פירות. [ועי׳ בחזו״א או״ח סי׳ ל״ג שם שמשמע שהיינו מחמת סברת הרשב״א]. דלעולם י״ל שגבי פירות הסתפק הרא״ש אם אפשר לומר שעיקר בשולם מחמת הפירות, דאפשר שהך סברא לא מסתבר אלא לגבי ירקות. (ועע״ש בתשובת הרא״ש שכ׳ שרק מהני אם רוב בנ״א עושים כן, ולכן אין לומר שמתלא תלי בדעת המבשל).

והנה לפי כל זה יש לפרש ג״כ את מש״כ התוס׳ בסופו (לח. סד״ה האי דובשא) שבשתיה אומרים שהנ״ב. שלכאו׳ תמוה מדוע לא מברכים על פרי העץ רק בגלל ששותין אותו. ויש שהעירו שדילמא תוס׳ לא כ׳ הכי אלא לגבי ה׳ מיני דגן והדין של כל שיש בו, אמנם הדרכ״מ בסי׳ ר״ה (עפ״י דברי מרדכי סי׳ קכ״ה), והגר״א בסי׳ ר״ב סקי״א, ועוד הרבה פירשו בהדיא שהה״נ לגבי מי ירקות ומי פירות אמרינן שמה שעומד לשתיה הוא שהנ״ב. ולפי הנ״ל ניחא שכוונת תוס׳ היא שא״א לברך בפה״ע או בפה״א על מי פירות וירקות אא״כ הוו כהמשך האוכל. דהיינו שדייקינן שהוא אוכל את הפרי בזה שאוכל טעמיה או מימיו. ולכן ס״ל להתוס׳ שהא לא שייך אא״כ אוכלו בתורת אוכל, שודאי מה ששותהו בתורת משקה מכריח לן לדון אותו כדבר העומד בפנ״ע וא״כ ע״כ אינו פרי אלא מימיו וברכתו שהנ״ב. (וילה״ע שהחזו״א או״ח סי׳ ל״ג שם לא פסק הכי, וגם גבי משקין שעומדים לשתייה ס״ל שמברכים עליהם לכת׳ בפה״ע כפי מה שפסק איהו כהרשב״א שאם עומדים לכך ברכתם בפה״ע, וכן לכאו׳ יש לדייק בדברי מג״א סקי״א שהק׳ על פסק הרמ״א לגבי שמן, וכן נמי יש לדייק בהפמ״ג וא״ר במש״כ בדברי מג״א שם, דלכאו׳ כולהו לא ס״ל כהגר״א).

-פירוש דברי המרדכי שמשקין שאני ולכן מברכים עלייהו שהנ״ב-

והשתא דאתית להכי י״ל דלפ״ז אפשר לפרש את דברי המרדכי (שם) שכ׳ שהטעם שמברכים בפה״א על מי ירקות הוא מפני שעומד לטבל בו וא״כ דומה למש״כ בפ׳ חבית (שבת קמד:) דמשקה הבא לתוך אוכל כאוכל דמי. ולכאו׳ תמוה כי שם הוי לענין מלאכת סחיטה ושם מחלקים במלאכה ואומרים שלא נחשב כסחיטה אם אין לדון את המשקה כי נכנס לתוך אוכל. (וגם יש לדחוק שהמרדכי משמע שאפי׳ אם לא נכנס מיד לתוך אוכל מ״מ נחשב כלתוך אוכל, וצ״ע). וא״כ איך חזינן מהתם שאכתי יהיה לו דין ירקות מחמת שנכנס לתוך אוכל, וצ״ע.

ומה שנר׳ לומר בזה הוא עפ״י מה שהערנו כבר והוא שמברכים בפה״ע או בפה״א על מימיו מחמת שיש כאן חשיבות או התייחסות לפרי או לירק. ולכן אע״ג שבאו״ה דילמא אין לו דין פרי

כלל ואין עליו דין ערלה או דין טבל מ"מ בהלכות ברכות נחשב כחלק מהפרי או מהירק. (ואליבא דהרשב"א ושא"ר אפשר לומר להיפך שאע"ג שהוי חלק מהפרי או ירק לדין או"ה מ"מ יש לדון אם נחשב כחלק מהם לחשיבות הלכות ברכות, ואכ"מ). ולכן י"ל שהמרדכי הביא את גמ' פ' חבית להראות שלא דיינינן אותו בפנ"ע וכמי פירות, אלא כמו שאמרינן התם שנחשב כחלק האוכל שמגיע לתוכו ואין מלאכת סחיטה הה"נ לגבי הל' ברכות י"ל שלא דיינינן אותו בפנ"ע והוי דבר שיצא מן הפרי והירק וברכתו עדיין עליו.

[וילה"ע בענין מי פירות שהן זיעה בעלמא, שרעק"א על המש' תרומות פי"א מציין למש"כ ברפ"ג דערלה, ושם כ' לפרש את איסו"ה לגבי צובעין דאע"ג שאין לוקין על מי פירות מ"מ איסור דרבנן מיהא איכא. ועי' בחזו"א הל' מעשרות סי' ז' סק"א וסק"ג שג"כ כ' שהתנאים מודו להדדי שיש איסור דרבנן גבי מי פירות לענין טבל. ועיי"ש שכ' שנח' התנאים דוקא גבי מחליקין ששם נכנס המי פירות לגמרי לתוך המאכל, דת"ק סבר שבזה לא גזרו כי הוי שמשקה הבא לתוך האוכל כאוכל, משא"כ ר"א החמיר מדרבנן כי עכ"פ הוי מי פירות שהוחלקו עליו. ושם החזו"א איירי במשקה הבא לתוך האוכל ממש, וניחא דבריו, אמנם לפמש"כ ניחא טפי כי ודאי יש לחלק בין מלאכת סחיטה לבין מי פירות שהם זיעה בעלמא ומדרבנן אסרו עליו, אכן לפמש"כ י"ל שמש"ה לא דיינינן את המי פירות בפנ"ע והיינו ממש כמו דאיתא לגבי מלאכת סחיטה, וכנ"ל].

ושוב ראיתי את דברי הפני"מ ח"ב סי' ק"צ ושמחתי מאוד במש"כ לבאר את הענין שעל משקין מברכים שהנ"ב [ואודה לידידי הרב עקיבא פיינברג שיחי' שהודיענו על דבריו שם]. ועיי"ש שכתב לבאר כמו שכתבנו לעיל לגבי פשט דברי המרדכי (וי"א בדברי תוס') שמשקה שאני מחמת שנשתנה מהפרי שבא ממנו. וכלו' שאין לומר שדין משקה הוי הפקעה מדין פרי וממילא א"א לברך עליו בפה"ע, אלא משום שע"י שנשתנה ועומד למשקה שוב לא נחשב כדבר שיכולים לברך עליו מחמת הפרי שממנו קאתי. ועע"ש מש"כ אליבא דהתוס' בענין שתייה ושתיתא, ואכמ"ל.

-מו"מ בדברי הפוסקים מה הדין כאשר בירך בפה"ע על טרימא שנתרסקו לגמרי-

ועתה הראני ידידי הרב נפתלי שמעל שיחי' את דברי הגרש"ז אויערבך זצ"ל בס' מנחת שלמה (מהדו"ק) סי' צ"א סק"ג מש"כ בדברי הרמ"א סי' ר"ב ס"ז. שעיי"ש שמביא את דברי תרוה"ד (סי' כ"ט) ששקיל וטרי בדין טרימא, ובדעת הרמב"ם ורש"י לגבי נתרסקו לגמרי. והנה לכאו' היה נר' שמש"כ הרמ"א דמעיקר הדין ברכתו בפה"ע היינו כי מעיקר הדין קיי"ל שגם בנתרסקו לגמרי ברכתו בפה"ע וכד לכאו' משמע ברמב"ם (שכ' שנעשה לעיסה וכדדייק הב"י), אמנם חוששין לפי מ"ד שברכתו שהנ"ב, ולכן אע"ג שלכת'

נוהגין לברך שהנ״ב מ״מ בדיעבד יצא כדעת הרמב״ם שהיא עיקר. אכן העיר שם הגרש״ז שאין לומר כן, אלא שלכ״ע אם מברכים בפה״ע יצא אע״ג שאיירינן בנתרסקו לגמרי. ולכאו׳ קשה להבין איך מברכין בפה״ע על דבר שברכתו שהנ״ב, וע״כ לא נשאר פרי, דאלת״ה גם לכת׳ ברכתו בפה״ע. אמנם לפי הנ״ל יש ליישב שבכל גוונא דטרימא (אפי׳ נתרסקו לגמרי) הוי פרי ממש, אלא שלכת׳ לא אומרים שאוכל את הפרי כי נתרסקו לגמרי, ולכן נח׳ אם לכת׳ מברכים שהנ״ב, אמנם בדיעבד ודאי לכ״ע יצא ע״י בפה״ע. ולכאו׳ בסוגיא דמי פירות חזינן שהפוסקים ס״ל שלא יצא אם בירך בפה״ע אלא בכה״ג שיש על מי לסמוך שלהכי קאי, וכמש״כ המ״ב בפירוש בשעה״צ סקנ״ד. [והראוני שכן כ׳ שבט הלוי (ח״ד סי׳ י״ט) לגבי מיץ תפוזים ששם ג״כ יצא כי יש לסמוך על הרשב״א וכדהאריך החזו״א (או״ח סי׳ ל״ג שם)]. אבל בהיכ״ת שלכ״ע הוי שהנ״ב מחמת שאינו פרי אלא זיעה בעלמא [דהיינו שיטת הרא״ש בלי בישול או נתינת טעם] ודאי לא יצא בדיעבד. וא״כ דברי הגרש״ז צ״ת איך חילק בין טרימא אליבא דתרוה״ד לבין מי פירות אליבא דהרא״ש.

[ואליבא דהרשב״א גבי מי פירות ומי שלקות יל״ע לפי דברי הגרש״ז הנ״ל דילמא בדיעבד יצא ע״י בפה״ע או בפה״א. שהרי מי סילקא כסילקא וכולהו מי שלקות כשלקות הרי לכאו׳ מברכים בפה״א על טעם ירקות שבמים. וא״כ לכאו׳ טעם ירקות נחשב כירק גופיה, וא״כ לפי הרשב״א שכ׳ שתלוי בדרכו לשלוק וכו׳ (וכ״כ הרמב״ם כעין דבריו, וע״ע ברבנו מנוח שם) מה הדין לגבי ירק שאינו דרכו לשלוק. שלכאו׳ לפי הנ״ל היה נר׳ דבדיעבד יצא על בפה״א כי אוכל דבר שנחשב לירק אע״ג שלכת׳ ברכתו שהנ״ב כי לאו להכי קאי, ודו״ק. וכן אשכחן כמה פעמים בסי׳ ר״ב שבדיעבד אם בירך בפה״א או בפה״ע על דבר שלכת׳ הוא שהכל שיצא, ומשמע שהטעם שלכת׳ מברכים שהנ״ב כי לאו להכי קאי, אמנם מאחר שהוי גוף הפרי א״כ בדיעבד יצא ע״י בפה״ע או בפה״א. וע״ע בשעה״צ סקמ״ב מש״כ בזה].

ולכאו׳ נר׳ שהחיי״א פסק כסברת הגרש״ז שעי׳ בחיי״א כלל נ״א סי״ב שכ׳ על דבר שנתרסק או מחמת שאינו עיקר הפרי ירד ממעלתו א״כ מברכים עליו לכת׳ שהכל מ״מ בדיעבד אם ברך ברכתו הראויה יצא. [ודברי חיי״א הם עפ״י המג״א (רס״י ר״ך), אלא שעיי״ש שלא כ׳ היכ״ת של נתרסקו, וגם המ״ב לא מביא את ההיכ״ת של נתרסקו. ולכאו׳ היינו כי ס״ל שבזה אין לפרש כהגרש״ז]. ולכן נר׳ שהחיי״א הבין כמש״כ לעיל בשם הגרש״ז והוא שלעולם הוי פרי רק שהפסיד מעלת ברכתו, משא״כ המ״ב חולק וס״ל שודאי אין לברך בפה״ע על דבר שנתרסק לגמרי לפי שיטת תרוה״ד אליבא דרש״י. וכן משמע בפירוש במ״ב (סקמ״ב) שלאו כ״ע ס״ל שיי״ח בבפה״ע.

[**ועתה** הראני ידידי הרב עקיבא פיינברג שיחי' שהגאון הגר"ח גריינמאן זצ"ל בחידושים וביאורים שלו על מס' ברכות כ' כסברא הנ"ל שא"א לברך לכת' בפה"ע אחר שנתרסק אמנם ודאי אכתי הוי פרי ובדיעבד לכ"ע אם בירך עליו בפה"ע יצא. (והעיר הגר"ח גריינמאן שהרמ"א גופיה לכאו' משמע שחולק על זה, ודלא כמו שדחק המנחת שלמה אליבא דהרמ"א, עיי"ש)].

-מו"מ בענין סוכר ועוד ראיות ליסוד הנ"ל לחלק לדינא בין פרי גופיה לבין יוצא מהפרי-

ולכאו' י"ל שהט"ז ס"ל כהחיי"א הנ"ל וכפסק המנחת שלמה הנ"ל, דעי' בט"ז לגבי סוכר בסעי' ט"ו שכ' שאם בירך בפה"ע על פרי א"כ י"ח על סוכר, ואיירי גם לפי מ"ד שברכתו שהנ"ב. והרי צ"ע שלפי דבריו איך יוצאים בבפה"ע עי"ז שמברך על פרי אחר, הא מ"מ אפשר שברכתו שהנ"ב ואיך מצינן לברך לכת' בפה"ע על מי פירות (כדכ' המג"א כאן בפי' דברי המחבר שפסק כהרמב"ם). ולכאו' י"ל שהט"ז ס"ל שהוי כעין נתרסקו. ועי' בנשמ"א אות ח' וי' שמאריך בדין מי פירות ובדין טרימא, וציין לדברי המג"א רס"י ר"ג ולכאו' גם בזה הוי ספק אם הוי פרי שנשתנה אי לאו (ולאפוקי מלומר שהוי זיעה בעלמא לפי שיטת הרמב"ם ולכן ברכתו שהנ"ב). ולכאו' מתלא תלי בהבנת פירוש דברי הרמב"ם הל' ברכות פ"ח ה"ה שכ' וז"ל, ואני אומר שאין זה פרי ואין מברכין עליו אלא שהכל שלא יהיה דבש אלו הקנים שנשתנה על ידי אור גדול מדבש תמרים שלא נשתנה ע"י האור ומברכין עליו שהכל, עכ"ל. וכנר' יש ב' אופנים לפרש את דבריו, או שמדמהו לזיעה בעלמא וגרע מיניה, או שודאי אינו דומה להא אמנם מ"מ לכאו' גרע מיניה.

ולכאו' הט"ז ס"ל כצד ב' הנ"ל, וקצת משמע כן שהרמב"ם כ' שאין זה פרי וגם כ' שנשתנה ע"י אור. שאם הוי זיעה בעלמא הומ"ל שאין זה אלא זיעה בעלמא [דהיינו משקין היוצאין] וכדלעיל ה"ב וה"ד. ולכן נר' שהט"ז ס"ל שהרמב"ם סבר שלאו משום זיעה בעלמא מברכים שהנ"ב אלא משום שנשתנה ולא הוי פרי ממש וכשמ"כ החיי"א לגבי נתרסקו. ולכן ס"ל להט"ז שלכת' א"א לברך בפה"ע עליו מחמת שהפסיד מעלתו כדכ' החיי"א שם לגבי נתרסק [וכמש"כ המג"א לגבי ספק עיקר הפרי וכיוצ"ב], ולכן יכול לכת' לברך על פרי בפה"ע ולצאת ידי חובתו לכ"ע כי ודאי הוי פרי עץ רק שנתשנה וכנ"ל.

ולכאו' מוכח הך מילתא בשיטת הרמב"ם, שעיין בדבריו שס"ל שמי שלקות ברכתו בפה"א כעין דברי הרשב"א, ולכן כ' רבנו מנוח אליביה דה"ה סחיטתם הוי בפה"א. ומ"מ ס"ל להרמב"ם שדבש תמרים שהנ"ב וכן שאר מי פירות, ולא כ' כלל שתלוי בדרכו. וא"כ ע"כ או שסומך על מש"כ לגבי שלקות וס"ל כהרשב"א או שס"ל להרא"ש דבעינן בישול כדי להוציא את

טעם הפרי, ובלא״ה לא הוי אלא זיעה בעלמא.

אמנם א״כ לפי דבריו הרי ממ״נ היה צריך לברך בפה״ע או בפה״א על קני סוכר שהרי ס״ל שגם מבשלים אותם וגם דרכם להוציא את הסוכר, ואיך כ׳ שברכתו שהנ״ב כמו דבש תמרים. וע״כ כנ״ל שס״ל שיש חילוק בין סוגיא דסוכר לבין מי פירות ומי שלקות. ולכאו׳ כוונתו כעין מש״כ הנשמ״א סוף אות ח׳ והוא שטרימא אם נתרסקו לגמרי (וצ״ל שהרמב״ם מחלק בין דבש תמרים שמיעכן ביד שנתרסקו לגמרי ובפה״ע כי דומה לפרי משא״כ גבי סוכר לא דומה להו כלל, ודו״ק, ועי׳ בביאו״ה סס״י ר״ב) שטרימא שאני כי לאו דרכו בכך. והנה לפי הרמב״ם ליכא למימר שלאו דרך אכילתו בהכי אלא צ״ל שמגרע את הפרי ע״י שינוי באור וכיוצ״ב וכנ״ל, אכן ודאי לדינא דומה לנתרסקו דתרוה״ד שבדיעבד ברכתו בפה״ע.

ועוד ילה״ע שהפמ״ג על סעי׳ ט״ו כ׳ שלכאו׳ ממ״נ צ״ל בפה״ע כי הוי דרכו וגם נתבשל וא״כ ממ״נ גם לפי שיטת הרשב״א וגם לפי שיטת הרא״ש יש לברך עליו בפה״ע. אבל אם נימא שאינו נתבשל אלא נסחט א״כ ניחא שא״ש פסק שו״ע לברך שהנ״ב כי חוששין לדברי הרא״ש. והנה לכאו׳ צע״ג שהרי הרמב״ם בהדיא כ׳ שמבשלין אותו, וא״כ איך נימא שהמחבר חולק על זה, ולכן פסק שהנ״ב. וא״כ ע״כ כנ״ל שיש סברא לברך שהנ״ב על סוכר שלא שייך למי פירות ומי שלקות, ולכן ג״כ י״ל אליבא דהרמ״א לגבי טרימא. ואע״ג שאם דרכו בכך לכ״ע מברכים בפה״ע כדאיתא במ״ב סקמ״ד, מ״מ אין לומר דהיינו משום דלהרא״ש ודאי הוי בפה״ע מחמת טעם הפרי גופיה (והפרי גופיה שנתרסק), ולפי הרשב״א ג״כ הוי בפה״ע כי דרכו בריסוק, דלעולם י״ל שדרכו לא מהני בהיכ״ת שמגרע ומשנה את צורת הפרי עד שאינו ניכר כלל.

ולכאו׳ נר׳ שיש לחלק בין דרכו דהרשב״א לבין דרכו אליבא דתרוה״ד (סי׳ כ״ט), דהרשב״א בא לומר שעומד לכך ולכן מימיו כגופיה, משא״כ לפי תרוה״ד בא לומר שלא נחשב כהשחתת הפרי עד שהופסד מעלת ברכתו. ולכן נר׳ שדרכו של הרשב״א הוא אם עומד למימיו [ג״כ], משא״כ לפי תרוה״ד צ״ל שהך צורת המאכל לא נחשב כהפסד. ואפשר דלפי תרוה״ד מתלא תלי באופנים אחרים במאכל, וכגון דבר שנאכל חי שאם נתרסק לגמרי נחשב כהשחתת הפרי וכגון גבי תפוחים, משא״כ לפי הרשב״א לא איכפת לן באופנים אחרים שמשתמשים במאכל רק אם עומד להשתמש במימיו. ותו היה נר׳ קצת שלפי הרשב״א בעינן שעומד לכך, דהיינו שרוב העולם משתמשים במי תפוזים וממילא הוי בפה״ע (עי׳ בחזו״א סי׳ ל״ג שם שהאריך בצדדים בענין זה), משא״כ לפי תרוה״ד אם הוי דרך רגיל אע״פ שדילמא לא הוי רוב השתמשות בהנך פירות מ״מ לא נחשב להשחתת פרי. ולכן לפ״ז אפשר

לומר שמימיו של תפוח וכיוצ"ב ברכתם שהנ"ב, אבל לפ"ז ריסוק גמור דידיה מברכים עליו בפה"ע. ולכאו' אין לברך בפה"ע לכת' על ריסוק גמור אא"כ הוי דבר שמן הסתם מרסקין אותו ורוב בנ"א עושים כן אע"ג שאין רוב הנך פירות עומדים לריסוק גמור. משא"כ גבי מי פירות אליבא דהרשב"א דילמא אין לברך בפה"ע לכת' אא"כ רוב הנך פירות עומדים למימיו, וכדמצדד החזו"א שם.

עכ"פ לפי כל הנ"ל דין טרימא לא דמי כלל להיכ"ת של מי פירות ודלא כדברי החזו"א שכ' עפ"י תרוה"ד (סי' כ"ט) שלכ"ע יש לברך בפה"ע על מי פירות כאשר הוי דרכו בכך. שעי' בחזו"א או"ח שם שכ' לאפוקי מדברי המשנה ברורה (שעה"צ סקנ"ד) שכ' שנח' הרא"ש והרשב"א בהיכ"ת של פירות שלסחיטה קאי. שהחזו"א רצה להוכיח מדברי תרוה"ד שאמנם דס"ל שאם נתרסקו לגמרי הוי שהנ"ב מ"מ כאשר הוי דרכו בכך מודה שהוי בפה"ע. וא"כ כ' החזו"א דחזינן מדבריו שנתרסקו לגמרי דיינינן ליה כמשקין היוצאין ומ"מ בדרכו הוי בפה"ע, וא"כ מנלן דחולק הרא"ש על דבריו. אמנם לפי כל הנ"ל חזינן שאין לדמות דין טרימא לדין מי פירות, וא"כ אין ראיה בכלל מדברי תרוה"ד לשיטת הרא"ש לגבי מי פירות. ותו ילה"ע כנ"ל שמטעם אחרת י"ל שהרא"ש חולק וס"ל שכל שלמשקין קאי ברכתו שהנ"ב כדכ' בתשובה כלל ד' סי' ט"ו. [ועע"ש בחזו"א שכ' שאם מברכים שהנ"ב על טרימא א"כ דינו כזיעה בעלמא ולית ביה איסור ערלה מה"ת כמי פירות בעלמא, וגם זה ליתא לפי מש"כ שאין כאן הפקעה משם פרי רק דין בהלכות ברכות שאין לברך בפה"ע אחר שהפסיד את הפרי, וכנ"ל. ולכאו' גמ' חולין קכ: משמע כדברינו שלאחר דילפינן גבי חלב שהמחהו הה"נ לשאר מאכ"א, ואין דברי הגמ' שם לגבי משקין היוצאין נוגעים לנ"ד].

ועוד ילה"ע שלפי מש"כ המ"ב סק"נ שפרי שלא יתבשל לעולם לא עדיף ממשקין היוצאין מפרי שדינם לברך עליהם שהנ"ב, לכאו' נר' שלא חילק בין זיעה בעלמא למי פירות לבין פרי גופיה. שהרי אם ס"ל שמי פירות לאו פרי כלל, א"כ איך מדמהו לדין פרי שלא יתבשל לעולם, דדילמא אכתי נברך עליו בפה"א דמ"מ פרי הוי. ולכאו' מ"ב לשיטתו אזל, שהרי משמע בדבריו (כדהערנו לעיל) שלפי תרוה"ד אינו יוצא בברכת בפה"ע. ובביאו"ה בסעי' ט"ו לא משמע שפירש את דברי הט"ז שם כמו שהערנו לעיל, אלא איהו פירש שהט"ז סמך דוקא על מ"ד דסבר שמברכים עליו בפה"ע, עיי"ש.

ותו ילה"ע דדברי החזו"א והמ"ב הנ"ל יש להם סברות הפוכות, ולכן החזו"א חולק על דברי המ"ב לגבי מי פירות אליבא דהרא"ש. שהחזו"א ס"ל שמשקין היוצאין הוי זיעה בעלמא אם לא הוי דרכו, אבל מדברי תרוה"ד רצה להוכיח שלכ"ע אם הוי דרכו יש לו דין פרי. משא"כ לפי המ"ב משמע מדבריו

שמי פירות לעולם הוי פרי רק שהם גרועים ביותר (דהיינו לשון זיעה בעלמא כמו פירשא בעלמא), ולכן לא שייך לברך עליו בורא פרי. וממילא נח׳ אליבא דהרא״ש אם פירות שדרכן ליסחט הוי זיעה בעלמא אי לאו. שלפי המ״ב הם בעצם פירשא מחמת גריעותם וכנ״ל, משא״כ לפי החזו״א אין להם חשיבות של פרי מחמת שאין דרכם ליסחט. ולכן החזו״א מדמה אותם לדבר שתלוי בדעת בנ״א לאוכלם וממילא נעשה פרי גמור, משא״כ לפי המ״ב לא מתלא תלי כלל בדעתם של בנ״א אליבא דהרא״ש.

ולפי מש״כ לעיל אליבא דהט״ז והחיי״א והגרש״ז אויערבך והגר״ח גריינמאן יש לחלק בין פרי גופיה לבין מי פירות. ולכן לפי הרא״ש היה נר׳ לפרש שמי פירות לעולם לא הוו פרי, משא״כ לפי הרשב״א י״ל שאיהו ס״ל שלעולם דין פרי יש להם רק שאין להם חשיבות פרי אם אין דרכם ליסחט. והשתא דאתית להכי היה אפשר לפרש גם את דברי המ״ב סק״נ כנ״ל ולומר שלפי סברת הרשב״א שמברכים שהנ״ב על מי פירות א״כ פרי שלא נתבשל לעולם לא עדיף מיניה, ולעולם מודה שלפי הרא״ש אפשר לברך בפה״א על פרי שלא נתבשל לעולם אע״ג שמי פירות אינם אלא שהנ״ב.

ותו ילה״ע שלפי מש״כ הפוסקים והביאו המשנ״ב בענין פירות שנתבשלו כאשר דרכם לאוכלם חיים שיש לברך עלייהו בפה״ע, י״ל דהיינו ג״כ פרי גמור כמו קודם שנתבשלו, אכן מחמת השינוי אין לברך עליהם ברכתו הראויה. ולכן לפי מש״כ י״ל שאם בירך עלייהו בפה״ע שיצא בדיעבד שהרי לעולם הוי פרי כדאיתא בהדיא בגמ׳ פרק כ״מ דף ל״ח ע״ב בהא דקיי״ל ששלקות במילתייהו קיימי. ועי׳ בסי׳ ר״ו סק״ג שמשנ״ב מביא את דברי הפני״מ שיצא בדיעבד, וכן עי׳ בשעה״צ סי׳ ר״ח סקמ״ג שכ׳ שדברי פני״מ הם בין דבר שנאכל כדרכו חי ובירך על מבושל בפה״ע ובין דבר שנאכל כדרכו מבושל ובירך על חי בפה״ע.

הגאון רבי אליעזר הכהן רבינוביץ שליט"א
מח"ס חינוך הבנים כהלכתו ושא"ס
בית שמש

חקרי הלכות ובירורים שונים בענין מצות טעימת התבשילין בערב שבת

א. בפרשת בשלח (שמות ט"ז ה') כתיב: והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו, ומבואר בש"ס (שבת קי"ז ע"א) דמכאן למדנו מצות הכנת צרכי שבת בערב שבת.

והנה אחד מן ההכנות לשבת הוא ענין טעימת התבשילים בערב שבת אשר שגור בפי הכל בשם "מצות טועמיה", והפוסקים קצרו מאד בענין זה, ונבאר כאן בעזהשי"ת מקור הענין וטעמו וסגולתו.

מקור העניין

ב. במחזור ויטרי (ח"א עמוד קע"ד אות קצ"ג) כתב וז"ל: טועמיה חיים זכו, תנא כל הטועם תבשילו בערב שבת מאריכין לו ימיו ושנותיו, ובירושלמי מפרש טעמא שלא יכעוס על בני ביתו מפני הקדחת תבשילו, וכתיב (איוב ה') וידעת כי שלום אהלך ומוקמינן ליה בשבת בהדלקת הנר, וכ"ש שצריך ליזהר פן יקדיח התבשיל (עכ"ל).

ובשבלי הלקט (סימן פ"ב) כתב לבאר ברכת תכנת שבת שאומרים בתפילת מוסף וז"ל: טועמיה חיים זכו המכבדים אותה במיני מאכל ומטעמים, ויש סומכין מכאן לטעום תבשילו מערב שבת (עכ"ל).

ובמטה משה (סימן ת"ח) כתב בשם הירושלמי (ולפנינו ליתא) טועמיה חיים זכו מצוה לטעום התבשילין של שבת קודם השבת לכבוד השבת, וביאר שם הטעם לזה כדי לתקנם כהוגן ויהיו נאכלים לתאוה, והובא בשיורי כנה"ג (סימן ר"נ סק"ב) ובא"ר (שם סק"ו).

ובשער הכונות למהרח"ו (ענין טבילת ע"ש) כתב וז"ל: גם ראוי לאדם לטעום כל התבשילין שמבשל בע"ש לכבוד השבת כי הוא דוגמת האדם המכין סעודה למלך וטועם התבשילין אם הם טובים, ואם צריך איזה תבלין כדי שיתקנם או כדי שיבשל תבשילין אחרים, וכל זה הוראה שמקבל האורח בסבר פנים יפות, וזהו סוד טועמיה חיים זכו, כי כל הטועם התבשילין של שבת מערב שבת זוכה לחיים עליונים (עכ"ל).

ובספר יוסף אומץ (אות תקע"ו) כתב: מצוה לטעום בע"ש מתבשילי שבת אם הם מתוקנים ומתובלין כראוי לפי כבוד

שבת, ואם לאו יתקנם כהוגן, וכן הוא בשו״ע האר״י ז״ל שצריך לטעום בע״ש מכל מה שיבשל לכבוד שבת, בסוד טועמיה חיים זכו..

גדר החיוב זה

ג. ולענין הלכה מצינו בזה לשונות בפוסקים בגדר ענין זה או הוא חיוב או מצוה, דהמג״א בסימן ר״נ (סק״א) בשם כתבים ש׳מצוה׳ לטעום התבשילין בערב שבת, ו׳צריך׳ לטעום מכל תבשיל ותבשיל.

ובשו״ע הרב שם (סעיף ח׳) ׳יש׳ לטעום התבשילים בערב שבת, ו׳טוב׳ לטעום מכל תבשיל ותבשיל, ובמשנ״ב שם (סק״ב) כתב: ׳מצוה׳ לטעום מכל תבשיל בע״ש כדי לתקנן יפה כהוגן, ועיין בספר שלחן שלמה דהטעימה בשבת מכל מין בודאי היא מצוה ורמז לזה טועמיה חיים זכו (עכ״ל).

אמירת 'טועמיה חיים זכו'

ד. כתב בספה״ק שלחן הטהור (מאמרי שבת הקודש) וז״ל: ונהגו אנשי מעשה לומר בשעת הטעימה טועמיה חיים זכו, ׳חיים זכו׳ עולה כמספר ׳מיכאל׳ בסוד הקדושה בלי שליטת הס״א כמבואר במאמר הברכו, ועם הכולל עולה כמספר ׳אמונה׳ שהוא סוד קדושת השבת.

מהו הטעם לטעימה זו

ה. וכעת נבוא לבאר מה היא המצוה הזאת ומה טעם יש בה, שהרי עדיין לא נכנסה השבת וא״כ למה לנו לטעום מהתבשילים ואדרבה לכאורה עדיף שישאיר המאכלים שיאכלם בשבת לתיאבון. - ומצינו בזה כמה וכמה טעמים וכפי שיתבאר.

(א) כדי לתקן את המאכלים

ו. והנה בדברי הקדמונים הנ״ל ה״ה המחזור ויטרי והמטה משה והשער הכונות מפורש להדיא כי ענין הטעימה היא כדי לידע אם התבשיל נתבשל היטב או שצריך לתקנו בתבלינים וכדומה, וכ״ה בא״ר (סק״ו), וכן נקט הפמ״ג (א״א סק״א). – ולפי זה אין תכלית בעצם הטעימה רק שהמטרה היא כדי לידע אם התבשיל טוב או לא.

מהו הצורך שיהיו המאכלים מתוקנים

ז. אכן גם בדבריהם גופא יש חילוק כי במחזור ויטרי מפורש שעיקר הקפידא כדי שלא יכעוס על בני ביתו, ויש לציין בזה לדברי המשנה בשילהי גיטין (צ׳ ע״א) דלדעת ב״ה רשאי אדם לגרש את אשתו אפילו בשביל שהקדיחה את תבשילו, והרי לנו כמה זה פוגם בשלום בית. [וידוע על אחד מן הצדיקים שבדור האחרון שאמר לאביו כי המאכלים של השבת טעימים וערבים, בזכות ה׳תפילות׳ של אמו, ו׳המעשים טובים׳ שלו].

משא״כ לשאר האחרונים הטעם הוא שיהיו המאכלים מתוקנים כהוגן משום עונג שבת, ובמטה משה מבואר שהטעם הוא כדי שיהא נאכל בשבת לתיאבון, ולדעת האריז״ל בעצם הטעימה מראה כבוד השבת, דוגמת המכין אוכל למלך.

ובספר שש"כ (פמ"ב הערה רל"ב) כתב הטעם כדי שלא יבואו לידי חילול שבת בהוספת תבלינים בשבת באופן האסור משום בישול. – והיינו בנותנם לתוך כלי ראשון ואפילו אינו על האש, אי נמי לגוש שלכמה פוסקים לעולם דינו ככלי ראשון כל זמן שהיס"ב, אי נמי באופן שיש בזה חשש של קלי הבישול, ולגבי מלח יש בזה שני דיעות בשו"ע בסימן שי"ח (סעיף ט'), וכתב הרמ"א שהמחמיר תע"ב.

(ב) עצם הטעימה היא מצוה

ח. ואולם בספר שלחן שלמה (סימן ר"נ) כתב 'מצוה לטעום בערב שבת, ונראה לי דכל שכן בשבת דמצוה לטעום', וכתב המשנ"ב (שעה"צ סק"ח) דמדבריו משמע שעצם הטעימה היא מצוה, ואין הטעם רק כדי לתקן את המאכל.

ואולם באמת דברי השלחן שלמה צ"ב מהו הטעם למצוה זו לטעום בערב שבת, והרי מצות עונג שבת היא רק בשבת עצמה, ושו"ר בספר הלכות שבת בשבת (פ"א הערה 39) שכבר הרבה לפקפק בשיטת השלחן שלמה.

והגר"א זומר שליט"א צידד לבאר דלדעת המשנ"ב הטעימה אינו אלא הכשר מצוה ועיקר המצוה הוא לתקנם יפה כהוגן לכבוד שבת, ועל זה מביא השער הציון נדבך נוסף בשם השלחן שלמה דלא רק תיקון המאכל מצוה אלא עצם הטעימה נמי מצוה היא, ויתכן שהנפק"מ בין שני השיטות תלוי במחלוקת אם הכשר מצוה נחשב כמצוה או לא (עכ"ד).

(ג) כדי שלא יהיה בכלל 'שינוי וסת תחילת חולי מעיים'

ט. בספר נפש חיה (סימן רמ"ט) כתב לבאר ענין הטעימה עפ"י הגמ' (סנהדרין ק"א א) כל ימי עני רעים, והאיכא שבתות וימים טובים, שינוי וסת תחילת חולי מעיים, ולכן טועמים בערב שבת להרגיל הגוף במאכלי שבת. [וראה בפסקי תשובות (סימן רמ"ט אות ו') שהביא הסכמת הפוסקים שאין להתענות בערב שבת כל היום כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה, והוסיף עוד טעם עקב שינוי וסת תחילת חולי מעיים (ב"ב קמ"ו א), שרבים המה האנשים אשר לאחר צום כאשר יאכלו מאכלים שמנים ומבושמים, הרגשתם לא תהיה טובה, וגופם יחלש, ואין זה כבוד השבת. ולכן מצינו לאנשי מעשה שהגם שמיעטו מלאכול בערב שבת, מכל מקום אכלו מעט מהחלה שהוכנה לשבת ומעט מהבשר השמן שהוכן לכבוד שבת, כדי להרגיל מעיהם לכך, ולא יגרם להם בשבת שינוי וסת (עכ"ד)].

(ד) טעימה זו היא בבחינת תוספת שבת כעין סעודת מלוה מלכה

י. ובספה"ק שלחן הטהור לבעל השומר אמונים (מאמרי שבת הקודש) כתב שני טעמים בענין הטעימה, וז"ל: ואפשר לומר הכוונה כי כמו בסעודת מלוה מלכה ממשיכים בסעודה זו מתוספת הארת קדושת שבת, וככה הטעימה כי כבר

התחיל להכניס ולהתנוצץ, אור קדושת השבת, ובזה הטעימה ממשיך בו חיות של ש״ק.

(ה) בטעימה זו מקשרים את מאכלי השבוע לסעודות שבת

יא. והוסיף עוד: ואפשר לומר כי כמו בסעודת מלוה מלכה אנחנו מקשרים בזה סעודת שבת בסעודת וא״ו ימי החול, כי סעודות שבת עצמם הם גבוהים ונעלים ואין להם שייכות לסעודות החול להמשיך בהם משפע סעודת ש״ק, רק באלו השני מיני סעודות אנחנו מקשרים שבת בסעודת חול (עכ״ל).

(ו) כדי שלא יהיה שקוע ביום השבת בטעם המאכל

יב. ולענ״ד יראה לומר עוד טעם נחמד בדרך צחות בטעם מצות הטעימה בערב שבת, כי הנה מדרך פשוטי העם אשר בכל סעודה וסעודה כשמגישים לפניהם מאכלים שונים, שהם מדברים אודותיו האיך בשלו אותו ומה מונח בו וכו׳ וכו׳.

זה מצוי גם בבתים של חסידים ואנשי מעשה כשבאים אורחים וכדומה שעסוקים זמן רב בדיבורי סרק סביב המאכלים. [ולענין אם מותר בשבת לדבר על מאכל מסויים האיך מכינים אותו ומבשלים אותו, ראה בספר וישמע משה (ח״ג) והבאתי את דבריו כאן בהערה].

ובודאי שלא זהו התכלית של סעודות השבת קודש אשר ניתנו להתעלות בהם בעבודת השי״ת, וכבר אמרו חז״ל במסכת מגילה (י״ב ע״ב) עה״פ ביום השביעי כטוב לב המלך ביין, אטו עד השתא לא טב לביה בחמרא, אמר רבא יום השביעי שבת היה, שישראל אוכלין ושותין, מתחילין בדברי תורה ובדברי תשבחות. אבל אומות העולם שאוכלין ושותין וכו׳. - ולזה נתחכמו קדמונינו והתקינו לטעום את המאכלים בערב שבת ואז כבר ידברו על כל מה שיש לדון בהם ושוב יהיו פנויים ביום השבת קודש, וק״ל.

נפק״מ לדינא בין הדיעות הנ״ל האם יש מצוה בעצם הטעימה או שהוא רק הכשר

יג. והנה מצאנו כמה וכמה נפק״מ בין הדיעות האלו האם כל הטעימה היא רק לתקן המאכל או שמא יש מצוה בעצם הטעימה,

נפק״מ לדינא האם יש מצוה בעצם הטעימה או שהוא רק הכשר

כבר הבאנו לעיל כמה וכמה טעמים למצות טעימת התבישילין בערב שבת, ושני הדרכים העיקריים הם א׳ כדי לתקן את המאכל [ושם נתבאר כמה סיבות מהו הסיבה שיש לדקדק שיהיו המאכלים מתוקנים כהוגן], ב׳ שעצם הטעימה יש בה מצוה, ולא רק הכשר מצוה.

והנה מצאנו כמה וכמה נפק״מ בין שני דיעות אלו האם כל הטעימה היא רק לתקן המאכל, או שמא יש מצוה בעצם הטעימה [ויש לציין שחלק מן הנפק״מ שהובאו כאן לקוחים מגליונות אליבא דהלכתא היו״ל ע״י ישיבת אהבת שלום

(גליונות מ"ד-מ"ה)], וכן יש לדון לפי שאר הטעמים שהבאנו שם.

ולענין הלכה היות שכל הקדמונים שהביאו ענין זה ה"ה: המחזור ויטרי והשבלי הלקט והמטה משה כתבו בפירוש דהענין הוא כדי לתקן המאכל מסתברא דהכי נקטינן והיינו שזהו הטעם העיקרי, ונפק"מ לכל ההלכות שיתבארו להלן, והמעיין שם יראה כי אכן גם מנהג העולם בענין ה'טועמיה' מיושב בעיקר לפי דיעה זו, וראה להלן (אות ד' ואות י').

(א) טועם ופולט

יש לדון האם לקיים ענין זה צריך דוקא לבלוע את מה שהוא טועם, או שמא יכול להיות טועם ופולט, והנה אם הטעם כדי לתקן המאכל א"צ לבלוע את הטעימה רק יכול לפולטו לאחר שהרגיש את טעמו, משא"כ אם הטעימה היא מצוה מסתברא דצריך לבלוע.

וכל זה באופן שאינו יכול לבלוע וכדיתבאר להלן, א"נ שיש לו איזה סיבה מיוחדת, אבל בלא"ה יתכן דלכו"ע צריך לבלוע משום בל תשחית, וראה מש"כ בזה להלן ושם נתבאר גם אם מותר לטעום ולפלוט מפירות שביעית.

(ב) שיעור הטעימה

יש לברר כמה הוא שיעור הטעימה, והנה אם הטעם כדי לידע את טיב המאכל ודאי סגי בכל שהוא, ואפילו לדעת השלחן שלמה נראה דסגי לטעום מעט וא"צ שיעור כזית או רביעית, וכן מורה לשון טעימה בכל מקום (עיין ברכות מ' ע"א, וב"י ושו"ע או"ח סימן קס"ז ס"ז ובט"ז שם), ורק לסברת הנפש חיה הנ"ל י"ל דבעינן אכילה גדולה כדי שיתרגל גופו למין מאכל זה.

ובבן איש חי (שנה שניה פרשת לך לך אות ז') כתב: ומצוה לטעום מכל התבשילין בערב שבת דבר מועט.

ובשו"ת אמרי כהן (סימן ח') הביא בשם מוהרי"ד מבעלזא זצ"ל שהחמיר לאכול שיעור כזית כדי לצאת מכל פקפוק של ספק כלפי ברכה ראשונה (ראה מג"א סימן ר"י בשם הרוקח), ובזה יש לו לברך גם ברכה אחרונה. – אך סברא זו שייכת רק בטועם סוג אחד של מאכל, משא"כ כשיש לו כמה מאכלים של אותו מין ברכה.

(ג) האם צריך לברך על הטעימה

עוד יש לברר האם הטועם את התבשיל בערב שבת צריך לברך על הטעימה, והנה בכה"ח סימן ר"י (סקכ"ג) כתב כך: והטועם את התבשיל בערב שבת משום טועמיה חיים זכו לא נכנס בסוג זה דהא ודאי מכוין לאכול, וכיון שמכוין לאכול אפילו על כל שהוא חייב לברך. יד אהרן בהגהות הטור (עכ"ל).

ולענ"ד נראה דכל זה נכון רק לדעת השלחן שלמה הנ"ל שעצם הטעימה היא מצוה, ולפי זה אכן יש מצוה לאכול, וכונתו לשם אכילה, משא"כ לדעת שאר כל הפוסקים שהענין הוא לטעום כדי לידע האם המאכל טוב, וכבר נתבאר

דלפי״ז סגי בטועם ופולט, וא״כ על מין טעימה זו א״א לברך גם כשבולע, דהוי בכלל ספק ברכות להקל, כמבואר במשנ״ב סימן ר״י (סקי״ט), ורק שיש לו להתכוין לשם אכילה ואז הוא צריך לברך.

(ד) מי צריך לטעום

עוד יש לדון מי צריך לטעום את התבשיל בערב שבת, דאם הטעם כדי לתקן המאכל א״כ א״צ שכולם יטעמו וסגי במה שאחד טועם ומתקנו, אבל אם יש מצוה בעצם הטעימה א״כ המצוה היא לכל אחד ואחד.

וכן מבואר בליקוטי מהרי״ח (סדר התנהגות ערב שבת) שכתב: אנן סמכינן על הנשים המבשלים שהן טועמין התבשילין לתקנם, עם כל זה מנהג אנשי מעשה לטעום בעצמם מאיזה תבשיל של שבת, כי בודאי חוץ מזה הטעם הפשוט יש בזה ג״כ איזה סוד (עכ״ד).

ואולם בספר הלכות שבת בשבת (פ״א הערה 38) הוכיח מדברי הפמ״ג דגם אם הטעם כדי לתקן המאכלים מ״מ יש מצוה על כל אחד ואחד ולא רק על המבשל, וכפי הנראה כונתו שכל אחד צריך להראות בזה את הכנתו לשבת, ועדיין צ״ב דסו״ס מה תועלת יוצא מטעימת כל אחד ואחד, ואולי כיון שאין טעם כל בנ״א שוין א״כ צריך כ״א לתקנו שיהא ערב לחיכו, ועיין.

וראה עוד בחינוך הבנים כהלכתו פרק מ׳ האם צריך לחנך את הקטן לטעימה זו.

(ה) מי עדיף שיטעם הבעל או האשה

עוד יש לדון באופן שרק אחד יכול לטעום או הבעל או האשה, מי עדיף שיטעום, שאם הטעם שזה בשביל לתקן האוכל, אם כן לא משנה מי שיטעם הבעל, או האשה, ואולי אפילו עדיף שהאשה תטעם, שבדרך כלל היא מבינה יותר בטעמים של האוכל אם זה טוב. אבל אם עצם הטעימה זה מצוה, לכאורה הבעל חייב במצוות יותר מהאשה, ואם כן עדיף שהוא יטעום מאשר שהאשה תטעום. – כך חקר אחי בעל הגם אני אודך שליט״א.

והנה אם נאמר דסגי בטעימת אחד מבני הבית יל״ע אם אפשר לסמוך על טעימת קטן ובפשוטו זה תלוי במציאות אם הקטן בקי בטעמים וידע לומר אם צריך לתקן א״כ סגי בטעימתו [ויש בזה נפק״מ לגבי תענית ציבור וכיו״ב שהגדול אינו יכול לטעום], ועיין בתורת הקטן פרק מ״ח (סעיף ט״ו) לענין טעימת קטן לגבי איסורים האם אפשר לסמוך עליו.

(ו) זמן הטעימה דוקא ביום שישי או גם לפניו

ולענין מתי הוא הזמן הראוי והנכון לטעימה זו, הנה אם הטעם כדי לתקן המאכלים א״כ אין קפידא מתי יטעום, ואם מבשלו ביום חמישי יכול כבר אז לטועמו - ובמאכל שיכול לתקנו בשבת יתכן דיכול גם לטועמו בשבת, כיון דעיקר הקפידא שיהא האוכל מתוקן, אך מהשער הכוונות משמע דצריך להכין עצמו לשבת ולפי״ז בעינן דוקא בערב שבת.

אבל אם יש מצוה בטעימה א"כ צריך לטעום דוקא בערב שבת. ואף אם כבר טעם ביום חמישי צריך לטעום בער"ש. – נפק"מ זו שמעתי מאחי בעל גם אני אודך שליט"א.

ויש להסתפק האם ליל שישי דינו כיום שישי לענין זה.

(ח) מאכל שנשמר כמה שבועות

וכן יש בזה נפק"מ לענין מאכל הנשמר כמה שבועות, דלפי הטעם של תיקון המאכל ממילא סגי במה שטעם בתחילה, מלבד במאכל שצריך לטעון שוב לידע אם נשאר עדיין בטעמו הטוב. – משא"כ מצות הטעימה לסוברים כן הרי היא מתחדשת בכל ערב שבת.

(ט) טעימה סמוך לשבת כשא"א כבר לתקן

וכן לאידך גיסא בטועם ממש סמוך לשבת באופן שכבר אינו יכול לתקן המאכל, לפי הטעם שצריך לברר אם המאכל טוב לא מהני, משא"כ אם עצם הטעימה היא מצוה א"כ יכול ברגע האחרון לטעום מעט.

(י) מה צריך לטעום

הנה בדברי כל הקדמונים מבואר שצריך לטעום מכל תבשיל ותבשיל, אך עדיין יש נפק"מ באופן שמבשל תבשיל אחד (וכגון מרק) בב' קדירות דאם הטעם כדי לתקן מאכלו א"כ צריך לטעום מכל קדירה וקדירה, אבל אם יש מצוה בטעימה סגי בטועם אחד מהם, ואין ענין לטעום ב' פעמים ממין אחד.

וכן לאידך גיסא בתבשיל אחד שמעורב בו כמה מינים וכגון במרק שיש בו כמה מיני ירקות אם הטעם כדי לתקן התבשיל סגי בטועם מאחד מהן דעי"ז יודע שכל קדירה זו מתובלת היטב [מלבד באופן שצריך לברר שמא מין אחד שיש שם לא נתבשל עדיין כ"צ], משא"כ אם יש מצוה בטעימה יתכן שיש מצוה בכל מין ומין.

ולסברת הנפש חיה צריך לטעום רק מאותם המאכלים שאין דרכו לאכול בחול, וגם יש בדעתו לאכלם בשבת.

והנה למעשה מנהג העולם שאין טועמים מכל התבשילים רק סומכים בזה על הנשים המבשלות שהם כבר בודקות וטועמות לראות אם התבשילים מוכנים היטב, אך מ"מ נוהגים לטעום מתבשיל אחד או שים כל אחד לפי מנהגו, וכפי הנראה שהסברא היא דכלפי הענין והסגולה סגי בטעימת מין אחד, וכדי לתקן המאכל א"צ שכל אחד ואחד יטעם וכנ"ל (אות ד') בשם הליקוטי מהרי"ח.

(יא) באופן שטעם וראה שאינו מתוקן

אם טעם אחד מן התבשילים וראה שאינו מתובל היטב והוסיף בו תבלינים, לפי הטעם כדי לתקנו א"כ צריך לחזור ולטעום כדי לברר שכבר נתקן היטב [אם לא באופן שברור לו שנתקן].

משא"כ אם יש מצוה בטעימה הרי מצוה זו כבר יצא בטעימה ראשונה, ואף שיש שינוי קטן בתבשיל סו"ס כבר טעם מתבשיל זה.

(יב) טעימה כמה פעמים

עוד יש לדון לאידך גיסא האם שייך לקיים מצוה זו כמה פעמים, דאם הטעם כדי לתקן המאכל ודאי לא שייך זה שכיון שטעם פעם אחת וראה שהוא מתובל היטב שוב לא שייך בזה ענין הטעימה, אבל אם הוא מצוה בפנ״ע יהיה מאיזה טעם שיהיה א״כ אולי שייך גם לקיימו כמה פעמים ביום שישי וכפי שאפשר לומר דרך הלצה על ההמשך לְמַה שכתוב בתפלת מוסף טועמיה חיים זכו ״וגם האוהבים וכו׳ גדלו בחרו״, דאין שיעור עד כמה. – כך העיר הג״ר אלעזר זומר שליט״א.

(יג) לטעום באמצע הבישול

עוד יש לברר האם צריך להמתין עד שיהא התבשיל מוכן לטעימה ורק אז לטועמו, והנה לפי הטעם כדי לתקן המאכל א״צ לטעום דוקא כשהמאכל מבושל כבר, ואדרבה עיקר הטעימה היא באמצע הבישול כדי לתקנו יפה ובפרט במאכלים שא״א לתקנם אח״כ [ומיהו אם הוא מסופק צריך לחזור ולטעום עד שידע בבירור שנתקן היטב, וכנ״ל], אבל אם יש מצוה בטעימה יתכן שמצוה זו היא רק במאכלים מתוקנים.

(יד) מאכל שא״א כבר לתקנו

ולענין מאכל שאין אפשרות לתקנו ולהכשירו, לפי הטעם כדי לתקן המאכל א״כ אותם המאכלים שא״א כבר לתקנם לאחר גמר בישולם (כגון קוגל) אין ענין לטעמם דהרי בלא״ה לא יועיל כלום, ולכתחילה צריך לטעום מהם דוקא קודם גמר הבישול, אבל אם יש מצוה בטעימה צריך לטעום גם תבשילים שאינו יכול כבר לתקנם, ואדרבה יתכן דמצות הטעימה הוא רק לאחר גמר הבישול וכנ״ל. ונפק״מ זו היא גם בפירות הנאכלים כמות שהן בלא שום תיקון.

(טו) הקונה מאכל מוכן

מי שקונה איזה מאכל כגון יין או מיץ ענבים וכדומה אשר כידוע כל מיני מאכלים העשויים באופן תעשייתי הם תמיד שוים בטעמם, וא״כ אם הטעם לתקן המאכל אין ענין לטועמו [והיינו כשיודע שמאכל זה ערב עליו בלא לתקנו], אבל מצות הטעימה שייך גם בזה.

(טז) תבשילים שאינו אוכל מהם בשבת

מי שמבשלים בביתו הרבה מיני מאכלים, לפי הטעם כדי לתקן המאכל צריך לטעום מכולם אף מאלו שהוא אינו אוכל מהם בשבת כדי שיהיו מתוקנים, אבל מצות הטעימה שייך לכאורה רק במאכלים שהם ערבים לחיכו והוא אוכל מהם בשבת.

(יז) טעימה ביום צום

והנה דנו הפוסקים כדת מה לעשות בתענית שחל בערב שבת באיזה אופן אפשר לקיים אז מצות הטעימה, וראה מש״כ בזה להלן, ושמעתי מאחי הרה״ג רבי גמליאל שליט״א כי לסוברים שיש מצוה בעצם הטעימה נראה שאין שום חיוב בכה״ג לטעון כיון שהוא יום צום

והרי זה דומה למצות פת שחרית שבודאי אין בה חיוב ביום הצום ולא מצינו שיהא צריך לעשות לזה תחבולות, ורק לסוברים שהענין הוא לתקן המאכל והוא רק הכשר מצוה אז יש לדון מה לעשות ביום צום, ודו"ק.

(יח) ערב יום טוב

יש לעיין האם גם בערב יו"ט יש מצוה לטעום מכל התבשילים, והנה אם הטעם כדי לתקן המאכל מסתברא שאין שום חילוק בין שבת ליו"ט דגם ביו"ט מצוה לטרוח במאכלים ולתקנם, ואדרבה שמחת יו"ט באכילה ושתיה חמור מעונג שבת, ומצאנו הרבה קולות שהקילו חז"ל בהלכות יו"ט כדי שלא ימנע את עצמו משמחת יו"ט.

איברא דביו"ט הרי יכול לבשל ביו"ט עצמו וגם יכול אז לתקן את המאכלים, וא"כ אולי אין כ"כ צורך בטעימה בערב יו"ט.

ולדעת השלחן שלמה שיש מצוה מיוחדת בטעימה ערב שבת יש לדון האם גם ביו"ט יש מצוה זו, וצ"ע.

ושו"ר בחוט שני דנקט בפשיטות שערב יו"ט דינו כער"ש לענין זה, ובפסקי תשובות (הערה 36) כתב דלכמה מן הטעמים הנ"ל גם בערב יום טוב יש לנו לטעום מהתבשילים, אך לא מצינו התיחסות לזה בספרי הפוסקים והמנהגים (עכ"ד).

ובספר ענפי משה נסתפק ג"כ בזה, והציע הדבר לפני גדולי חכמי זמנינו והגר"ח קניבסקי שליט"א השיבו במכתב: אין בין יו"ט לשבת אלא או"נ בלבד. ובעל המשנת יוסף השיב לו דענין זה כתוב על שבת, ולכאורה גם ביום טוב יש לטעום לראות אם התבשילים מתוקנים, אכן זה עפ"י נגלה, ועפ"י סוד אולי זה רק בערב שבת. ובעל רבבות אפרים השיב לו כי ביום טוב זה לא מובא בשום מקום, והגרמ"ש אויערבאך שליט"א השיב לו כי מסתמא אי"צ בערב יו"ט, דהרי ביו"ט אפשר תמיד להוסיף, רק דבש"ק אסור להוסיף ולבשל (עכתו"ד).

שכרו של הטועם

יד. והנה כבר הבאתי לעיל בשם השבלי הלקט שכל הטועם תבשילו בערב שבת מאריכין לו ימיו ושנותיו.

ובשעה"כ הנ"ל כתב בסו"ד שהטועם זוכה לחיים עליונים, וראיתי לאיזה מלקטים שהביאו שהוא טעם חדש עפ"י סוד שצריך לטעום כדי לזכות לחיים עליונים, אבל פשטות הדברים משמע שזהו שכר למי שטועם כדי לתקן המאכל, והבוחר יבחר.

אם טעימת המאכלים בער"ש הוי בכלל הוצאות שבת

טו. כתב הגר"מ חליוה שליט"א בספרו ענפי משה נשאלתי מידידנו הר"ש מאינץ שליט"א אם הטעימה ממאכלי השבת בער"ש נכללת בכלל הוצאות שבת שהם חוזרים, כמ"ש בביצה (דף ט"ז), ולפום ריהטאי השיבותי דלכאורה ממ"ש המשנ"ב (שם) וז"ל: "וטוב שיאמר על

כל דבר שקונה זהו לכבוד שבת, כי הדיבור הוא פועל הרבה בקדושה", ע"כ, משמע מינה דכשהכין אוכל לש"ק הוי כעין הקצהו לשבת קודש, וא"כ היאך טועם ממנו בער"ש, ומכאן לכאורה דטעימה חשיבא חלק כחלק מכבוד השבת והוצאותיה. וע"ע במצודת דוד להגר"ד שפרבר זלה"ה עמ"ס כריתות (פ"ו מ"א) מהשלה"ק (מסכת שבת פרק נר מצוה סד"ה כשאשה), ע"ש. - ובסו"ד הביא ששאל כן את הגר"ח קניבסקי האם טועמיה חיים זכו דער"ש חשיב בכלל הוצאות שבת, והשיבו "אולי".

טעימה בליל השבת מכל מין ומין

טז. והנה כל מה שנתבאר עד כאן הוא לענין טעימת התבשילים בערב שבת, אבל מלבד זאת מצאנו עוד ענין לטעום את כל התבשילים בלילל שבת - והמקור לזה הוא מדברי הזוה"ק (בראשית מ"ח ע"ב) וז"ל: ובלילא דשבתא בעי בר נש לאטעמא מכולא, בגין לאחזאה דהאי סוכת שלום מכולא אתכלילת, ובלבד דלא יפגום מיכלא חדא ליומא, ואיכא דאמרין תרין לתרין סעודתי אחרנין דיומא שפיר.

וכוונת הדברים הוא דבליל שבת יש מצה לטעום מכל התבשילים שהכין לשבת כדי להראות שהשכינה הקדושה הנקראת סוכת שלום כלולה מכל מיני שפע שמקבלת מהיסוד הנקרא שלום, ובלבד שישאיר מאכל אחד ליום השבת שלא יטעום ממנו.

ומשמע שענין זה הוא רק בליל שבת ולא בכל סעודה וסעודה לפי שאז אתפרסיאת סוכת שלום וכדאיתא שם לעיל מזה 'תא חזי כד אתקדש יומא דמעלי שבתא סוכת שלום אתפרסיאת בעלמא מאן סוכת שלום דא שבתא'. ופשוט דטעימה זו אינה לתקן המאכלים רק הוא ענין בפנ"ע עפ"י סוד.

ובספר חמדת הימים כתב וז"ל: מנהג טוב לטעום בע"ש מכל תבשיל וכו' ומורי היה נוהג לטעום התבשילים ליל שבת, וסמוכות שלו מהזוהר לעיל, ומשם מבואר דלא נגעו בה מטעם לבדוק התבשילים אם הם מבושלים ומתובלים יפה, אפס טעם הדבר לאחזאה דסוכת שלום מכולא אתכלילת, וטובים השנים לטעום בערב שבת אם עלה בישול יפה, ובליל שבת ישוב לטעום מכולם, עכ"ל. [וע"ע בספר שיבת ציון (ח"א שער ב' הערות אות מ"א) מש"כ בזה בשם ספר דבר בעיתו (ח"א דף נ"ח ע"ב)].

טעימה ביום השבת מכל מין ומין

יז. והנה בספר שלחן שלמה (סימן ר"נ) כתב דכיון שיש מצוה בטעימת התבשילים בערב שבת כל שכן שיש מצוה לטעום מהן בשבת עצמו, ורמז לזה טועמיה חיים זכו, והובא במשנ"ב (שם סק"ב) - ומשמע שכוונתו משום מצות עונג שבת ולפי"ז אין זה ענין לדברי הזוה"ק הנ"ל, ונפק"מ דענין זה של עונג שבת הוא בכל יום השבת ולאו דוקא בליל שבת ואדרבה הרי קיי"ל דכבוד יום קודם לכבוד לילה.

וראה בספר הלכות שבת בשבת (פ"א הערה 39) שכתב שענין זה מתקיים בטעימה כל שהוא וא"צ שיעור והביא ראיה לזה מהא דאיתא בביצה (ל"ג ע"ב) שטעימה כל שהוא קובעת למעשר ביום השבת משום וקראת לשבת עונג עיי"ש.

טעימה באופנים שונים שיש בזה חשש איסור

יח. וכעת נבוא לבאר מה דין טעימה זו באופן שיש קצת חשש איסור בדבר

(א) טעימה בערב שבת חזון ממאכלי הבשר

דנו הפוסקים מה הדין בערב שבת חזון האם מותר לטעום ממאכלי בשר, או לא, והנה לדעת השלחן שלמה שיש מצוה בעצם הטעימה יש לדון האם הוי ממש בגדר מצוה כדי להתיר טעימת מאכלי בשרי כמו שמתירים סעודת מצוה.

אך לדעת שאר הפוסקים הרי יכול לטעום ולפלוט, וגם אם ברצונו לבלוע מעט כדי להרגיש היטב הטעם, אי נמי שקשה לו לפלוט, אזי יתכן דבאופן שיש בזה באמת צורך לתקן יש להקל שיטעום מעט כדי להרגיש הטעם. – ולענין אם נעשה בשרי על ידי זה יתבאר להלן.

ובשו"ת עין אליעזר (סימן מ"ח) כתב לדון אם מותר להמבשלת לטעום בערב שבת חזון תבשיל של בשר ולפלוט, וכתב לדמות זה להא דקיי"ל בסימן תקס"ז דבתענית יחיד מותר לטעום ולפלוט משום שהקבלה היא רק על אכילה ושתייה, ואף שכלפי התעניתים הכתובים נחלקו הפוסקים אם יש דין זה, מ"מ הכא כלפי איסור אכילת בשר יש להקל ולומר דהמנהג הוא רק על אכילה ממש ולא על טעימה, ובפרט שיש מקילים בתבשיל של בשר, ולכן נראה דלכבוד שבת מותר לטעום ולפלוט (עכ"ד).

והנה הראשון שדן בענין זה הוא בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ב סימן קס"ט) וכתב בזה"ל: ויש להסתפק כיון שבסעודת מצווה מותר לאכול מר"ח עד התענית בשר, א"כ בע"ש חזון שמבשלים מאכלי בשר על שבת והובא במג"א שמצוה לטעום התבשילין ורמז לדבר טועמיה חיים זכו, מותר לטעום התבשילין בע"ש זו כיון שמצוה הוא, והנה מגמע ופולט פשיטא דמותר, אבל אם אינו מרגיש בזה הטעם כראוי אם מותר לבלוע לכה"פ פחות מכשיער, לע"ד יש להחמיר כיון שנהגו להחמיר מאד שלא לאכול אפילו תבשיל של בשר כמובא במג"א ומי שנהגו מנהג מצוה אסור מה"ת לעבור עליו כידוע, ומבואר במג"א סימן תקנ"א ס"ק ט' להחמיר בזה שנהגו עיין שם, לכן תשער המבשלת אחר שטעמה בפיה אם המאכל טוב מוטעם על שבת לטוב.

ובילקוט הגרשוני (סימן ר"נ) כתב: כתב לי י"נ הרה"ק מקריפנוש שליט"א ובעש"ק חזון צ"ע. והנה הפמ"ג כאן כתב דגם טועם ופלוט סגי ויוצא בזה ידי מצוה לטעום התבשילין א"כ זה בודאי מותר לענ"ד גם בעש"ק חזון דבסימן תקנ"א איתא רק שלא לאכול בשר אבל טעימה לא נאסר, ומכ"ש טועם ופולט כנלע"ד.

אכן בשו״ת אור לציון (ח״ג סימן כ״ו תשובה ד׳) כתב שהרגיל בטעימת התבשיל בכל ערב שבת מותר לו לטעום ולבלוע גם בערב שבת זו, כיון שכוונתו רק לטועמיה חיים זכו.

ובקובץ מבית לוי (חי״ג עמוד מ״ט) הובא בשם בעל השבט הלוי שאם יש צורך בטעימת תבשילי הבשר קודם השבת מותר לטעום מעט לפי הצורך שאין זה בכלל טעימה האסורה משום שמתה. וע״ע בפסק״ת סימן ר״נ (אות ז) וסימן תקנ״א (אות מ׳).

והיוצא לנו מזה כי עיקר דין טועמיה שהוא כדי לתקן את המאכל זה אפשר להתיר בערב שבת חזון.

וכבר נתבאר דטעימה זו היא רק באדם אחד וטועם מעט ויתכן שאם יכול להבחין בטעם ע״י שיפלוט עדיף לפלוט ועכ״פ מותר לבלוע, אבל כשאין צורך לתקן המאכל רק משום ענין טועמיה אזי אין להתיר בערב שבת זו, אכן כבר נתבאר לעיל דלזה סגי במאכל אחד וא״כ יכול לטעום הדגים וכדומה.

והנה עיקר הנידון הוא בערב שבת חזון, ויש לברר מה הדין בר״ח אב שחל בערב שבת האם אז יש יותר מקום להקל בזה, ולכאורה אין לחלק כיון שסו״ס כבר התחילו תשעת הימים שנוהגים לאסור בהם מאכלי בשר.

ולאחר כתבי כל זאת ראיתי מקור קדום לשאלה שלפנינו בספר לקט יושר (ח״א עמוד קי ענין ב׳) וז״ל: העתקתי מלקוטי מהרר״י אוברניק יצ״ו. אמר ששמע בשם מה״ר אהרן הק׳ הי״ד, שהניח לאכול בניו הקטנים בשר לאחר חצות כשחל ט״ב בשבת ולא מיחה בידם [א״ה ענין זה נתבאר בחה״כ פרק פ״א], ועוד אמר שנראה לו היתר לנשים לטעום הקדירה אחר חצות, אבל אמר בשם מה״ר אנשל מרפוק שמיחה בידם. – והרי שהביא מחלוקת אם מותר לנשים לטעום התבשיל בערב שבת שחל בו ת״ב, והנידון בדבריו הוא לטעום אחר חצות ולא נתפרש אם לפני חצות קיל טפי או להיפך אחר חצות עדיף שהוא סמוך לשבת.

אך לא נתפרש להדיא האם רבי אנשל נחלק על הענין הראשון או גם על הנידון השני של טעימת הקדירה.

ואם כבר בירך לפני הטעימה מתוך הרגל, הרי זה בכלל מש״כ הפוסקים (שדי חמד פאת השדה ביהמ״צ סימן א׳ אות ד׳) שמי שטעה ובירך על מאכל בשרי שלפניו בתשעת הימים, יטעום מעט כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, ובפרט דבטעימה בעלמא אין הנאת בשר ויין שנהגו לאסור.

(ב) טעימה ביום תענית יחיד

הלכה פסוקה היא בשו״ע או״ח סימן תקס״ז (סעיף א׳) שהשרוי בתענית יכול לטעום כדי רביעית, ובלבד שיפלוט, וכן מבואר כאן בפמ״ג (א״א סק״א) שציין דברי השו״ע לעיל בסימן רמ״ט (סעיף ג׳) שדרך אנשי מעשה להתענות בכל ערב

שבת, וכתב דמ"מ מותר להיות טועם ופולט. וכ"ה בבן איש חי (שנה שניה פרשת לך לך אות ז'): ואם הוא בתענית, כתב אשל אברהם ז"ל, טועם ופולט וזוכה לחיים העליונים.

ובחמדת הימים (שבת סופ"ג) כתב שהמתענים בער"ש יתנו בקבלתם שיוכלו לטעום מן התבשילים, וצ"ב בכוונתו מדוע צריך תנאי מיוחד, ואולי כוונתו כשרוצה לבלוע.

ובספר הלכות שבת בשבת הביא מתולדות בעל האוה"ח הק' שהקפיד מאד בטעימה זו אף שהיה דרכו להתענות כל השבוע, ויל"ע האם היה טועם ופולט.

(ג) טעימה ביום תענית ציבור

ולענין תענית ציבור וכגון עשרה בטבת שחל בערב שבת, מבואר שם ברמ"א שיש מחמירין בכל תענית צבור שאסור לטעום כלל, והכי נוהגין.

אכן בספר חיי אדם כתב דאף שאנו מחמירים שלא להיות טועם פולט בתענית ציבור היינו רק בטעימה של רשות, אבל בטעימה של מצוה וכגון לצורך סעודת מצוה הנערכת במוצאי הצום ומבשלים ביום לצורך הלילה, אפשר להקל כדעת השו"ע ולהתיר הטעימה, והובא במשנ"ב שם (סק"ו), אך יש לציין כי בח"א שם מבואר שאין להקל רק כדיעה הראשונה שם בשו"ע והיינו לטעום מעט מעט בלבד, וכל הטעימה יחד תהיה רק כשיעור רביעית ולא יותר, וא"כ בטעום מכמה וכמה מאכלים הרי הוא צריך להזהר בזה.

איברא דבעיקר דברי הח"א יל"ע האם הפמ"ג הנ"ל חולק על זה דמדבריו משמע קצת שהתיר רק בתענית יחיד, אבל אין זה מוכרע.

(ד) דבר איסור שהותר לכבוד שבת אם מותר לטעום ממנו

בספר מעדני השלחן (בפתיחה להלכות בשר בחלב סימן מ"ח) הביא בשם שו"ת כנף רננה (יו"ד סימן מ"א) דתבשיל שהותר לכבוד ש"ק, מותר לטעום ממנו גם בערב שבת.

ובשו"ת מעדני מלכים (ח"א סימן נ"ב) הובא מכתבו של בעל המשנה הלכות זצ"ל שהעיר כי לדעתו היתר זה אינו פשוט, ומנין לנו להתיר כבר מערב שבת, ואא"ז זצ"ל שם (סימן נ"ג) הראה פנים לשיטת הכנף רננה ודעתו דכיון שחל שם היתר על המאכל כלפי שבת ממילא כבר מותר לטעום ממנו בערב שבת, וציין גם לדברי המג"א והא"ר והשלחן שלמה הנ"ל שיש מצוה בטעימה זו עיי"ש.

(ה) טעימה חוץ לסוכה

יש לברר בערב שבת חול המועד סוכות האם צריך לטעום התבשיל דוקא בסוכה, או שאפשר לטועמו גם חוץ לסוכה. – וכמובן שהספק הוא לאנשים החייבים בסוכה ולא לנשים.

והנה באופן שהוא רק טועם ופולט הדבר ברור שלא שייך כלל חיוב סוכה אף בדרך חומרא שהרי אינו אוכל כלום, אך הספק הוא בטועם ובולע מעט, והנה מעיקר הדין ודאי אינו חייב בסוכה שהרי

זה ממש אכילת עראי, רק הספק הוא לפי מה שנפסק בשו״ע בסימן תרל״ט (סעיף ב׳) שמי שיחמיר על עצמו ולא ישתה חוץ לסוכה אפי׳ מים, הרי זה משובח, ויש לברר האם שייך חומרא זו גם בטעימה.

ולכאורה נראה דבאופן שכונתו רק לשם טעימה, אף שבולע, מותר לכתחילה לאכלו חוץ לסוכה דאין על זה שם אכילה שהרי אינו מברך על אכילה זו ברכה ראשונה [ולכאורה ה״ה לפי״ז במי שחנקו אומצא ושותה מים שלא לצמאו שאין בו החומרא להכנס לסוכה, דאין על זה שם שתייה, ונפק״מ גם לבולע כדור של תרופה עם מעט מים].

אכן כשכוונתו גם לאכילה בזה י״ל דהוי כאכילת עראי שיש חומרא לאכלו בתוך הסוכה, ויש לחקור אולי חמור יותר מסתם אכילת עראי כיון שיש בזה ענין של מצוה, אבל אין זה מסתבר דסו״ס לא הוי קבע ממש.

(ו) מה נתנו לריב״ז לטעום בחג הסוכות

והנה במסכת סוכה (כ״ו ע״ב) שנינו במשנה מעשה והביאו לרבן יוחנן בן זכאי לטעום את התבשיל ואמר שיעלו זאת לסוכה, ויש שתמהו כיצד נתנו לריב״ז לטעום את התבשיל, האם לא היה אדם אחר, ומדוע הטריחו אדם גדול כריב״ז בשביל הטעימה, ובספר חוט שני (עמוד רמ״א) ביאר דמיירי בערב שבת או ערב יום טוב שיש מצווה לטעום את התבשילין.

ולפי״ז יש לנו מקור ברור להחמיר לטעום מאכלי שבת דוקא בסוכה, וע״כ צ״ל שריב״ז טעמו לשם אכילה ממש, ועיין.

(ז) טעימה לבעל אחר טעימת אשתו

עוד יש לדון כלפי אשתו נדה באופן שהיא טעמה מן התבשיל, ואח״כ הבעל רוצה לאכול משם מאותו הכלי, האם אסור לה לאכול דהוי כשיירי מאכל שלה, וכמבואר בשו״ע יו״ד סימן קצ״ה, אכן בספר יוסף דעת שם לבעל השו״מ כתב להתיר מפני שאין בזה ענין חיבה כיון שטעמה רק לראות את התבשיל מתוקן, והובא בטהרת ישראל שם (סעיף י״ג) וכ״ה בבדי השלחן שם (סקנ״ד).

ויש לחקור להיפך באופן שנעשה כבר שיריים, אם מותר לבעל רק לטעום באופן שאין כוונתו לאכול, רק משום ענין הטעימה.

(ח) טועם תבשיל בשרי האם חייב להמתין שש שעות

וכעת נבוא לבאר מה הדין בטועם מהתבשיל של בשר האם נעשה בשרי על ידי זה שייאסר באכילת מאכלי חלב שש שעות.

והנה באופן שהוא טועם ובולע ודאי נעשה בשרי, ואפילו אם טעם רק מתבשיל של בשר, וכגון מהמרק וכדומה, אך הנידון הוא כשטעם ופלט.

והנה כלפי הלועס בשר לתינוק מבואר בשו״ע בסימן פ״ט (סעיף א׳) שצריך להמתין אף שאינו בולע כלל מהבשר,

וכתב שם הט"ז (סק"א): עד שישהה שש שעות. - יש בזה ב' טעמים הא' שהבשר מוציא שומן ומושך טעם עד זמן ארוך, ולפ"ז מי שלא אוכל אלא לועס לתינוק אינו צריך להמתין, וטעם ב' הוא טעם הרמב"ם משום בשר שבין השינים דמקרי בשר עד שש שעות ואח"כ הוי כמעוכל ולפ"ז גם הלועס חייב להמתין - וקי"ל להחמיר כשני הטעמים (עכ"ל).

וכתב הפמ"ג שם (משב"ז סק"א) כתב: ודע דאם לועס לתינוק תבשיל שיש בו שומן לכאורה לכל הפירושים אין צריך להמתין דמושך ליכא כיון דלא אכל, ובין שיניים ליכא, מכל מקום יש להחמיר להמתין שש שעות משום לא פלוג וישראל קדושים ואין לפרוץ גדר.

ובכה"ח שם (סק"ד) כתב: ודוקא לועס, אבל טעם בלשונו ופלט מיד אין צריך להמתין לכולי עלמא, גם אם לקח חתיכת בשר לתוך פיו ותכף החזירו שלם אין צריך להמתין וכל שכן אם טעם שומן ופלט דאין צריך להמתין. מה"ר שלמה קלוגר הגהות על פרי מגדים שנדפסו מקרוב בסוף האשלי רבבי, זבחי צדק אות ה' (עכ"ל), והובא במעדני השלחן שם (סק"ד).

וא"כ בנידון שלנו הרי זה תלוי שאם לעס בשר ודאי חייב להמתין, ואם לעס שאר תבשיל של בשר ג"כ צריך להמתין וכמבואר בפמ"ג, אבל אם לא לעס כלל רק טעם ופלט תבשיל אין צריך להמתין.

(ט) האם צריך לבלוע מה שטועם או שרשאי לכתחילה לפלוט

כבר נתבאר לעיל דלדעת רוב האחרונים שענין הטעימה הוא כדי שיוכל לתקן את המאכל, אין צריך שיבלע וסגי בטועם ופולט, וכבר כתבנו שם דהני מילי כשיש לו סיבה מיוחדת שלא לבלוע אבל לכתחילה עדיף לבלוע משום האיסור של הפסד אוכלים.

וראה ביו"ד סימן פ"ט (ס"ב) כלפי חיוב קינוח והדחה שנחלקו הפוסקים האם לקינוח צריך דוקא לבלוע את המאכל או שמספיק גם בלועס ופולט, וכתב שם הפתחי תשובה (סק"ה): ומיהו לכתחלה בלא"ה צריך לבלוע ואסור לפלוט משום הפסד אוכלין עיין בא"ח סי' קע"ב. והובא בכה"ח שם (סקל"ט) ובמעדני השלחן (סק"ד). - ומיהו יתכן שבדבר מועט אין כ"כ קפידא, ועיין.

(י) אם מותר לטעום ולפלוט מפירות שביעית

עוד יש לברר מה הדין באופן שבישל מאכלי שבת מפירות או ירקות שיש בהם קדושת שביעית, האם רשאי לטעום ולפלוט כדי לעמוד על טעמו של התבשיל.

והנה בספר חוט שני (הלכות שמיטה, על הרמב"ם תרומות פי"א הי"ד עמוד ש') כתב שמותר לטעום תבשיל העשוי מפירות שביעית אף באופן שאי"צ לברך על זה ברכת הנהנין, דלא נזכר דבר זה לאיסור בפירות שביעית, וראיתי בספר פירות שביעית (פט"ו סי"א, פי"ז סכ"א),

שהבין שכוונתו גם באופן שפולט את התבשיל שאז לכו"ע א"צ לברך וכמבואר בסימן ר"י (ס"א), וכן סתם שם להלכה, וכן הובא למעשה בספר דיני שביעית (פט"ז עמוד קפ"ב).

ולענ"ד זהו חידוש גדול כי סו"ס הוא מפסיד את הפירות, ומדוע אין מורים לו שחייב לבלוע, ואף אם מחמת איזה סיבה אינו רשאי לבלוע וכגון בתענית וכדומה, סו"ס אף שיש תועלת לתבשיל ע"י טעימה זו כדי שיוכל לתבלה וכדומה, מ"מ מי התיר הפסד פירות שביעית בשביל זה.

וכמדומני שכוונת החוט שני היתה רק באופן שבולע, וכפי הדיעה הראשונה שם בסימן ר"י שעד רביעית א"צ לברך, ובזה חידש דאף שאין זה בגדר אכילה כלפי ברכת הנהנין מ"מ מותר בשביעית כיון שסו"ס הוי דרך אכילה ויש לו תועלת, וצ"ע למעשה.

ושוב יו"ל ספר קיצור דיני שביעית וראיתי בסוה"ס שם (תשובה ר"ה) ששאל כן את הגרח"ק שליט"א כלפי תבשיל שיש בו קדושת שביעית והתבשיל ראוי ומוכן לאכילה ורוצה לידע אם חסר מלח וכדומה האם מותר לו לטעום ולפלוט כדרכו תמיד או שחייב לבלוע, והשיב שלכאורה אין לפלוט. - וראה בכרם אליעזר שביעית (סימן ל"ו) עוד כמה בירורי הלכה הדומים לענין זה.

הגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א
מח"ס בית מתתיהו
ירושלים

בעניין סודה למים אחרונים
והרבה נפק"מ לסודה אם הוי כמים

אורך ימים ושנות חיים למע"כ הרה"ג המפורסם לשו"ת רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, מח"ס גם אני אודך ופרדם יוסף החדש על המועדים, שלום רב.

ראיתי חקירותיו בענייני סודה אם הוי כמים לכמה דוכתי.

א'

בשו"ע או"ח ס' קפ"א ס"ט, מים אחרונים נוטלים בכל מיני משקים, וכתב המשנ"ב ס"ק כ' שם, דמיירי שאין לו מים כי אם משקין, הא יש לו מים אין ליטול במשקין, ומקורו מהפרמ"ג שם עי"ש. וא"כ יש לדון כשיש לו מים למים אחרונים, אם יכול ליטול במי סודה, אם הוי כמשקין דאין ליטול בהן כשיש לו מים, או"ד סודה הוי כמים ויכול ליטול בהן אף כשיש לו מים. ובס' עלי שיח עמ' ק"ט נשאל מרן הגר"ח קנייבסקי אם אפשר ליטול מים אחרונים במי סודה, והשיב ע"ז אין ראוי, ולא מבואר שם, מ"ט אין ראוי, ובכמה דוכתי השיב הגר"ח קנייבסקי לעניין סודה שהוי כמים, וכמבואר בקונטרס גם אני אודך חלק ג' עמוד י"ט לעניין סודה קודם הבדלה אם מותר, והשיב סודה כמים עי"ש, ולהלן נידון בזה, וא"כ מ"ט אין ראוי ליטול מים אחרונים במי סודה הא הוי כמים, וראיתי בספר גם אני אודך תשובות הגר"מ חליוה, חלק י"ג סימן ט' שהביא בשם הגר"ח קנייבסקי, דאין ליטול במי סודה משום בל תשחית, ומ"ש ממים דמים עשויים לזה ולהכי אי"ז ב"ת ומשא"כ סודה אינו עשוי לזה והוי ב"ת עי"ש ובדבריו שבקובץ אליבא דהלכתא ס"ז עמ' קל"ב עי"ש ובספר גם אני אודך תשובות הגר"מ חליוה, חלק ט"ו סימן ט' עי"ש, ומה שכתב בזה עוד בעניין מים אחרונים במי סודה, בספר גם אני אודך תשובות בעל אבני ישפה זצ"ל, סימן נ"ב, ובשו"ת באר שרים ח"ז ס' ל"ה אות י"ד שיוצא מים אחרונים בסודה כשאין לו מים עי"ש ובס' דברי שלום [עפג'ין] ח"ג ס' קפ"א עמ' רכ"ה שיוצא מים אחרונים בסודה, ובקובץ בית הלל מ' עמ' קי"ב ובס' מאיר עוז ח"ח ס' קפ"א ס"ג.

ואמנם הב״ח או״ח ס׳ קע״א ס״א כתב במאי דשרי מים אחרונים בשאר משקין, ולא חיישינן להפסד אוכלין דכיון דתקנ״ח להסיר הזוהמא קודם ברכהמ״ז וצריך טהרת הידים ואסמכוה אקרא והתקדישתם כמבו׳ בברכות נ״ג ע״ב, ל״ה הפסד אוכלין כשעושה משום המצוה עי״ש, ולכאו׳ עפ״ז ה״ה יכול ליטול ידיו למים אחרונים במי סודה ואי״ז ב״ת כשעושה משום המצוה. אכן י״ל דכ״ז כשאין לו מים אחרונים במים, יכול ליטול בשאר משקין וה״ה במי סודה, ולא כשיש לו מים ליטול, הוי הפסד אוכלין ליטול במי סודה כשיש לו מים, וראיתי בשו״ת אבני ישפה ח״א ס׳ ל״ד שהקשה בהא דמים אחרונים נוטלים בכל מיני משקין ואפי׳ בשמן ודבש ומ״ט אי״ז ביזוי אוכלין, וכתב דע״כ איירי בשיורי שמן ודבש שנשארו בכוסות אחר שפיכת המסובין, וכיון שכבר נמאסו ע״י השתיה ועומדים ליזרק לאשפה ל״ש בזה ביזוי אוכלין כיון שכבר מופסד ועומד עי״ש, ומש״כ להקשות ע״ד בס׳ ברכת השם פ״ג ס׳ ט״ו ס״ק נ״ב, ומש״כ בבית מתתיהו ח״ג ס״ט או״ד להקשות ע״ד, וא״כ אם איירי בשיורי הכוסות העומדים ליזרק ואי״ז ביזוי אוכלין, ה״ה אי״ז הפסד אוכלים בנטילת מים אחרונים במי סודה שכבר עומד ליזרק ועמש״כ עוד בבית מתתיהו ח״ג ס׳ כ״א או״ב בנטילת מים אחרונים במיץ ענבים עי״ש, ושו״ר בס׳ עלי תמר בירושלמי ברכות פ״ח ה״ד, שהביא מעשה מבעל השפת אמת, במי שנטל מים אחרונים במי סודה, ואמר בעל השפ״א שהוי ביזוי אוכלין עי״ש, ומש״כ בזה בס׳ שאו ידיכם קודש עמ׳ שפ״א. ואם כן מש״ה השיב הגרח״ק דאין ראוי, משום ביזוי אוכלין או משום בל תשחית, ועי׳ מה שכתבתי בבית מתתיהו ח״ב ס״ו אות י׳, אם בל תשחית הוי בפחות מש״פ עי״ש.

נט״י במי סודה

וילהס״ת להמבו׳ בשו״ע או״ח ס׳ ק״ס ס׳ י״ב, יש מי שאומר שאין נטילת מים ראשונים אלא במים עי״ש אם מי סודה הוי כמים לנט״י או שהוי כשאר משקים דאין ליטול, וראיתי בשו״ת אור לציון ח״ב פמ״ו ס״ד, דכתב מי שאין לו מים, רשאי ליטול ידיו במי סודה ויברך על נטילה זו, ובסק״ד כתב שמי סודה ודאי כשרים לנט״י שהסודה לא משנה מראה ולא פוגמת את טעם המים עי״ש, הרי שהתיר נט״י במי סודה רק כשאין לו מים, וכשיש לו מים הוי כהפסד אוכלים ואין ליטול ידים במי סודה כשיש לו מים, וכ״כ הגרח״פ שיינברג זצ״ל מובא בס׳ חידושי בתרא על המשנ״ב ס׳ קע״א סק״ח, שמי סודה הוי בכלל שאר משקים שאין ליטול בהן אא״כ הם עומדים לזריקה שאז אין בהם הפסד יעו״ש, ובס׳ עץ השדה הנדמ״ח פל״ב ס׳ י״ח ס״ק מ״ט עי״ש. ואולם יש לדון כה״ג דהמי סודה עומדים לזריקה ול״ה ב״ת ליטול בהן, מ״מ י״ל להנך י״א בשו״ע דאין ליטול מים אחרונים אלא במים אם סודה מקרי כמים לנט״י, או״ד הוי כשאר

משקין שאין ליטול בהן, לכתחילה כשיש לו מים, וראיתי בס' שאו ידיכם קודש עמ' תס"ד, שהשיב מרן הגר"ח קנייבסקי, אם יש ביזוי אוכלין במי סודה, והשיב יתכן שיש בו עי"ש, וא"כ יל"ד כה"ג שהסודה עומד לזריקה אין ליטול ידיו במי סודה משום ביזוי אוכלין, ורק כשאין במה ליטול ידיו אי"ז ביזוי ליטול במי סודה, וכמש"כ בס' ערוך השלחן ס' ק"ס ס' י"ח, בטעם שאפשר ליטול ידיו במשקים כשאין לו מים, כשעושה משום ההכרח אי"ז ביזוי מצוה עי"ש, וא"כ אם יש לו מים הוי ביזוי ליטול במי סודה, וכן בס' וינטלם וינשאם פ"ג ס' כ"ז, דרשאי ליטול בסודה לנט"י כשאין לו מים דאל"ה הוי בל תשחית עי"ש ובס' בחוקותיך אשתעשע מערכת עמ' ס"ו, ובס' מנחת גדעון ח"ב פי"א ס' צ"ח, מש"כ בנט"י במי סודה עי"ש, ובס' שאו ידיכם קודש עמ' קפ"ו ובס' שערי הברכה עמ' מ"ה ובס' ברכת שמים ס"ח ס"ק ק"ד.

ב'

סודה קודם הבדלה אם הוי כמים

ובשו"ע או"ח ס' רצ"ט ס"א אסור לאכול שום דבר, או אפי' לשתות יין או שאר משקין חוץ ממים, משתחשך עד שיבדיל עי"ש. ומהו בשתיית סודה קודם הבדלה אם שרי כמו מים, או"ד אי"ז כמים אלא כמשקה דאסור, ובקונטרס גם אני אודך חלק ג' עמוד י"ט, נשאל מרן הגר"ח קנייבסקי אם מותר לשתות סודה קודם הבדלה, והשיב סודה כמים, וכן השיב מרן בס' הליכות חיים ח"א אות רצ"ג עי"ש, ואולם בשו"ת שלמת חיים ס' רע"ג דאין למחות אף בשותים תה קודם הבדלה עי"ש ובס' שולחן שלמה ס' רצ"ט הערה ד' להקל בזה כמים עי"ש. ומש"כ בזה בעניין סודה קודם הבדלה בשו"ת נשמת שבת ח"ב ס' תר"ח להקל, ובשו"ת שבט הקהתי ח"ב ס' קכ"ד להחמיר בזה ובספר גם אני אודך תשובות בעל האבני ישפה זצ"ל, סימן פ"ג, כתב דאסור סודה קודם הבדלה שאין זה כמים עי"ש, ומה שכתב בספר גם אני אודך תשובות הגר"מ חליוה חלק י"ג סימן כ"א, ובספר קובץ הלכות להגר"ש קמנצקי שבת פכ"ג ס"ו כתב דסודה כמים ושרי קודם הבדלה עי"ש ובס' דור המלקטים שבת ס' רצ"ט ס"א, ובספר גם אני אודך תשובות הג"ר יקותיאל ליברמן, סימן מ"ט.

וכמו"כ י"ל נפק"מ בשתיית סודה קודם הבדלה ביוה"כ להמקילים בשתיית מים קודם הבדלה ביו"כ, וכמש"כ בשו"ת שואל ומשיב מהדו"ג ח"א ס' קכ"ט, ומש"כ בזה בשו"ת דברי בניהו חכ"ח ס' מ"ד ובס' דור המלקטים שבת ח"ב ס' רצ"ט אות ה' סק"ו ובס' הליכות שלמה יוה"כ פ"ה ס' כ"ג ובס' וישמע משה ח"ה עמ' קכ"ו, ואולם בספרי מועדי הגר"ח ח"ב תשו' תקל"ו החמיר אף במים ויעו"ש מה שציינתי בזה, ולהמתירים יל"ד במי סודה.

וכיו"ב בהמבו' בשו"ע או"ח ס' רצ"א ס"ב ברמ"א, די"א דאין לשתות מים בין מנחה למעריב בשבת, דאז חוזרות

הנשמות לגיהנום יעו״ש, מהו בשתיית סודה, ובס׳ אורחות רבינו ח״א עמ׳ קכ״ו שהחמיר בעל הקהילות יעקב זצ״ל אף בשתיית סודה עי״ש, ובשו״ת דברי משה להגר״מ הלברשטאם זצ״ל ח״א ס׳ י״ד שוק״ט בזה עם מרן הגר״ח קנייבסקי ויעו״ש מה שהשיב לו בזה, והודפס גם בס׳ אגרות ומכתבים דרך אמונה אגרת ע״ב, ומש״כ בזה בשו״ת נשמת שבת ח״ב ס׳ תמ״ז ובספרו ישראל והזמנים ח״א ס׳ ל״ג עי״ש ובס׳ פסקי תשובות ס׳ רצ״א או״ג עי״ש ולמו״ר בשו״ת משנת יוסף ח״ח ס׳ צ״ב עי״ש, ובשו״ת ודרשת וחקרת ח״א ס״מ ובס׳ הזכרון חמדת משה ח״א עמ׳ ש״ח.

בשתיית סודה אם מצטרף לזימון

ובשו״ע או״ח ס׳ קצ״ז ס״ב תשעה שאכלו דגן ואחד אכל כזית ירק מצטרפין להזכיר השם, ואפי׳ לא טיבל עמהן אלא בציר או לא שתה עמהן אלא כוס שיש בו רביעית מכל משקה חוץ מהמים עי״ש. הרי דבשתיית מים אין מצטרפין לזימון, והבית יוסף ס׳ קצ״ז שם ביאר בטעם שבשתיית מים אין מצטרפין לזימון, משום דלא זייני כמבו׳ ברפ״ג דעירובין עי״ש, והמג״א שם סק״ו הקשה, דצ״ע הא מ״מ יכול לומר שאכלנו משלו דאפי׳ שתיה בכלל אכילה, ואע״ג שבגמ׳ נקט יין, לאו דוקא דהא איכא שאר משקין, ולכן נ״ל שיצטרף עי״ש, הרי שס״ל למג״א גם בשתה מים מצטרף לזימון, ואולם להשו״ע דשתה מים אין מצטרף יש לדון מהו כששתה מי סודה אם מצטרף לזימון ובשו״ת מהרש״ג ח״ב ס׳ ק״פ או״ג, כתב אם מצטרף לזימון במי ששתה סודה וכתב שהוי כמים בעלמא ובאומר כל הזן עלי קיי״ל שמותר במים ואף י״ל במי סודה דאין בזה שום מזון יותר ממים ממלח עי״ש, ואכן י״ל לטעם שכתב הב״י במה שבשתיית מים לא מצטרף לזימון, דלא זיין, ה״נ י״ל במי סודה דלא מצטרף לזימון דלא זיין, וכמש״כ המהרש״ג, ואולם בס׳ ערוך השולחן ס׳ קצ״ז ס״ב, כתב דטעם שמים לא מצטרף לזימון דלא חשיבי ובעי דבר שיש בו חשיבות קצת, ולהכי כתב שמי סודה מצטרפין לזימון דחשיבי עי״ש, ובס׳ ברכת שמואל ס׳ קצ״ז ס״ב העיר ע״ד שהב״י כתב בטעם שמים לא מצטרפין לזימון דלא זיין ולא משום דלא חשיבי עי״ש, ומש״כ בס׳ כיצד מזמנין ח״ב ס׳ קצ״ז ס״ב אות ו׳ עמ׳ רי״א מש״כ, ובס׳ שערי הברכה עמ׳ פ״ט. ושו״ר בס׳ תורת הזימון הנדמ״ח ס׳ קע״ה בתשו׳ למע״כ אם השותה סודה מצטרף לזימון, וכן במים מינרלים עי״ש.

שתיית סודה ליפטר מתענית בכורות

ויש לדון לעניין שתיית סודה בסיום, בכדי ליפטר מתענית בכורות, למאי דנקט מרן בספרי מועדי הגר״ח ח״ב תשו׳ ע״ה שבעי לטעום בכדי ליפטר מתענית בכורות וכ״כ בשו״ת אור לציון ח״ג פי״ב ס״א, ואמנם בשו״ת בית אבי ח״ב ס׳ ט״ז כתב שנפטר מתענית בכורות אף כששמע הסיום ולא טעם עי״ש, ובס׳ שערי ציון ח״א עמ׳ מ׳ השיב מרן הגר״ח קנייבסקי

שנפטר מתענית בכורות רק אם טעם עי"ש, ומה שציינתי בזה במועדי הגר"ח שם מראי מקומות רבים בזה עי"ש ובספר גם אני אודך תשובות הגרח"ש סגל, חלק א', סימן ס"ו עי"ש. וא"כ אם נימא שבעי לטעום מהו בשתיה דשתיה כאכילה א"כ יוצא בשתיה יד"ח הטעימה ליפטר מתענית, וכתב לי הגר"ח קנייבסקי בשתה בסיום דנפטר מתענית בכורות, ואולם בשו"ת מנחת יצחק ח"ט ס' מ"ה נראה ששתיה ל"מ ליפטר מתענית בכורות אא"כ אוכל כשיעור עי"ש, ומה שכתב בזה בספר גם אני אודך תשובות הגר"מ חליוה, חלק י"א סימן כ"א, ובספר גם אני אודך תשובות הגר"ב דדון, חלק א' סימן שי"ח, וראיתי בספר גם אני אודך תשובות הגרמ"ר שעיו, חלק א', סימן ע"ו, שאין יוצא במשקין בסיום, וכתב שבמי סודה אין יוצא שהוי כמים עי"ש, ולהנ"ל ה"ז תליא אם סודה כמים, ובספר גם אני אודך תשובות הגר"מ חליוה, חלק י"א סימן כ"א, הביא מעשה בבעל הקהילות יעקב זיע"א, שהיה שותה סודה בכדי להשתתף בסעודת ברית מילה אחת שהיה סנדק עי"ש, וחזינן שס"ל להקה"י שסודה ל"ה כמים, וכן מוכח מדעתו המובא לעיל שהחמיר בשתיית סודה ביה"ש וכנ"ל, ואמנם באורחות רבינו הנדמ"ח ח"ב עמ' ס"ב נראה שס"ל להקה"י ליפטר מתענית בכורות אף ללא טעימה כלל עי"ש.

שתיית סודה אחר אפיקומן

ובשו"ע או"ח ס' תפ"א ס"א אחר ארבע כוסות אינו רשאי לשתות יין אלא מים עי"ש. ויש לדון בשתיית סודה אחר ארבע כוסות אם הוי כמים דשרי, או"ד הוי טפי ממים ומעבירין טעם מצה, ובס' הליכות אבן ישראל ח"א פסח עמ' קצ"ד דמותר לשתות סודה אחר אכילת אפיקומן שסודה כמים עי"ש ובס' אהל יעקב לייד"נ הגר"י סקוצילס ליל הסדר עמ' קכ"ב דשרי לשתות סודה אחר אפיקומן, ובס' ענפי משה לידידי הגר"מ חליוה פסח ס' רנ"ו כתב לתלות אם סודה כמים ובהנ"ל יעו"ש. ואולם להמבו' בס' מנהגי חת"ס פ"י ס' נ"ו שהחת"ס שתה תה וקפה אחר אפיקומן, וכן בהגדש"פ מבית לוי עמ' רנ"ח שהגרי"ז מבריסק זצ"ל שתה תה אחר אפיקומן עי"ש, ובתפארת ישראל על המשניות ערבי פסחים אות נ"א, ומש"כ מו"ר בס' משנת יוסף מועד ס' י"ז, ומה שציינתי בזה במועדי הגר"ח ח"א תשו' קל"ז יעו"ש, וא"כ עפ"ז ודאי שרי לשתות סודה אחר אפיקומן, אולם למחמירים לשתות תה וקפה, ורק שתיית מים יל"ד במי סודה, ועמש"כ בזה בשו"ת מקדש ישראל פסח ס' תמ"ט עי"ש, ובהליכות אבן ישראל הנ"ל דשרי סודה, ותה תליא בפלוגתא עי"ש.

ונפק"מ עוד י"ל, במש"כ השו"ע או"ח ס' תרל"ט ס"ב ומותר לשתות מים חוץ לסוכה, ומי שיחמיר על עצמו ולא ישתה חוץ לסוכה אפי' מים ה"ז משובח עי"ש. ויל"ד למי שאינו מחמיר בשתיית מים, אם בשתיית סודה יש להחמיר טפי כיון שאי"ז כמים, ונפק"מ כשיש לו סוכה

לפניו אם צריך להחמיר במי סודה ועי׳ במועדי הגר״ח ח״ב תשו׳ תקס״ג.

ובס׳ לקט הקמח החדש ס׳ פ״ט ס״ק מ״ח, החמיר בשתיית סודה לפני התפילה משום שזה לעונג עי״ש, ואולם להמקילין בשתיית תה וקפה לפני התפילה ואף עם סוכר לצורך התפילה, כ״ש שיש להקל במי סודה קודם התפילה.

ג׳
למזוג לאשתו נדה סודה

ובשו״ע יו״ד קצ״ה ס׳ י״ג, כשם שאסורה למזוג לו כך הוא אסור למזוג לה, ולא עוד אפי׳ לשלוח לה כוס של יין אסור, ל״ש כוס של ברכה ל״ש כוס אחר עי״ש, והב״י יו״ד ס׳ קצ״ה סק״י הביא מהרשב״א בתוה״ב, דאיסור מזיגת הכוס רק ביין, ולא בשאר משקין, ואולם הב״ח יו״ד שם סק״ט דאף בשאר משקין אסור בשילוח לאשתו עי״ש וכן בש״ך יו״ד ס׳ קצ״ה ס״ק י״ג, ויש לדון אם נימא דה״ה שאר משקין אסור בשילוח לאשה ומזיגת הכוס מהו במזיגת כוס מים, וברבינו יונה אגרת התשובה דרש ג׳ אות נ״ה היקל להניח מים ע״ג השולחן עי״ש וכן במגיד משנה פי״א הי״ט דמזיגת מים מותר, וכ״כ בס׳ פסקי צמח צדק יו״ד ס׳ קצ״ה ס״י דמים שרי עי״ש וכ״פ בס׳ חוט שני נדה ס׳ קצ״ה ס״ק י״ב אות ו׳ דמים ל״ה בכלל מזיגת הכוס עי״ש, וכ״כ בס׳ בדי השלחן נדה ס׳ קצ״ה ס״ק קכ״ח דמים לא חשיבי עי״ש ובס׳ אוצר ההרחקות עמ׳ רנ״ו. וא״כ יל״ד עפ״ז במזיגת כוס סודה אם הוי כמים דלא חשיבי או״ד חשיבי טפי ממים ונאסר בשילוח ומזיגת הכוס, וראיתי בשיעורי שבט הלוי נדה ס׳ קצ״ה ס״ק י״ד, דכתב והבאת מים או סודה בלבד מותר עי״ש וכן בס׳ אהל יעקב הרחקות עמ׳ קכ״א דס״ל לבעל המנחת חן דשרי סודה כמים יעו״ש ובס׳ אוצרות הטהרה הערה ר״כ בעניין שילוח משקה לאשה דמים וסודה שרי, ואולם למאי דפסק מוח״ז הגה״ח רבי שלום יצחק מזרחי זצ״ל בשו״ת דברי שלום יו״ד ס׳ ע״ג דרק ביין נאסר ולא בשאר משקין ליכא להך ספק, אולם אם נימא דגם שאר משקין אסור ומים שרי יל״ד בסודה אם הוי כמים, ודעת מרן הגר״ח קנייבסקי בתשו׳ לידי״נ הגר״י סקוצילס דאף במים אין לאשה נדה למזוג בפני בעלה וכן דעת הגר״א נבנצאל, ומובא בס׳ דור המלקטים נדה ס׳ קצ״ה ס״י אות ל״ט סק״ד עי״ש, ומש״כ בס׳ דיני הרחקות ס׳ קצ״ה סי׳ י״א עי״ש ובס׳ דרך השלחן עמ׳ קס״ו ובס׳ ציוני טהרה ס׳ קצ״ה ס״י ס״ק צ״א, וא״כ עפ״ז ג״כ ליכא להך ספק בסודה דגם מים נאסר, וכן למש״כ בס׳ אורחות טהרה עמ׳ צ״ה דרק יין נאסר ליכא להך ספק ועמש״כ בבית מתתיהו ח״ג ס׳ כ״א לעניין מיץ ענבים אם הוי כיין בזה עי״ש.

שפיכת מי סודה בשכונת המת

ובשו״ע יו״ד ס׳ של״ט ס״ה מנהג לשפוך כל המים שאובין שבשכונת המת עי״ש, ויל״ד במי סודה אם צריך לשפוך בשכונת המת, ובשו״ת מהרש״ם ח״ג ס׳ שע״ה כתב שבמקום הפסד א״צ לשפוך,

וכל שיש לו שם לווי אינו בכלל מים לעניין זה עי"ש ובדבריו בס' דעת תורה יו"ד ס' של"ט ס"ה שם, וכן בשו"ת בית יצחק ח"ב יו"ד ס' ק"נ דא"צ לשפוך מי סודה שבשכונת המת משום הפסד ממון עי"ש, וכן בשו"ת בית נפתלי ס' ל"א להתיר שלא לשפוך מי סודה בשכונת המת עי"ש, ובשו"ת ודרשת וחקרת ח"א ס"מ, דלסודה יש שם לווי עי"ש, וכ"כ בשו"ת דברי מלכיאל ח"ד ס' צ"ד, דאין לך בו אלא חידושו ורק מים ולא שאר משקין, אולם בשו"ת משיב דברים יו"ד ס' רט"ז כתב להחמיר במי סודה שבשכונת המת לשופכן, ומש"כ בשו"ת דברי בניהו חכ"ב ס' ע"ב עי"ש, ולכאו' כ"ז ה"ז תליא אם סודה כמים או כשאר משקין.

ובס' שמירת נפש הל' גילוי משקין עמ' קנ"ב שאל למרן הגר"ח קנייבסקי, בדין סודה אם יש להקל בגילוי משקין, משום שיש גזים ויפחד מזה, והשיב קשר להתיר עי"ש. וכן מובא בס' אשכבתיה דרבי ח"ב עמ' קס"ח שבעל הקהילות יעקב זיע"א, הקפיד בסודה מגילוי עי"ש.

ד'

משלוח מנות במי סודה אם הוי כמים

ויל"ד למש"כ בשו"ת תרוה"ד ס' קי"א שמשקה הוי מנה למשל"מ וכ"פ הט"ז או"ח ס' תרצ"ה סק"ד, מהו במים, ובתשו' מי יהודה או"ח ס' צ"ח הביא לפלוגתא הב"י והמג"א ס' קצ"ז, אם מצטרפין לזימון, מי ששתה מים אם הוי בכלל אכילה ונשאל בזה לעניין משלוח מנות בפורים במים אם הוי בכלל אכילה לצאת יד"ח משל"מ, דבגמ' ריש מגילה נקט מספקים להם מים ומזון הרי שגם מים בכלל מזון, וכתב המי יהודה שם, דלתרי טעמי דמשל"מ אין יוצא במים דלטעם שכתב התרומת הדשן ס' קי"א דמשל"מ שיהא לו לסעודה יש מים לכל אחד ואחד בביתו, וגם לטעם דלהרבות שמחה ורעות אין יוצא ע"י מים שאי"ז מראה אהבה ורעות עי"ש ובשו"ת חסד יהושע ח"ג ס' י"ד ובשו"ת משנת יוסף חי"ג ס' רמ"ו.

וא"כ יל"ד אם מי סודה כיון דחשיבי טפי ממים י"ל שיוצא יד"ח משל"מ ומרבה בזה אהבה ורעות, וכן יהא לו לסעודת פורים לשתות המי סודה, וראיתי בשו"ת משיב נבונים ח"ה ס' כ"ח דהביא לסוגיא דעירובין כ"ו ע"ב בכל מערבין ומשתתפין חוץ ממים ומלח דלא זיין והרמב"ם בפיהמ"ש שם בעירובין פ"ג מ"א, דמים אינו זן, א"כ אין יוצא משל"מ במים דאינו זן, וכתב המשיב נבונים שם, דמ"מ מים מינראלים או מי סודה שקונים בחנות ויש להם חשיבות שפיר דמי לשלוח למשל"מ, לדעת התרוה"ד שעיקר משל"מ שיהא לו לסעודה, ומים אלו רגילים להביאם לסעודה, ויעו"ש דאם שלח מים מינראלים וסודה אי"ז כב' מנות עי"ש, ובספרי מועדי הגר"ח ח"א תשו' תש"ע שאלתי למרן אם יוצא יד"ח משל"מ כששלח סודה, וכתב אולי, ובס' שערי ציון ח"א עמ' ש"א השיב מרן שאין

יוצא בסודה, וכ״כ בס׳ תשובות רבי אביגדור הלוי נבנצאל עמ׳ תמ״ח עי״ש, ובשו״ת שמחת יהודה ח״ב או״ח ס׳ ט״ו דל״מ מים למשל״מ ובאות י׳ דכל משקה שיסודו מים ל״מ למשל״מ עי״ש ובשו״ת דברי בניהו חכ״ט ס׳ מ״ו ג״כ החמיר במי סודה ומים מינרלים למשל״מ עי״ש, ובספר פרדס יוסף החדש, על פורים, עמוד תצ״ח, וכן הסתפק בזה במי סודה ומים מינרלים למשל״מ בס׳ מיני מעדנים פורים לידידי הגרי״ש יונה ס׳ י״ב עמ׳ קפ״ז עי״ש, ומש״כ הגרח״י קנייג זצ״ל בעל החקי חיים, בקובץ המאור אדר תשע״ו עמ׳ ז׳ עי״ש, ובשו״ת ודרשת וחקרת ח״ו חו״מ ס״ג כתב דל״מ סודה למשל״מ שהוי כמים.

ומו״ר בשו״ת משנת יוסף חי״ג ס׳ רמ״ז נשאל בזה אם יוצא יד״ח משל״מ במים מינרלים שנמכרים ועולים אפי׳ על שולחן מלכים, והביא לסוגיא בעירובין כ״ו ע״ב ובברכות ל״ה ע״ב, דהנודר מן המזון מותר במים ובמלח, וכ״פ בשו״ע יו״ד ס׳ רי״ז סי״ט, הרי דמים אין להחשיבה כמנה למשל״מ, וכתב אבל במים מינרלים יתכן שיוצא משל״מ דמים מינרלים חשיבי ממים ועולה על שולחן מלכים, והביא מה שהשיב לי הגרח״ק הנ״ל על מי סודה למשל״מ אולי, וכתב הרי שמסופק אפי׳ במים שמעורב עם גזים, וא״כ במים לבד יש יותר ספק ולכתחילה ודאי לא יסמוך ע״ז עי״ש, ובספרי מועדי הגר״ח ח״א תשו׳ תשס״ט השיב מרן על מים מינרלים שאין יוצא בהם למשל״מ ואולם בס׳ דולה ומשקה עמ׳ רמ״ט, השיב מרן על מים מינרלים אולי, ובשו״ת מציון תצא תורה ח״א תשו׳ ק״מ השיב הגר״א נבנצאל דאין יוצא במים מינרלים למשל״מ, ובשו״ת אבני ישפה ח״ו ס׳ ק״ז ענף ג׳ בתשו׳ למע״כ השיב להחמיר במים מינרלים למשל״מ אף שה״ז שווה כסף עי״ש ובספר גם אני אודך תשובות בעל אבני ישפה זצ״ל, סימן קל״ג ענף ב׳, ובספר פרדס יוסף החדש, על פורים, עמוד תצ״ח, ובספר גם אני אודך מתשובתי, חלק ג׳ עמוד קפ״ז, הבאנו מה שאמר לי בעל הרבבות אפרים זצ״ל, שמסתבר שאין יוצא במים מינרלים משל״מ עי״ש, וכ״כ בספר עתה באתי לידידי הגרי״ח אוהב ציון עמ׳ ע״ו עי״ש, וכ״פ בס׳ חוט שני פורים הנדמ״ח עמ׳ ת״ד דלא יוצא במים מינרלים עי״ש ובשו״ת ודרשת וחקרת ח״ו חו״מ ס״ג דל״מ מים מינרלים למשל״מ עי״ש.

ה.
שותה סודה שלא לצמאו אם מברך

ובשו״ע או״ח ס׳ ר״ד ס״ז, השותה מים לצמאו מברך שהכל, ולאחריו בורא נפשות רבות, אבל אם חנקתיה אומצא ושתה מים להעביר האומצא אינו מברך לא לפניו ולא לאחריו עי״ש, ויש לדון כששותה מי סודה שלא לצמאו אם מברך, די״ל דשפיר נהנה ממי הסודה אף שאי״ז לצמאו, או״ד כל שאינו לצמאו אינו מברך כמים. ובס׳ שאלת רב ח״א עמ׳ רפ״ב

חשיב מרן הגר"ח קנייבסקי דלא יברך כששותה סודה שלא לצמאו כשתיית מים, ואולם בס' שיח התורה ח"ב עמ' רי"א השיב מרן ע"ז ג"כ הסתפקנו בזה עי"ש, ובס' חוט שני למרן הגר"נ קרליץ ברכות עמ' קצ"ד, כתב שהכל תלוי בדעת אדם השותה ויש בני אדם שמרגישים נעימות אף כששותה שלא לצמאו ומסתבר שצריך לברך עליהם עי"ש, וכן בשו"ת משנה הלכות ח"ו ס' מ"ד עפ"ז ה"ה אם נהנה מסודה מברך אף שלא לצמאו עי"ש, ובס' וישמע משה ח"א עמ' ע"ז מה שהשיב בזה הגריש"א זצ"ל, ובשו"ת אדרת תפארת ח"ג ס"ז הובא מכתבו של הגר"א נבנצאל שאין מברך על סודה כשלא לצמאו עי"ש, ואולם בשו"ת שבט הקהתי ח"ב ס' קכ"ד, שהשותה סודה שלא לצמאו מברך עי"ש ובשו"ת בנין ציון ס"י, וכ"כ בשו"ת אדרת תפארת ח"ב סו"ס ו' עי"ש, וכן מוכח ממעשה המובא בבעל הקהילות יעקב זצ"ל בספר גם אני אודך תשובות הגר"מ חליוה, חלק י"א סימן כ"א, שרצה להשתתף בסעודת מצוה של ברית מילה אחר שהיה סנדק והיה שותה מעט סודה ומברך, ומים לא שתה משום שה"ז שלא לצמאו, הרי שס"ל דבשתיית סודה מברך אף שלא לצמאו, ואולם בשיעורי שלמי תודה ברכות עמ' י"ז מובא ממרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל שאין מברך בשתיית סודה שלא לצמאו עי"ש וכ"כ בשו"ת מעט דבש ח"ג ס' ל"ג, וגם משום דסב"ל עי"ש ובשו"ת דברי בניהו חט"ז ס"ד ובשו"ת חזון אליהו ס"ח ובשו"ת אשר חנן ח"א ס' י"ט, ומה שכתב בספר גם אני אודך תשובות הג"ר יקותיאל ליברמן, סימן מ"ט, ובספר שערי הברכה פי"ח ס"ק ע"ה ובס' פתחי הלכה פ"ד הערה כ"ט, ובקובץ אליבא דהלכתא ל"ד עמ' ע"א ובס' ברכת שמואל ס' ר"ד ס"ז, ובשו"ת אדרת תפארת ח"ה ס' מ"ב אות י"ד ובח"ו ס"כ, ובס' מאיר עוז ח"ט ס' ר"ד ס"ז.

הגאון רבי אלכסנדר אליעזר קנאפפלער שליט"א
אבדק"ק טשילע יצ"ו, ומח"ס קני המנורה

בענין ברכה על הרהור בדברי תורה

בשולחן ערוך (או"ח סימן מ"ז סעיף ד') נפסק הדין כי "המהרהר בדברי תורה, אינו צריך לברך", והטעם כמ"ש הטו"ז (סק"ג) והמג"א (סק"ב) "דהרהור לאו כדיבור דמי", וסיים הטו"ז "ולפ"ז יש ליזהר לאותן לומדים בעיון מתוך הספר שיזהרו להוציא קצת ד"ת בפה אחר הברכה", עכ"ל. ובביאור הגר"א הקשה על דין זה, וז"ל: אבל כ"ז צריך עיון דכאן מברך על המצוה וכי ליכא מצוה בהרהור והלא נאמר והגית בו כו' ר"ל בלב כמ"ש והגיון לבי וכו', עכ"ל.

ובמגן גבורים (סק"ד) כתב וז"ל: והגאון מוהר"א ווילנא ז"ל בביאורו הקשה הוא יוצא בהגיון לב כדכתיב והגית והגיון היינו בלב ועשה"ג ס"ק ג' מ"ש בזה דניהו דיוצא בלב אבל אין לברך עלי' דחז"ל לא תיקנו עלי' ברכה כדי שיוכל לברך בכל יום ולפ"ז עכ"פ אם הרהר בד"ת אחר ברכות אה"ר או בה"ת נראה דיוצא בזה אף למאן דמצריך שישנה על אתר דלא כט"ז ס"ק ג' שהצריך להוציא קצת ד"ת מפיו דהא גם בהרהור יוצא ידי לימוד, עכ"ל.

ובמשנה ברורה (סק"ז) כתב: והגר"א בביאורו חולק ע"ז וס"ל דלא גרע זה מהקורא מקרא בלבד דצריך לברך. ואפי' בהרהור לבד מחמיר שלא להרהר כ"ז שלא בירך בה"ת, עכ"ל. ובביאור הלכה האריך עוד בדין זה, וזה לשונו: המהרהר בד"ת וכו'. עיין בביאור הגר"א שמקשה ע"ז דהלא הרהור בתורה הוא ג"כ מצוה כדכתיב והגית בו יומם ולילה ובנשמת אדם רוצה לדחות הקושיא ועיין בבנין עולם שמשיג על הנ"א ומסכים להגר"א. אמנם מה דמשמע שם מיניה דלהגר"א הרהור בתורה הוא כדבור ממש ומחמת זה כתב שם דמה שכתב הרמ"א בסימן ס"ח דמי שלומד ע"י הרהור וכו' לית ביה איסורא וכו' הוא אזיל לשיטתו בכאן דמסכים בהג"ה להמחבר דאפילו בתורה הרהור לאו כדיבור דמי משא"כ לשיטת הגר"א יהיה איסורא אפילו ע"י הרהור דחשיב הפסק בברכות ק"ש ולענ"ד לא כיון יפה דגם הגר"א מודה דאפילו בתורה הרהור לאו כדיבור אלא דס"ל דגם ההרהור הוא מצוה כדכתיב והגית בו יומם ולילה וכ"מ לשונו להמעיין בו היטב ועוד ראיה ברורה לדברי דאל"ה מאי מקשה הגמרא בשבת ק"נ ע"א מי אר"י הרהור לאו כדיבור דמי והא"ר יוחנן בכל מקום מותר להרהר בד"ת חוץ מבהמ"ר וכו', עכ"ל.

ונראה להביא סמך לדברי הגר"א דיוצא חובת לימוד התורה גם בהרהור, מהא דאמרינן בריש מס' חגיגה (דף ג.) למימרא דכי לא משתעי לא גמר, והא הנהו תרי אילמי דהוו בשבבותיה דרבי בני ברתיה דרבי יוחנן בן גודגדא, ואמרי לה בני אחתיה דרבי יוחנן, דכל אימת דהוה עייל רבי לבי מדרשא הוו עיילי ויתבי קמייהו ומניידי ברישייהו ומרחשין שפוותייהו, ובעי רבי רחמי עלייהו ואיתסו, **ואשתכח דהוו גמירי הלכתא וספרא וספרי וכולה תלמודא**, ע"כ. [ועי' בס' מגדים חדשים שהביא כי הרמ"ע ז"ל בספר גלגולי נשמות (סימן ט') גילה סוד הני תרי אילמי, דהם נשמות אלדד ומידד, והחיד"א נתן רמז לזה דמלת "אל-מי" ראשי תיבות אלדד מידד, יע"ש דברים נפלאים בסודן של דברים].

וכיון שחכמינו ז"ל כתבו עליהם לשון כזה שהיו יודעים "**הלכתא וספרא וספרי וכולה תלמודא**", אף שלא היו יכולים ללמוד בפה רק בהרהור, משמע דשפיר יוצא ידי לימוד התורה גם בהרהור, וכשיכול לברך מחוייב לברך על זה.

מועדים עניני דיומא

הגאון רבי מתתיהו דייטש שליט"א
רב ואב"ד רמת שלמה ובעמח"ס שו"ת נתיבות אדם

סיכום פסקי הלכות ומנהגי 'תשעה באב שחל להיות בשבת'

השיעורים נאמרו לרבני בית ההוראה 'יד הרמ"ה' רמת שלמה

ונערכו ע"י חו"ר מכון 'נתיבות אדם', ותשוא"ח להם שזיכו אותנו במאמר חשוב זה.

ערב שבת שחל בו תשעה באב

א. מותר לגזוז ציפורניים[א].

ב. מותר לשטוף את הבית כרגיל לכבוד שבת[ב].

ג. מותר לקנות פרחים [למי שרגיל כך כל ערב שבת] לכבוד שבת קודש[ג].

ד. מותר להתרחץ פניו ידיו ורגליו ולחפוף הראש במים חמין בלי סבון, לרגיל בכך כל ערב שבת[ד], ולכתחילה יהא קודם חצות[ה]. ובערב שבת שחל בו ר"ח אב מותר לרחוץ גופו אף עם סבון, אך נכון לעשות שינוי בשעת הרחיצה[ו].

ה. במזיע הרבה, והרחיצה בסבון נחוץ לו ביותר להעביר הזיעה, יש מקום להקל לרחוץ בסבון ומים צוננים אך ורק במקומות הנצרכים[ז]. [ואם אפשר להיכנס

א. משנה ברורה (סימן תקנא, ס"ק כ). [והאמנם במקו"ח (סימן תקנב) אוסר, ובא"ר התיר דוקא ברגיל כך כל ערב שבת. אך מ"מ סתמנו כד' המ"ב, כי כן דעת רוב האחרונים בזה כמצויין בנט"ג (פרק כב, סעיף ב) עי"ש. ואף הט"ז שכתב לאסור היינו דווקא בשבוע שחל בו, אבל בשנה זו עי' בשו"ע (סעיף ה) ודגו"מ (שם)].

ב. ארחות רבינו (חלק ב, עמוד קלג) בשם החזון איש זצ"ל.

ג. עפ"י המבואר בספר נחמת ישראל (פרק יב, סעיף ד). ומ"מ לא יהיו פרחים מיוחדים ונאים ביותר של ריבוי שמחה. ומן הראוי להביא דברי המדרש בשיר השירים, שהשושנים נבראו לכבד בהם שבתות וימים טובים.

ד. רמ"א (סעיף טז) ובמ"ב (שם, ס"ק צז) בשם חיי"א.

ה. ביה"ל (שם) בשם הפרמ"ג ז"ל.

ו. ראה משנה ברורה (סימן תקנא, ס"ק פט), ובספר ת"ב שחל בשבת להגרש"ד שליט"א התיר אף בסבון, אך בשו"ת שבט הלוי (חלק ז, סימן עז) העלה לשנות ברחיצה לחשוש לדעת הפמ"ג שאוסר כמו על ערב שבת חזון.

ז. זקני ההוראה. וממו"ח זצ"ל שמעתי שנהגו להקל אף במים פושרים, והכל לפי הענין.

לשויט״ץ בא״ד [סאונה], יעויין הערה[ח].

ו. מותר לטעום מעט [ולפלוט] מהתבשילים של בשר בערב שבת חזון אם יש צורך לבדוק טעמם[ט].

ז. מותר ללבוש בגדי שבת [כמו בשאר השבתות] בערב שבת אחרי הרחיצה, לכבוד שבת, כבר מאותה שעה שהוא נוהג ללובשם כך בכל ערב שבת[י].

ח. הנוטל בשבת טיפות או כדורים להקלת הצום, עדיף שיערבבם במשקה ערב שבת[יא].

ט. מותר לצחצח הנעליים לכבוד שבת[יב].

י. אם אין לו כתונת מכובסת כלל, יש להקל לכבס כתונת א׳. ואם גם זה אין לו, יש להתיר לו ללבוש כתונת חדשה[יג].

יא. מותר לקנות נעלי גומי או בד לצורך ת״ב, אם אין לו אחרים כאלו[יד].

יב. קיבל עליו שבת מבעוד יום, מותר לו כבר לאכול בשר ולשתות יין משעה זו[טו], והוא שיקדש קודם לכן.

יג. קטנים שקשה להם להמתין עד סעודת ליל שבת, כי נרדמים לשינתם לפני זה, אפשר להקל ולהאכילם בשר ויין כשעה או שתים קודם קבלת שבת[טז].

יד. אין עושים שום שינוי בשבת זו משאר שבתות השנה, הן בלבישת הבגדים, והן במאכלים, בשר ויין וכו׳, והן בזמירות ותשבחות.

ח. האמנם ראיתי בכמה ספרים שמביאים להקל בזה בערב שבת חזון עפ״י עובדא מכק״ז הרה״ק הדברי חיים מצאנז זי״ע, וכן המנהג בבית באבוב, ויעויין במשמרת שלום (סימו מ׳ ס״א). אך אפשר דשאני בערב שבת שחל בו ת״ב, וכמש״כ בתשו׳ בית שלמה (סימן ק״א) , ועיין בשד״ח ביהמ״צ, סעיף א, או״ט). ועי׳ בשו״ת דברי יציב (חלק ב, סימן רלז) מה שהאריך בכ״ז, ומסיים דבריו שבמדינותינו היו סגורים כל הבתי מרחצאות בער״ש חזון, וכדאי הוא בית אלוקינו וכו׳.

ט. התעוררות תשובה (חלק ג, סימן שמב), ועיין שער הציון (סימן תקנא, ס״ק סח).

י. זקני ההוראה, וכן פסק הראב״ד בעל אבן ישראל זצ״ל כמובא בהליכותיו (דף שכ״א), ויש נוטים להחמיר בזה אחר פלג המנחה או אחר מנחה קטנה, ונהרא נהרא ופשטיה.

יא. ראה קצות השולחן (סימן קלח), שו״ת שבט הלוי (חלק ג, סימן לו), שמירת שבת כהלכתה (פרק לד, סעיף ה).

יב. אגרות משה (או״ח, חלק ג, סימן פ).

יג. עפ״י משנה ברורה (סימן תקנא, ס״ק לב), וביאור הלכה (שם, ד״ה כלים), שו״ת אגרות משה (חלק ג, סימן פ), וספר ת״ב שחל ביום ראשון (להגרש״ד שליט״א).

יד. הלכות קטנות (חלק ב, סימן קלט), וכף החיים (סימן תקנא, ס״ק צו).

טו. עיין רבבות אפרים (חלק א, סימן שסז, אות ב).

טז. ראה אליהו רבה (סימן תקנא, ס״ק כד), והגהות ברוך טעם על המג״א (סימן תקנא, ס״ק לא), ובגדי ישע (סימן תקנא, סק לא), ושו״ת אגרות משה (או״ח, חלק א, סימן כא).

טו. מותר לעשות שלום זכר, אופרוף וקידושא רבא [לעליה לתורה של חתן לפני החתונה] כנהוג כל שבת, אך ראוי לעשותו באופן צנוע ולא בחגיגיות מרובה[יז].

טז. חתן, בשבת שלפני הנישואין, מותר לו ללבוש לראשונה את השטריימ"ל בשבת זו לכבוד העליה לתורה, וכן שאר הבגדים אם לא הספיק לחדש אותם לפני זה[יח].

יז. דברים שבצינעא, נוהגים איסור לפ"ד הרמ"א ז"ל[יט], ויש אוסרים אף בנגיעה[כ].

יח. אסור [לאשכנזים] לרחוץ הידים בחמין, ומותר רק בצונן, פניו ידיו ורגליו[כא].

יט. הנוהג לטבול במקוה כל שבת קודש בבוקר לתוספת טהרה, מותר לו לטבול גם בשבת זו במקוה של מים צוננים[כב].

כ. אין לטייל בשבת זו[כג].

כא. אין אומרים פרקי אבות. ומחצות היום י"נ ללמוד בענינים המותרים בת"ב[כד], ומ"מ שפיר יש מקום להקל ללמוד כהרגלו במשך כל היום[כה].

יז. בלקט יושר (דף קיא) כ' שאין הולכין לזכר בשבת שחל בו ת"ב, ואין עושין פארשפי"ל. אך המנהג הוא שעושין, וכמש"כ הגרש"ד שליט"א, ומובא שפ"א הורה הקה"י זצ"ל לחתן שחל האויפרו"ף [עליה לתורה] שלו בשבת שחל בו ת"ב להקדימו ולעשותו בשבת הקודמת.

יח. כי לכתחילה היה עדיף לו לחדשם לפני זה. יעויין שלחן העזר (חלק ב, דף יג), ודרכי חיים ושלום (אות תתקמ"ה). וראיתי אצל מו"ח זצ"ל שנשאל כמ"פ בענין זה, והקיל בשופי, אע"פ שאמרו לו שיש שהחמירו שלא ילבש את כל הבגדים החדשים.

יט. שולחן ערוך (סימן תקנד, סעיף יט).

כ. שו"ת מהרי"ל דיסקין (קונטרס אחרון, סימן ה, ס"ק סז), וראה כף החיים (שם, ס"ק פו). [ואולי טעם השער הציון (שם, ס"ק מד) שהתיר נגיעה בת"ב ביום, לא שייך בשבת ודו"ק].

כא. עפ"י משנה ברורה (סימן תקנד, ס"ק יט), שגם זה קרוי צינעא, וראה בספר מנחת חינוך (סימן שיג).

כב. עי' מנחת חינוך (שם), וכן מקובל מזקני הוראה למעשה.

כג. ברכי יוסף (סימן תקנג, ס"ק ה).

כד. רמ"א (סימן תקנג, סעיף ב), ומגן אברהם (שם, ס"ק ז), וכן נהגו הרבה גדולי ישראל. ומה שמחמירים בלימוד התורה המשמחת יותר מיין ובשר, הוא עפ"י דברי החתם סופר משום שהטעם הטוב והמחשבה של הלימוד נמשך גם לאחר זמן מרובה, ולכן אין לחלק בזה בין ערב ת"ב שחל בימות החול - לכשחל בשבת.

כה. דהרי הט"ז מפקפק מאוד על מניעת הלימוד בשבת, ומסים דהלומד בשבת אחר חצות לא הפסיד שכרו, והיינו אפילו כשחל תשעה באב בשבת, וכמש"כ המ"ב (סימן תקנג, ס"ק י). וע"ע בביאור הלכה (שם, ד"ה ולכן), והליכות שלמה (פרק טו, סעיף י). ועי' בספר רץ כצבי מועדים (סימן כו, אות ו) שמביא פלוגתת הפוסקים אם מותר ללמוד בשבת זו, ומבאר דפליגי בהגדרת 'ת"ב נדחה', די"ל שהתענית ביום א' הו"ל 'תשלומין' וא"כ נמצא שחיוב התענית עומד על מקומו ואסור ללמוד בשבת, או"ד דעצם התענית נעקר ונדחה ליום א', ויש חיוב חדש של 'צום עשירי באב', ולפ"ז שפיר מותר ללמוד בשבת, עי"ש ודפח"ח.

כב. לימוד "אבות ובנים" - שלומד עם בנו בפני עצמו - יכולים ללמוד כרגיל כל שבת[כו].

כג. אין אומרים 'צדקתך' במנחה[כז].

כד. מותר לשתות כדורים או מיני טיפות להקלת הצום, אם כבר עירב אותם במאכל או במשקה מערב שבת.

כה. בדיעבד, היכא ששכח להכין מערב שבת, ויש לו צורך בזה, יערבם עכשיו במאכל או במשקה[כח].

כו. מי שזקוק לבלוע תרופה לרפואתו, ויכול לקחתם או היום בשבת קודש, או למחרת בצום, עדיף שיקח התרופה מחר בת"ב נדחה עם מעט מים מאשר לקחתו היום בשבת[כט].

כז. אין לאכול סמוך לתענית מיני מתיקה שישאר המתיקות בפיו גם אח"כ בלילה, כי כשבולע הרוק בולע המתיקות[ל].

כח. אוכלים סעודת שלישית עד שקיעת החמה, ויכולים לאכול כסעודת שלמה בשעתו בבשר ויין וכל המעדנים, ואסור להימנע מכל דבר שרגילים בו בשאר שבתות השנה. [אך מי שמחמת התענית נוח לו יותר לאכול עכשיו מאכלים קלים אחרים כמו גבינות וכדו' שפיר מותר]. ואוכל עם בני ביתו, ומזמרים זמירות ותשבחות כרגיל[לא].

כט. לא יאמר בפה שהוא אוכל כדי שיוכל לצום יותר טוב מחר[לב].

ל. ומברכין בזימון [גם בסעודה שלישית] על כוס יין[לג].

לא. אומרים 'רצה' בברכת המזון אף כשמברך אחר השקיעה.

כו. ספר אשרי האיש (פרק ע, סעיף ג), ובפרט כי קשה שיקיימו סדר זה בלימוד דברים המותרים.

כז. שולחן ערוך (סימן תקנט, סעיף א).

כח. עיין שמירת שבת כהלכתה (פרק לד, סעיף ה), ובקובץ תורני קול התורה (חוברת סא) בתשו' בעל מחזה אליהו שליט"א, וע"ע אגרות משה (או"ח, חלק ב, סימן פרק ו), שו"ת משנת יוסף (חלק ד, סימן מב).

כט. הכרעת שבט הלוי (חלק י, סימן פד).

ל. עפ"י מגן אברהם (סימן צ, ס"ק כז), שולחן ערוך הרב (סימן צ, סעיף יד), ומשנה ברורה (שם, ס"ק מה).

לא. שולחן ערוך (סימן תקנב, סעיף י), ובשו"ת אג"מ (חלק ד, סימן קיב) כתב שאף מי שאינו נוהג בכל שבת לזמר זמירות מותר לו לשיר עכשיו, כמו שמותר לכולם בבשר ויין. ובמ"ב מביא דמ"מ ישב בדאבון נפש. ומי שרגיל מידי שבת לערוך סעודה שלישית בצוותא עם חבריו ומיודעיו, יש נוהגים בזה היתר גם בשבת זו עפ"י דעת הבכור שור שהביא המשנה ברורה (שם, ס"ק כג), שחולק על המגן אברהם שכתב שלא ישב בסעודת חברים, ונהרא נהרא ופשטיה.

לב. עיין שולחן ערוך (סימן רצ), ובמשנה ברורה (שם, ס"ק ד), ובשערי תשובה (שם, ס"ק ב).

לג. אע"ג דביום חול אין מזמנין בסעודת המפסקת (מ"ב, סימן תקנב, ס"ק כג).

לב. מותר לאכול עדיין אחרי ברכת המזון של סעודה שלישת עד שקיעת החמה, אפילו שלא התנה כלום[לד].

לג. אסור להביא נעלי ת"ב לבית הכנסת בשבת מבעוד יום, לצורך הלילה, משום איסור הכנה[לה].

לד. מיד עם שקיעת החמה חל חובת התענית, וכן איסור רחיצה וסיכה, וחייבים להפסיק מיד מלאכול או לשתות אף שעדיין לא בירכו, ואין דין 'תוספת' לתשעה באב - לא בכניסתה ולא ביציאתה[לו].

לה. ראוי להוסיף כמה דקות על זמן שקיעת החמה הכתוב ב'לוח השנה'[לז].

לו. אם אמר "ברוך המבדיל בן קודש לחול" מבעוד יום, לפני השקיעה, יש מקום לצדד שכבר חל עליו תענית תשעה באב, ואסור באכילה שתיה סיכה ורחיצה, ועל כן יש ליזהר שלא לומר כן[לח].

לז. אף המברך ברכת המזון של סעודת שבת לאחר שנכנס תשעה באב אין אומר 'נחם' בברכת המזון.

מוצאי שבת [ועיקרי הלכות ומנהגי תשעה באב]

לח. אסור לעשות כל סימני אבלות קודם זמן מוצאי שבת [צאת הכוכבים כל אחד לפי מנהגו]. לכן אין לחלוץ הנעליים, ואין לשבת על כסא נמוך, ולא לפשוט בגדי שבת, עד זמן צאת הכוכבים.

לט. במוצאי שבת, אחרי צאת הכוכבים, אין מבדילין הבדלה על הכוס, אלא אומרים 'ברוך המבדיל בין קודש לחול', וחולצים הנעליים, וכן מחליפים הבגדים - בבגדים שכבר לבש אותם לפני כן - ואח"כ הולכים לתפלת ערבית.

מ. יש נוהגין שלא מקפלים הטלית של שבת, עד למחרת בחצות היום[לט].

מא. יש לזכור - ולהזהיר לנשים ולבני ביתו - שאסור לעשות שום מלאכה

לד. שער הציון (סימן תקנג, ס"ק ז).

לה. הליכות שלמה (פרק טו, סעיף יב).

לו. כמבואר בשו"ת נתיבות אדם (חלק א, סימן טו).

לז. כך קיבלתי ממו"ח זצ"ל. והטעם בזה, מאחר שיש לחשוש שמא הזמנים הכתובים בלוח אינם מדויקים ממש, ועל כן מהיות טוב בכל פעם להוסיף שתי דקות על הזמן הכתוב בלוח, כמו בכניסת השבת וכדומה, ובפרט בעיה"ק ירושלים כמש"כ הגרש"ז אויערבאך זצ"ל במכתבו (מובא בסו"ס מראה כהן).

לח. יעויין היטב בשער הציון (סימן רצט, ס"ק לג) ובסימן תקנג (ס"ק א'), הגהות רעק"א (סימן תקנג, סעיף א). ויש להאריך בזה ואכמ"ל.

לט. לוח דבר יום ביומו (ליל תשעה באב) בשם הרה"ק רבי אהרן מבעלזא זיע"א.

במוצאי שבת קודם שאומרים 'ברוך המבדיל בין קודש לחול' [מ].

מב. אחרי תפלת ערבית בבית הכנסת - קודם קריאת איכה [מא] - מברכים ברכת 'מאורי האש' על אבוקה, ואין מברכים על הבשמים [מב].

מג. נשים שנוהגות לברך בעצמן בורא מאורי האש כל מוצ"ש יברכו גם המה בבית, והחוששים לספיקת המ"ב אם אשה יכולה לברך בעצמה על האש, לא יברך בבית הכנסת - אלא יברך על האש כשיחזור לביתו, ויוציא את אשתו ובנותיו [מג].

מד. הנהגת אבילות - מתחילת ליל תשעה באב עד חצות, דהיינו ישיבה על הקרקע או על כסא נמוך [נוהגים להקפיד שיהיה פחות מג' טפחים] מפני אבלות.

מה. חולה או חלוש או מעוברת ומינקת וכדומה שקשה להם לשבת כך מקילין שישבו רגיל [מד]. וכמו כן בנסיעה ברכב, יכול לישב כרגיל, כיון שאין כוונתם לתענוג [מה].

מו. בליל ת"ב אין מדליקין אור בבית ובבית הכנסת, אלא לפי הצורך ההכרחי [מו].

מז. נעילת הסנדל - אסור לנעול נעל של עור [מז], וראוי להחמיר לא לנעול מנעלים נוחים של בד וגומי - שנועלים אותם לנוחיות גם בכל ימות השנה [מח].

מח. אסור להתרחץ בין בחמין בין בצונן, ואפילו להושיט אצבע במים, אסור [מט]. - ולהעביר מקום מלוכלך מותר לפי הצורך, ויכוין שעושה כן לנקות הלכלוך [נ].

מט. נטילת ידים שחרית, נוטלין ג' פעמים [והנוהג ליטול תמיד ד' פעמים - יטול גם היום ד' פעמים] עד סוף קשרי אצבעותיו, וכן ברחיצה לפני התפלה, וכן היוצא מבית הכסא.

מ. משנה ברורה (סימן תקנו, ס"ק ב).

מא. טורי זהב (סימן תקנו, ס"ק א), מהר"י ברונא (סימן טז), ברכי יוסף (סימן תרצג, ס"ק א).

מב. שולחן ערוך (סימן תקנו, סעיף א).

מג. ראה שו"ת נתיבות אדם (חלק א, סימן יא).

מד. ערוך השולחן (יו"ד, סימן שפו, סעיף ג).

מה. קיבלתי ממו"ח זצ"ל, וכן מטינן בשם החזון איש זצ"ל.

מו. שולחן ערוך (סימן תקנט, סעיף ג) ונו"כ (שם).

מז. שולחן ערוך (סימן תקנד, סעיף טז).

מח. עי' שו"ת פנים מאירות (חלק ב, סימן כח).

מט. שולחן ערוך (סימן תקנד, וסימן תריג) ונו"כ.

נ. מט"א (סימן תריג, סעיף א).

נ. איסטניס שרגיל תמיד לשטוף ידיו בסבון כשיוצא מביה"כ, ואם לא יעשה כן יהיה מוטרד ומאוס לו, יש להקל שיטול בסבון עד סוף קשרי אצבעותיו[נא].

נא. כהנים העולים לדוכן, יכולים להקל ליטול כהרגלם כל השנה, עד הפרק[נב].

נב. לאחר חצות, כשיש צורך, מותר בהדחת כלים וכדומה במים[נג].

נג. הנוגע בנעלי גומי ובד אינו חייב ליטול ידיו[נד].

נד. כלה מותרת לרחוץ ולסוך פניה, כל שלושים יום מהנישואין[נה].

נה. איסור סיכה - אסור אף במקצת הגוף, וזולת לצורך רפואה, או מריחה נגד יתושים, או להעביר ריח רעה, יש להקל. - [וכמו כן אסור לנשים לצבוע שפתיים ריסים ופנים וכו'[נו]].

נו. יש מחמירים לנהוג כל ההרחקות המבוארין בשו"ע יו"ד ח"ב ונו"כ[נז].

נז. אין עושין מלאכה, וכן מו"מ ופרקמטיא, [זולת מכירה וקניה של מוצרי מזון הכרחיים], מתחילת ליל ת"ב עד חצות היום. וירא שמים יחמיר לנהוג כן כל היום, ובפרט שאין רואה בהם סימן ברכה[נח].

נח. אין שאילת שלום לחבירו בתשעה באב, ואם אחד נתן לו שלום ישיבנו בשפה רפה. אך מותר לאחל מזל טוב אפילו בנתינת יד[נט].

נט. איסור לימוד תורה - אסור ללמוד בת"ב אלא בדברים שאינם טובים, ומענינא דיומא. [וי"א שאם אינו לומד לימודים אלו עובר באיסור ביטול תורה, יעויין בארוכה השיטות בנחמת ישראל פרק לד]. ומ"מ אסור לקרוא עיתונים ושאר כתבי-עת המסיחים דעתו מהאבילות. [ואמירת תהילים לצורך חולה, ובפרט אחרי חצות, המיקל יש לו על מי לסמוך].

נא. נתבאר בתשובה כת"י בארוכה.

נב. יעויין מטה משה (סימן תתנא), ומט"א (סימן תריג, סעיף ה), וע"ע בפרי מגדים (א"א, סימן תריג, ס"ק ג).

נג. יעויין אור לציון (חלק ג, פרק כט, סימן יד).

נד. הוראת החזון איש זצ"ל, כ"ה בארחות רבינו (חלק ג, עמוד קפו). מיהו הבן איש חי (שנה א, דברים, סימן כא) מצריך טבילה כמו בנוגע בנעל של עור.

נה. משנה ברורה (סימן תקנד, ס"ק כט).

נו. שולחן ערוך (סימן תקנד) ונו"כ (שם), וראה בספר נטעי גבריאל (פרק עג, סעיף ה) בשם אגרות משה.

נז. כף החיים (סימן תקנד, ס"ק פה), וכ"ה בבן איש חי (שנה א, דברים, סימן כג). מיהו המשנה ברורה (שם, ס"ק לז) כתב דביום יש להקל בנגיעה, ואולם בשו"ת מהרי"ל דיסקין (שם) אוסר בנגיעה.

נח. שולחן ערוך (סימן תקנד, סעיף כב) ונו"כ (שם).

נט. שולחן ערוך (סימן תקנד, סעיף כ), וראה שו"ת שלמת חיים (חלק ב, סימן קלב).

ס. בליל ת״ב, בבית הכנסת מסירין את הפרוכת מארון הקודש. מתפללים תפילת ערבית, מתחילים והוא רחום ואין אומרים שיר למעלות[ס]. אומרים ״אתה חוננתנו״, ואם שכח לאמרו, אינו חוזר כיון שמבדילין על הכוס במוצאי ת״ב[סא].

סא. אחר תפלת שמונה עשרה אומרים קדיש ׳תתקבל׳ - אין אומרים ׳ויהי נועם׳ - וכן לא אומרים ׳ויתן לך׳, מברכים על אבוקה ׳בורא מאורי האש׳ כנ״ל - קורים מגילת איכה - אומרים קינות - מוסיפים קינה מיוחדת לת״ב שחל במוצאי שבת - אומרים סדר קדושה ומתחילים מ׳ואתה קדוש׳ - אומרים ׳קדיש׳ בלי ׳תתקבל׳ - ו׳עלינו לשבח׳.

סב. נשים גם חייבות לשמוע קריאת מגילת איכה[סב]. אך למעשה לא נהגו הנשים כן, וראוי שגם הם יקראו עניני החורבן בספר ׳צאינה וראינה׳ וכדומה. [וזכור אזכור איך אמי מורתי הצדקנית ע״ה היתה יושבת על הארץ, בראש חבורת נשים שהתאספו סביבה, והיתה קוראת לפניהם בהתרגשות והתעוררות נוראה ובדמעות שליש כל מגילת איכה, מתוך חומש בית יהודה ׳עברי טייטש׳, ומוסיפה במדרשים ומאמרי חז״ל שעה ארוכה אל תוך הלילה].

סג. בשעת השינה בליל ת״ב או ביומו צריך לשנות ממה שהוא רגיל כל השנה, כגון בלי כרית וכדומה, זולת אם הוא חלוש וכדומה. [יש נוהגים להניח אבן תחת מראשותיו. ויש נוהגים להוריד המזרון על הרצפה][סג].

סד. כשמכין נעגי״ל וואסע״ר על יד המטה, ראוי שיעשה סימן שלא יבוא לשתות מים מהכלי באמצע השינה, [וכבר כמ״פ אירע שנכשלו בזה מחמת הצימאון].

סה. משכימין בבוקר לתפלת שחרית, והוא אחד מה׳ השכמות[סד].

סו. אין מניחין תפילין בשחרית, אלא בתפילת במנחה[סה]. - מברכים ׳ברכות התורה׳ כרגיל, ואומרים ״יברכך׳ ופרק ׳אלו דברים׳[סו].

סז. אין אומרים ׳עננו׳ בשחרית רק במנחה, והש״ץ אומר גם בשחרית

ס. כך מקובל מכק״ז הרה״ק הרבי רבי אלימלך מליזענסק זיע״א, רב מפי רב עד אליהו ז״ל - שביום שאין אומרים תחנון מתחילים ׳והוא רחום׳, כן מובא בספר שולחן הטהור (סימן רלז, סעיף ב).

סא. רמ״א (סימן תקנט, סעיף א. וסימן רצד, סעיף ג).

סב. תוס׳ ירושלים (סימן תקנט) ולמד כן ממסכת סופרים (פרק יח, הלכה ד).

סג. שולחן ערוך (סימן תקנה, סעיף ה) ונו״כ (שם).

סד. עי׳ שערי תשובה (סימן תרסד, ד״ה ביום).

סה. שולחן ערוך (סימן תקנה, סעיף א).

סו. שבלי הלקט (תענית, סימן רסט).

בין גואל לרופא. - וכן אין אומרים 'נחם' אלא במנחה[סז].

סח. אין נושאין כפים בשחרית ואין אומרים או"א[סח].

סט. אין אומרים תחנון אא"א - אומרים 'ויהי בנסוע' ו'בריך שמיה' - קוראים בתורה - אומרים חצי קדיש - ברכת הפטרה - מחזירין הספר - ואין אומרים קדיש[סט].

ע. מאריכין באמירת קינות בישיבה על הארץ או כסא נמוך עד סמוך לזמן חצות[ע].

עא. נוהגים לעמוד בפיוט 'אלי ציון' - ומסיימים בפסוקי נחמה. - אומרים 'אשרי יושבי ביתך', מדלגים מזמור 'למנצח' - אומרים 'ובא לציון' ומדלגים הפסוק 'ואני זאת בריתי' - אומרים קדיש בלא 'תתקבל' - אומרים עלינו לשבח[עא]. – 'אין כאלוקינו' ו'פיטום הקטורת' משלימין במנחה.

עב. נוהגים לקרוא מגילת איכה אחר התפלה[עב].

עג. נוהגים לילך לבית הקברות[עג].

עד. קודם תפלת מנחה נוטלין ידים עד סוף קשרי האצבעות[עד].

עה. מחזירין הפרוכת בבית הכנסת. - מתעטפין בטלית ותפילין – משלימים מה שהחסירו בשחרית. – 'אשרי' חצי קדיש – קריאת התורה והפטרה – אומרים בתפילת שמונה עשרה 'נחם' ב'ובנה ירושלים' ו'עננו' ב'שומע תפלה' – ומסיימים 'שים שלום' [אף לאלו שאומרים במנחה של חול 'שלום רב']. – נושאין כפים ואין אומרים תחנון. – קדיש שלם עם 'תתקבל'.

מוצאי תשעה באב

עו. אסור לטעום ולא לשתות קודם הבדלה - מלבד מים[עה], זולת איש חלש או אשה שאינה יכולה לחכות, יש להקל לטעום משהו כפי ההכרח.

עז. שכח להזכיר 'אתה חוננתנו' בתפלת ערבית של מוצאי שבת, וכן מוצאי הצום, ושכח ואכל קודם הבדלה, י"ל

סז. שולחן ערוך (סימן תקנז) ונו"כ (שם).

סח. חיי אדם (כלל קלה), והגהות רעק"א (סימן קלא).

סט. שולחן ערוך ולבוש (סימן תקנט).

ע. רמ"א (סימן תקנט, סעיף ג).

עא. לבוש (סימן תקנט, סעיף ו).

עב. מגן אברהם (סימן תקנט, ס"ק א) בשם השלה"ק.

עג. משנה ברורה (סימן תקנט, ס"ק מא).

עד. משנה ברורה (סימן תקנד, ס"ק כא).

עה. דהרי מעיקר הדין מותר בשתיית מים קודם הבדלה, ומחמירים בזה עפ"י האר"י ז"ל. יעוי' בשולחן ערוך (סימן רצט, סעיף א), ובזה אפשר לצרף שיטות הני ראשונים שבתשעה באב נדחה פטורין מהבדלה.

שאינו חייב לחזור ולהתפלל שנית תפלת ערבית עם 'אתה חוננתנו' [עו].

עח. מבדילין על היין, ומתחילים מברכת 'הגפן' [אין אומרים הפסוקים הנה קל ישועתי וכו']. ואין מברכין על האור [אפילו אם עדיין לא בירך במוצאי שבת], ו'על הבשמים', ואפשר לשתות את היין בעצמו.

עט. אסור לאכול בשר ולשתות יין, חוץ מההבדלה [עז].

פ. בירך על היין, ורוצה לשתות איזה משקה כמו קפה וכדומה, מן הנכון לברך שהכל על איזה דבר ולפטור את המשקין. [דאיכא להאריך אם זה מקרי קביעות ואכמ"ל [עח]].

פא. תספורת, כיבוס, רחיצה, החלפת בגדים, ברכת שהחיינו, מותר משעה זו [עט].

פב. נוהגים לקדש הלבנה אחרי שכבר טעמו, ונעלו את הנעליים הרגילות של עור כרגיל [פ].

חולה, מעוברות ומניקות:

פג. בשנה זו, מקילים למעוברות ומניקות שאינן מתענות, אך לא יאכלו וישתו אלא דברים הנצרכים לחיזוק גופם, ולא מעדנים בעלמא [פא].

עו. אע"ג דבכל ימות השנה קיי"ל דבשכח להבדיל בתפילה, ואכל קודם הבדלה, קנסוהו שיחזור ויתפלל כדי לומר 'אתה חוננתנו', כמבואר בשו"ע (סימן רצד, סעיף א) ובנו"כ (שם). מכל מקום בנידון דידן מסתפק בהליכות שלמה (פרק טו, סעיף יג) דמסתבר דלאחר שהתפלל כבר הרבה תפילות אין עוד מקום להזכיר הבדלה בתפלה, ונשאר בצ"ע. ויש להוסיף להתירא שיטות הראשונים ז"ל, דבת"ב נדחה אין מבדילין כלל על הכוס. [ולפני זמן מה נשאלתי מבני ישיבה, שאחרי שאכלו נודע להם שהיין של ההבדלה היה פגום, וצריכים לחזור ולהבדיל על היין, והיו מהם כמה ששכחו להזכיר 'אתה חוננתנו' בתפילת ערבית, ונפשם בשאלתם אם צריכים לחזור ולהתפלל שנית תפילת ערבית ולהזכיר 'אתה חוננתנו'. והוריתי לקולא, דכיון שהיו שוגגין אין מקום לקנסא].

עז. רמ"א (סימן תקנח, סעיף א).

עח. יעוי' שולחן ערוך (סימן קעד) ובנו"כ (שם), ומש"כ בהגהות רעק"א ז"ל (שם) דיין של ברכת המצוות אינו פוטר שאר משקין, עי"ש.

עט. משנה ברורה (סימן תקנח, ס"ק ד), ותשו' מהרש"ם (חלק ד, סימן קמח) בשם הרה"ק מבארדיטשוב זיע"א לענין ברכת 'שהחיינו'. וי"א להחמיר בנגינה וריקודין, ובסעודת מצוה נראה להקל שפיר.

פ. משנה ברורה (סימן תכו, ס"ק יא). ומנהג כ"ק אאמו"ר זצ"ל כפי שקיבל מאבוה"ק זיע"א לקדש הלבנה במוצאי ת"ב על יד שריד בית מקדשינו הכותל המערבי, באמרם שרוצים להיות מן המתנחמים, ולראות בבנין ביהמ"ק בב"א.

פא. ע"פ דעת הרעק"א ז"ל (סימן תקנט, סעיף ט) בשם שבות יעקב (חלק ג, סימן לז) במעוברת שיש מיחוש קצת, הו"ד בביאור הלכה (שם, ד"ה ואינו). ואכן כך קיבלתי מזקני ההוראה, שמחמת חלישות הדורות שפיר מקילים בהאי שתא לנשים מעוברות, וראה בהליכות שלמה (פרק יז, סעיפים א וב). [ובלילה יצומו אם לא יזיק להן, וכמש"כ באבני נזר (סימן תקמ) עי"ש]. וידוע שיטתו של גאון ההוראה הגאון רבי ישראל יעקב פישר זצ"ל שאסר לנשים מעוברות לצום ביום תשעה באב, וכן פסק בספרו אבן ישראל.

פד. אשה שאינה צמה, תבדיל לעצמה על חמר מדינה, כגון כוס מיץ טבעי, או בירה, או כוס קפה. ומיהו יש מקילים לאכול ולשתות בלי הבדלה, ותשמע הבדלה מאיש במוצאי הצום[פב].

פה. מי שיש לו חולי קצת מותר לו לאכול בת"ב נדחה[פג].

פו. מי שמתענה וזקוק לבלוע גלולות של תרופות, מותר לו לקחתן, ואם אינו יכול לבולעה ללא לגימת מים מותר לו לשתות מעט מים כפי צורך הבליעה[פד].

פז. חולה שאינו צם, יבדיל קודם האכילה [ולא מיד במוצ"ש] על חמר מדינה[פה], ואינו אומר פסוקי 'הנה קל ישועתי'[פו], ואינו מברך 'על הבשמים'[פז], ויכול להוציא ידי חובה לאחרים[פח].

פח. האוכלים פת בתשעה באב, נוטלים ידים עד פרק היד, כדין נטילה בשאר ימות השנה[פט]. – ויטול מים אחרונים – ולא יאכלו שלשה כאחד שלא יתחייבו בזימון – ואומרים 'נחם' קודם 'ובנה ירושלים' ומסיים את הברכה, 'מנחם ציון ובונה ירושלים'[צ], ואם לא אמרו אין מחזירין אותו.

וכן היא ההוראה לגבי מניקות שיש להן איזה מיחוש, או שחוששת לאיבוד החלב, וכך קיבלתי ממו"ח זצ"ל.

[ויעויין בתשו' הגאון רבי עקיבה יוסף שלעזינגער זצ"ל (חלק א, סימן קעד) שמביא להקל כן בשם מרנא החתם סופר זצ"ל שמעוברות ומינקות אינן מתענות כלל זולת יום הכיפורים, יעוי"ש].

פב. בשו"ת דבר יהושע (חלק ב, סימן עה) כתב שמעולם לא ראה ולא שמע בפולין שחולה יבדיל על הכוס קודם אכילה. וכש"כ כלפי נשים דאיכא ספק ספיקא, כמבואר בתשו' צפנת פענח (סימן לב), שמא נדחה הבדלה בכלל בת"ב נדחה כדעת הרמב"ן ז"ל, ושמא קיימא לן כהני שיטות הסוברים שאשה פטורה מהבדלה כל השנה. ועיין עוד בתשו' מנחת יצחק (חלק ח, סימן נא). ואכן בספר מרא דשמעתתא (סימן רי"ח) מביא כי מטעם זה הורה הגאב"ד הגרמ"א פריינד זצ"ל שבת"ב נדחה נשים אינן חייבות בהבדלה. ובספר הליכות חנוך (סימן קל"ו) מביא כן ממחותני גאב"ד לונדון בעל חשב האפוד זצ"ל שהורה כן בכל חולה שאין צריך להבדיל כיון שלא הותר לו אכילה אלא בשביל חליו, עיי"ש. [ועי' שע"ת (סימן תקנ"ו סק"א)] ואכמל"י.

פג. ביאור הלכה (סימן תקנט, ד"ה ואינו). ומיהו בכל ענין יעשה שאלת חכם.

פד. הליכות שלמה (פרק טז, סעיף ג), ולדעתו אינו צריך לפגום טעם המים, וכך הורה למעשה מו"ח זצ"ל, ואמנם יש מחמירים לפגום המים [ע"י ריבוי תה בכוס קטנה וכדו'].

פה. תשו' מנחת יצחק (חלק ה, סי' ל).

פו. שו"ת לב חיים (סימן קנט).

פז. שו"ת דברי מלכיאל (חלק ו, סימן ט).

פח. ברכי יוסף (סימן תקנו, ס"ק ג).

פט. כך קיבלתי ממו"ח זצ"ל, וכן ראיתי בהליכות שלמה (פרק ששה עשר, סימן ה).

צ. רמ"א (סימן תקנז) ובנו"כ (שם).

פט. חולה שצריך לאכול בת״ב גם כן אינו מניח תפילין בשחרית, אבל אם אוכל אחר חצות יקדים ויניח קודם תפילין, ויניחם שנית בתפלת מנחה[צא].

צ. בדיני קטן, לגבי הלכות ומנהגי בין המצרים ותשעה באב, ראה אריכות מש״כ בשו״ת נתיבות אדם[צב].

צא. הליכות שלמה (שם), ויעויין מה שהשיב לן בזה בתשו׳ שבט הלוי (חלק ט, סימן קלג).

צב. חלק א, סימן יד.

הגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א
גאב"ד גילה ומקור חיים ירושלים
מח"ס שו"ת שואלין ודורשין ושא"ס

בענין רחיצה בתשעת הימים

בספרינו שו"ת שואלין ודורשין חלק ששי (סי' לו) וכן הבאנו את הדברים בספרינו דרכי ציון (סי' ד) הוכחנו בראיות רבות כי הרחיצה שנאסרה בתשעת הימים אינה אלא רחיצה של תענוג כמו רחיצה בים או רחיצה בבריכה וכל כיוצ"ב, אבל רחיצה המיועדת להסרת הזיעה ושאר ליכלוכים המצטברים על הגוף, רחיצה כזו לא נאסרה, והדברים מפורשים להדיא בדברי השו"ע וכל הפוסקים.

עלה ברעיוני להוסיף טעם נוסף להתיר רחצה שאינה של תענוג בימים החמים והשרביים של חודש אב.

דהנה ידוע הדבר והוא מפורסם בעולם כולו כי כדור הארץ התחמם ועוד הולך ומתחמם (ויש לזה כמה סיבות ובעיקר עקב התעשיה המתפתחת בעולם המשפיע על מזג האויר, וגם בגלל החור באוזון שנוצר עקב זיהום האויר בעולם מה שגורם שאין מה שיגן על כדור הארץ מפני החמה), והוקמו ועדות רבות על ידי האו"ם וגם במדינות רבות על מנת לחפש דרכים האיך להגן על כדור הארץ.

ודומני שאין אחד מאיתנו שאיננו חש בשינוי הזה מאז שהיה צעיר, ואנו גרנו בבני ברק, שמזג האויר והלחות שם הם גבוהים והשרב כבד, ואעפ"כ לא היה בביתנו אף לא מאוורר. וכן היה בישיבת פוניבז' בשנים שלמדתי בישיבה, ואפילו מאווררים לא היו בהיכל הישיבה, והכל היה נסבל, וניתן היה לחיות חיים רגילים גם בימות הקיץ החמים.

לחיות היום בבני ברק בלי מזגנים, הוא דבר בלתי נסבל, וכמעט בלתי אפשרי. וידוע כהיום הזה בכל איזור השפלה ומרכז הארץ, אין בית אשר בו מזגנים. וגם בירושלים שהאויר בה הוא צח וזך וטוב בהרבה ממזג האויר במרכז הארץ, אין כיום בית בירושלים בלא מזגן, ואיש לא מעלה בדעתו לחשוב כי מזגן בירושלים הוא מותרות, ובודאי הוא דבר נצרך ונדרש עד מאד.

ועל כרחך כל זאת משום שנשתנו הטבעים, וטבע העולם נשתנה, ומה שהיה בתקופת התלמוד ואפילו בתקופת מרן השו"ע והרמ"א, ואפילו לפני חמשים שנה לגמרי מטבע העולם בימינו. ומה שהיה נסבל בזמנם, הרי הוא בלתי נסבל בימינו. וכמעט אי אפשר לחשוב על מצמ

שאדם לא ירחץ את גופו במים כל יום ובכל השנה ובודאי בימות הקיץ.

ומצינו בכמה מקומות בפוסקים שהשתמשו בסברא הזאת שנשתנו הטבעים וכפי שנביא להלן.

פרה ואתון אינן ממליטות עד הגיען לגיל שלש שנים. הגמרא בבכורות (יט, ב) מציבה קביעה זו, כאמצעי זיהוי אם הפרה והאתון כבר הבכירו, וולדם הנוכחי פטור מן הבכורה, או שמעולם לא הבכירו והוולד שלפנינו הוא בכור.

בן כפר או מגדלי בקר, מתפלאים בוודאי בהצליבם נתון זה עם ידיעתם הברורה, כי הפרות ממליטות עוד בטרם מלאת להן שלש שנים, הרבה לפני כן. מתברר, כי לא רק פרות ימינו מקדימות להמליט, אלא גם אמות אמותיהן, לכל הפחות אלו שחיו לפני שמונה מאות שנה, שכן, בעלי התוספות (עבודה זרה כד,ב ד"ה "פרה") כבר מתקשים בשאלה זו: "ויש לתמוה, דהא מעשה בכל יום דפרה בת שתי שנים יולדת". בעלי התוספות מתרצים, "ויש לומר, דוודאי עתה נשתנה העת מכמו שהיה בדורות הראשונים". הוי אומר, נשתנו הטבעים.

אין זה השינוי היחיד שבו אנו נוכחים עין בעין. הגמרא (נדה כז,א) קובעת, כי לא תתכן לידה בשלהי העיבור, כי אם בסוף החודש, אך לא באמצעו. התשב"ץ (שו"ת ח"ב סי' קא) מעיר, "אבל אני ראיתי שנשתנה העניין בדורנו זה", והוא מסתייע בדברי בעלי התוספות הנזכרים, "שהרבה דברים נשתנו מטבעיהם בשינוי הדורות". אכן, הרמ"א פוסק (אבן העזר סי' קנו סעי' ד) כי בזמנינו, הנולד באמצע החודש האחרון, נחשב כוולד בן קיימא "שעכשיו נשתנה העניין, וכן הוא בכמה דברים".

אמנם יש גם דוגמא הפוכה, בה היינו קובעים, כי בוודאי השתנו הטבעים, אך בעל התרומת הדשן הבין בחכמתו ובכח תורתו להיפך. הגמרא בבכורות שם מביאה סימן נוסף לבדיקת בהמה אם ביכרה אם לאו – רוב הבהמות אינן חולבות טרם לידתן, ונחלקו הדעות בגמרא, אם יש לחשוש למיעוט החולבות לפני לידתן, אם לאו. להלכה נחלקו הדעות, ויש מן הראשונים (עי' תוס' ד"ה חלב, ורא"ש פ"ג סי' ב) שפסקו כדעה המחמירה, כי יש לחשוש למיעוט בהמות אלו, ולפיכך, גם אם הבהמה שלפנינו שופעת חלב, אין להסתמך על כך כהוכחה שכבר ביכרה, שכן, יתכן שהיא מן המיעוט החולבות בלא המלטה (ועי' שו"ע יו"ד סי' שטז סעי' ג' במחבר וברמ"א).

בעל תרומת הדשן (שו"ת ח"א סי' רעא) עסק בסוגיה זו וערך מחקר בנושא: "ואפס, שאלתי ודרשתי מיהודים וארמאים, נשים ואנשים רבים, אם ראו מימיהם פרה חולבת שלא ילדה כבר, ולא שמעתי אחד מהם שראה זה מעולם". מכאן, הוא מסיק: "יש לומר דבהמות שלהם היו משונות מבהמות שלנו". לכאורה, היה עליו לסיים את מחקרו

בקביעה, כי מאחר שבימינו השתנו הטבעים, הרי שאין לך סימן גדול מבהמה חולבת, שוודאי המליטה. ברם, הוא כותב: "אמנם, אין נראה להתיר מהאי טעמא לחודא כלל לסמוך על חקירותינו שהוא נגד קבלת התלמוד ולומר שנשתנה בזמנינו".

כאשר ננסה לברר, מה טעם לא ראה התרומת הדשן להכריע כי יש לשנות את ההלכה אחר שהטבעים השתנו, הסברה העולה היא, כי אינו דומה שינוי טבעים מוכח, לכזה שאינו מוכח. כלומר, כאשר אנו רואים פרה בת שנתיים ממליטה הרי זה ברור בעליל שהטבעים השתנו, וגיל ההמלטה ירד. ברם, כאשר אין רואים פרות חולבות לפני המלטה, עדיין אין בכך הוכחה ברורה ויציבה שפרות מסוג זה אינן קיימות, משום שיש לחשוש, שמא אותן בהמות החולבות לפני המלטה נסתרות מעינינו. לפיכך, כל עוד לא יצאה הכרעה ברורה ומוסכמת מאת גדולי הדורות כי הדברים השתנו, אין לשנות מאומה (ועיי"ש תרוה"ד בהמשך דבריו).

השו"ע (או"ח סי' שלא סעי' ט) כותב כן לגבי רחיצת תינוק ביום השלישי ללידתו. במשנה (שבת קלד,ב) נקבע: "מרחיצין את הקטן ביום השלישי שחל להיות בשבת", היינו: יש להבעיר אש ביום השבת ולחמם בה מים, כדי לרחוץ את התינוק ביום השלישי ללידתו, שאם לא יעשו כן, עלולה להתרגש עליו סכנה. ברם, כותב השולחן ערוך: "בזמן חכמי הגמרא, אם לא היו רוחצים את הולד לפני המילה ולאחר המילה וביום שלישי למילה במים חמין היה מסוכן... והאידנא לא נהגו ברחיצה כלל", שהרי "דבר ידוע שאינו מסוכן בכך" (בית יוסף שם).

קיימות דוגמאות רבות נוספות, ונציין עוד אחת מהן. הגמרא (ברכות מ,א) אומרת, כי "אחרי כל אכילתך אכול מלח", וכן נפסק להלכה (שו"ע או"ח סי' קעט סעי' ו): "אכל כל מאכל ולא אכל מלח... ידאג... מפני אסכרה". אך המג"א מציין על אתר (ס"ק ח), כי בימינו נשתנו הטבעים ואין צורך לחשוש (ועי' שו"ת אגרות משה חו"מ ח"ב סי' עג אות ד).

מובן מאליו, כי המוסמכים לקבוע אם נשתנו הטבעים, הם חכמי התורה בלבד, אשר להם נמסרה ההכרעה בכל אורחות חיינו והנהגותנו (ראה באריכות שו"ת מנחת יצחק חלק ג' סי' לח).

ובנידון דידן מעטים מאד הם האנשים שאינם מתרחצים בתשעת הימים, רק שאינם מספרים על כך, וטוב שכך, כיון שהרחצה היא הכרח וצורך, ולא דוקא מרצון, אבל בודאי ובודאי דאפשר להסתמך על כך שנשתנה טבע העולם, וכדור הארץ התחמם מאד כפי שמוכיחים כל המחקרים שנעשו בענין זה, וכיום הוא צורך בלתי נמנע, ואצל רבים הוא גם צורך רפואי, שאם לא יתרחצו יופיעו דלקות ואודם בעור ולעתים גם הרבה מעבר לזה. [ואפשר שבאדם בעל בשר או שטבעו להזיע ביותר יש בזה איסור דאורייתא משום בל תשקצו לעצמו ולסובבים אותו].

ולכן אנו עומדים על דעתינו דרחיצה שאינה לתענוג אלא לצורך נקיות הגוף, אין בזה שום איסור לרחוץ בימי בין המצרים בתשעת הימים. ונזכה לבנין ביהמ״ק בב״א.

עוד נראה לומר – הנה הגמרא סוכה (לב,א) מסתפקת מהו ״כפות תמרים״. ושואלת הגמרא: ״ואימא כופרא״, כלומר, ושמא נאמר שכוונת התורה לענף דקל בן שנה או שנתים שהתקשה כעץ, אבל עדיין לא נתעבה עצמו ואפשר עדיין לזקוף למעלה את הענפים היוצאים ממנו ולאגדם עמו, ולזה קוראת התורה ״כפות״?

ועונה הגמרא: ״אמר אביי ׳דְּרָכֶיהָ (של תורה) דַרְכֵי-נֹעַם וְכָל-נְתִיבוֹתֶיהָ שָׁלוֹם׳ כתיב (משלי ג, יז)״. ואין זה דרכי נועם לחייב ליטול ענפי דקל כאלו, כיון שיש בהם הרבה קוצים הסורטים את הידים, וכפירוש רש״י.

וכן בסוכה (לב,ב) מסתפקת הגמרא מהו ״ענף עץ עבות״, ושואלת הגמ׳: ״ואימא הירדוף״ ושמא נאמר שכוונת התורה לענף של עץ הירדוף שעליו עשויין כמין קליעה (רש״י. והם גם רצופים באופן שמכסים את עצמו וכפי שביאר הערוך לנר את דברי רש״י. ובספר כפות תמרים פירוש אחר). ומתרצת הגמרא: ״אמר אביי, דרכיה דרכי נועם, וליכא״. ותנאי זה אינו קיים בהירדוף, לפי שראשי העלים שלו חדים כמחט ודוקרים את הידיים כקוצים, וא״כ בודאי אין זה המין שציותה התורה ליטול, כי אין בזה ״דרכי נועם״. ״ורבא אמר, מהכא (מכאן מוכח שאין הכוונה להירדוף, שנאמר (זכריה ח, יט) ׳וְהָאֱמֶת וְהַשָּׁלוֹם אֱהָבוּ׳״, והירדוף אינו לא אמת ולא שלום, לפי שהוא עשוי לסם המוות (כך פרש״י וראה בתוספות שם ד״ה אמת, שפירש קצת אחרת. ובס׳ כפות תמרים פירש שימוש בדבר שהוא סם המוות לבהמה לקיום מצוה, עלול לגרום להפרת האמת והשלום, כי שמא מתוך כך תבוא בהמת חבירו ותאכלנו ותמות, וכשיתרעם עליו בעל הבהמה ישקר שלא האכילה סם המוות ותהיה קטטה ביניהם).

ואם התורה מצווה עלינו לקיים מצוות שקשה לקיימן בגלל קוצים ודרדרים וכיוצ״ב, הלא ק״ו שחכמינו ז״ל לא יצוו עלינו לקיים מצוות שבלתי אפשרי לקיימן. ולא להתרחץ תשעה ימים בימי הקיץ הלוהטים הוא דבר בלתי נסבל, ובודאי אין כאן ״דרכי נועם״ וגם לא אמת ולא שלום, כי האיך יהיה שלום כשקשה יהיה לעמוד במחיצת אדם שאינו מתרחץ, ואי אפשר להתפלל על ידו בביהכנ״ס כי הריח הרע הנודף מגופו הוא כדין צואה שאין להתפלל במקום שיש צואה, והדבר פשוט.

עוד נראה לומר – מבואר בשו״ע הל׳ שבת (שכ, יג): ״דורס שלג ברגליו ואינו חושש״. וביאר שם המשנ״ב (ס״ק לט): ואף אם השלג נמוח וזב על ידי זה לית לן בה, כיון דהוא אינו מתכוין לזה.

והט"ז כתב, דכיון שהוא דבר שאי אפשר ליזהר בזה לא גזרו בה. ע"כ.

שני דברים למדנו משני הטעמים. א) אם מרסק שלג בשבת ואינו מתכוין לזה, הוא מותר. ב) דבר שאי אפשר ליזהר בו לא גזרו בה רבנן.

והוא הדין והוא הדבר בנידון דידן. כשאדם מתרחץ בימי הקיץ הלוהטים, אינו מתכוין להתענג ברחצה שלו, שאם ירצה להתענג ילך לבריכה או לים או יכנס לאמבטיה מלאה מים, אלא הוא מתרחץ מכוח ההכרח, וכמו שהוא צריך לאכול ולשתות לאו דוקא בגלל שהוא מתענג בזה, אלא בגלל שזה הכרח, ואינו יכול בלא זה. וה"ה לענין רחצה.

וכן, כיון שהוא דבר שאי אפשר להיזהר בו וכפי שבארנו באר היטב, הרי בודאי שחז"ל לא התכוונו לומר שאדם לא יתרחץ כלל ועיקר תשעה ימים, ויסריח, וזו לא דרכה של תורה ולא דרכם של חכמינו ז"ל שהקפידו על נקיות עד כדי שאמרו דתלמיד חכם שיש רבב על בגדו חייב מיתה.

ועל כרחך שנתכוונו לאסור אך ורק רחצה של תענוג ולא רחצה לניקוי הגוף מזוהמה שזה הותר גם ביום הכיפורים וכפי שהארכנו בזה במאמרינו הראשון שהתפרסם בשו"ת שואלין ודורשין חלק ששי סימן לו, וכן בספרנו "דרכי ציון" על ימי בין המצרים ותשעה באב סימן ד.

הגאון רבי יהודה טשזנר שליט"א
גאב"ד אופקים
מח"ס שערי תורת הבית ושא"ס

כמה ענינים בהלכות תשעת הימים ועוד

בס"ד יום ב' לפרשת בלק תשע"ז פה אופקים

לכבוד הרה"ג ר' יעקב אהרן מקוצילם שליט"א, במעמ"ח סדרת ספרים "אהל יעקב" היושב על התורה ועל העבודה בכולל בירושלים ת"ו, אחדשה"ט.

אכילת בצל שנחתך בסכין בשרי בט' הימים

שאלה: כיצד נוהגין גבי בצל שנחתך בסכין בשרי בט' הימים, האם מותר באכילה או לא?

תשובה: לא ידוע לי האם יש מנהג קבוע בזה, ואכתוב מה שנלענ"ד.

א. הנה האוכל בשר צריך להמתין אחריו שש שעות לפני שאוכל חלבי שו"ע יור"ד סימן פ"ט סעיף א'.

ב. האוכל תבשיל בשרי, היינו מאכל שהתבשל עם בשר אבל אוכל בלי הבשר, כגון תפו"א שהתבשל עם בשר ואוכל רק את התפו"א מדינא א"צ להמתין, אבל המנהג להמתין שש שעות בכל זאת שם סעיף ג' ובהגה.

ג. בתשעת הימים נוהגים שלא לאכול בשר סימן תקנ"א סעיף ט' ובמ"ב ס"ק נ"ח ואף לא תבשיל של בשר שם סעיף י' מ"ב ס"ק ס"ג.

ד. האוכל בצל שנחתך בסכין בשרי, דנו הפוסקים האם צריך להמתין שש שעות דרכי תשובה סימן פ"ט ס"ק מ"ב ומהרש"ם בדעת תורה שם סעיף ג' ד"ה מיהו.

ה. וכ"ז בהמתנת שש שעות בין אכילת בשר לאכילת חלב, שמקורו בתקנת חז"ל אבל מניעת אכילת בשר בתשעת הימים הוא רק מנהג, ולכן נראה שאם אין טעם בשר מורגש בבצל, מותר לאכלו בט' הימים.

ו. ואף דלגבי איסורים צריך טעימה בקפילא, היינו אומן הבקי בטעם ומרגיש גם טעם חלש, ואם מרגיש במאכל קצת טעם חלב אסור לאכלו עם בשר. מ"מ בט' הימים, שמניעת איסור אכילת בשר הוא מטעם אבילות בגלל שבטלו הקרבנות, נראה שכל שאדם בינוני אינו מרגיש טעם בשר יהיה מותר לאכלו, משום שאין שמחה באכילה זו.

נשים לגלח שערות רגליהם בבין המצרים

שאלה: נשים אם מותר להם לגלח את שערות רגליהם לא לצורך טבילה בימי בין המצרים?

תשובה: בהלכות בין המצרים להגר"ש איידער הביא, ששמע מהגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל, שנשים נשואות ובנות בגיל שידוכין מותרות לגלח שער רגליהן אפילו בתשעת הימים.

וכעין זה הובא בספר אמת ליעקב על השו"ע להגר"י קמנצקי זצ"ל (סימן תקנ"א סי"ב בהערה) במריטת גבות מותר גם בשבוע שחל בו ט"ב, דאין זה כלל תספרות.

לקחת כובע של אחר לתפילה בלי רשות

שאלה: מצוי בבין הזמנים בפרט כשאחד הגיע לתפילה לפני השקיעה בלי כובע וחליפה האם מותר לו לקחת כובע וחליפה של אחר בלי רשותו דומה למה דאיתא ברמ"א סימן י"ד, והאם יש חילוק במי שרוצה לקחת כובע עבור ברכת המזון בלי רשות הבעלים?

תשובה: איתא בשו"ע או"ח סימן י"ד סעיף ד': מותר ליטול טלית חבירו ולברך עליה, ובלבד שיקפל אותה אם מצאה מקופלת. הגה: וה"ה בתפילין, אבל אסור ללמוד מספרים של חבירו בלא דעתו, דחיישינן שמא יקרע אותם בלמודו.

וכתב המשנה ברורה ס"ק י"ג: טלית חבירו, פי' שלא מדעתו דניחא ליה לאיניש דליעבד מצוה בממוניה דוקא באקראי אבל בקביעות אסור. ואפילו באקראי דוקא באותו מקום אבל להוציאו מביתו לבית הכנסת או איפכא אסור דאפשר שמקפיד עליו והוי גזל. ועיין בפמ"ג שכתב דבכל גווני ראוי ליזהר כשבעליו עמו שישאלנו ואין סומכין על החזקה במקום שיכולין לבררו בקל וכ"ש אם יודע בו שהוא מקפיד, עכ"ל.

אולם פוסקי זמנינו נוטים לומר שהדבר הוא להיפך, שבזמנם תפילין היו זולות ואנשים לא הקפידו אם אדם אחר ילבש תפילין באופן חד פעמי. וכן טלית שארגו בבית והיה בידם לתקנו אם נקרע או לארוג טלית אחר, לא כ"כ הקפידו אם אחר ילבשנו. אבל ספרים היו ביוקר (שהיו צריכים לכתוב כל ספר בכתב יד, והיה טרחא גדולה לכתבם) ואנשים הקפידו אם אחר ישתמש בספרו בלא הסכמתו, שמא יקרע.

אולם כיום הדבר הוא להיפך, תפילין הם יקרות ואנשים לא שמחים אם אחר ילבש התפילין שלו, אבל ספרים הם בזול ולא כ"כ מקפידים אם אחר ילמד בהם, אם הוא ספר מצוי.

וטעם שני, משום שכיום מקפידים מאוד על נקיות, ולכן אנשים מקפידים אם אחר ילבש טליתו או תפילין, משום נקיות, (שמזיעים עם זה). אבל ספרים שאינו לובשם אין חסרון של נקיות ולא מקפידים כ"כ אם אחד ילמד בהם קצת.

וראה בפסקי תשובות (אות ט') שכתב: והנה היוצא עפ"י מסקנת דבריו והכרעת רבים מגדולי הפוסקים בדורות האחרונים שיש להתרחק כל מה שאפשר מלקיחת טלית או תפילין של חבירו שלא בידיעתו, וזאת מחמץ כמה הגבלות שיש

להיתר זה וכן כמה תהיות וספיקות שלא נתבררו ובפרט כמה מהם.

המציאות בזמנינו מוכחת שרבים הם המקפידים שלא ילבשו ציצית ותפילין שלהם ללא רשותם, וכשהבעלים מקפידים לא אמרינן "ניחא ליה לאיניש וכו'", ואפילו אם יש מיעוט המקפידים יש לחשוש שמא הבעלים אחד מהם, דאין הולכים בממון אחר הרוב.

רבותינו הראשונים והשו"ע והפוסקים הגבילו את הלוקח שמוטל עליו להחזירם בשלימותם ובנקיונם כפי שלקחם, ואפילו לקפלם כסדר קיפולם הראשון, ואסור לו להוציא לבית אחר, ואסור לו להחזיקם אצלו בשעה שאפשר שהבעלים זקוקים להם, ואם לא קיים אחד מהגבלות אלו הרי זה גזל בידו, ואפילו אם באונס לא נתקיים אחד מהגבלות אלו לא יצא ידי חובת המצוה למפרע, עכת"ד הפסקי תשובות, וע' שם את המקורות לכל זה.

ובתוך דבריו הזכיר עודף שאין ללבשם כאשר מזיע הרבה, ודבר זה תלוי לפי עונת השנה ומצב המתפלל.

היוצא מדברינו שאין לקחת כובע או טליתו של אחר כדי להתפלל, ולכאורה ה"ה כדי לברך ברכת המזון.

אולם מצוי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שאדם שכח מעילו וכובעו שם ימים רבים, ומן הסתם כבר התייאש מהם, והסיכוי שיבוא לקחת אותם הוא קלוש. והסימן לזה הוא כאשר הם מלאים אבק מרוב הזמן. וכובע ומעיל כאלו מותר ללבשם לתפילה, אחר שינקה אותם בהורדת האבק. ומצד הדין לכאורה יכול לקחת אותם לעצמו, ויעשה בזה טובה לגבאי בית הכנסת על שמפנה להם את המקום.

בברכת התורה,
יהודה טשזנר.

הגאון רבי אשר אנשיל שווריז שליט"א
מח"ס מעדני אשר י"א חלקים
ראש כולל צאנז בית שמש

קטן שעושה סיום מסכתא בתשעת הימים האם לגדולים מותר לאכול בשר?

כתב הרמ"א סימן תקנ"א ס"י שבסיום מסכת בתשעת הימים מותר לאכול בשר

ובחדושי הרי"ם כתב דבר נפלא: שהענין לעשות סיום זה גם בשביל אהבת חינם זה מראה אחדות שבשביל שאחד שעושה סיום כולם אוכלים להראות שכולם אחד.

מעדני אשר: נראה לומר עוד טעם מדוע הענין לעשות סיום בימים אלו, ע"פ מה דאיתא בגמ' ירושלמי חגיגה פרק א' הלכה ז' ויתר הקדוש ברוך הוא על עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים, ולא ויתר על עון בטול תורה, וילפינן מהא דכתוב ירמיהו ט' י"ב על מה אבדה הארץ ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם וגו', ובביאור הלכה אור"ח סימן קנ"ה כתב בשם השל"ה כמה אנשים מרפים ידיהם מן התורה לגמרי ואינם חוששים לקבוע אפילו זמן מועט ביום לתורה, והסיבה הוא מפני שאינם יודעים גודל החיוב שיש בזה, וכבר אמרו חז"ל ויתר הקב"ה על עון ע"ז וג"ע וש"ד ולא ויתר על עון ביטול תורה, ע"כ, לכן יש ענין לעשות סיום, משום כדי לעשות סיום חייבים להוסיף שעות לימוד וזה יתקן את העוון של חרבן הבית של ביטול תורה.

וכתב המשנה ברורה ס"ק ע"ג שמותרים לאכול גם אותם שלא למדו עמהם, אם בשאר הימים היו גם באים לסיום.

יש לחקור מה הדין בקטן המסיים מסכת בתשעת הימים האם יכולים מנין גדולים לאכול בשר, או כיון שקטן אינו מצווה על תלמוד תורה, אי אפשר לאכול בשר

הנה בשו"ת צפנת פענח דווינסק ח"ב סימן י' דן בקטן שעשה סיום מסכתא האם יכול לפטור את הבכורים מתענית בכור בערב פסח ודן שם באריכות האם קטן מקיים מצות תלמוד תורה, והאם קטן צריך ללמוד כל התורה, ומה אביו חייב ללמדו, והאם הקטן חייב בתורה שבעל פה, ומסיק, שכיון שגבי תלמוד תורה מלבד לימוד התורה, יש עוד מצוה של ידיעת התורה, ולכן אם על ידי לימוד שלמד בזה שהיה קטן יהיה לו ידיעה בגדלות די בזה, והרבה יש להאריך בזה,

על פי דברי הרמב״ם פ״ה מהלכות קרבן פסח ה״ז שקטן שהגדיל לאחר הפסח קודם פסח שני, אם עשה פסח ראשון אין צריך לעשות שוב פסח שני, והרבה יש להאריך בזה, עכ״פ כיון שלגדר ידיעה מהני מה שלמד אז שייך בזה שפיר גדר מצוה, א״כ ה״ה לגבי תשעת הימים.

וכעין זה נשאל בשו״ת בצל החכמה חלק ד׳ סימן ק׳ בדין סיום מסכתא של קטן להפטר על ידו מתענית בכורים בערב פסח, ומסיק דמהני גם לגדולים עפ״י המבואר ברמב״ם פ״ה מה׳ קרבן פסח ה״ז קטן שהגדיל בין שני פסחים חייבין לעשות פסח שני ואם שחטו עליו בראשון פטור.

וכתב עלה בכסף משנה שם, מה שכתב הרמב״ם אם שחטו עליו בראשון פטור איכא למידק אטו קטן בר חיובא ופיטורא הוא, וכתב הר״י קורקוס ז״ל דכיון דרחמנא רבי׳ לקטן שישחטו עליו וממנין אותו נפטר הוא בכך מן השני ע״כ, וכן כתב גם בקרית ספר שם דכיון ששחטו על הקטן ונמנה על הפסח כדכתיב שה לבית אבות, הרי פטור לעשות פסח שני, מבואר דאם כי קטן פטור מכל המצות ואינו שייך מה״ת במצות קרבן פסח כלל, אפי״ה כיון שכתבה תורה מצוה לגדולים למנות את הקטנים על הפסח, נמצא בשחיטת הפסח עליו נתקיימה על ידו מצות התורה דכתיב, שה לבית אבות, נחשבת זו מצוה מה״ת לגבי הקטן כאילו קיימה הוא לענין שיפטר עי״כ אח״כ כאשר יגדל מחובת פסח שני, ממש כדין גדול שעשה בראשון, מעתה ה״נ בנד״ד דכתבה תורה ושננתם לבניך וגו׳ ולמדתם אותם את בניכם וגו׳ הרי מצוה מה״ת לשנן וללמד דברי תורה לבנו ותלמידו ולכן אם כי, אין מה״ת שום מצוה לקטן ללמוד תורה, מ״מ כל שהאב והרב מלמדים אותו תורה ומשננים דברי תורה בפיו, הרי נתקיימה ע״י לימודו של קטן זה מצות עשה מה״ת ונחשב מה״ת כאילו קיימה הקטן בעצמו, לכן כשקטן למד וסיים מסכתא הוי ממש כאילו הי׳ לומדה וסיימה גדול, כמו במצות קרבן פסח, וממילא שנפטרים כל הבכורים המשתתפים בסיום זה מחובת תענית בער״פ.

וכן פסק השבט הלוי מובא בקובץ מבית לוי ע״מ כ״ז ס״ק י׳ שמותר לאכול בשר ע״י סיום של קטן, וכן פסק הגר״ח קנייבסקי שליט״א, מובא בספר הקטן והלכותיו שאלה י״א ע״מ 26

ובחשוקי חמד בכורות כ״ז ע״מ א׳ להגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט״א כתב שמו״ח מרן הגרי״ש אלישיב זצ״ל סבר שקטן שסיים מסכתא בתשעת הימים אין המשתתפים יכולים לאכול בשר, וכן בערב פסח.

האם תשעה באב יש לזה דין של מועד וצריך לנהוג בה כמה דיני מועד?

איתא במגילת איכה א' ט"ו קרא עלי מועד

יש להקשות: איזה יום טוב הויא תשעה באב, הרי באותו יום נכנס טיטוס להיכל ושרף את בית המקדש, כך מקשה השל"ה בפרשת בלק, וכן בשם משמואל פרשת דברים.

איכא כמה תרוצים

א. באותה שעה היה קטרוג על עם ישראל, ונתחייבו ישראל כליה אלא שהשי"ת ברוב רחמיו חם עליו והחליף שבמקום לכלות את עם ישראל כילה את זעמו בעצים ואבנים, לכן הויא מועד, כך תירץ האבני נזר מובא בשם משמואל פרשת דברים, וכן בעין אליהו שבועות ט' ע"א, וכן כתב בדברי תורה לשפע חיים פרשת פקודי תשמ"ד.

ב. על שם שעתיד שיהיה חג, על כן תשעה באב תמיד חל כמו שחל יום ראשון של פסח, שבו יצאו ישראל ממצרים שהוא מעין גאולה דלעתיד, כך כתב בשל"ה פרשת בלק תורה אור, וכן כתב בערוך השולחן אור"ח הלכות תשעה באב סימן תקנ"ב סעיף י"ד.

יש לחקור האם בתשעה באב צריך לנהוג כמה דיני מועד כיון דנקרא מועד או דילמא אין צריך לנהוג דיני מועד כלל בתשעה באב

הנה קימ"ל אור"ח סימן תקנ"ט ס"ק ד' אין אומרים תחנון בתשעה באב, ואין נופלים על פניהם משום דמקרי מועד.

וכן קימ"ל אורח חיים הלכות סימן תקנ"ט סעיף א' אם חל תשעה באב במוצאי שבת, אין אומרים צדקתך במנחה בשבת.

ובמשנה ברורה סימן תקנ"ט ס"ק א' כתב הטעם מידי דהוי אראש חודש שחל להיות באחד בשבת, שאין אומרים צדקתך בשבת, דתשעה באב, נמי איקרי מועד.

ובלבוש אורח חיים סימן תקנ"ד כתב וז"ל נוהגין עכשיו בכל מקומות ישראל שלא לעשות מלאכה בט' באב, משום שיש בה שמחה, והיום הוא יום אבל, אי נמי לאידך גיסא משום דאיקרי מועד שיהיה כן במהרה בימינו.

והנה היעב"ץ בסידורו בית יעקב בהלכות תשעה באב כתב וז"ל נראה לי שאין לאבל להיות שליח ציבור בתשעה באב אי משום דאקרי מועד ועוד שלא להגביר את כח הדין.

והרבה אחרונים חולקים: וסבירא ליה דאבל יכול להיות שליח ציבור בתשעה באב, משום דכולם אבלים, כך כתב בהליכות שלמה תשעה באב פרק חמשה עשר הערה 45

וכותב שם עוד בסידור לגבי ענין אחר: דעכשיו נפסדו ונתקלקלו כל המנהגים הראוים מרבין בנירות לפני כל אחד כאילו הוא יום טוב.

האם אסור לעשות הספדים בתשעה באב על אנשים שמתו כיון דאקרי מועד?

יש לחקור האם יש איסור להספיד אנשים בתשעה באב כיון דאין מספידין במועד ותשעה באב אקרי מועד או דילמא ליכא איסור להספיד בתעשה באב

הנה במשנה ברורה סימן תקנ״ט כתב בשם הטורי זהב דאע״ג דנקרא מועד מ״מ מותר לעשות הספד על חכם שמת ולישב על גבי קרקע ואפילו אחר חצות, דכל ההוא יומא קבוע לבכיה והספד, ולענין זה לא אשגחינן במאי דקרוי מועד.

ובשו״ת שיח יצחק סימן ש״ה מביא שראה בספר אחד שהגאון רבי אפרים זלמן מרגליות זצ״ל נהג להספיד בכל תשעה באב הגאונים שנסתלקו בשנה ההיא טרם אמרו הקינה של ארזי הלבנון.

והנה החיד״א בספרו ברכי יוסף אורח חיים סימן תקנב כתב יש מי שרצה לומר דמשום שתשעה באב נקרא מועד, אין לומר תקון חצות בליל תשעה באב, אך הרב ממקובל מהר״ם זכות כתב בתשובות כ״י על זה וז״ל לא ידעתי על מה יסמוך בדעתו זאת סברת האומר שלא לעשות התקון בליל ט׳ באב, כי כל איש ישראלי חייב להתאבל במרירות, ועבר עליו רוח קינה כל היום וכל הלילה, איברא כי אין לומר המזמורים וכן הוא מנהגי.

האם בתשעה באב אין חיוב לקרוע את בגדו כשרואה את המקדש כיון דאקרי מועד?

קימ״ל אור״ח סימן תקס״א, וכן יורה דעה סימן ש״מ סעיף ל״ח הרואה בית המקדש בחורבנה חייב לקרוע.

ובספר מעדני אשר פרשת דברים תש״ע הארכתי מדוע יש הרבה שאין מקפידים לקיים הלכה זו.

הנה בהליכות שלמה תשעה באב פרק חמשה עשר הערה 45 נשאל לפי הנהוג דביום שאין אומרים תחנון אין קורעין על ראיית מקום המקדש האם קורעין בתשעה באב הואיל ואין אומרים בה תחנון משום דנקרא מועד.

ומסיק: דכל שאין אומרים בו תחנון יום שמחה הוא ומגרע במקצת צער ואבילות החורבן, אבל יום זה שהוקבע להיות כולנו אבילים ומקוננים בו על החורבן, נהי דאקרי מועד, היתכן שיגרע הוא עצמו מצער בחורבן.

הגאון רבי אלחנן פרינץ שליט"א
מח"ס "אבני דרך"
בית שמש

מנגינה בצלצול פלאפון בתשעת הימים

מצוי מאוד שיש לאנשים מנגינה בפלאפון. היינו, כאשר מצלצלים אליהם שומעים מנגינה עד שהם עונים. ונשאלנו מה הדין בזה בימי בין המצרים.

בספר נחמת ישראל (א, ט) איתא: "הנוסע באוטובוס ושומע שירים אין צריך לאטום אוזניות, וכן מותר להתקשר למס' טלפון שיש שם הקלטה של ניגונים עד שעונים לשיחה. וכן מנגינה של מכשיר סלולרי אין בזה איסור שהרי אין הצליל מיועד לשמחה, ואם אפשר להחליף הצליל ראוי לעשות כן".

וביאר הגרח"ק (הובא בקונ' תורת המועדים עמוד ג אות ו) שהסיבה שאין צריך לאטום את אזניו משום שאינו מתכוין ליהנות מזה (כמו כן, לא אסרו הנאה הבאה בע"כ).

וכן התירו בטלפונים כשיש מנגינה להמתין עד שיענו, למרות ששומע בעת זו את המנגינה בשו"ת שבט הלוי (א, סט), בשו"ת מקדש ישראל (כה עמוד קכז), בעל האגרות משה (הובא בספר מועדי ישרון עמוד 128), וע"ע בשערים המצוינים בהלכה (קכו, סק"ד). אולם מי שיכול לבטל את המרכזיה בימים אלו מה טוב.

וחזיתי בקובץ הלכות לגד"א קליינמאן (עמוד קט הערה טו) דכתב "דהצלצול אין בו שום שמחה כלל אפילו אם הוי ניגון שיש בו שמחה, גם בשעת הצלצול אינו מכוין לשמחה כלל. וסיפרתי למו"ר שליט"א (הגר"ש קמנצקי) ששמעתי בשם גאון אחד שליט"א שהורה דבימי בין המצרים ראוי לשנות הצלצול אם אפשר בהכי, ואמר מו"ר שליט"א שהוא חומרא יתירא".

בספר ירושלים במועדיה (עמוד רמג) נשאל הגר"א נבנצל: "האם צריך לשנות את הצלצול בטלפון מצלצול בצורת מנגינה, לצלצול רגיל, בבין המצרים? תשובה: כל השנה אין להשמיע מוסיקה בצלצול הטלפון מפני החורבן, רק בחוה"מ וכיו"ב יכול להשמיע צלצול בצורת מנגינה". מדבריו משמע שאין חילוק בזה בין ימי בין המצרים לשאר ימות השנה.

לדינא מקובלנו מרבותינו כי אין צריך להחמיר לא להקשיב בשעת החיוג

למנגינה כיוון שאין בדעתו להנות ממנה, אלא רק ממתין שיענו לו. ולגבי מי שיש לו מזכירה, אם בנקל יכול להחליף את הצלצול מה טוב.[א]

הופעה של מוזיקה ווקאלית בבין המצרים

האם מותר ללכת בימי בין המצרים להופעה של מוזיקה ווקאלית בה שרים שירים עצובים על החורבן וגעגועים לבית המקדש. מצד אחד אף שהם שרים בפה (בלא כלי נגינה) זה נשמע ממש כמו כלי נגינה (אנשים מומחים היודעים להשמיע בפה קצב ורעש כמו של כלי נגינה), אולם מצד שני אין לגזור גזירות חדשות[א].

המשנה ברורה (תקנא, טז) כתב על פי המגן אברהם (תקנא, יא) כי "אסור לעשות ריקודין ומחולות מי"ז בתמוז ואילך", ומשמע שאין לשמוע כל שיר המעורר לריקוד, אך שיר שקט או דבר שאינו גורם לריקודים לכאורה יש מקום להקל (ועיין בשו"ת כפי-אהרן נב. ובשו"ת מנחת-יצחק א, קיא).

וכן מפורש כתב בהליכות שלמה (מועדים יד, ג): "השירה שנוהגין בה איסור בימי בין המצרים, אינה אלא מסוג השירים המעוררים לריקוד". וציין שם (דבר-הלכה אות ה) דבזה אין חילוק בין שירה בכלי לשירה בפה. ועיי"ש שהתיר שירי רגש (המעוררים ליראת ה'). ואכן מפורש מצינו בשו"ת מהר"ם שיק (יורה-דעה שסח) שדווקא ניגון של שמחה נאסר בימי בין המצרים (נראה דזה מפני שהוא יכול לעורר ריקודים). וע"ע בשו"ת דבר חברון (אורח-חיים תקסד).

בשו"ת אגרות משה (אורח-חיים א, קסו) כתב שקלטות שנשמע בהם זמרת פה ולא זמרת כלי נגינה, אין זה בגדר "כלי זמר".

א. והעיר הגר"מ פטרפרוינד: כי באמת יש מקום גדול להחמיר במנגינה זו בכל השנה מצד אבלות החורבן, וכמו שהובא מהגר"א נבנצל שליט"א, דבשלמא במנגינות הרגילות הפשוטות אפשר אולי לומר שלא רוצים שיהיה סתם צלצול "מעצבן" ולכן עושים איזו מנגינה פשוטה. אך כששמים שירים של ממש, כמו שהתחיל להיות מצוי קצת בשנים האחרונות, מהיכי תיתי להקל ולא לחוש לדברי השו"ע באיסור זמרה בזה"ז. וכן שמעתי ממו"ר הגר"נ קופשיץ שליט"א דיש להקפיד שהצלצול של הפלאפון לא יהיה עם מנגינה. וביאר דאף שלגבי שמיעת זמרה בזמן הזה יש האומרים שעקב חולשת הדור וכדי לסלק עצבות וכדו' אפשר להקל, מ"מ במנגינה של הפלאפון לא שייכים הטעמים הללו. ואין להקל מצד שצלצול של פלאפון אינו מוגדר ככלי שיר, דסו"ס יש כאן מנגינה שמעוררת שמחה, וזו המטרה שעושים מנגינה ולא צלצול רגיל, ולכן זה בכלל האיסור.

א. בספר ידי חיים (עמוד ר) לבעל הבן איש חי (הובא בחזון-עובדיה שבת ח"א עמוד מח) כתב כי כל דבר חדש שלא היה בימי חז"ל, אפילו יש טעם לאסור ולומר שבוודאי אם היה זה בזמן חז"ל היו אוסרים אותו משום גזרה שמא יבוא לידי איסור תורה, מכל מקום אין לנו כוח לגזור מעצמנו לאסור את המותר משום גזירה (רק לרבותינו היה הכוח לדמות מילתא למילתא).

וממילא אם הם אינם מביאים לידי ריקוד (ושמחה) יהיה מותר לשומעם בימי בין המצרים.[ב] אולם בשו"ת ציץ אליעזר (טו, לג), בשו"ת שבט הלוי (ח, קכז) ובשו"ת אז נדברו (ח, נח) אסרו שירה בפה מקלטת (וה"ה כל שירה ווקאלית). וע"ע בשו"ת יחוה דעת (ו, לד), בשו"ת הלכה למשה (אורח-חיים מג) ובשו"ת רבבות אפרים (ג, שלד). ודעת הגרח"ק דגם שירה בפה אסורה (עיין בקובץ בנתיבות ההלכה מד עמוד 511).

בשו"ת חלקת יעקב (א, סב) כתב שהסברא להקל בשמיעת שירים מטייפ (או דרך הרדיו וכדו') הינה כי חז"ל אסרו דוקא כאשר רואה את הזמרה שאז מתענג בה ביותר אך כאשר שומע הוא מרחוק (או דרך הרדיו) לית לן בה. לפי זה כאשר נמצא האדם בהופעה, מה אכפת לי אם הוא שירה בכלי זמר או שירה בפה, הרי עצם ההתענגות על השירה נאסרה (וע"ע בשו"ת שואלין ודורשין ד, לח). אולם ע"פ ההליכות שלמה שראינו לעיל נראה כי עם מיירי בשירי רגש שאינם מעוררים לריקוד, יהיה מקום להתיר (וע"ע בשו"ת שבט-הקהתי א, קפט). וכן העלו בשו"ת מלומדי מלחמה (פז) ובספר פניני הלכה. וע"ע בשו"ת שיח נחום (לה).

בעודי בזה ראיתי כי הובא (בקובץ בנתיבות ההלכה מד עמוד 450) בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל, בהאי לישנא: "ודע, דכל ההקפדה שלא לשיר בפרט בשירת פסוקים, זהו רק כשעושין לשירה בעלמא ולשמחה מריעות, אבל כל שכוונתם לשמים בשירה להתעוררות וכדומה לכבוד הבורא יתברך, מותר". ומובא בשו"ת משנת יוסף (יג, קעז) שדווקא נאסרו ניגוני ריקוד ושמחה. אך ניגוני רגש דקדושה, הודאה לה' ודביקות בו ובתורתו לכאורה ישנו מקום להקל (כשזה בלא תזמורת), עיי"ש.

בתר עיוני בזה ראיתי בספר מקראי קודש לגר"מ הררי (בין המצרים עמוד 385) הביא בשם הגר"א נבנצל לגבי מוזיקה ווקאלית בימים אלו של בין המצרים: "אם זו מוזיקה תוססת אין לשומעה בכל ימי בין המצרים. ואם זו מוזיקה שקטה מותר לשומעה, אך רק בצנעה". אך בהמשך דבריו כתב שם להתיר לילך להופעה כזו "כיון שהם שרים בפה, והם שרים שירי אבל, לכן זה מותר" [בהמשך (שם עמוד 386) הביא בשם הגרז"נ "שאם יש בהופעה שלהם תועלת רוחנית, כגון לקרב אנשים לתורה ולהחזירם בתשובה, אזי אולי יש בכך משהו, ואז 'יש מקום' לחפש 'קולות'. אך אם אין הדבר כן, אז שיחכו עוד כמה שבועות ולא יופיעו ביהמ"צ"].

בספר לב שומע לשלמה (ב, סב) ביאר שלא כל מנהגי אבלות בענין כלי זמר התקבלו בעם ישראל. אולם שימוש בכלי

ב. אך ברצוני להעיר כי מובא בשם האגרות משה בקובץ בנתיבות ההלכה (מד עמוד 441): "ראוי לבעל נפש להחמיר שלא לזמר בפה, אפילו כשאינו רגיל בזה או שלא בבית המשתה".

נגינה נהוג לאסור בימים אלו. חיקוי מוצלח של כלי נגינה, שנעשה בפה, עלול להתפרש כזלזול בחורבן, ולכן יש מקום להימנע ממנגינות בפה שהן כעין מנגינות בכלי. וכן מאותו טעם ראוי להימנע משימוש בהקלטות של כלי זמר שנשמעות כנגינה חיה. אולם שימוש בכל אלו לצורך מצוה או לימוד או דרבון לעבודה, ניתן להתיר (את סיכום הדברים שלח לי הגרש"ד בעצמו). וע"ע בספר ויאמר שמואל (גנוט סי' נז) ובספר אשרי האיש (פרק סה, ו).

אולם אעיר כי ראיתי בספר של הגר"א מלכה הליכות מועד (עמוד תלט) שכתב לגבי ספירת העומר (וכ"ש נימא בתשעת הימים), בהאי לישנא: "שירים בפה המוקלטים בתוספת השמעת קולות בפה ובידים (הנקרא מוזיקה ווקלית), יש להקל לשומעם בתנאי שאדם רגיל שאינו מבין כל כך במוזיקה, מבחין היטב שאותם קולות אינם כלי זמר, אולם אם קשה להבחין ונשמע כמו כלי זמר אסור לשומעם, שהרי איסור שמיעת מוזיקה היא משום שמחה שיש לאדם בעת השמיעה, ואם נשמע כמו כלי זמר הרי שיש לו שמחה ומה הועילו חכמים בתקנתם".

וכתב לי בזה הרה"ג משה רחמים שעיו: "הגם שאין דעתי מכרעת, אבל יש לסמוך על המקילים. דבגמרא מובא שהיו מספידים עם חליל בשעת הלויה, כדאיתא במסכת שבת (קנא, א) נכרי שהביא חלילין בשבת לא יספוד בהן ישראל. ובמסכת כתובות (מו, ב) אפילו עני שבישראל לא יפחות משני חלילין ומקוננת. וא"כ חזינן שהכל לפי הענין דאם זה הספד מותר הוא הדין שירים עצובים, יש להקל ולכן הדעת נוטה ששירה ווקאלית שאינה מביאה לידי ריקודין ומחולות יש להקל". וכ"כ לי להתיר בעל שו"ת אורחותיך למדני ודבריו מובאים בהערה.[ג] וכן בעת הכנסת הספר לדפוס יצא לאור ילקוט יוסף על מועדים וכתב שם (ספירת-העומר תצג, יז עמוד תמה) לגבי שירה וואקלית שיש להקל בתנאי שאינו מביא לידי ריקוד ומחול, עיי"ש.

ג. וזו לשונו: כתב המג"א (תקנא, סקי"א): "אסור לעשות ריקודין ומחולות מי"ז בתמוז ואילך". ונראה מזה שכמו שאין לעשות ריקודים שה"ה שאין לשמוע שירים וניגונים אף שלא בשעת ריקודים, שאף אלו בכלל שמחת ריקודים, שדרכינו לשיר בשעת ריקודים, ולכן י"ל שאף כשאין ריקודים שעדיין יש איסור לשיר. וגם אין לומר שהאיסור לשיר הוא רק מטעם גזירה שמא זה יגרום ריקודים, שזה אינו, שיותר נראה שלשיר הוא איסור מצד עצמו מפני השמחה שיש בו. ולכן י"ל שאף נכה שאינו יכול לרקוד, עדיין אסור לו לשיר (ומ"ש המ"א שאין לעשות ריקודים מי"ז תמוז, נראה שהוא רק למנהג הרמ"א שאין נושאין אשה מי"ז תמוז ואילך, אבל לפי אלו הספרדים שנוהגים כמרן שרק מר"ח אב אין נושאין אשה, י"ל שקודם ר"ח אב מותר בריקודים ושיר).

אלא עדיין יש לחקור בנד"ד כיון דמצינו שכתב מרן (תקנא, ב): "מר"ח עד התענית ממעטים... בבנין של שמחה... ובנטיעה של שמחה". ולכן יש סברה לומר שה"ה שרק "שירה של שמחה" אסורה, משא"כ בשירים עצובים על החרבן שהם מותרים.

וכן יש ללמוד מהאיסור ללמוד תורה בט' באב מטעם פקודי ה' ישרים משמחי לב, כמבואר במרן (תקנד,

העולה לדינא: מותר לשמוע בימי בין המצרים מוזיקה ווקאלית של שירים עצובים על החורבן וגעגועים לבית המקדש, וכן ללכת להופעה כזו (כשלא מיירי באסיפת מרעים).[ד]

א). אלא מצינו שעדיין מותר ללמוד "דברים רעים" כיון שאין שמחה בהם, כמבואר במרן שם. ולכן ה"ה שי"ל שאין איסור לשיר אלא בשיר של שמחה, ולא שיר עצוב.

וגם יש להביא ראיה לזה ממה דמצינו בשאר ימי השנה, שכתב הרמב"ם בהל' תעניות (ה, יד): "וכן גזרו שלא לנגן בכלי שיר. וכל מיני זמר וכל משמיעי קול של שיר אסור לשמוח בהן ואסור לשומען מפני החורבן. ואפילו שירה בפה על היין אסורה שנאמר בשיר לא ישתו יין. וכבר נהגו כל ישראל לומר דברי תושבחות או שיר של הודאות לאל וכיוצא בהן על היין". הרי שלא גזרו על שיר של הודאות בשאר ימי השנה, ולכן י"ל שאף בבין המצרים שאין לגזור על שיר שהוא זכר לחרבן, שאין זה לשמחה בעלמא אלא למצוות זכירת החרבן, וזה בכלל "וכיוצא בהן". וכן הוא בשו"ת מהר"ם שיק (י"ד שסח) שכתב "באמת נגינים המעוררים הספד ובכי ונהי אין מקום לאסור, וקרא כתיב בירמיהו ט' ולמדנה בנותיכם נהי, ועל זמן החרבן קאי". ולכן נראה שיש להתיר בנד"ד.

וגם אין לומר בזה "לא פלוג", דהיינו שבכל אופן קבלנו עלינו שלא לשיר אף בשיר עצוב, שנראה שלא שייך "לא פלוג" בענין זה. וזה כדמצינו בשבת (קמט, א): "תניא אין רואין במראה בשבת, רבי מאיר מתיר במראה הקבוע בכותל, מ"ש הקבוע בכותל דאדהכי והכי מדכר שאינו קבוע נמי אדהכי והכי מדכר, הכא במראה של מתכת עסקינן וכדרב נחמן... אמר רבה בר אבוה מפני מה אמרו מראה של מתכת אסורה מפני שאדם עשוי להשיר בה נימין המדולדלין". וכתב על זה הרי"ף "ש"מ דמראה שאינה של מתכת בין קבועה בכותל בין שאינה קבועה שריא, ושל מתכת אסור כתנא קמא ואפילו קבועה בכותל". וכן פסקו הרמב"ם ומרן בשו"ע (שב, יג). (ודלא כדעת הבעל המאור).

וכתב על זה הר"ן (שם): "במראה של מתכת שאדם עשוי להשיר בה נימין המדולדלים, וקסבר ת"ק דאפילו קבועה בכותל דליכא למיחש בה להשרת נימין אסור לראות בה דסבירא ליה כרבה דאמר גבי נר דאפילו גבוה שתי קומות דכיון דגזור רבנן לא פליג במילתיה הכא נמי לא פליג בין קבועה לשאינה קבועה, ורבי דמתיר הקבועה לית ליה דרבה. וק"ל כתנא קמא ומיהו שאר המראות אפילו לת"ק שרו דאע"ג דתנא קמא ס"ל כרבה היינו לומר שהשוו מדותיהן במין אחד אבל להחמיר במין אחר אטו אותו המין שראוי לחוש בו אפילו רבה מודה דלא מחמירין, תדע דהא אמרינן בפ"ק יב: דאם אדם חשוב הוא מותר, ולא גזרינן אטו שאינו חשוב, ובשמן נמי חלקו בין משחא לדנפתא ולא גזרו זה מפני זה". וכן הוא ברמב"ן שם, והוא פירש הטעם שאין מחמירין ממין אחד למין אחר הוא מפני "שא"כ היתה גזירה לגזירה, אלא באותו המין שגזרו בה גזירה ראשונה הוא". וכן הוא ברשב"א ובריטב"א (שם). וכן הוא בב"ח (ריש סי' ערה בד"ה 'אין פולין'). מבואר מזה שכאשר יש שינוי בגוף החפצא דלא אמרינן לא פלוג, דלא גזרו מין זה אטו מין אחר. ולכן אין לגזור אדם חשוב אטו אדם שאינו חשוב. ולכן ה"ה בנד"ד שי"ל שאין לגזור שיר עצוב אטו שיר של שמחה, שהם שני מינים נפרדים. ולכן נראה שיש להתיר בנד"ד. עכ"ל האורחותיך למדני.

ד. אך העיר הרה"ג יוסף ליברמן דאף מותר לשיר בפה ניגוני רגש, הודאה לה' ודביקות בו ובתורתו, ובקשות ללב טהור (עיין בשו"ת משנת יוסף ו, קה-קו. יג, קעז). "בנידון שאלתנו אין להתיר, שתפקידנו בימי בין המצרים הוא לקונן על חורבן בהימ"ק, ולחנך להתאבל על החורבן, באמירת תיקון חצות וכו', והופעות של מוזיקה הם רק איצלא של אבילות, ועיקר מטרתם להעביר את הזמן מתוך הנאה באסיפת מרעים, וכבר אחז"ל (גיטין נז, א) שבמקום א' היו צדיקים אבל נענשו בגלות וחורבן 'משום דלא איאבולי על ירושלים'. וירושלים הבזויה זועקת שכחוני בניי! וכל המו"מ אם אפשר לגזור מעצמנו, הוא אך למותר, שהרי זה גופא היתה התקנה למנוע כלי שיר, לעשות ככל האפשר לזכר החורבן שלא תשכח".

יורה דעה

הגאון רבי יוחנן וואזנר שליט"א
ראב"ד דחסידי סקווירא
מח"ס חיי הלוי

עינים בטבילת כלים

יום שנכפל בו כי טוב לסדר והצליח דרכך כ"א מרחשון תשע"ט לפ"ק

לכבוד מע"כ ידידי הרה"ג הנפלא מו"ה ר' יעקב אהרן סקוצילם שליט"א מו"צ בירושלים עיה"ק מחבר הספרים החשובים אהל יעקב, אחשח"ט קבלתי מכתבו החשוב.

שימוש בקומקום למים חמים לרחיצה לפני טבילתו במקווה

שאלה: נשאלתי מאברך אחד שקנה מיחם (קומקום) עבור שתיה כמובן, ולפני שטבל אותו ראה שבביתו נשבר המים חמים והיה קר בחוץ והיה צריך לרחוץ את התינוקות שלו, וחשב אולי מותר לו לחמם מים בתוך המיחם שלו שעוד לא טבל עבור רחיצה וטען שמאחר והוא לא משתמש עם המיחם לצורך אכילה אלא לצורך רחיצה אין בזה איסור השתמשות בכלי סעודה בלי טבילה, או שמא יש איסור שימוש בכלי בלי טבילה אפילו אם זה רק לרחיצה, וצ"ע?

תשובה: נראה דבשימוש ארעי מותר.

א. והנה מע"כ צדד להחמיר היות שהגם שמטרת ההשתמשות הוא לרחיצה ולא לאכילה אבל היות והכלי מיועד לשימוש כלי סעודה יהא אסור להשתמש בלא טבילה, וכבר כתבנו בחיי הלוי (חלק ד' סימן נ"ז אות ט') דיש מחמירים בזה. וכן מובא בדרכי תשובה (אות ל"ט) דכלי המיוחד לצורכי סעודה אין להשתמש בו בלי טבילה, אפילו שלא לצורך סעודה עיי"ש, ומובא גם בספר טבילת כלים (פרק ד' הערה ו').

ב. אכן למעשה נראה שמסתבר להורות כפי שכתב מע"כ בשם הגאון רבי אהרן יהודה לייב שטיינמן (שליט"א) זצ"ל דדוקא שימוש קבוע יש לאסור, שמא יבוא להשתמש גם לצורך סעודה אבל בשימוש ארעי אין לחוש.

ג. וע"ע בספר טבילת כלים (שם בשם ספר פרי אליהו חלק ג' סימן כ"ה) שכתב דכוסות הטעונות טבילה אסור להדליק בהם נרות חנוכה או נרות שבת קודם הטבילה, כיון שחייבים טבילה להוציאם מטומאת עכו"ם לקדושת ישראל ה"ה מאוס בו נר מצוה, והיינו אפילו אם נאמר שמותר להשתמש בהם להדיוט, ועי' שם מה שמפלפל בזה.

כלי שמשתמשים בו תמיד בהפסק שקית אם צריך טבילה

שאלה: סיר לטשולנט שתמיד משתמשים בו עם נייר הפרדה כגון שקית פלסטיק כדי שהאוכל לא ידבק לכותלי הסיר האם צריך טבילה או שמא פטור כמו שמצאנו לגבי כד חלב שמכניסים בתוכו שקיות חלב שהגרשז"א זצ"ל פטר מטבילה?

תשובה: בענין הכלי שמשתמשים בו עם שקית חלב נראה בזה דאין צריך טבילה כיון שהשקית של חלב עומד גם בפני עצמו ורק משמים אותו לתוך כלי שיהא נוחה להוריק ממנו. אבל מה שמשימים נייר תוך מחבת לא מהני לפטור הכלי מטבילה כיון שאי אפשר להשתמש עם הנייר להחזיק המאכלים בלי המחבת ועי' עמה שכתבנו בזה בחיי הלוי חלק ד' סימן נ"ו אות י"ב.

חיוב טבילה לחצובה שמניחים עליו לפעמים חלות

שאלה: שאלת כגון חצובה שעל הכיריים וכמה פעמים נותנים עליו החלות לחממם הנה כבר כתבנו בזה בשו"ת חיי הלוי חלק ד' (סימן ס' אות ה') שאה"נ לכתחילה יש לטבול כל הכלים שמניחים עליו האוכל לפעמים, אכן כתבנו שם דיש מקילים ברשת התנור וכה"ג וכן במדפים במקרר מפני שהם חלקי של כלי גדול שהמחובר לקרקע או לכלי שמחזיק ארבעים סאה דיש מקילים בזה עי' שם אות ג' ועי' בשו"ת באר משה חלק ד' סימן צ"ט ובספר טבילת כלים פרק י"א סעיף ס'.

אמנם מה ששאל מע"כ בענין אי מותר להגיס את הקאפה עם יד בתי עינים, ולמע"כ פשיטא לי' דאין צריך טבילה, לענ"ד אינו פשוט דלפי מה שהחמיר הרמ"א שם דאפילו בדרך ארעי אין להשתמש בלי טבילה וכמו שכתבנו בחיי הלוי שם (סימן נ"ו אות ט') ובחלק ה' סימן ס"ו אות י"א) א"נ לכאורה גם בזה יש להחמיר עכ"פ לכתחילה.

וע"ז באעה"ח ידידכם
יוחנן סגל וואזנער

הגאון רבי שמאי קהת הכהן גרום שליט"א
דומ"ץ מחזיקי דת חסידי בעלזא ואוצר הפוסקים
מח"ס שבט הקהתי

תשובות קצרות בהלכות בשר בחלב ועניני או"ה

אפה פת חלבי בתבנית אם צריך הכשר

שאלה: אחד שעבר ואפה פת חלבי באופן שהוא נאסר לכל הדעות, ואח"כ בישול (אפה) הפת הזה בתוך סיר האם הסיר חייב בהגעלה, או שלא אמרינן הגעלה על קנסים כמ"ש ביד יהודה סימן צ"ט ודלא כמגן אברהם?

תשובה: אינו בן יומו ודאי מותר דאפילו אם אפאו עם בשר מותר. ובן יומו גם כן יש להקל בזה, דמה נחוש שמא יבשל בסיר מאכל פרווה ויאכל המאכל עם בשר הוי נ"ט בר נ"ט דהיתרא בדיעבד מותר אפילו להרמ"א, ולחוש שמא יבשל בו בשר תוך מעת לעת מהיכי תיתי לחוש כיון שהסיר נעשה חלבי וחוץ מזה לגבי חמץ שעבר עליו הפסח מקיל המשנה ברורה בהכלי כ"ש בנידון דידן.

אם סומכים על שיטת הבית מאיר לענין דבר חריף

שאלה: כיצד מורה הגאון שליט"א בקשר לדברי הבית מאיר סימן צ"ו לגבי בצלים, האם סומכים עליו להקל, והאם הגאון מורה אחרת בין סכין אינו בן יומו בשרי לחלבי או לפי סברת המקילים אין חילוק?

תשובה: עם עוד סניף אני מצרף שיטתו.

אם מותר לאכול בצל שנחתך בסכין חלבי תוך ו' שעות

שאלה: כיצד מורה הגאון שליט"א לגבי אחד שהוא בתוך שש שעות מאכילת בשר האם מותר לו לאכול בצל שנחתך בסכין חלבי בן יומו?

תשובה: מקילין ולא חוששין לחומרת הפמ"ג.

חתך בצל על צלחת חלבי עם סכין בשרי

שאלה: חתכתי בצלים בסכין בשרי בן יומו על גבי צלחת חלבי האם הכל מותר בדיעבד, ומדוע?

תשובה: אין חוששין לחכמת אדם.

טעימת חלב תוך ו' שעות

שאלה: האם מותר לאחד שנמצא בתוך ו' שעות מאכילת בשר לקחת בקבוק חלב שהכין עבור התינוק ולטעום את החלב ולפלוט אותו מיד רק כדי לראות אם החלב לא יותר מדאי חם או לא חמוץ וכדומה?

תשובה: יש להקל אחרי שעה לצורך, ועי׳ בדעת תורה סימן פ״ט בשם הדע״ק דמיקל לרפואה לשטוף בחלב בחולה יש להקל.

מרק אוסם שכתוב טעם בשר אם ממתינים אחריו ו׳ שעות

שאלה: אבקת מרק מחברת אוסם שכתוב על הקופסא שהוא בשרי וידוע מהרכיבים שיש אחוז קטן של מאכל בשרי בתוכם, אם אחד שותה מרק שנעשה עם האבקה הנ״ל ועוד ירקות וכדומה האם הוא צריך להמתין ו׳ שעות?

תשובה: אם אין ששים נגדו יש להחמיר אך אם אינו מרגיש טעם יש להקל להש״ך דמהני טעימת ישראל אבל עכ״פ ימתין שלש שעות.

כמה צריך לבטל כנגד קוביה של אבקת מרק

שאלה: קוביות של אבקת בשר או אבקת חלב שהניחו בטעות בתוך המרק של מין שכנגדו האם צריכים ששים כנגד כל הקוביה או ששים כנגד החתיכה של בשר הגדולה שממנה נעשה את קוביה הנ״ל?

תשובה: מספיק נגד הקוביה בתנאי שאין מרגיש טעם שכנגדו עי׳ שבט הקהתי בשם הגרי״ש אלישיב זצ״ל.

ספק אם עברו שש שעות

שאלה: מי שיש לו ספק אם עבר ו׳ שעות והוא נמצא כעת בודאי אחרי ג׳ שעות האם הוא יכול לאכול חלבי או זה נחשב כדבר שיש לו מתירין וצריך להחמיר?

תשובה: עי׳ שבט הקהתי שיש מחמירין, ורק אחרי חמש שעות יש להקל.

אם שייך כבישה במיונז

שאלה: האם שייך כבישה בתוך מיונז׳ או חרדל ודברים כאלו?

תשובה: רק אם הוא נוזל.

כף חלבי שהה בחריין אם מותר לאכול עם בשר

שאלה: כף חלבי ששהה בתוך חריין לכמה שעות האם החריין אסור לאכול עם בשר?

תשובה: אסור דהנה כבוש בציר.

אם סומכין על טעימת ישראל בזמנינו

שאלה: האם אנחנו סומכים למעשה על טעימת ישראל לענין היתר אפילו לכתחילה או דוקא בדיעבד או אפילו לא בדיעבד?

תשובה: אפילו בדיעבד אין סומכין.

אכל אורז שנלקח בכפית מלוכלך ברוטב בשרי אם צריך להמתין

שאלה: אחד שהשתמש עם כפית מלוכלך עם שמנונית מעוף כדי להוציא אורז מצלחת וכעת רוצה לאכול את האורז ולדעת אם הוא צריך להמתין שש שעות כתבשיל של בשר, האם בכה״ג מותר לסמוך על הטעימה ולהרגיש אם יש טעם בשר באורז, ואם לאו לא יצטרך להמתין ו׳ שעות?

תשובה: אם אינו רואה שומן אינו צריך לחכות וכ"ש כשלא טעם.

אם מצטרפים שיטות שמקילין בשפע

שאלה: האם מצטרפים את דעת האחרונים שמועיל שפע כשהכלי אינו בן יומו כמ"ש ביורה דעה סימן צ"ט סעיף ז'?

תשובה: אפשר לצרף הנ"ל.

תוך ו' שעות לשתות קפה עם כמה טיפות של חלב

שאלה: אחד שאכל בשר וכעת רוצה לשתות קפה עם כמה טיפות של חלב שבודאי התבטל בששים האם זה מותר?

תשובה: מותר.

בלע בשר בין השינים אם צריך להמתין

שאלה: בלע בשר בין השינים שלו בתוך ו' שעות מאכילת הבשר האם הוא צריך להמתין כעת עוד ו' שעות מאכילת הבשר?

תשובה: אין צריך עי' בחידושי הפלאה יורה דעה.

אם מכסה מועיל להיות היכר בין אוכלי בב"ח

שאלה: לגבי היכר בין אוכלי בשר בחלב או אשתו נדה, הרי קיימא לן שאי אפשר להשתמש עם ההיכר במשך הסעודה, ולכן אם זה אוכל אין לאכול ממנו. ונסתפקתי לפי השיטות שלא צריכים היכר גבוה קצת, מה הדין כשמורידים את הפקק (המכסה) של הממרח וכדומה שהוא די יותר גדול מפקק בקבוק ורק משתמשים עם אוכל של הממרח ולא המכסה האם המכסה יכול לשמש כהיכר, או שמא אומרים שהוא חלק מהכלי שלא יכול לשמש כהיכר? ואם זה כן מועיל לכאורה זה עצה גדולה להניח היכר בקלות למי שאוכל ממרחים.

תשובה: לא מועיל כי הדרך שנשאר על השלחן.

הואיל דאשתרי אשתרי בנ"ט בר נ"ט

שאלה: כתב הפמ"ג יורה דעה סימן צ"ד משב"ז סוף ס"ק ט' בסוף שאם התירו להשתמש בקדירה בערב שבת כגון תחב כף חולבת אינו בן יומו לתוך מאכל פרווה בסיר בשרי בן יומו שהמנהג על פי הרמ"א להחמיר להכשיר הכף האינו בן יומו, הפמ"ג כותב שבערב שבת מותר להשתמש בלי הכשר, והוסיף דאף בימי החול אח"כ תהיה מותר, הואיל ואשתרי אשתרי, ונשאלתי מא' מהאברכים האם הדין כן גם אם בסוף לא השתמש עם הכף בערב שבת, כגון שהרי הוא קיבל את ההיתר ובסוף לא השתמש איתו האם מותר לו להשתמש בו בימי החול אח"כ, או צריכים דוקא להשתמש בו פעם א' בערב שבת ואז יש ההיתר הואיל ואשתרי אשתרי?

תשובה: בפשטות רק אם השתמש בערב שבת, אבל באופן של הרמ"א הוי חומרא ויש להקל.

אם סוקצ' נחשב כנעיצה בזמנינו

שאלה: בזמנינו אחד שמנקה היטב סכין בשרי עם "סקוצט" האם הוא יכול לחתוך פת לאכול בו עם חלב?

תשובה: סקוצט אינו מועיל, רק צמר ברזל פלדה שניקו פעם כלי זו.

אם סומא צריך היכר באכילת בשר וחלב עם השני

שאלה: סומא האם הוא צריך להניח היכר בשעה שאשתו נדה, וכן לגבי בשר בחלב, אע"פ שהוא לא יכול לראות את זה?

תשובה: נראה דצריך היכר בשביל האשה דאע"פ שמותרת לאכול השיריים שלו אפילו בפניו מ"מ יש חשש של קירוב הדעת ויבואו לידי נגיעה.

אם בליעה עוברת בנגיעה מיד

שאלה: האם מצטרפים את דעת החמודי דניאל מובא בפתחי תשובה (סימן ק"ה ס"ק ח') שאין העברת בליעות עובר מיד, ולכן במקרה שנפל לאחד חתיכת בשר על חתיכת גבינה וכדומה או כלים ונפל ממנו מיד או שהסירו ממנו מיד האם בתור סניף מצטרפים אותו בכלל, או לא מתייחסים לזה כיון שיש חולקים הרבה?

תשובה: אפשר לצרף ותלוי בגודל החתיכה כמה היה ויש ליטול כדי נטילה.

כלי שני אם חוששין

שאלה: האם הגאון שליט"א מיקל בכלי שני לגבי או"ה כמ"ש במשנה ברורה (סימן תמ"ז ס"ק כ"ה) שדוקא בפסח מחמירים ולא בשאר איסורים, או שהגאון חושש לש"ך וט"ז בשם מהרש"ל אא"כ הפ"מ או הפסד קצת?

תשובה: חוששין לשיטת ש"ך וט"ז ורק בהפסד עם עוד צירוף יש להקל.

להקל בכלים של בני ריינוס

שאלה: לגבי ההיתר שהביא הרמ"א כלים מבני ריינוס שקיבלו היתר מזקן לגבי חלבים שמותר להם לאכול וממילא פסק הרמ"א סימן ס"ו סעיף ט' שאין הכלים שלהם אסורים מאחר שכבר קבלו היתר בזה, האטם קיימא לן למעשה לגבי הכשר רגיל כמו רבנות, וכגון אחד מתארח אצל יהודי שאוכל רבנות והכין אוכל בד"ץ בכלים בלועים מרבנות, וכגון בקייטרינג, האם סומכים על הרמ"א מפורש הנ"ל בשופי, כי למעשה ראיתי באגרות משה יורה דעה חלק ד' סימן ו' שפסק כן להקל על פי הרמ"א הנ"ל. ואם זה נכון האם אומרים שפשוט שספרדי יכול לאכול מכלים הבלועים מבישול עכו"ם על פי שיטת הרמ"א, וצ"ע?

תשובה: אם אינו ב"י יש להקל וכן שמעתי בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל.

חימם חלה על גבי סיר חמין אם צריך להמתין ו' שעות

שאלה: חלה שחיממו על גבי סיר חמין בשרי בלי נייר הפסק וכדומה האם צריכים ו' שעות אחרי אכילתו? ועוד האם מותר לאכול אותו עם גבינה או דגים?

תשובה: לכאורה אין צריך ו' שעות אבל לא לאכול ביחד.

אכל מאכל שנתבשל בתבנית ליד בשר מגולה

שאלה: אחד הכניס לתוך התנור תבנית עם עוף ורוטב, וגם תבנית עם תפוח אדמה ואפו אותם בבת אחת אבל בב' תבניות, האם מי שאוכל מהתפוחי אדמה צריך להמתין אחריו ו' שעות, כתבשיל של בשר?

תשובה: אם היה שניהם מגולים ותנור קטן ויש הרבה זיעה יש להקפיד להמתין שש שעות עכ"פ בשעת הדחק שעה א' ובפוסקי זמנינו יש חילוקי דעות בזה.

טיגן בצלים בסיר ספק פרווה

שאלה: נשאלתי מאחד שהיה לו קדירה שהוא ייחד לפרווה ולא השתמש בו למשך שנה ויותר, וכעת רוצה לטגן בצלים בתוכו ולהכניסם לתוך בשר, ויש לו ספק חלש אולי פעם השתמש עם הקדירה לחלבי, אבל יותר נטה שתמיד היה פרווה, האם בכה"ג שיש ספיקות, וגם עבר שנה, וגם בצלים מח' בראשונים אם הוא דבר חריף אפילו שנקטינן להחמיר, מ"מ בכה"ג של ספיקות וקצת טירחא להביא את הקדירה הגדולה להכשרה אפשר לסמוך על זה. ועוד רציתי לדעת אם זה יעזור לשפוך ולשרות הבצלים בתוך שמן עמוק לפני שמטגן אותם כדי להפיג את טעמם, וצ"ע?

תשובה: יותר טוב שירתיח מים שיהא מלא וישפוך ואז יכול להשתמש בו.

אם משחת שינים צריכים הכשר

שאלה: האם משחת שינים צריך הכשר, ואם אחד נמצא במקום שאין לו משחת שינים עם הכשר האם יכולים להקל, וא"כ במה הגאון שליט"א סומך להקל?

תשובה: אין להקל.

מי פה אם צריך הכשר

שאלה: ומה הדין לגבי מי-פה להדחת הפה האם צריך דוקא עם הכשר והאם זה גרוע ממשחת שינים?

תשובה: אין להקל, באין ברירה שיש לו ריח אפשר לשטוף הפה ולהזהר לא לבלוע כיון שיש ספק אם יש איסור ואולי נפסל מאכיל ועי' בפמ"ג סימן צ"ה משב"ז ס"ק ט"ו.

אם נייר אלומניום צריך הכשר

שאלה: האם נייר אלומניום או סבון לכלים צריכים הכשר?

תשובה: כדאי להקפיד, צריכה הכשר.

מליחת בשר עם סוכר

שאלה: ידוע המח' בין הפוסקים אם אפשר לסמוך בכלל על מליחת בשר על ידי סוכר כגון אחד שאסור לו לאכול בשר שנמלח האם יש מקום להקל בכלל במקום בדיעבד כזה?

תשובה: אין להקל.

הגאון רבי ישעיהו רוטנברג שליט"א
מרא דאתרא בית כנסת הגר"א בית וגן
מח"ס מנחת פרי

שאלות מצויות בהמתנת שש שעות

שאלה: רציתי לדעת אם מע"כ יכול לפשוט ספיקותי בשאלה מצויה בב"ח

תמיד הסתפקתי מה הדין באחד שאופה בתנור תפוח אדמה בתבנית א' ובשר עם רוטב בתבנית השני ומתבשל באותו זמן ביחד בתוך התנור, האם אחרי אכילת התפוח אדמה צריך להמתין שש שעות? ועוד מה הדין כשאחד נוגע ברוטב של עוף וזה מתלכלך את הידים שלו והוא שוכח לנקותו ומלקק אותם בפיו האם הוא צריך להמתין שש שעות אח"כ ומדוע. וגם מצוי הרבה בישיבות וכדומה כשאוכלים אורז עם שניצל או עוף עם רוטב כמו שמצוי כאן בכולל בישיבת מיר ירושלים שאחד לוקח את הכפית המלוכלך עם רוטב של העוף ומוציא אורז עמו, האם אח"כ אחד שלוקח את האורז לאוכלו ולא רואה צבע משונה צריך להמתין ו' שעות אח"כ?

אם מע"כ יכול לפשוט את ספיקותי בדבר זה ששכיח ביותר וקורה כל שבוע נשמח מאוד לקבל בכתב את דעת מרא דשמעתתא של מנחת פרי על הל' בב"ח ותערובות זה ישמח אותנו הרבה.

לכבוד הרה"ג ר' בנימין קירשנער שליט"א הלומד בכולל בישיבת מיר עיה"ק,

תשובה: האופה בתנור תפוח אדמה בתבנית אחת ובשר עם רוטב בתבנית שנית בבת אחת, האם אחר אכילת התפוח אדמה צריך להמתין ו' שעות.

בפשוטו אם שניהם מזיעים דהיינו שיש רוטב בתפוח אדמה, חשיב כנתבשל עם בשר כמבואר בסימן ק"ח סעיף א' ברמ"א, ואף בזה אחר בזה יש לאסור ומדין ריחא יש לאסור בתנור קטן וסתום אף בלא זיעה לדעת הרמ"א שם. אך נראה דלגבי המתנת שש שעות יש להקל מכמה טעמים. א. שם בשו"ע סעיף ב' כתב בד"א בצלי, אבל אם בא לבשלם בקדירה זה לעצמו וזה לעצמו אפילו בתנור קטן ופיו סתום מותר ואע"פ שפי הקדירות מגולה ומבואר דהיכא דיש הפסק כלי ואף בלי קדר כמבואר בש"ך אין בזה משום ריחא, ולכאורה איירי בתבשיל שאין בו רוטב דבלא"ה שיאסור מדין זיעה כנ"ל, אבל בפוסקים מבואר דאיירי אף בתבשיל שיש בו רוטב יעויין בדרכי תשובה ס"ק ע' וצ"ע.

ב. בשו"ת אגרות משה יורה דעה סימן נ"ט בסוף התשובה כתב דאם האש מלמעלה (כגון בתנורי חשמל) שרי אף באיכא זיעה משניהם, דהאש שורפת הזיעה ואינה מספיקה להבלע בתנור. **ג.** בדין ריחא קיימא לן מעיקר הדין לאו מילתא היא, ואף בתנור קטן וסתום שהחמיר הרמ"א בדיעבד במקום הפסד היקל, דהיינו שמעיקר הדין מותר. וא"כ לגבי המתנת ו' שעות יש להקל דא"צ להמתין.

ב. נגע ברוטב של בשר וליקק בפיו את הרוטב הנדבק בידיו האם צריך להמתין שש שעות. וכן כשמגישים קערה עם עוף וכדומה, והקערה שניה העם אורז, ובאותה כף שהוציא עוף הוציא גם אורז ללא הדחה בינתיים האם אחר אכילת האורז יש להמתין ו' שעות.

הנה הש"ך בסימן פ"ט ס"ק י"ט הקשה על המבואר שם ברמ"א שאחר מאכל שהתבשל בקדירה בשרית א"צ להמתין שש שעות, הרי מותר לאכלו עם גבינה דהוי נ"ט בר נ"ט כמ"ש בריש סימן צ"ה, [קושיתו על הטור, דהרמ"א שם אסר בנתבשלו] ותירץ דהחידוש אף בלא קינח היטב את הקדירה ונשאר קצת ממשות דא"צ להמתין אחריו ו' שעות, וכתב שם היד יהודה דכיון דקינח את הקדירה לא ניחא ליה בממשות ואף באין ששים לא החמירו בהמתנת שש שעות.

ולפי זה באולמות ומסעדות שמגישים תבשילים פרווה ונכתב שהם בחזקת בשרי, אם התבשלו בקדירה בשרית אף בת יומא א"צ להמתין ו' שעות ואף אם עירבבו את המאכל פרווה באותה כף שעירבבו את הבשר, כיון שאין לו ענין בממשות של הבשר שיתערב עם המאכל, ורק אינו רוצה לטרוח להדיח את הכף, לדעת הש"ך וכ"פ החכמת אדם ועוד א"צ להמתין ו' שעות, מיהו לכתחילה ודאי שיש ליחד כף לכל אחד מהתבשילים, אף לפי האחרים שחולקים על הש"ך יעו' בבית מאיר ורעק"א שם. [ואף לדבריהם פעמים הרבה יש ס'].

וא"כ בנידון דידן שאחד לוקח את הכף המלוכלכות ברוטב של עוף ומוציא את האורז מהקערה השניה לדעת הש"ך אין צריך להמתין ו' שעות. אבל בליקק את הרוטב של הבשר בפיו מה שנדבק בידיו כיון שרצונו בכך יש להמתין ו' שעות מלאכול מאכלי חלב.

בברכת כל טוב
ישעיהו רוטנברג

הגאון רבי יחיאל מיכל שטיינמעטץ שליט"א
אב"ד חסידי סקווירא בארו פארק
מח"ס שו"ת משיב נבונים ושא"ס

חשש בישול עכו"ם במשרתת גויה בבית ישראל

שאלה

נשאלתי במה שבזמננו יש הרבה בעה"ב דיש להם עוזרת יהודית בבית, והיא אינה שומרת תורה ומצוות ומחללת שבת, וכל ענייני הבית בידה בישול ונקיון וכדומה, בפרט אם בעלת הבית יולדת או חולה, האם יש חשש בבישוליה משום 'בישול עכו"ם'.

תשובה

בפתחי תשובה (יו"ד סימן קיג ס"ק א) הביא בשם באר היטב של מהר"י טיקטין ז"ל שכתב דעיקר טעם הגזירה שגזרו רבנן על בישולי עכו"ם היתה משום חתנות כו'. ולפי טעם זה אין האיסור אלא בגוי, אבל בישראל מומר דאין איסור חתנות עם בנותיו א"כ אין בו גם איסור בישולי עכו"ם. אכן עיי"ש עוד שהביא בשם ספר תפארת למשה (בהגהות לשו"ע שם סעי' ט) שכתב דהן אמת דלפי טעם זה שרי בישול של מומר, דמשום חתנות ליכא, דישראל אע"פ שחטא ישראל הוא ומותר לישא בת מומרים. מ"מ הא מבואר בבית יוסף (שם) טעם נוסף - שמא מתוך כך שיאכל מבישוליו יאכילנו הגוי דברים אסורים, ולפי טעם זה גם בישול של מומר אסור, דהוי ככופר לכל התורה כולה ושמא יאכילנו דברים האסורים, ולפי טעם זה הוא הדין מומר המחלל שבת בפרהסיא דמבואר ביו"ד (סימן ב סעי' ה, ובסימן קיט) דדינו כגוי דבישולו הוה כבישול עכו"ם ואסור, עיי"ש. ולפי זה מבואר דנדון דידן מחלוקת הפוסקים הוא, דלדעת המהר"י טיקטין שכתב דעיקר הטעם הוא משום 'חתנות' אם כן בנדון דידן אף שהמבשלת מחללת שבת ואינה שומרת תורה ומצוות מ"מ אין איסור לאכול מבישוליה כיון דאין בה איסור חתנות. אבל דעת התפארת למשה דבעינן למיחש לטעם ב' שכתב הבית יוסף - משום שמא יאכילנו איסור, וא"כ הוא הדין בנדון דידן דכיון שהמבשלת מחללת שבת יש לחוש שמא תאכילנו איסור, ואסור לאכול מבישול שלה. מיהו עיין בספר ערך ש"י (יו"ד סימן קיג ד"ה דין בישולי עכו"ם) שכתב דעיקר טעם האיסור אינו אלא משום חתנות, ולא נאמר האי טעמא דמשום שמא יכשילנו במאכלות אסורות אלא כסעד ותוספת

לטעם דחתנות, ועיי"ש שכתב דלפי זה במומר מותר, עיי"ש.

מקור ב' הטעמים

וב' הטעמים שכתב כוונתו להמבואר ברש"י במשנה (עבודה זרה לה, ב) השלקות של עכו"ם אסורים, ופירש רש"י (שם ד"ה והשלקות) דהיינו טעמא משום חתנות, עיי"ש. וטעם שני פירש רש"י בגמרא (שם לח, א ד"ה מדרבנן): כדי שלא יהיה ישראל רגיל אצל עכו"ם במאכל ומשתה ויאכילנו דבר טמא, ע"כ. וכטעם ב' דרש"י כתב גם באור זרוע (עבודה זרה סי' קצא) בשם רבינו שמואל, דמהאי טעמא גזרו על בישולי עכו"ם שחששו שלא יאכילנו דבר טמא. עיי"ש. אבל התוס' (שם) כתבו שיותר נראה לפרש כטעם הא' משום חתנות, וכן הרמב"ם (מאכלות אסורות פרק יז הלכה ט) לא כתב אלא טעם זה דז"ל: יש דברים שאסרו אותם חכמים, ואף על פי שאין לאיסורן עיקר מן התורה גזרו עליהן כדי להתרחק מן העכו"ם כו' שלא יתערבו בהם ישראל ויבאו לידי חתנות, ואלו הן: אסרו לשתות עמהן, ואסרו לאכול פיתן או בישוליהן, ואפילו במקום שאין לחוש לגיעולי כליהם. ע"כ.

לא פלוג רבנן

אכן מה שכתב בתפארת למשה דאין טעם לאסור בישולי מחלל שבת אלא להני ראשונים דסברי הטעם משום שלא יאכילנו איסור, אבל להסוברים דטעם האיסור הוא משום 'חתנות' לא, עיין בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן רפא) שהקשה על זה מהמבואר בחולין (ד, ב) גבי אחאב ויהושפט, דמייתי התם ראיה מהא דאכל יהושפט משחיטתו של אחאב, דישראל מומר לעבודת כוכבים מותר לאכול משחיטתו. ופריך דילמא מיכל לא אכיל שתויי הוי שתי, ע"כ. והקשה הר"ן (בחידושים שם ד"ה מאי שנא שתיה) ואם תאמר נהי דלא הוי מומר לכל התורה כולה, כיון דלעבודה זרה הוי מומר היכי אפשר שאין יינו יין נסך [דכיון שעובד עבודה זרה הוא בעינן למיחש שנסך את יין זה ונאסר]. ותירץ: יש לומר שאין סתם יינם אסור משום חשש שמא נתנסך, דאם איתיה דנסכיה לא הוי שתי ליה, וכדאמרינן בריש פרק אין מעמידין (שם כב, ב) אם איתא דאקצייה ואם איתא דפלחיה תו לא הוה מזבין ליה, אלא משום בנותיהן הוא שנאסר, הילכך אי מומר לעבודה זרה הוי מומר לכל התורה כולה, כיון דככותי גמור הוא בכלל גזרתן הוא, אף על פי שאין בבנותיו איסור חתנות מן התורה, אבל אי לא הוי מומר לכל התורה כולה, שרי יינן, עיי"ש. וכ"כ הרמב"ן (שם בחידשיו) דאי משומד לעבודה זרה הוי משומד לכל התורה כולה ודאי דינו כגוי ביין נסך נמי אף על פי שאין בבנותיו איסור חתנות מן התורה, דמ"מ כגוי גמור הוא ובכלל גזירתן, עיי"ש. הרי מבואר דאף על גב דבמומר לעבודה זרה לא גזרו של לישא את בנותיו, מכל מקום כיון דכגוי גמור הוא הרי הוא בכלל הגזירה דסתם יינם דלא

פלוג רבנן, ומסתמא הוא הדין דהוא בגזירת פתן ושמנן, וא״כ הוא הדין בישולי מחלל שבת דהוה בכלל מומר לכל התורה כולה, דאף דאין שייך גזירה משום חתנות דאין בנותיו אסורות, מ״מ כיון דכגוי הוא לא פלוג רבנן והרי הוא בכלל הגזירה דבשולי עכו״ם. וכתב שם דצריך לומר דהתפארת למשה סבירא ליה דדווקא יינם בכלל אבל פתן ושמנן אינו בכלל ולא אדע החילוק, דכיון דהחשש ניסוך לעבודה זרה ליכא כמבואר בהר״ן הנ״ל, אלא כיון דהוא כגוי גם זה בכלל, אם כן מאי שנא פתן ושמנן מיינם, ונשאר בצריך עיון, עיי״ש.

דין מיוחד בקראים

וביו״ד (סימן קיב) הביא הפרי מגדים (שפתי דעת שם ס״ק ב) בשם הפרי חדש (שם ס״ק ב) דפת כותים דינו כפת של גוי כו׳, ופת קראים אסור דמחללין שבת הוה כגוי, עיי״ש, משמע דהוא הדין כל איש ישראל שמחלל שבת דפתו אסורה, ולכאורה הרי איסור פת עכו״ם לכו״ע לא הוה אלא משום חתנות ואע״פ כן כתב הפרי חדש דמשום שהם מחללי שבתות פיתם אסור, על כרחך כנ״ל, דכיון דאמרו רז״ל דהמחלל שבת הוה כמומר לכל התורה כולה הרי הוא בכלל כל הגזירות שגזרו על העכו״ם, פתם יינם ובישולם. ובספר חקר הלכה (מערכת בישולי עכו״ם אות ד) הביא דברי התפארת למשה הנ״ל, והעיר מדברי הפרי מגדים הנ״ל דפת קראים אסור משום שמחללים שבת והוי כגוי אף על פי שבודאי מותר לישא בתו, ותירץ דע״כ צריך לומר דשאני קראים שעשאום כגוים גמורים, עיי״ש. והן אמת שכן צריך לומר לדעת התפארת למשה שכתב דמשום חתנות אין שייך במומר, אבל למה שכתבנו בשם הר״ן והרמב״ן דמומר דינו כגוי גמור, ובכלל כל גזירות חז״ל הוא אף אם אינו שייך בטעם הגזירה, א״כ אין צריך לומר דדין מיוחד הוא בקראים, אלא הוא הדין ישראל שמחלל שבת דפתו אסור.

איסור חתנות מדרבנן

ומו״ה רבי יהודה אסאד (בשו״ת יהודה יעלה חלק א יו״ד סימן לא) כתב דודאי ופשוט דמומר דינו לעניין בישול כגוי, לא מבעיא לטעם שלא יהיה רגיל אצל גוי במאכל ויאכילנו דברים טמאים, דודאי גם במומר לחלל שבתות שייך האי טעמא. אלא גם לטעמא דמשום חתנות, מ״מ הרי בעבודה זרה (לו, ב) פריך בנותיהן דאורייתא נינהו, ומשני דאורייתא שבעה אומות, אבל שאר אומות לא כו׳, ומ״מ גזרו יינן ובשולן משום בנותיהם גם בכל האומות, אף על גב דליכא איסור מן התורה להתחתן (לרבנן דרבי שמעון), וא״כ הוא הדין נמי במומר לעבודה זרה או לחלל שבתות בפרהסיא דהוה ליה כגוי, ומדרבנן ודאי אסור להתחתן בו כדמשמע נמי מלשון חידושי הר״ן (חולין שם) שכתב דאין בו ישראל עובד כוכבים איסור חתנות ׳מן התורה׳, משמע מן התורה אין איסור אבל מדרבנן יש, וכל שכן אשה מומרת דאפילו נשאה מכבר בעמוד והוצא קאי, דהא דינה כגויה לענין

נאמנות באיסורי מאכלות ובאיסור נדה, וא"כ אין צריך להגיע לטעם הנ"ל משום לא פלוג, אלא בשולם אסור משום דשייך בהו נמי טעמא דחתנות, וכמו שאר אומות לדעת טור הנ"ל שלא כתב לאסור בשולם מטעם ד'לא פלוג' אלא כיון דמדרבנן אסור להתחתן בהם, איכא בהו נמי כל האיסורים שהם משום חתנות, עיי"ש. ונראה דאין כוונתו דיש איסור חתנות על בנותיהם כאיסור חתנות הגוים שאינם משבעה אומות, דהם הוה איסור בעצם דבנותיהם אסורות, אבל במומר אין איסור חתנות בביתו אלא אם היא הולכת בדרכיו, אבל אם אינה הולכת בדרכיו מה שייך לאסור. אלא צריך לומר דדעת מהר"י אסאד דאף דלא הוה איסור חתנות בעצם אלא משום חשש נאמנות איסור וכדומה, מ"מ גם בזה שייך גדר חז"ל שלא יבואו לידי כך, כך נראה לענ"ד.

בנות הקראים

וכן מבואר לכאורה בשו"ת מבי"ט (חלק א סימן לח) דאין הדבר תלוי באיסור חתנות בעצם, אלא כל שיש איסור חתנות בהם מאיזה טעם שיהיה, שייך בו גדר גזירת חז"ל, יעוי"ש שהביא תשובה לרבינו שמשון ז"ל: ששאלתם אם מותר להתחתן עם הקראים ולהתגאל בפת בגם אם לא, הא לא צריכא רבא, כי אומה זו טיבה מה, מאחר שעוברים על התורה שבעל פה שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית על דברים שבעל פה, ותניא בתורת כהנים מה ענין פרשת שבת אצל מועדות ללמדך שכל המחלל את המועדות כאלו מחלל את השבתות, ותניא 'שומר שבת מחללו' כל השומר את השבת אפילו עובד עבודה זרה כאנוש מחול לו, ששבת שקולה כנגד כל המצות, ואלו הקראים המחללים את המועדות כאלו מחללים שבתות וכאלו כופרים בכל התורה כולה, ויינם יין נסך כמומרים. ואף על פי שישראל מומר אמרינן אף על פי שחטא ישראל הוא וקידושיו קדושין, כו', ואפילו על עם הארץ תניא באלו עוברין ולא ישא בתו מפני שהוא שרץ ובנותיהן שקץ ועליהם הכתוב אומר ארור שוכב עם כל בהמה, כל שכן על אלו שפירשו לגמרי מן התורה של חכמים, שמצינו שנדו על עובר על כל דברי חכמים על אחת כמה וכמה שמנדין על המדבק בהם שמרבה פסולין בישראל ומחייבי כריתות ובועלי נדות ואוכלי חמץ בפסח כו', ומאחר שאלו חייבי כריתות הם כל ימיהם אסור להחיותם כו', על כן הקראים אנו מחרימים לרמאים לרדות ולנדות ולהחרים על אותם המשיאים להם בנותם, שעוברין על 'לא יבא ממזר בקהל ה'' ועל 'ולפני עור לא תתן מכשול' כי נשותיהן מקודשות להן מן התורה או בכסף או בביאה והבא עליהן היינו בחנק, והואיל מקודשות מן התורה או בכסף או בביאה כשמגרשין נשותיהן שלא כדת ומשנין ממטבע שטבעו חכמים בגיטין ונישאו לאחרים בחיי הבעלים נמצאו הבנים ממזרים מאשת איש ב'לא יבואו', על כן לא יחיל טובו כל המודבק בו כו', ע"כ העתקתי תשובה זו מכתיבת יד החכם רבי

משה ביסודו יצ״ו שהעתיקה הוא בשלוניקי במדרש דון שמואל בנבש״ת ז״ל, ע״כ. ומשמע דאפילו בלא חשש ממזרות מ״מ כיון דאסור לישא ביתו מחשש שהיא תכשיל אותו באסורים וכדומה מ״מ הוא שייך בכלל הגזירה, וזה ראיה למ״ש מהר״י אסאד בתשובה הנ״ל. וע״ע מה כתב בזה בשו״ת הרדב״ז (חלק ג סימן קיד) ובשו״ת מהר״י אשכנזי (לרבנו יואל אשכנזי יו״ד סימן טז).

דינו כגוי ממש להתחתן בו

ובשו״ת אבני נזר (יורה דעה סימן צב) כתב דמה שכתב בהגהות תפארת למשה הנ״ל דאי משום חתנות הרי מותר לישא בת מומר, וא״כ אין טעם לאסור בישולו, אין זה אלא דוקא כשבתו אינה הולכת בדרכיו ומתנהגת בדת יהודית, אבל אם היא מומרת כמוהו א״כ הרי היא אסורה כמו נכרית ממש, דמהאי טעמא דעת תשובת הגאונים (באבן העזר סימן קנז) דמומר אינו זוקק ליבום דקנאים פוגעים בו ובמקום ערוה קיימא, הרי מבואר דדינו כגוי ממש להתחתן בו, ועל כרחך יש בו ג״כ גזירת בנותיהם, דמסתמא בתו תהיה מומרת כמוהו, ומסיים שם דזה ברור ופשוט, עיי״ש.

מבשלת בביתו שאני

היוצא מכל זה בנדון דידן, דלא מבעיא לטעם דמשום ׳שמא יאכילנו איסור׳ דוודאי אין לאכול מבישולה של עוזרת מחללת שבת בפרהסיא, אלא אפילו להטעם דמשום ׳חתנות׳ מ״מ יש לומר דלא פלוג וכמו שכתב הר״ן. ואפילו לא נאמר כן, מ״מ כיון דאסור להתחתן בהם עכ״פ כשהולכים בדרך אביהם, א״כ יש לומר דגם הם בכלל הגזירה דבישול עכו״ם, ואסור לאכול מבישולם. אכן באמת נראה לענ״ד להקל מכמה טעמים, חדא דיש לומר דעוזרת שמבשלת בביתו שאני, דהנה בסימן קיג (סעי׳ ד) הביא המחבר ב׳ דעות בשפחות שלנו אי יש בהם משום בישולי עכו״ם, יש מי שמתיר ויש מי שאוסר אפילו בדיעבד. ועיין בפרי מגדים (כללי או״ה אות ב) דהיכא דכתב המחבר יש אומרים יש אומרים לא הוה הכרעה, ובדבר תורה לחומרא ובדרבנן להקל, עיי״ש. נמצא בנידון בישולי עכו״ם דהוה גזירה דרבנן, דאזלינן לקולא. גם בהגה שם כתב: דבדיעבד יש לסמוך אדברי המתירים. וצריך בירור מי הם המתירים שסמך עליהם המחבר בדרבנן, והיקל הרמ״א כמותם בדיעבד.

מי הם המתירים

ועיי״ש בש״ך (ס״ק ז) שכתב דהמחבר מיירי דוקא בשפחות שקנויות לישראל, וכמו שכתב הרמב״ן בתשובה (הובא בבית יוסף שם) הטעם דכיון דמלאכה דעבד העובד כוכבים דישראל הוא, ומוזהר עליו בשבת מן התורה, ליתיה בכלל עובד כוכבים, והלכך ליתיה בכלל גזרות חתנות, ע״כ. אבל בשפחות שאינם קנויות לו אלא נשכרו לו לשנה דאין אנו מוזהרין עליהם בשבת (כמו שנתבאר באו״ח סימן שד) ודאי דאף הם בכלל איסור בישולי עכו״ם, ולפי זה צריך

לומר דמה שהתיר הרמ"א לסמוך בדיעבד אדברי המתירים, לא מיירי אלא בשפחות הקנויות לו דבהם מיירי המחבר. עוד כתב שם מהלך ב' דסבר הרמ"א דאף בשפחות שאינם קנויות לו אין איסור בבישולם כי הוא סמך בדיעבד על דעת ר' אברהם שהביאו הטור (שם) והדרכי משה (שם) וכן הוא בתורת חטאת (כלל עה דין יז) בשם איסור והיתר (כלל מג דין יג), דאין איסור בישולי עכו"ם אלא אם בשלו העכו"ם בביתו, אבל אם בשלם העכו"ם בביתו של ישראל דלא שייך בהו לא משום חתנות ולא משום שמא יאכילנו דברים טמאים, מותר. והגם דר"ת חולק עליו וכתב הטור דכן נוהגין כר"ת, מ"מ דעת הרמ"א לסמוך עליו בדיעבד. ועוד כתב שם הש"ך מהלך ג' על פי מה שהביא מאיסור והיתר של מהרש"ל (סימן עה) בשם תשובת הרמב"ן (סימן קמט) דיש מרבותינו מתירין בשפחות מטעם דאין איסור משום בישולי עובד כוכבים אלא בעושה מרצונו, בכהאי גוונא יש בזה קירוב הדעת וחיבה ושייך לגזור משום גזירת חתנות, אבל אלו השפחות והעבדים שעושים בעל כרחם בין ירצו בין לא ירצו, אין בזה קירוב הדעת ואין שייך גזירת חתנות ומותר לאכול מבישולם, וסיים בשו"ת הרמב"ן (שם) דאין דבריהם מחוורין ואין אנו סומכין על זה, ואנו נוהגין בזה איסור אפילו בדיעבד. וכן הוא בתשובת הרשב"א (סימן סח) עיי"ש. ולפי זה יש לומר דזהו סברת המתיר שכתב המחבר כיון שעושים בעל כרחם, ועל דעה זו סמך הרמ"א בדיעבד, ע"כ דברי הש"ך.

בנדון דידן

והנה לדרך הראשון שכתב הש"ך דאין ההיתר בדיעבד אלא בשפחות הקניות לו, א"כ אין זה שייך לנדון דידן בעוזרת המבשלת בביתו כלל, דודאי אין דינה כשפחות הקנויות לו. אבל דרך הב' שפירש הש"ך, שהתיר הרמ"א בדיעבד משום דסמך על דעת הסוברים דכשמבשלת בביתו אין שייך חתנות ומותר, זה שייך גם בנדון דידן שמבשלת העוזרת בביתו להתיר עכ"פ בדיעבד. ופירוש זה פירש גם הט"ז (שם ס"ק ג) דדעת הרמ"א להקל בדיעבד מטעם זה שמבשלים בביתו. וכן לדרך הג' שכתב הש"ך להתיר משום דהם מבשלים בעל כרחם, עיין בספר שדי חמד (חלק ו פאת השדה מערכת בישולי עכו"ם סימן א) שכתב להתיר על פי תירוץ זה צוקער שמבשלים הגוים במפעלים דכיון דהפועלים שכירים ואינם עושים לרצונם שרי, וכן הביא בשמו בשו"ת מנחת יצחק (חלק ז סימן סב) לצרף דעה זו להלכה, עיי"ש. ובאמת צ"ע קצת דהרי פועלים אין הם חייבים לעבוד אצלו ואין הם מבשלים על כרחם, ואמאי עדיפי מעכו"ם המבשל ומוכר לישראל דאסור, ולא אמרינן דכיון שמקבל על זה שכר ועושה כן מחמת שכרו לא יהיה בזה משום בישולי עכו"ם. והגם דלא התיר הרמ"א אלא בדיעבד, וגם בדיעבד משמע דאין להתיר אלא כששייך כל הני ג' טעמים,

מ״מ בנדון דידן דמירי ביהודית שאינה שומרת תורה ומצות, דבלאו הכי יש מתירין וסוברים דאין היא בכלל איסור בישולי עכו״ם, ועיין בשו״ת ציץ אליעזר (חלק ט סימן מא) שהביא מכמה מקומות שכן הוא גם דעת החתם סופר ז״ל (בשו״ת יו״ד סימן קכ) ועוד שם (חלק ו סימן פג) ובחידושיו ליו״ד (הלכות יין נסך סימן קכד ס״ק ד) עיי״ש שכתב דלא שייך טעמא דחתנות במומר לחלל שבתות, שהרי בתו מותרת עיין שם, ע״כ) א״כ נראה דשפיר יש לצרף סברות הנ״ל לקולא.

יש מהם שדינם כאומר מותר

ועוד והוא העיקר דהגם דפסקינן דמומר לחלל שבת הוא מומר לכל התורה כולה, מ״מ ידוע מ״ש בשו״ת בניין ציון (החדשות סימן כג) ז״ל: פושעי ישראל שבזמנינו לא ידענא מה אדון בהם, אחר שבעוונותינו הרבים פשתה הבהרת לרוב, עד שברובם חלול שבת נעשה כהיתר, אם לא יש להם דין אומר מותר שרק קרוב למזיד הוא. ויש בהם שמתפללים תפילת שבת ומקדשים קידוש היום ואח״כ מחללים שבת במלאכות דאורייתא ודרבנן, והרי מחלל שבת נחשב כמומר בלבד מפני שהכופר בשבת כופר בבריאה ובבורא, וזה מודה ע״י תפילה וקידוש. ומה גם בבניהם אשר קמו תחתיהן אשר לא ידעו ולא שמעו דיני שבת שדומין ממש לצדוקין דלא נחשבו כמומרים אע״פ שמחללין שבת, מפני שמעשה אבותיהן בידיהם והם כתינוק שנשבה לבין עובדי ככבים כמבואר (סימן שפה) וכ״כ גם בשו״ת המבי״ט (סימן לז): ואפשר נמי דצדוקין שלא הורגלו בתוך ישראל ולא ידעו לעיקרי הדת ואינם מעיזין פניהם נגד חכמי הדור לא חשבי מזידין וכו׳ יעוי״ש. והרבה מפושעי הדור דומין להם ועדיפי מהם, ועיי״ש דמסיק דהמיקל יש לו על מי לסמוך. וכן הוא בשו״ת מהרש״ם (חלק ב סימן קנו)

דעת בעל העיטור

גם יש לצרף מה שכתב בשו״ת מהרש״ם (חלק א סימן קכא) לצרף דעת בעל העיטור (הובא בבית יוסף אבה״ע סימן מד) דלא מקרי מחלל שבת לעניין שיהיה דינו ככופר בכל התורה כולה אלא בעובד עבודת קרקע בשבת, גם בשו״ת תשב״ץ (חלק מג סימן מג) הובאו דברי בעל העיטור הנ״ל להלכה, וכן הוא בחידושי רבי עקיבא איגר (יו״ד סימן ב סעי׳ ה) עיי״ש. ואף דלא קיי״ל כן להכלכה מ״מ לצירוץ מהני.

עד שיעידו בפניו ובפני בית דין

עוד יש צירוף לקולא ממה דמבואר בשו״ת מהר״י אסאד (יו״ד סימן נ) דכמו דלפסול אותו לעדות ולשבועה בעינן דוקא להעיד בפניו ובפני בית דין, כמבואר בש״ך (חו״מ סימן לח) ובתשובות נודע ביהודה (מהדורא קמא אבה״ע סימן עב) בסתירת ההיתר החמישי בארוכה, הכי נמי לאסור היין מבגעו ולפסול גופו ממש לעשותו כגוי גמור, בעינן שיעידו עליו בפניו ובפני בית דין,

עיי"ש. וע"ע בשו"ת אבני צדק (יו"ד סימן ס אות א) שהביא דבריו והסכים עמו להלכה ולמעשה.

נתגדל בבית ישראל

והגם דמבואר בדרכי משה דהא דאמרינן דתינוק שנשבה דינו כישראל לכל דבר, היינו דוקא כשלא נתגדל בבית ישראל, אבל אם נתגדל בבית ישראל דינו כמומר, ולפי זה בנידון דידן שנתגדלה בבית ישראל אין לומר היתר הנ"ל דהוה כתינוק שנשבה. בזמננו קשה לומר כן, חדא דהא בבית ישראל שנתגדלו בו ג"כ לא ידעו מכול וכול ממצות התורה, ועוד יותר מזה, כן אנו רואים בעוונותינו הרבים הרבה מהם שמחללין שבת ואינם יודעים מכלום, כי כך למדו אותם דלהיות יהודים סגי אם מדליקים נרות שבת והולכים לבית הכנסת ביום הכיפורים, והרבה מהם מרוב בורותם מדליקים את הנרות כשכבר החשיך היום ומחללים שבת וחושבים שבכך מקיימים מצות השבת השם ירחם. ולא עוד אלא שחושבים דמה שעושים החרדים לדבר ה' מתורה ומצוות אין זה אלא חומרא ופרישות שקבלו על עצמם, ואין הכל מחוייבים בזה. וכן מוכח מכל התנהגותם שאין רצונם לכפור בתורה, ואדרבה שראינו הרבה מהם שעולים על קברות קרוביהם ואומרים תהילים לעילוי נשמתם, הרי מוכח שמאמינים בתורה ובתחיית המתים, אלא שחושבים שאין חיוב יותר מזה, א"כ בוודאי יש להם דין של תינוקות שנשבו. וכ"כ בשו"ת שבט הלוי (חלק ה סימן קסה) בתשובת שאלה דגדר תינוק שנשבה בזמננו הוא תינוק שנולד מהורים שאינם שומרים תורה ומצוות והיה אונס גמור במה שלא קיבל עליו עלו מצוות התורה, וכן כל מי שנתגדל בסביבה של גוים או סביבה של פורקי עול תורה, ועל ידי זה לא שמע וקבל מתורה ומצוות ואמונתה, כל אלו בכלל תינוקות שנשבו הם, עיי"ש.

היוצא לדינא

על כן נראה מכל הלין דהגם דבודאי יש לחשוש ולהחמיר שלא לאכול בבשולי ישראל שאינו שומר תורה ומצוות, אבל בשעת הדחק, כגון שהאישה יולדת או חולה ואינה יכולה לבשל, או במי שחזר לדרך התורה ואשתו עדיין אינה שומרת תורה ומצות, ואם לא יאכל מבשוליה תתרחק עוד יותר, בכל כהאי גוונא נראה לענ"ד דאם מבשלת בתוך ביתו, ואינה מומרת להכעיס אלא נתגדלה בבית שאינו שומר ומצוות, אפשר לסמוך להקל ולאכול מבשוליה שמבשלת בתוך ביתו.

הגאון רבי אהרן יהודה הלוי גרוסמן שליט"א
מח"ס דרשת וחקרת
מו"צ בירושלים ובמודיעין עילית

להכשיר כיסוי מיחם מים שהניחו עליו לחם ובענין בורר בשבת

בס"ד כ"ד חודש אייר תשע"ח

מע"כ הרה"ג ר' יעקב אהרן סקוצילס מח"ס הנפלאים אהל יעקב אחדשכתר"ה בידידיות, את מכתבו קבלתי והנני לעשות רצון יראיו להשיב את הנלענ"ד בעז"ה.

בדבר השאלה שנשאלת מאחד שיש לו מיחם והוא לפעמים מניח על גבי המכסה חלה לחמם בשבת, כעת הוא שואל האם מספיק לו לעשות ליבון או הגעלה להמכסה, וצדדי הספק האם מתייחסים למח' של רוב תשמישו של הכלי שהוא על ידי מים והמכסה בולע מהמים ולכן נחשב ככלי ששימושו על ידי מים וסגי בהגעלה, או לא. או שמא מהמ"ב (תנ"א ס"ק פ') רואים שהביא בית יוסף שלכאורה יאמר בכה"ג לעשות ליבון כיון שמדובר שם על מכסה של ברזל שהניחו על גביו בצק וטעון ליבון או שמא יש לצדד שהכא לא הוי שימוש הרגיל להניח אוכל על גבי המכסה אלא המכסה מיועד למיחם ולכן לא צריכים להתייחס לזה ולא נחשב כשימוש בכלי בכלל אלא נוחיות כגון עצה לחמם חלה באופן קל, וממילא אין צורך להיכנס למח' מחבר רמ"א לגבי רוב תשמישו של הכלי או לא, וסגי בהגעלה וצ"ע?

תשובה:

א) בשו"ע או"ח סימן תנ"א סעיף ו' כתב המחבר וז"ל: כל כלי הולכים בו אחר רוב תמשישו, ובב"י שם סעיף כ"ה כתב הטעם בשם הרשב"א כי מדאורייתא כלי שאינו בן יומו מותר בלא הגעלה, וכשגזרו חז"ל שלא להשתמש בו אטו בן יומו, לא גזרו אלא כפי רוב תשמישו של הכלי, (זה עד כדי כך שאם השתמש בכלי ארבעים ותשע פעמים בחמין ושוב השתמש בו חמישים ואחד פעמים בצונן, אין צריך להגעילו, עי' אגרות משה חלק ה' או"ח סוף סימן ל"א, אא"כ הוא כלי שמשתמשים בו לדבר חריף, עי' חזון איש או"ח סימן קי"ט ס"ק ט"ו ד"ה ולהאמור, ושו"ת בית שלמה או"ח סימן נ"ב, והמהרש"ם בדעת תורה יורה דעה סימן צ"ו סעיף א' מיקל בזה עי' שם) כל זה להמחבר, אבל הרמ"א כתב שהמנהג הוא להגעיל קערות וכלי שתיה עי' שם, ורק

בדיעבד סומכין על השו"ע עי' מ"ב ס"ק מ"ז ושער הציון ס"ק ז'.

ב) בשו"ת מנחת שלמה חלק ב' סימן צ"ז ס"ק ד' כתב וז"ל: לדעת המחבר תנ"א סעיף ו' דאזלינן בהכשר לפי רוב תשמישו, חושבני שצריכים להתחשב רק עם שימוש של חמץ, ולא אם רוב שימוש של הכלי, כגון כוס לשתיה תה, שלפעמים נותן בו דייסת חמץ צוננת, או להיפך כוס לשתיית מים צוננים שלפעמים נותן בה דייסה חמה, כיון דעיקר הטעם הוא משום דבכה"ג יודעים ודאי שהכלי אינו בן יומוף ובכגון דא לא גזרו אטו בן יומו עכ"ל. כעין זה כתב גם בשו"ת שבט הלוי חלק ו' (סימן קט"ז ס"ק ג') שלא אמרינן אזלינן בתר רוב תשמיש רק אם גם שאר תשמיש היה איסור אלא שלא עלי ידי האש, וחל חיוב הגעלה, ומהני ממילא גם לבליעת ליבון שכבר הוא עכשיו נותן טעם לפגם, לא כן בכל שרוב בליעת היתר על ידי חמין שלא עלידי האש, ורק פעם אחד נבלע חיוב ליבון, וכ"כ החזון איש שם בסוף דבריו וז"ל: כל שרוב תשמישו בהיתר ומיעוט באיוסר ודאי צריך הכשר אפילו אינו בן יומו, והלכך לא שייך להתיר מדוכה שנדך בה חמץ פעם אחת משום שרוב תשמישה בתבלין ובו עכ"ל עי' שם.

ג) לפי כל הנ"ל יוצא שכיסוי המים צריך ליבון אם רוצה להשתמש בו בפסח (עי' חוט שני פסח פרק י' ס"ק י"ב שאפילו כיסוי של סיר קוגל צריך ליבון קל) ומסתבר שיתקלקל (עיין כף החיים סימן תנ"א ס"ק ק"ח שכתב שאפשר דהוי כבדיעבד אבל אם אפשר לו דאחר יש להחמיר) וא"כ יש לקנות מיחם מיוחד לפסח אא"כ אינו משתמש במיחם אף פעם לחמץ, וע' עוד שו"ת דרשת וחקרת חלק א' או"ח סימן נ"ו בזה. [אגב יוצא לפי זה "חוטא נשכר" כגון עבריין שאינו שומר תורה רח"ל ואוכל נו"ט קרים ושותה יין נסך קר ורק מיעוט פעמים השתמש בחמץ חם בכליו הוא אין צריך להכשיר כלים שאינם בני יומן ושומר תורה ומצות שאוכל כשר בשר קר ויין כשר קר ופעם השתמש בכלים עם חמץ חם צריך להכשיר כליו], מה שהזכיר כת"ר מ"ב ס"ק פ' בכיסוי שאופין עליו בצק אינו נוגע לנידון דידן כי שם מירי שרוב תשמישו בכך, ועי' בבית מאיר סימן תס"א ס"ק א' משכ"ב.

ד) עוד נשאלת אודות מאשה שרצתה לישון בשבת ורצה להניח מגנט על המקרר כשבנה תבוא לבית הוא יראה איזה מספר הדביקה ויעיר אותה, האם מותר לה לברור מגנט מתוך תערובות של מספרים ולהדביק אותו על המקרר ואז יהיה נחשב כלאלתר כי היא הולכת לישון. והנלענ"ד בענין ברירת המגנטים והפתקים, נחלקו פוסקי זמנינו, בקובץ מבית לוי חלק ו' דיני בורר ס"ק ח', התיר לברור ספל לנטילת ידים שחרית בלילה לפני שינתו, כדי שיוכל לישון (וכן תרופה או פרי שיצטרך שאמצע שינתו אחר כמה שעות) והוי ליה כמכין לאותו סעודה, וכן היוצא לטיול יכול לברור מאכלים ובגדים

שנצטרך אחר כמה שעות משיצא לטיול כי הטיול היא כמו סעודה, וכל שהוא מכין לצורך אותו טיול הוי ליה כמכין סמוך לסעודה, וא"כ ה"ה הכא לגבי המגנט הוי ליה לצורך שינה, אבל בשו"ת אז נדברו חלק ח' (סימן ו') פשיטא ליה שאסור לקלף לעצמם פירות כשיוצא לדרך כדי שיכול לאכולם כשהוא בדרך לאחר זמן, ועי' עוד באור שמח (פרק כ"ג הלכות שבת הלכה ט"ז) שחשב לברור פירות של תרומות ומעשרות ליתנם לכהן לא לתת להם אא"כ הכהן יאכלם לאלתר, ובאורחת שבת חלק א' פרק ג' סעיף נ"ד עמוד קמ"ח כתב דבורר פרי מתוך תערובות על מנת לתתו כצידה לדרך לאורח היוצא מן הבית, אם לא יאכל את הפרי לאלתר אסור. וכנראה שאינו סבר שסברת השבט הלוי הנ"ל, ולכן יש לעשות כעצת השביתת השבת בורר קל"ד, ואגרות משה או"ח חלק ד' (סימן ע"ד אות י"א) ושש"כ פרק ג' הערה ו', ותשובות והנהגות חלק ב' סימן קפ"ה, שיפזר כל המגנטים והפתקים בבת אחת עד שלא יהיו מעורבים, ואז יהא רשאי ליקח את המגנט והפתק, שהוא רוצה, גם אם זה אינו לאלתר (אם רוצה לחשוש לדעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל הובא בספר איל משולש שזה חלק ממעשה הברירה, יש עוד עצה שמישהו אחר יפזרם), ואז מותר לכו"ע.

ומה שרצה כ"ת לדמות הדבר להתירו של הגרשז"א להכין השלחן שיהא יפה, אינו דומה לענ"ד, כי שמה שהוי ליה לאלתר שהשלחן נראית מקושט לכבוד שבת עכשיו, לא רק לזמן הסעודה והבן).

ידידו דו"ש
אהרן יהודה חלוי גרוסמן

הגאון רבי משה צבי רוטשטין שליט"א
מו"צ פה עיה"ק ומדריך חתנים בישיבת מיר
מח"ס כום של אליהו

בענין דחיית הטבילה מפני שירגישו אחרים

שאלה: נשאלתי מחתן בשנה ראשונה, שהטבילה הראשונה לאחר החתונה חל בליל שבת, וכדרך זוגות צעירים אוכלים אצל ההורים, והאשה מתביישת לטבול מיד בלילה כי ירגישו בני הבית. האם מותר לה לאכול לפני הטבילה ולטבול אחר הסעודה או לדחות הטבילה עד מוצ"ש או שחייבת לטבול בזמנה לפני הסעודה.

תשובה:

א] הנה כתב הרמ"א (יו"ד ס"ס קצח) שיש לאשה להיות צנועה בליל טבילתה וכן נהגו הנשים להסתיר ליל טבילתן שלא לילך במהומה או בפני הבריות שלא ירגישו בהן בני אדם, ומי שאינה עושה כן נאמר עליה ארור שוכב עם בהמה.

ב] ואם צריכה לשקר כדי שלא ידעו, למשל שצריכה להגיד שהיא הולכת לבקר דודה או לעזור לאחותה, הנה אי' בגמ' (ב"מ כג:) דאמר רב יהודה אמר שמואל בהני תלת מילי עבידי רבנן דמשנו במלייהו במסכת ובפוריא ובאושפיזא. ופרש"י שאם נשאל אם שימש מטתו יאמר לא. ופי' התוס' שאם נשאל למה לא בא לבית המדרש, לא יענה האמת שהיה בעל קרי אלא ישקר ויאמר שהיה חולה. ופי' המאירי אם שאלוהו על עסקי מטתו ודברים שבצנעה. וכן שמעתי מהגר"נ דיאמאנט שליט"א שאמר לו הגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל שכלה מותרת לשקר לאמה אם שואלת אותה אם הצליחו בביאת מצוה, ואף להראות לאמה עד עם דם (מהאצבע) כדי לשכנע אותה שכבר מצאה דם בתולים.

וצ"ע מהמסופר בגמ' (סנהדרין צז.), זימנא חדא איקלעי להההוא אתרא וקושטא שמיה ולא הוו משני בדיבורייהו ולא הוה מיית איניש מהתם בלא זימניה, נסיבי איתתא מינהון והוו לי תרתין בנין מינה, יומא חד הוה יתבא דביתהו וקא חייפא רישה, אתאי שיבבתה, טרפא אדשא (שהיתה שואלת אותה – רש"י), סבר לאו אורח ארעא (לומר היכן היא הואיל וחייפ' רישה – רש"י), אמר לה ליתא הכא, שכיבו ליה תרתין בנין.

ולכאורה היה מותר לו לשקר בכדי שלא לפרסם שאשתו חופפת את הראש שהוא חוסר צניעות. ומצאתי בהגהת

יעב״ץ שם שכתב וז״ל, אע״פ שמצינו (יבמות סה:) שאפי׳ הקב״ה שינה מפני השלום, לפי שגם עם האמת היתה השכנה מתפייסת, וסביביו נשערה מאד, עכ״ל. מה שתירץ מספיק ליישב את קושייתו שמותר לשנות מפני השלום אבל קושייתנו למה לא שינה מפני צניעות עדיין צ״ע, שאם היה אומר האמת היה חסרון בצניעות כמש״כ בגמ׳ דלאו אורח ארעא (ע׳ ברכות סב.). וצ״ל שאין הכי נמי שמותר לשנות בכדי שלא תבין השכנה שהיא חופפת את הראש, אבל היה אפשר להשתמט ולהגיד שהיא אינה זמינה כעת ולא להגיד שקר מוחלט שאינה בבית. וכעין מה שכתב החפץ חיים (הל׳ רכילות כלל א סעיף ח) שאם מוכרח להגיד שקר ולא להגיד רכילות, מותר לשקר מפני השלום אבל לכתחילה ישתמט ויאמר באופן שלא יהיה שקר גמור.

נמצא להלכה בנד״ד, שאם אפשר להשתמט ולעשות תחבולות באופן שלא ירגישו המשפחה שהולכת למקוה, עדיף, ואם א״א, מותר לשקר כדי שלא לפגוע בצניעות.

ג] הנה כתב בשו״ת מהר״י אסאד (יו״ד סי׳ ריז) שאם א״א להסתיר הטבילה עדיף לדחות הטבילה להזדמנות אחרת שאפשר לה להסתיר. שהרי על דברי הרמ״א להסתיר ליל טבילה ציין הגר״א בביאורו מקורו טהור בגמ׳ (עירובין נה:), תניא נמי הכי אליעזר איש ביריא אומר יושבי צריפין כיושבי קברים ועל בנותיהם הוא אומר ארור שוכב עם כל בהמה, מאי טעמא, רבי יוחנן אמר מפני שמרגישין זה לזה בטבילה. וכתב שם בהגהות אשר״י, שבשביל זה נהגו הנשים להיות צנועות בליל טבילתן שלא לילך במהומה. וכ״כ הרוקח (הל׳ נדה שיז), והוסיף קצת ראיה מהגמ׳ (נדה סו.) ההיא דאתאי לקמיה דרבי יוחנן דכל אימת דהות סלקא מטבילת מצוה הות קחזיא דמא, ואמר לה רבי יוחנן שהוא משום עין הרע. ולכן פסק מהר״י אסאד שעדיף לדחות הטבילה ליום אחר מלטבול בזמנה וירגישו אחרים.

דברי מהר״י אסאד צ״ב, דנהי דקי״ל כמ״ד טבילה בזמנה לאו מצוה, אך מ״מ כתב הב״י (קצז ב) שאם בעלה בעיר מצוה לטבול בזמנה מצד מצות פריה ורביה, ומצינו בגמ׳ (עירובין סג:) שנענש יהושע על שביטל את ישראל מפו״ר לילה אחת. ולכן פסק הש״ע (קצז ב) שאם בעלה בעיר מצוה לטבול בזמנה שלא לבטל מפריה ורביה אפי׳ לילה אחת. ואיך כתב מהרי״א שהסתרת ליל טבילה הוא מדינא דגמ׳, בו בזמן שגם הענין לטבול בזמנה (אם בעלה בעיר כנד״ד) הוא לא פחות חשוב, ואף מצוה דאורייתא ממש. שוב מצאתי שכעי״ז הקשה בשו״ת שאילת יעקב (ח״א סי׳ קט אות ב), והוסיף שאין ראיה מהגמ׳ אלא שלכתחילה יש להסתיר הטבילה אבל לא לדחות הטבילה ליום אחר.

ואולי י״ל בדעת מהרי״א שהיות שמתביישת ללכת לטבול דהוי פגיעה בצניעותה, עד כדי כך אינה משועבדת

לבעלה למסור נפשה ולהתבייש כדי שיקיים פו"ר.

ד] בשו"ת בית שערים (יו"ד סי' רפ) הביא דברי מהרי"א, ותמה דמוכח מהגמ' להיפך, דבגמ' (עירובין נה:) מובא ב' טעמים למה אסרו בנותיהם של יושבי צריפין, עולא אמר שאין להן מרחצאות (והולכין במקום רחוק לרחוץ ונשותיהן נזקקות למנאפין לפי שהעיר עזובה מאין איש - רש"י) ורבי יוחנן אמר מפני שמרגישין זה לזה בטבילה (שאין להן מקוואות והולכות הנשים לטבול במקום רחוק וקוראה לחברתה ומרגישין השכנים ויש רשע רודף אחריהן ומתייחד עמהן ותנן (קידושין פ:) לא יתייחד אדם עם שתי נשים - רש"י), מאי בינייהו איכא בינייהו נהרא דסמיך לביתא (ראוי לטבילה ולא למרחץ, הרגש טבילה ליכא דהא סמוך לה, אבל טעמא דמשום מרחצאות איכא - רש"י). הרי שאם המקוה בעיר (כבזמננו) אין שום בעיה של הרגש טבילה. ואף דברי הרוקח והגה"א יכולים להתפרש במקוואות שחוץ לעיר ולכן יש חשש הרגש טבילה.

אך כתב הבית שערים שיש להצדיק דברי מהרי"א, שכבר כתב בשו"ת מהרש"ל (ר"ס ו) (לאחר שהביא פרש"י הנ"ל) "אכן יש כמה פנים לתורה ונוכל נמי לפרש משום צניעות שלא יזונו עיני העם בהן ואיכא חשש הרהור". ובלא"ה הביא הרוקח קצת ראיה מהאשה שראתה כל פעם שהלכה לטבול משום עין הרע. ולכן ודאי שיש מקור להסתרת טבילה מהגמ'.

ואמנם כל הגמרות האלו ודברי הראשונים אמורים לענין זהירות להסתיר טבילתה מאנשי העיר. וכן הנדון בשו"ת מהרי"א שמדבר על אשה שמנהלת חנות ואם תסגור החנות מבעוד יום, ירגישו אנשי העיר שהלכה למקוה. אבל בפני משפחתה הקרובה לא שמענו שצריכה להקפיד על כך. בפרט לטעם רש"י שיש רשע רודף אחריהן ומתייחד עמהן, דלא שייך כלל בנשים וגם לא באביה ואחיה. ואפי' באדם ששייך בו יחוד כמו חמיה וגיסה, אין חוששין באדם ידוע שיהיה רשע וירדוף אחריה, דאחזוקי אינשי ברשיעי לא אחזקינן. וע' מש"כ התוס' (ב"מ קטז. ד"ה והא, שבועות מו: ד"ה וספרא) שאם דנים על אדם מסויים אם הוא גנב או לא, אמרינן שאינו גנב, דאחזוקי אינשי בגנבי לא אחזקינן, אבל אם דנים על הציבור אם נגנב הדברים ע"י גנב ודאי ששייך לתלות בגנב, דהא כמה גנבי איכא בשוקא. וכמו כן בנד"ד כשדנים על עיר שלמה (יושבי צריפין) ודאי שיש רשעים בעיר, אבל אם דנים במשפחה על אנשים מסויימים לא שייך לחוש לרשע דאחזוקי אינשי רשיעי לא אחזקינן.

ועוד, דמפורש בגמ' (נדה סז:) שבין בזמנה בין שלא בזמנה אינה טובלת אלא בלילה משום סרך בתה, דהיינו שבתה תראה איך שאמה הולכת לטבול ביום ח' ותטעה לטבול ביום ז' (שאסור שמא

תראה ותסתור). וכן קי״ל (ש״ע קצז ג), הרי שאין בעיה להסתיר מבני המשפחה.

ה] עוד כתב בשו״ת בית שערים, שי״ל שכל החשש הוא בשעה שהולכת למקוה שלא תלך במהומה ובפני הבריות וכלשון הרמ״א, אבל אם יודעים בשעת הסעודה שהלילה תלך לטבול (בגלל שאינה אוכלת בשר) אין בזה בעיה.

ונ״ל להביא ראיה לדבריו מהא דמבואר ברש״י (כתובות עב. ד״ה הוחזקה, קידושין פ. ד״ה הוחזקה) ובש״ע (קפה ב), שהיה נהוג ללבוש בגדים מיוחדים בימי נדותה. הרי שכולם ראו עליה שהיא טמאה, ובאותו יום שלא ראו עליה בגדי נדותה כולם ידעו מזה שאתמול בלילה טבלה. ואין בזה חשש של צניעות כי כבר לאחר מעשה, ועיקר הקפידא היא שלא לדעת בשעת הליכתה, ולכן ה״ה שלפני הטבילה אין בעיה של צניעות שידעו שהלילה הולכת לטבול, כיון שעצם ההליכה הוא בצנעא. וכ״כ בשו״ת שלמת חיים (דפו״ח יו״ד סי׳ ס) שהצניעות הוא בזמן הטבילה, אבל לא לפני כן.

ו] עוד כתב בשו״ת בית שערים שאם ע״י הקפדתה שלא לאכול בשר חוששת שתיוודע הדבר שהלילה הולכת לטבול, זה ודאי אינו מצדיק לאכול בשר, דאין במניעת אכילת בשר גילוי שהוא ליל טבילה שאולי סתם לא רוצה לאכול בשר. [אך בשו״ת יד יצחק (ח״ב סי׳ לה אות ד) שההקפדה שלא לאכול בשר הוא רק היכא שאפשר (ולכן הקיל הט״ז בשבת), אבל אם אי אפשר לספק אמתלא למה אינה אוכלת בשר, מותרת לאכול.]

ולכן מסיק בשו״ת בית שערים שבמקרה שרק המשפחה יבחינו שהולכת למקוה, צריכה לטבול בזמנה ולא לדחות, ובפרט אם אינם מבחינים בשעת מעשה ממש אלא בשעת הסעודה.

ז] והנה יש שני מנהגים שהובאו בפוסקים בנוגע לאכילה לפני הטבילה:

1. אסורה לאכול שום מאכל בין החפיפה להטבילה (רא״ש הל׳ נדה בקיצור, רמ״א קצח כד).

2. אסורה לאכול בשר ביום הטבילה כבר מהבוקר (ש״ע קצח כד). וכשטובלת במוצ״ש מותרת לאכול בשר בשבת, רק שתזהר לנקר ביותר אח״כ (ט״ז קצח כה).

בדין השני שלא לאכול בשר כבר הבאנו מש״כ בשו״ת בית שערים שאין להקל גם במחיר שיחשבו הסועדים שהולכת למקוה, בצירוף הא שאינו נחשב גילוי ממש. אבל בדין הראשון שלא לאכול כלל בין בחפיפה לטבילה, ודאי הוי גילוי ממש, שכולם אוכלים סעודת ליל שבת והיא אינה אוכלת. ולפי הבית שערים נראה שגם בכה״ג לא תאכל לפני הטבילה, כי אינו חושש לפני משפחה להרגש טבילה. אבל לפי מהר״י אסאד נראה שיש לה לאכול שלא ירגישו, ולאחר שכבר אכלה, מותרת ללכת למקוה לאחר הסעודה, כי כבר כתב הט״ז (קצח כה) שבדיעבד אם אכלה בשר א״צ לדחות הטבילה, ולכאורה ה״ה במנהג שלא

לאכול בין חפיפה לטבילה ששניהם אינם מדינא דגמ' אלא מנהג יפה (כלשון הרא"ש והש"ע).

ואין כאן היתר לכבוד שבת דמש"כ הט"ז להקל לאכול בשר בשבת נאמר דוקא באכילת בשר לפני החפיפה (שתחפוף גם במוצ"ש). אבל לענין המנהג שלא לאכול כלל בין החפיפה לטבילה כתב בסד"ט (קצח מט) שאין להקל לכבוד שבת, וז"ל, ומ"מ נראה דבין הרחיצה לטבילה דכתב הרמ"א דאין לה לאכול כלל, אפילו בשבת ויו"ט נמי אסור לה לאכול, וכגון בהגיע זמן טבילתה בימות הקיץ בליל שבת וי"ט שרוחצים קודם שבת וי"ט והולכת לבית הטבילה אחר זמן אכילה שאין לה לאכול כלל עד אחר בואה מבית הטבילה, דכיון שהוא סמוך לטבילה שמא לא תנקר יפה מתוך שהיא מהומה לביתה, עכ"ל.

בקיץ נהוג בהרבה מקומות (בפרט באירופה) לקבל שבת ולאכול סעודת שבת לפני השקיעה (היות שבימי הקיץ צאה"כ יכול להיות מאוחר מאד בלילה). ואם נחמיר עליה שלא לאכול בין החפיפה לטבילה נמצא שלא תוכל לאכול עד חצות הלילה. ולכן כתב בשו"ת חשב האפוד (ח"ב סי' קלח) שמסתבר דעד כאן לא קאמר הסד"ט אלא בכגון שגומרת הסעודה בשעה שהגיע כבר זמן הטבילה, כי אז שייך טעמו של הסד"ט שהיא מהומה לביתה, אבל אם אחר גמר סעודתה צריכה עוד לחכות על זמן הטבילה, כי אז יש לה זמן הרבה לנקר היטב את שיניה, בכגון הא מסתבר שמודה הסד"ט שמותר לה לאכול בליל שבת בין רחיצה לטבילה, אך לא תאכל בשר עד אחר הטבילה.

וסיים החשב האפוד, שאף אם יגמור סעודתה אחר הלילה, ששפיר שייך טעמו של הסד"ט שמהומה לביתה, מ"מ אם בושה בפני בני ביתה או אורחים להחמיר שלא לאכול, ואין לה ברירה אלא לאכול ולדחות הטבילה למוצ"ש, מותר לה לאכול ולטבול בליל שבת, דבכה"ג במקום ביטול עונה לא קאמר הסד"ט, אך באכילת בשר יש להחמיר ביותר כי לזה אין הכרח כ"כ, כי יש לחפש תחבולה שלא ירגישו שנמנעת מאכילת בשר, ותאכל הבשר לאחר הטבילה.

נמצא דלדעת החשה"א יש להתיר המנהג שלא לאכול בין החפיפה לטבילה לכבוד שבת (אם יש עוד הרבה זמן עד הטבילה, או אם בושה להמנע מלאכול בפני אחרים), ויש להתיר המנהג שלא לאכול בשר לכבוד שבת (כשטובלת במוצאי שבת, כמפורש בט"ז), אבל אין מתירין שניהם ביחד, ולכן אסורה לאכול בשר בין חפיפה לטבילה אפי' כשטובלת בליל שבת.

ח] לפני שנכתוב סיכום להלכה, יש עוד נקודה חשובה מאד. שגם אם מצד שורת הדין אין בעיה בזה שהמשפחה יודעת שהולכת הלילה למקוה, לפעמים הטובלת עצמה מתביישת מאד אם כולם ידעו. ובכה"ג אין טעם להכריח אותה ללכת למקוה בכל מחיר רק משום לפי

ההלכה זה מותר. וזה למדתי ממעשה נפלא שבשו״ת חשב האפוד (ח״ג סי׳ ס) שגדול אחד ראה איך שאשתו מאחרת מלהדליק נרות שבת, ולכן קם והדליקם בעצמו וכמו שפסקו החיי אדם (ה ט) והמ״ב (רסב יא). לאחר שמתה אשתו, הודה אותו גדול שהיה זה טעות מצדו, והתחרט על זה מאד, כי כל ימיה לא מחלה לו על זה, אף שעשה כדין, ואף שכתבו הפוסקים שם שלא ישגיח בקטטת אשתו!

וכן ראיתי בהיותי משמש בקודש אצל הגר״צ ריבלין שליט״א, ונכנס אברך עם חתיכת בגד ועליה היה מראה, והרב אמר לשואל שיגיד לאשתו שאין צורך לחתוך בגדיה כי אין שום בעיה של צניעות להראות בגדים כאלו לרב. והשואל אמר שיודע את זה ואף אמר כן לאשתו, אבל התעקשה לחתוך הבגד, והוא כיבד את דעתה.

ובאמת בתשובת חשב האפוד הנ״ל (ח״ב סי׳ קלח) לא דן כלל מצד אזהרת הרמ״א להסתיר הטבילה, אלא מצד שיהא בושה ורוצה לדחות הטבילה למוצ״ש מצד הרגשה, והיה פשוט לו שדוחין הטבילה.

הרי שלפעמים גם אם הדבר מותר ואפי׳ ראוי ונכון מצד דיני התורה, צריך להתחשב עם דעת אשתו, וכבר אמרו (ב״מ נח: נט.) נוח לו לאדם שיבא על ספק אשת איש ואל ילבין פני חבירו ברבים, ונוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים. ובפרט ביום הטבילה שראוי להיות כיום כניסתה לחופה (נדה לא:) וד״ל.

ט] סיכום: השאלה אינו מתחיל בימות החול שבקל אפשר להסתדר, וכל השאלה היה בליל שבת, ולכן לאחר שזכינו לבירור הדברים, יוצא להלכה למעשה בנד״ד שיושבת עם המשפחה כדלהלן:

1. אם אפשר להשתמט עם תירוץ טוב בלי לשקר שקר גמור, עדיף.

2. אם צריכה לשקר, מותר לשקר כדי שלא לגלות ׳עסקי מטתו׳ כלשון המאירי.

3. אם א״א לחשוב על שקר טוב כדי להסתיר טבילתה, עדיף לטבול בזמנה גם במחיר שירגישו בני משפחתה. [אמנם במצב שירגישו הציבור הרחב [דבר לא מציאותי], יש לדחות טבילתה למוצ״ש.]

4. אם אוכלים סעודת ליל שבת לפני הטבילה, ובושה להימנע מלאכול בפני כולם, מותרת לה לאכול הסעודה אבל לא בשר בקר (ולא בשר עוף (מקור חיים קצח פ)).

5. יקשיב הבעל לרגשי אשתו כדי להבין אם ועד כמה קשה לה להתנהג באופן שיבינו שאר בני המשפחה שתלך למקוה, ובמקום הצורך ישקלו לדחות את הטבילה.

הגאון רבי אביגדור נבנצל שליט"א

תשובות חדשות בהלכות אבילות

נערך על ידי הרב יעקב אהרן סקוצילם מח"ס שו"ת מציון תצא תורה ואהל יעקב ושא"ס

דיני אונן

עשיית חסד בזמן אנינות

שאלה: אונן ל"ע האם מותר לו לחתום על ערבות שהוא מצות חסד בשעת אנינות שלו?

תשובה: לא[א].

אונן בטבילת כלים ואורח בבית מלון

שאלה: בתשובות מנחת שלמה חלק ב' סימן ס"ו אות י"ד, כתב הגרשז"א זצ"ל, להקל בבתי מלון לאכול בכלים שלא הוטבלו משום שהם אנוסים מלהטביל, ואיסור שימוש נובע מהמצוה, ולכאורה צ"ע ממש"כ בפמ"ג או"ח סימן תפ"ו משב"ז דאם אין לו ארבע כוסות רק שלא הוטבלו בכלי מתכות אסור להשתמש עי' שם. וע"פ הגרשז"א כיון שאנוס יהא מותר בשימוש?

תשובה: בבתי מלון אינו בעלים ולא רמיא עליה[ב].

אונן אם חייב במזוזה

שאלה: מה הדין באונן אם הוא חייב בקביעות מזוזה בארץ ישראל?

תשובה: פטור[ג].

שאלה: מה שכתב לנו הגאון שליט"א שאונן פטור ממזוזה רציתי לדעת אם הוא חייב למנות שליח לקבוע אותו דומיא דמה שדנו האחרונים לגבי אונן למנות שליח לבדיקת חמץ וכדומה?

א. בשו"ת תשובות והנהגות חלק ז' (סימן קמ"ו אות א') כתב אודות אונן שאסור לקיים מצות שבין אדם לחבירו שהיה עושהו מצד מידת החסד והרחמנות אפילו אי לא היה זה מצוה, כהשאלת חפץ לאדם הזקוק לו וכדומה, ולמעשה הורה שם שמותר לעשותו כיון שאינו עושהו רק מצד המצוה. וכן שמע ממנו ידידי הגר"י שוב שליט"א, וכך הורה לו להקל בזה הגר"ע אויערבאך שליט"א.

ב. עי' בספרי אהל יעקב הל' טבילת כלים מה שהבאנו בזה, וכן בספר בית מתתיהו חלק ג' סימן י'.

ג. בשו"ע או"ח (סימן ע"א סעיף ד') איתא לגבי אונן שפטור מקריאת שמע דוקא אם אין מי שמתעסק במת. ואם יש מי שמתעסק, אין מוחין בידו. ולכן כיון שאסור לו לקבוע מזוזה אין לחוש למזיקים, דשומר מצוה לא ידע דבר רע. וראיתי בספר אגור באהליך (פרק ב' סעיף ל"ט) שכתב דאונן פטור ממצות מזוזה, ואסור לו לקובעה. ואם קבעה כשרה. וראה שם בהערה מדוע זה לא נקרא מצוה הבאה בעבירה. ומ"מ הוסיף שם שאחרים יכולים לקבוע את המזוזה עבורו אף בפניו. ואם בני ביתו אינם אונים עליהם לקבוע את המזוזה. וכן כתב בספר נטעי גבריאל הל' אבילות חלק א' (פרק ל"ח סעיף ז') בשם ספר אפיקי מגינים או"ח (סימן י"ג ס"ק י"ב). ועי' בספר בית מתתיהו לידידי הגר"מ גבאי שליט"א חלק ג' (סימן י') בסוף.

תשובה: בדיקת חמץ היא מצוה עוברת משא"כ מזוזה.

אונן אם אומר תפילת הדרך

שאלה: אונן לענין תפילת הדרך האם הוא אומר את זה?

תשובה: לא[ד].

אונן אם חייב לשמוע בקול חכמים

שאלה: אונן אם חייב להצביע בבחירות כפי הוראות רבותיו?

תשובה: כן.

אונן בכיבוד אב ואם

שאלה: אונן אם חייב בכיבוד אב ואם כשביקשו לו לעשות דבר?

תשובה: לא[ה].

אונן אם חייב במצות וקדשתו

שאלה: אונן אם חייב במצות עשה של וקדשתו לכבד הכהן דהרי אונן פטור ממצות?

תשובה: פטור.

ד. וכן דעת הגר"מ פיינשטיין זצ"ל הובא בספר יסודי שמחות. וכ"כ הגר"ח קניבסקי שליט"א לידידי הגר"מ גבאי שליט"א שכמדומה שלא אומרים, וע' מש"כ בזה בשו"ת משנת יוסף חלק ח' סימן ס"ו. ובשו"ת אבני דרך חלק ו' סימן קנ"ד ובשו"ת שבט הלוי חלק י"א סימן רס"ב. וע"ע בשו"ת יעלת חן חלק א' יורה דעה סימן כ'. ובספר חיים וחסד פרק ג' סימן כ"ח.

ה. והנה ידידי הגר"מ גבאי שליט"א במח"ס מועדי הגר"ח ובית מתתיהו חקר בענין אונן שפטור ממצוות האם זה כולל מצוות כיבוד אב ואם ובירר אצל גדולי הרבנים שליט"א ונביא כאן מקצת דבריהם במה שהשיבו בזה לתועלת הענין. הגר"י ליברמן שליט"א במח"ס משנת יוסף כתב בזה וז"ל: ספקתך אם אונן חייב בכיבוד אב ואם, שהרי קיי"ל (שו"ע יו"ד שמא, ב) אונן פטור מכל המצות. א"כ ה"ה בכיבוד אב. עוד הוספת לדון אם יש לפוטרו ממצות כיבוד אב מטעם עוסק במצוה פטור מן המצוה, שהרי קיי"ל בשו"ע (יו"ד רמ, יב) שאם התחיל לעסוק במצוה ואביו ביקשו לעשות דבר, כיון שהתחיל במצוה פטור מכיבוד אב.

שפיר ראו עיני מש"כ בשו"ת משנ"י (ח"ט סי' קעא) שאונן פטור רק מחיובים של בין אדם למקום כמו תורה תפילה ק"ש, אבל במה שבין אדם לחבירו בודאי חייב, וכגון כשחייב לחבירו מנה וביום הפרעון נעשה הלוה אונן, לא יכול לפטור עצמו כיון שפריעת בע"ח מצוה, והוא אסור עתה במצוות, כיון שחז"ל הורידו ממנו רק חובותיו כלפי שמיא ולא חובותיו כלפי בני אדם.

והנה במצות כיבוד אב ואם יש שני ענינים, יש ענין של **כיבוד** ויש גם ענין של **מורא**, ואסור לצערו ולהקל בכבודו ולהמרות פיו, דיש בזה משום ארור מקלה אביו ואמו אם אינו שומע בקולו.

וטעם מצות כיבוד אב ואם הוא משום דהוי כפריעת חוב לאביו כדאיתא בירושלמי (פאה פ"א, קידושין פ"א ה"ז), וכ"כ החיי אדם (כלל סז, א) שכיבוד אב הוי כפרעון חוב לאביו. גם לפי שכתב המנחת חינוך (מ"ע לג) לחקור אם מצות כיבוד אב הוי מצוה שבין אדם לחבירו. וא"כ הרי זה מהמצוות שבין אדם לחבירו שגם האונן חייב, עכ"ל.

מיהו במח"ס מנחת חן שליט"א כתב לו תשובה ארוכה והסיק לדינא שבאמת האונן פטור מכיבוד אב ואם והבאנו לשונו בסוף ספרי אהל יעקב הל' כיבוד אב ואם סימן רמ"א לתועלת הענין. ועי' עוד בספר נזר ים (עמוד קפ"ט-ק"צ).

נתינת מתנה לאונן לפני הקבורה

שאלה: האם מותר לתת מתנה לאונן, כגון במקרה פגש אונן ורצה לתת לו ספר למתנה כגון הגדה של פסח וכדומה שאר מתנה?

תשובה: לא מתאים[1].

---

1. והנה ראשית כל נפרט שנדון כאן אם ניתן להקל בזה או לא, מאחר ומע"כ כבר הזכיר שכמובן היכן שיש איזה עצה כגון לתת לאחר וכדומה או שאר עצות יש לעשות אותם אלא שכאן בקשתם להבין את ההלכה למעשה במקום שאין שום עצה כפי שנראה ממקרה דידן האם פשוט מותר לתת מתנה לאונן או לא.

ומתחילה אני הסתפקתי שאולי במקרה כזה שעדיין לא חל עליו דיני אבילות לכאורה לא חל עליו האיסור לקבל מתנות כיון שהוא לא אבל, ומצד שני אולי מאחר ואין זה זמן של שמחה כמ"ש בסמוך, יש בכל זאת להחמיר בזה ולמנוע מלתת מתנות, וכדי לברר הדין היטב למסקנא למעשה ניתן לבאר מהיכן הוא המקור לאיסור נתינת מתנות לאבל והאם מצאנו דינים לגבי אונן שיש לו למנוע מענינים של שמחה וכדומה.

והנה קיימא לן ביורה דעה הל' אבילות (סימן שפ"ה סעיף ג') מה שהביא הדרכי משה משו"ת מהרי"ל (סימן ל"א) שאסור לשלוח מתנות לאבל כל י"ב חודש על אביו ואמו, ואף בשבת במקום דנוהגין דאין שואלין שלום בשבת. וראה עוד בדרכי משה או"ח (סימן תרצ"ו אות ד'). וכתב ברמ"א שם שאסור לשלוח מנות לאבל כל י"ב חודש ונקט לשון משלוח מנות כיון שכך כתב בשו"ת מהרי"ל אבל אין חילוק בין שאר מתנות למשלוח מנות. הרי דין הנ"ל לתת מתנה לאבל הובא בסימן שעוסק באיסור שאלת שלום לאבל, ויסוד האיסור של שאלת שלום לאבל הוא משום שמחה, כך מוכח מדברי הרמב"ם ושו"ע (סימן שפ"ה סעיף א') נתינת שלום בין שני יהודים יש בה קירוב הדעת ושמחה. ולכן נראה דאם קיים איסור שמחה (שאלת שלום) באונן יש להחמיר גם כן בכה"ג.

ובאמת אפשר לומר שהדבר מפורש ביורה דעה (סימן שמ"א סעיף ה') ביסוד דיני אונן אם שייך אצלו דינים הנוגעים לאבילות, ונקדים שנחלקו בזה הראשונים אם אונן יש עליו איסורי אבילות או לא, הרמב"ם (פרק א' הלכה ב'), וכן תוס' מו"ק דף כג: ד"ה ואינו ס"ל שאיסורי אבילות מתחיל מהקבורה ואילך אבל האונן אינו אסור בהם, וראה עוד בגדר זה (סימן שע"ה סעיף א'-ב'). ומאידך מצאנו ראשונים שהחמירו בכל הדינים, וטעמם משום דכשם שאסרו עליו בשר ויין משום שהוא צריך להיות טרוד בקבורת מתו ולא ימשך אחר דברים אחרים כן אסרו גם תשמיש וכדומה מהאי טעמא, ועוד טעם מצאנו בתוס' שם וכן בטור, משום מפני שהתשמיש שמחה וחוצפה נאסר עליו. ועוד ראינו ראשונים הובא בטור שנקטו שהאיבול נוהג משעת מיתה כיון שאיבול שלפני הקבורה אף גדול מאוד יותר מלאחר הקבורה ואם אמרו להתאבל אחר הקבורה כ"ש שיש להתאבל לפני הקבורה, אע"פ שמקצת הדינים האונן לא נוהג בהם כגון כפיית המטה וכדומה משום שהוא טרוד בעסקי המת ואי אפשר להחמיר עליו גם בדברים כאלו, וראה עוד בלבוש.

ולענין דינא כתב ברמ"א שם שלפני הקבורה אסור בתשמיש המטה, ויש אומרים דאסור ברחיצה וסיכה ושמחה, ושאלת שלום ותספורת ובמלאכה. הא בהדיא הביא הרמ"א שיטת הראשונים שסוברים שיש איסור שמחה ושאלת שלום באונן, ואע"פ שהרמ"א הביא כן בלשון יש אומרים, מ"מ הפתחי תשובה (ס"ק כ"ג) כתב כבר שמה שכתב הרמ"א יש אומרים הוי רק משום שלא היה כתוב בהדיא בבית יוסף עי' שם. ועכ"פ לפי זה נראה שיש איסור גם לתת לאונן מתנה כמו שהזכרנו לעיל שהוא מיוסד מאיסור שאלת שלום.

מיהו אולי ניתן להקל במקום דחק כזה על פי מה שראיתי ממרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל הובא בספר ציוני הלכה (עמוד תל"ה) להגרב"צ הכהן קוק שליט"א שביאר איסור נתינת מתנה לאבל משום שמחה, ומה שהפוסקים תלו את האיסור בשאלת שלום זהו משום "יש בכלל מאתיים מנה", אם אסור לשאול בשלומו כל שכן נתינת מתנה אסור. אבל כשמותר שאלת שלום כמ"ש הרמב"ם שבשבת נותן שלום לכל אדם בכלל

הדברים שאין נוהג בשבת אבלות בגלוי, ממילא אין לאסור נתינת המתנה בזמן שמותר לשאול בשלום האבל. ואע״פ שכבר הזכרנו שיש איסור שאלת שלום אף בזמן שהוא אונן, מ״מ במקרה כזה אולי נוכל לצרף עוד מה שהביא בשם מרן זצ״ל כששאלו אותו אודות נתינת מתנה לאבל שהוא בר מצוה והשיב שבזמנינו אינו ברור איסור שאלת שלום, שאין כבימיהם שהיו שואלים בשלום שהוא שם השם, ועכשיו שואלים סתם בלא שום כוונה, לכן גם לתת מתנה יש קולא, וכמו שכתב המשנה ברורה (סימן תרצ״ו ס״ק כ״א) לגבי משלוח מנות שבמקום שנהגו בשאלת שלום גם מתנה מותרת, וכנ״ל מהרמב״ם. ובצירוף זה שיש עוד כמה צדדים לעודד את הבחור וכדומה כתב שם למעשה שניתן להקל. הא מדבריו חשבנו לענין נידון דידן שאולי ספר זה שהוא יחזק אותו אונן אחרי שיקום מהשבעה וכיון שקשה שיגיע אליו בדרך אחר או על ידי מישהו אחר יש במקרה כזה גם צורך שאולי ניתן להקל על פי הביאור הנ״ל שבמקום ששאלת שלום מותר גם נתינת מתנה מותר. [ויש להעיר שכל מה שביאר כאן מרן זצ״ל היינו מלבד מה שכתב הרמ״א סימן שפ״ה שבזמנינו אין איסור שאלת שלום ואף שהש״ך חולק מ״מ יש אחרונים שפסקו כדברי הרמ״א שם, ועכ״פ ביאור הנ״ל שפיר עולה למצוא מקום להקל].

הרי לנו דין מפורש שאונן אסור לקבל מתנה כמו שאסור לומר לו שאלת שלום, אלא שיש לדון בכה״ג אולי יש מקום להקל בזה כיון שמצאנו קולות לגבי שאלת שלום, ובגוף הדין של נתינת מתנה כבר הזכרנו לעיל שאנו מקילים לתת מתנה במקום שיש היתר לומר שאלת שלום כמ״ש במשנה ברורה ושו״ע יו״ד שם. ולכן נראה לי שהרוצה להקל בזה יש לו על מי לסמוך, אך לכתחילה אפילו כשאין עצה אחרת כדאי להחמיר ולהמתין עד שיכול לתת את זה לאחר לזכות בשבילו. ולענין לתת ספר בהלכות אבילות נראה דקיל טפי ויכול לתת לאונן, ועדיין צ״ע.

אח״כ ביררתי את הנידון הנ״ל אצל כמה רבנים החשובים שליט״א, וכתב לי הגר״א שלזינגר שליט״א שמתנה לאבל או לאונן, כתבו הפוסקים דהוא אסור משום דהוי כשאילת שלום, ונלענ״ד דה״ה הכא אף שעדיין אין לו דיני אבילות, אבל שאלת שלום אסורה באונן. ובמח״ס שבט הקהתי שליט״א גם כן כתב לי שבכה״ג אסור לתת לו ספר למתנה.

מיהו ברשימות הגר״י שוב שליט״א כתב שמעתי מהגאון רבי שריה דבליצקי זצוק״ל דמותר. ומהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט״א שמעתי דצ״ע בזה, אולם ספר על אבילות בודאי מותר לתת לו במתנה.

והגאון רבי נח אייזיק אהלבוים שליט״א מח״ס מנחת חן כתב לי וז״ל: והנה באיסור נתינת מתנה לאונן הרי כתב ברמ״א (סימן שמ״א סעיף ה׳) ששאילת שלום אסור לאונן, וא״כ אסור ליתן מתנה כמבואר (או״ח סימן תרצ״ו סעיף ו׳) ברמ״א אבל אין שולחין לאבל כל י״ב חודש וכמו שיבאר ביורה דעה סימן שפ״ה, וכתב בביאור הגר״א שם לבאר דברי הרמ״א שהוא מדין שאלת שלום שאסור עד י״ב חודש עי׳ שם. וכ״כ המגן אברהם (סימן תקנ״ד ס״ק כ״א) ונ״ל דאסור גם כן לשלוח דורון לחבירו דזהו בכלל שאלת שלום.

והנה בשו״ת ציץ אליעזר חלק ח׳ (סימן ל״ג אות ד׳) בתשובה להגה״צ רבי שריה דבליצקי שליט״א כתב וז״ל: מה ששואל עוד אם לתת ספר שלו לאחר שבא לנחמו בתוך שבעה אם זה דמי למשלוח מנות שאסור לו.

לדעתי יש באמת מקום לדקדק בזה דהרי הבעל מנות הלוי מבאר דטעמא דמשלוח מנות בפורים הוא משום אחוה וריעות, ועפי״ז מבאר בשו״ת כתב סופר חאו״ח סי׳ ק״מ דהיינו טעמא דאסור לשלוח לאבל משום דשמחה היא לו והוא כדורש שלומו ע״ש, וכן כותב בהדיא גם המג״א באו״ח סי׳ תקנ״ד ס״ק כ״א לגבי ת״ב דמכיון דאסור בשאילת שלום אסור ג״כ לשלוח דורון לחבירו דזהו בכלל שאלת שלום ע״ש, וא״כ לפי״ז מסתבר בודאי לומר דה״ה אם האבל נותן לאחר מתנה של ספר להוקרה ה״ז ג״כ כדורש בשלומו, והרי בתוך ז׳ דינא הוא דאבל אינו שאול בשלום אחרים כנפסק ביו״ד סי׳ שפ״ה. וזכורני שבימי

שמע באמצע תפילה שמת לו מת

שאלה: אחד שהגיע לתפילת שחרית ואחרי ברכו שמע שמת לו מת ל"ע ונעשה אונן, האם הוא יכול לסיים את התפילה, ואם שמע לפני ברכו האם יש בזה חילוק?

תשובה: אין חילוק, לא תסיים[ז].

להתאבל על הורים חילונים

שאלה: נשאלתי מאחד שאביו היה נשוי או חיי עם גויה האם הוא צריך להתאבל עליו למעשה, האם הוא יכול ללבוש תפילין ביום הראשון?

תשובה: פטור מאבילות וחייב ללבוש תפילין[ח].

הלכות ניחום אבלים-ובית האבלים-ודברים הנוגעים לימי השבעה

ניחום אבלים בטלפון-ומכתב

שאלה: כבר כתבו כמה פוסקים בענין

אבלי על אבי ז"ל היו כמה שבקשו ממני מספרי, ונמנעתי מלתת להם אז. ואולי אם יתכוון רק בכדי שהלה ילמד בספרו מותר, ובזה נוכל להמליץ על שלא שמענו שנזהרים שלא לשלוח לאבל כל ל' או אפי' כל יב"ח ספר במתנה, אך אולי זה מפני שמקילין בכלל האידנא בשאילת שלום.

עכ"פ בנידון דידן נראה שיש לחלק בין ספר רגיל לספר בהלכות אבילות, דאם שולח או נותן לאונן ספר למתנה הרי זה כדורש שלומו, והרי זה נכלל במה שכתב המגן אברהם שם דאסור לשלוח דורון לחבירו דזהו בכלל שאילת שלום, אולם בשולח מתנה לאונן ספר בהלכות אבילות אם יתכוון רק בכדי שהלה ילמד בספרו מותר, וכמ"ש בציץ אליעזר שם, אבל סתם ספר לא, כי הרי האונן אסור בתלמוד תורה, ונמצא שנותן לו מתנה כהוקרה ואסור.

ואע"פ שכתב בשו"ת ציץ אליעזר שם שלא שמענו שנזהרים שלא לשלוח לאבל כל ל' או אפילו כל י"ב חודש ספר במתנה, מ"מ נראה דאין זה שייך לנידון דידן לגבי אונן שאסור בתלמוד תורה, ואילו אבל אחרי השבעה מותר בתלמוד תורה. ולכן נראה להלכה למעשה שמותר לתת לו ספר בהלכות אבילות שבזה מותר לו ללמוד ממנו.

ז. עי' במשנה ברורה (סימן ע"א ס"ק י"א) שכתב מי שהתחיל להתפלל או לקרות שמע ונעשה אונן פתאום, או יגמור או יפסיק, יש דעות בזה בין האחרונים (עי' בחכמת אדם כלל קל"ט סעיף ה' דדעתו כהשבות יעקב, ובשערי תשובה הביא הרבה אחרונים המצריכים לפסוק. ועי' בחזון איש או"ח (סימן ט"ו אות א') שמצדד לומר שהוא צריך להפסיק דומיא דקרבן פסח ונעשה אונן שדוחה את זה, וצ"ע. ובמח"ס מנחת חן שליט"א כתב שלהמיקל לגמור שמע או תפילה יש לו על מי לסמוך, ושהחכם עיניו בראשו ושלא יודיע לשום אדם ממיתת קרובו כל עוד הוא מברך ברכת המזון או מתפלל שמונה עשרה עד שיסיים.

ח. והנה לגבי אבילות על הורים מחללי שבת הנידון לא פשוט בכלל, כי מי שמעיין בשו"ע (סימן שמ סעיף ה') נראה משם שהרבה אנשים היום שמחללים שבת מוגדרים כמו רשעים ולא צריכים לשבת שבעה ולנהוג אבילות, ומאידך ידוע שהרבה אנשים מוגדרים כתינוק שנשבה ולכן יש מקום יותר לומר שחייבים באבילות, ואם הוא יהודי שחי עם גויה או שנשא את הגויה או שחי חיי אישות עמה דשם ראיתי בשו"ת שבט הלוי שלא נוהגים אבילות כלל – למעשה יש תמיד את דברי החתם סופר שמובא בפ"ת סימן שמ"ה לגבי הדינים של מאבד עצמו לדעת שכותב שם לנהוג שבעה מצד בושה וזה לכאורה שייך בהרבה מקרים של זמננו שלא רוצים שאחרים יבחינו עד כמה ההורים היו מחללי שבת או רשעים וכדומה, אבל כמובן שמי שלא חייב מדינא צריך להניח תפילין ביום הראשון.

יציאת ידי חובת ניחום אבלים על ידי הטלפון ורציתי לדעת מה הדין לגבי ניחום אבלים על ידי כתיבה במכתב?

תשובה: מסתבר דמהני[ט].

לנחם אבל בלי לדבר אליו

שאלה: אם אחד שמנחם יכול לומר "המקום ינחם" אפילו אם לא דיבר האבל כלום?

למעשה מקובל מהגרי"ש אלישיב זצ"ל שאם הוא חיי עם גויה לא מתאבלים עליהם, ויש מקילים אפילו להתאבל כמ"ש באריכות במח"ס מנחת חן שליט"א לתשובה אלי מודפס בספרי אהל יעקב הל' כיבוד אב ואם עי' שם.

ט. והנה בשו"ת אגרות משה או"ח חלק ד' (סימן מ' אות י"א) דן בזה והשיב שאפשר לצאת ידי ניחום אבלים על ידי הטלפון, אבל הגדירו הפוסקים שיש בזה רק קצת מצוה, וטעמא דמילתא משום שחסד עם המתים מקיימים רק אם מגיעים לפני האבל עצמו, אולם הוסיף בספר דברי סופרים (פרק כ"ח סעיף מ"ו) שאם אי אפשר לו להגיע לבית האבל מחמת חולי או שהוא טרוד טירדא דמצוה, יש עליו חיוב לקיים מה שאפשר ולנחם דרך הטלפון, משום דגם כן איכא בזה מצוה, ולא יאמר כי מאחר שאינו יכול לילך לבית האבלים אין עליו שוב שם חיוב כלל. מ"מ אם אפשר לו לילך לבית האבלים לא שייך שיפטרו בטלפון משום שלילך לבית האבלים הוא יותר מצוה והוי מצוה יותר שלמה משום שעל ידי זה הוא מכבדו שזה גופא הוא ענין תנחומין, ובטלפון אין שייך ענין הכבוד.

ואח"כ ראיתי בספר ציוני הלכה להגרב"צ הכהן קוק שליט"א (עמוד שי"ג) שכתב שפעם כשישב מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שבעה על בתו בא לנחמו אחד מגדולי ישראל ושח הגרי"ש שהתקשר אליו הגר"ש וואזנר זצ"ל והתנצל על שקשה לו לבא, לכן הוא מנחם דרך הטלפון. ואמר לו הגרי"ש זצ"ל שהרי הרמב"ם (אבל פרק י"ד, ז) כותב "יראה לי שנחמת אבלים קודמת לביקור חולים, שניחום אבלים גמילות חסדים עם החיים ועם המתים". הרי שבניחום אבלים יש ב' ענינים, א) חסד עם החיים. ב) חסד עם המתים. החסד עם החיים יתכן שמקיים דרך הטלפון בזה שמנחם ומדבר אל לבם, משא"כ עם המתים לא מקיים דרך הטלפון. ובפעם אחרת הוסיף הגרי"ש זצ"ל שגם בשביל החיים עדיף כשבא בעצמו אל האבלים. נמצא שדרך הטלפון אין בזה שום ניחום אבילות בשלמות, אולם מ"מ עדיף טלפון מכלום.

ובספר גם אני אודך תשובות הגאון בעל האבני ישפה זצ"ל (סימן קנ"ז עמוד רע"ח) דן בניחום אבלים על ידי הטלפון וכתב נראה שיש חילוק גדול בין נחום אבלים ובין בקור חולים, שהרי בביקור חולים המטרה לעזור לחולה והשלים לו מה שחסר לו בחליו, ודבר כזה ניתן לקיים רק כאשר האדם נמצא בגופו וכך הוא רואה את צרכי החולה. אבל בנחום אבלים הרעיון הוא להביע את זה שנושאים בעול עם האבל, ודבר זה שפיר יכולים לעשות גם בטלפון. ולכן נראה לי שיוצאים ידי מצות נחום אבלים בטלפון, וגם בתוך ג' ימים וכמ"ש למעלה.

והנה לענין ניחום אבלים במכתב הרי הגר"ח קניבסקי שליט"א השיב לי בתשובה שהוא כמו טלפון, וראיתי אח"כ בספר נטעי גבריאל (פרק פ"ה סעיף י"א הערה י"ד) שהביא מספר תשובות וביאורים (סימן רכ"א) שעיקר מצות ניחום אבלים היא, שהאבל ינוחם על ידי זה וזה מתקיים אפילו על ידי מכתב, ואף שצריך להיות פתיחה על ידי האבל, מילתא דמסתברא שאין צריך להיות פתיחה לכל אחד ואחד ביחוד, וכיון שפתח לאחד הרי גם שאר הנוכחים מנחמים. ועוד ועיקר שאם המכתב נפתח על ידי האבל והאבל פתחו לקרות בו, אין לך פתיחה גדולה מזו. וכן מובא שהגרי"ז בריסק זצ"ל פסק שמקיימין המצוה על ידי כתיבה שאין הלכה שצ"ל בדיבור דוקא שאפילו בו לנחם ולא דיבר מאומה יצא, כיון שמתנחם בכך, ע"כ.

וכן ראיתי מכתב שהגר"ח קניבסקי שליט"א שלח לרבינו מרן שליט"א כשישב שבעה על הרבנית ע"ה,

תשובה: הכי נהוג'.

ניחום אבלים בעמידה

שאלה: האם המנחם יכול לנחם בעמידה, והאם האבל צריך דוקא לשבת כשמנחמים אותו?

תשובה: המנחם והאבל יכולים לעמוד יא.

הוצאת אוכל מבית אבל

שאלה: בזמן ניחום אבלים מביאים אנשים אוכל לבית האבל ונשאר הרבה

הא לפנינו כמה מעשה רב שעשו כן הגדולים, וכן כתב לי הגר"י שוב שליט"א ששמע מהגאון רבי שריה דבליצקי זצוק"ל והגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א שיוציאם ניחום אבלים במכתב וכמו שמצאנו אצל הרבה מגדולי ישראל.

י. והנה ראשית כל יש להקדים מדוע נוהגין שהאבל פותח ומדבר מתחילה כמ"ש השו"ע שם. ובאמת מצאנו כמה טעמים לזה, הלבוש שם כותב שהאבל מתחיל בדיבור כגדי להראות צערו שמצטער מאוד על מיתתו ואח"כ מתחילין לנחמו, אבל מקודם לא שייך לנחמו שמא אינו מצטער על מתו. ובערוך השלחן הביא טעם אחר משום שענין ניחום אבלים הוא להצדיק דינו של הקב"ה לכן מחויב האבל מקודם להצדיק דינו. וראה בבדי השלחן (ריש סימן שע"ו בביאורים ד"ה אין הב') מה שהעיר על דברי הלבוש.

ולענין אם האבל אינו יודע את הדין שצריך לפתוח לדבר קודם, או מפני בושה או יראת הכבוד או צער וכדומה מותר למנחמים לפתוח תחילה, וכ"כ בשו"ת ציץ אליעזר חלק י"ז מיוסד על דברי הלבוש שכל הטעם הוא להראות את צערו, ואם רואים שהוא כ"כ בצער שהוא לא יכול לדבר מותר אז לפתוח תחילה, ומובא בספר דינים והנהגות ממרן החזון איש יורה דעה (פרק ד' סעיף כ"ט) שהחזון איש היה נוהג בניחום אבלים לפעמים לפתוח לדבר לפני האבל, אם ראה שלאבל קשה לפתוח לפניו. ומ"מ לנידון דידן יש לבאר את דברי רבינו שליט"א מדוע אם לא מדברים אלא רק אומרים המקום ינחם וכו' סגי ליה לניחום.

ובאמת ראיתי שכבר פסק כן רבו מרן הגרשז"א זצוק"ל הו"ד בספר נחמו עמי (עמוד ס"ז) דרק לפתוח בדברי ניחומים וכדומה הוא דאסור, אבל אם המנחם רואה שאין האבל פותח מותר להפרד באמירת המקום ינחם. ובאמת הביאו מקור לזה מדברי הגמ' במסכת ברכות (דף ו:) "אגרא דבי טמיא שתיקותא" אך יש לעיין בזה כי הגמ' במסכת סנהדרין (דף קי"ז.) בי טמיא פרש"י, בית האבל שמטעימים אותו בדברים לנחמו, עכ"ל וצ"ע. ועי' בכל זה בספר נטעי גבריאל (פרק פ"ז).

ושוב ראיתי בשו"ת אבני ישפה חלק ח' (סימן ק"מ ענף ז') שנשאל בזה וכתב דמצא פרישה מפורשת למה שכתב רבינו שליט"א שהכי נהוג, והנה הפרישה (סימן שצ"ג ס"ק ג') כתב לדייק בטור וז"ל: מכאן יש קצת סמך לנחם אבלים שלנו שעל הרוב אין האבל מתחיל לדבר לכום רק נכנסין אצלו ויושבין מעט ואומרים ה' ינחמך עם שאר אבלי ציון דיש לתמוה וכי זה נקרא תנחומי אבלים, ומזה יש קצת ראיה דהכניסה והישיבה לכבוד מקרי ניחום אבלים, עכ"ל. וראה עוד בספר פני ברוך (פרק י"א הערה ה'), הא חזינן כדברי המנהג להדיא ולא הוי רק סברא בלבד.

יא. בספר לקט יושר (הלכות שמחות אות מ') כתב שאם המנחמים רוצים לישב ישבו על הקרקע עם האבל, אבל אם רוצים לעמוד יעמדו אע"פ שהאבל יושב. וכן הוא עמד לעולם גבי האבל כשהיה בא לנחם. ובכל פעם היה עומד כשבאו מנחמים אצלו, אע"פ שישב כבר, עד שאמר לכו לשלום. אע"פ שכתב מהר"ם שאבל שמחל על כבודו מחול, וכן מצאתי ביו"ד בסימן שפ"ה, וכתב א"א הרא"ש ז"ל והאידנא נהגו להקל באבילות וכו', מעתה היה מותר למנחמים לישב על גבי ספספלים, מ"מ היה עומד עם המנחמים כי כן ראה מרבו זצוק"ל, וכן עשה מהר"ש זצ"ל. לסוף הוי חוזר והוי יושב כשבאו מנחמים אצלו כמו שהיה מדקדק מתוך הספר והמנחמים עמדו אצלו. הא מדבריו רואים שלכתחילה צריך האבל לשבת בשעה

אוכל, האם מותר לתת אותו לאחרים או צריכים לזרוק את האוכל לפי מה שכתב רעק"א (סימן שעו סעיף ד') שנוהגין לא לקחת דבר קטן וגדול מבית אבל בימי השבעה?

תשובה: לא צריך[יב].

הוצאת חפצים מבית האבל

שאלה: וחוץ מאוכל האם נכלל שאר דברים כגון לקחת ספר וכדומה מבית האבל האם יש ענין למנוע מזה?

תשובה: אין ענין[יג].

הדלקת נר חנוכה בבית אבל לפני מעריב

שאלה: בבית האבל בתוך השבעה האם צריכים להדליק את המנורה בימי חנוכה בין מנחה ומעריב, ואם כן מי מדליק שם?

שמנחמים אותו, אך מדינא מותר לשניהם לעמוד. ובספר ארחות רבינו הביאו שהסטייפלער זצ"ל ניחם אבלים מעומד. וראה בש"ך שם (ס"ק א'), ובספר נטעי גבריאל (פרק פ"ח) שהביא כמה מנהגים לגבי זה, וכן בשו"ת אבני ישפה חלק ח' (סימן ק"מ ענף ו).

בספר ציוני הלכה להגרב"צ הכהן קוק שליט"א הביא כמה שאלות ששאל להגרי"ש אלישיב זצ"ל בענין ישיבה או עמידה בניחום אבלים ונציין אותם כאן לתועלת הענין. בענין אם האבל צריך לשבת כשמנחים אותו [שאגב העיר הגר"ש דבליצקי שליט"א שאין לומר לאבל שב כדאיתא בשו"ע סימן שע"ו סעיף ב',] והשיב הגרי"ש שלאו דוקא, ושוב שאל שהרי מהנו"כ מבואר שצריך לשבת, והשיב הגרי"ש שאם הוא עומד זה לא ניכר שהוא אבל, אך אם לפי מצב הדברים ניכר שהוא אבל זה בסדר. ושוב הקשה הלא תמיד ניכר שהוא אבל שלבוש עם בגד קרוע וכדומה. והשיב שוב הגרי"ש שבגד קרוע וחליצת נעליים עדיין לא ניכר האבלות, אלא כשיושב על הקרקע. אם ישב על הקרקע בזמן שהיו המנחמים אצלו, אלא שבשעת התנחומים קם, זה בסדר.

יב. רעק"א שם הביא כן בשם ספר מענה לשון שמבואר שם שהוא מנהג לבני אשכנז ונראה שבני ספרד לא הקפידו בזה. והנה ראוי לציין שבספר מסגרת השלחן כתב שכל הקפידא היא דוקא להוציא מהחדר שנפטר שם ולא משאר הבית. ועוד בספר יוסף אומץ בדיני הנהגת השבעה כתב שלא מקפידים בזה. ובספר נטעי גבריאל (פרק צ"ב סעיף א') הביא את דברי הפוסקים הנ"ל ומנהג זה, והסיק שהמנהג בזמנינו הוא שאין בזה קפידא, דהרי מנהג אצלינו לאכול מיני מרקחת עם יי"ש אחר התפילה ולאחל לחיים, אכן אין ידוע אם זה מנהג ותיקין. ועוד הביא שם מספר שו"ע להרב יהודה ממודינה מנהגים עמוד קי"ז שבהרבה מקומות נוהגים הקרובים והריעים לשלוח פת שחרית ובערבית אל האבלים, וללכת אליהם להתאחר עמהם בשלחן, ומשמע שאכלו עמהם ולא חששו לרוח רעה, עכ"ד.

בספר חוט שני הל' אבילות (עמוד ת"ח) כתב שבעניני רוח רעה, אין להוסיף על מה שכתוב. ועל כן אע"פ שכתוב לא להוציא דבר מבית האבל משום רוח רעה, אפילו הכי אין לאסור לאכול שפ אדם אחר משום זה.

יג. והנה בספר מענה לשון שם יש משמעות דמיירי אפילו בחפצים וראה בנטעי גבריאל שם. בספר אגרות וכתבים למנהגי החזון איש (עמוד ק"ז סעיף כ"ח) כתב וז"ל: נוהגין שלא להוציא מבית אבל גם כלי שהכניסו, אבל נסתפק דאולי הוא דוקא בבית שנפטר שם, עכ"ל. וראיתי בספר חוט שני הל' אבילות (עמוד ת"ח) שכתב כמה פרטי דינים לפי דברי החזון איש, והנה מסתברא דכתבי הקודש מותר להוציא, דלא שורה עליהם רוח טומאה, ולכן מותר להוציא טלית ותפילין שמביאים האנשים להתפלל שם עם האבל, וכן מותר להוציא משניות ללמוד לעילוי שמת הנפטר כמו שמחלקים בבית האבל. ועוד כתב שם שחפצים שהמנחמים

תשובה: כן, האבל.

אם אבל מותר לומר "העלו" בתוך השבעה

שאלה: אבל ל"ע בתוך השבעה כשמרים טלפון האם מותר לו לומר המילה העלו כי לכאורה זה לא שאלת שלום או גם המילה העלו נכלל באיסור שאלת שלום באבל?

תשובה: אין זה שאלת שלום[יד].

מביאים עמים לבית האבל כגון תיק או מטריה, מקל להשען וכדומה מותר להוציאם מן הבית, דכל מה שמכניסים על דעת להוציאם מן הבית מותר להוציא,

ויש שנזהרים שלא להוציאם, אמנם יש לצדד שדברים שאינם שייכים לבית מותר להוציא. אולם ראוי לציין שראיתי בספר אחד שכתבו שהקהילות יעקב זצ"ל היה מניח את המקל שלו בחוץ לפני שהלך לנחם אבלים.

ומ"מ כדברי רבינו שליט"א כבר ראינו שהביאו שכן המנהג, ועוד ראיתי בספר החשוב בדי השלחן (סימן שע"ח ביאורים ד"ה בבית האבל) שהביא את דברי המענה לשון והקשה דהא אנשים באים לנחם האבלים ולהתפלל שם ושוב כשהולכים משמש לקחים את חפציהם שהכניסו שם כגון מעיל וכדומה וגם טלית ותפילין וצריך לומר שהרוח רעה שורה רק על אותם החפצים שהיו שם בתחילת האבילות. מיהו עדיין קשה דגם בני הבית של האבלים מוציאים חפציהם לחוץ אף שהיו שם מתחילת האבילות ואף לפי הצורך האבילים יוציאים להתפלל ומחזירים כסף וכדומה לתוך הבית, ולכן הסיק בצ"ע בדברי המענה לשון למעשה.

יד. וכן פסק הגר"מ שטרנבוך שליט"א ושמעתי להורות כן מעוד גדולי הוראה שליט"א, ונראה שיש טעות בעולם שחושבים שאסור להאבל לומר את המילה "הלו" (העללא - •), אבל באמת אין באמירת "העללא" שום ענין של שאילת שלום, ומותר עפ"י דין להאבל לומר המילה "העללא", -דהנה במס' מועד קטן (דף כ"א ע"ב) איתא בגמרא הדינים בפרטות אימתי אסור ואימתי מותר, והובא בשו"ע (סי' שפ"ה סעי' א'), ופריך הש"ס על ר' עקיבא איך אמר להם בשעת פטירתן לכו לבתיכם לשלום ופירש"י הרי שאל בשלומן ואסור, ומשני כבוד רבים שאני עיי"ש.

באמת אין באמירת "העללא" שום ענין של שאילת שלום, ומותר עפ"י דין לאבל לומר המילה "העללא", וביאור הדברים, לא מיבעיא לשיטת הרא"מ ב"ר יוסף ז"ל דס"ל דמותר להאבל לומר אפילו "לך לשלום", כיון שאינו שואל בשלומו להדיא (כגון האיך אתה שרוי בשלום), א"כ כ"ש דמותר להאבל לומר המילה "העללא", אלא לפי שיטת הריטב"א (הובא לעיל באות ג'), דס"ל דאפילו אמירת "לך לשלום" אסור אעפ"י שאינו שואל בשלומו ממש, מ"מ אמירת "העללא" מותר, ואינו בכלל זה, -ואינו דומה למה שכתב בשו"ת מהר"ם שיק יו"ד (סי' ש"ע) דלאו דוקא אמירת לשון "שלום" אסור, אלא ה"ה לומר "צפרא טבא למר" אסור עיי"ש – דנראה ביאור כוונת מהר"ם שיק דאוסר לומר "צפרא טבא", היינו משום דיסוד ענין שאילת שלום שאסרו חז"ל, היינו שאסרו להאבל השרוי בצער להתעניין בטובתו של חבירו (ולכן אסרו לומר אפילו "לך לשלום"), ולכן סובר המהר"ם שיק דה"ה דאסור להאבל לומר "צפרא טבא", דגם זה הוא התעניינו בטובתו של חבירו, -משא"כ אמירת "העללא" אין זה כלל לשון של התעניינות בטובתו של חבירו- אלא רק לשון הכרה בין בני אדם לפתוח איזה שיחה ביניהם, וא"כ שרי לכו"ע, וכ"כ לי במח"ס מנחת חן שליט"א.

אם מותר לאבל לצאת מביתו ללכת לבית חולים עם אשתו

שאלה: אבל ל״ע בתוך השבעה שאשתו צריכה ללדת האם מותר לו ללכת עמה לבית החולים באמצע השבעה?

תשובה: כן[טו].

אם מותר לאבל לצאת מביתו בשבעה כדי למכור חמץ

שאלה: עוד שאלה באבל ל״ע בתוך השבעה האם יכול למכור החמץ שלו באמצע השבעה אם השבעה גומר בערב פסח ומדוע?

תשובה: כן, כי גם הוא חייב בתשביתו[טז].

רב בית הכנסת אם מקבל עליה לתורה באמצע השבעה

שאלה: רב בית הכנסת בתוך השבעה האם נוהגים לתת לו עליה לתורה שהוא רגיל בו בשבת כמו שעשה ר״ת (סימן ת סעיף א׳)?

תשובה: לא[יז].

אבל בבית הכנסת בפורים שחל בערב שבת

שאלה: כשחל פורים בערב שבת כמו השנה תשע״ו, האם נוהגים בבית הכנסת לפני קבלת שבת לומר לאבל המקום ינחם?

תשובה: לא.

פוסק שיושב שבעה אם מותר לו לפסוק

שאלה: רב שיושב שבעה ר״ל האם הוא יכול לפסוק שאלות למעשה בתוך השבעה?

תשובה: כן[יח].

אמירת תהילים לאבל בתוך השבעה

שאלה: האם מותר לאבל בתוך השבעה לומר תהילים? וכיצד נהג בזה הגאון שליט״א?

טו. כן שמעתי להורות מעוד גדולי הוראה שליט״א, וכן נראה פשוט כמו מצוה (סימן שצ״ג סעיף ג׳).

טז. לצורך מצוה ראה בש״ך (סימן שצ״ג ס״ק ג׳) שיכול לצאת לזה, ולמעשה אולי בכה״ג עדיף לצאת בלילה להרויח שאר הפוסקים.

יז. ראה בשו״ע שם שהביא הנהגת רבינו תם ובנו״כ שם, ומ״מ המנהג שלא נותנים עליה אף לרב בית הכנסת.

יח. והנה איתא ברמ״א (סימן שפ״ד סעיף א׳) שיכול לפסוק איסור והיתר ליחיד השואל אותו אם אין אחר אלא הוא וצריכין לו. ובשו״ת אבני ישפה חלק ח׳ (סימן ק״מ ענף א׳) כתב לבאר דלפי דברי הרמ״א נראה, שאם אנשים רגילים לשאול פוסק מסוים, זה כמו שאין אחר שהרי קשה להם לחפש פוסק אחר, והפוסק לא צריך לדחות השואל ולומר לו לחפש אדם אחר כיון שפונה אליו.

ובאמת יש לעיין למעשה אם מה שמתירים לפסוק שאלות לרבים כולל כל שאלות שהתעוררו או לא, ונראה מדברי רבינו שליט״א שלא חילק בין סוג השאלות, ומ״מ ראיתי בספר בדי השלחן סימן שפ״ד ס״ק י״ג) שכתב לפרש דברי הרמ״א שהיקל להורות דוקא כשנצרך להוראה זו עכשיו, אבל במקרה שיכול להמתין עד עבור השבעה נראה דאינו רשאי לפסוק עכשיו, והביא ראיה לדבריו בביאורים שם ד״ה לפסוק, וזה תוכן דבריו. והנה במגן אברהם (סימן תקנ״ד ס״ק ה׳) הובא במשנה ברורה (ס״ק ה׳) כתב שמותר

תשובה: אולי תלוי במה שדנו בת"ב, אני לא אמרתי'ט.

להורות לחולה בתשעה באב הצריך עכשיו. ואין נראה לפרש דר"ל הוראה לחולה אם מותר לו לאכול היום, דהא פשיטא היא דהא מותר ללמוד דיני ת"ב ועוד מדוע דוקא חולה הרי כל הל' ת"ב מותר ללמוד, אלא נראה לפרש שמותר להורות במקרה שצריך ההוראה עכשיו אף שאינו מדיני ת"ב ונתן דוגמא לכך כגון ששואלים איזה דין הנוגע לחולה שבהרבה פעמים שאלה כזו אינה יכול לדחות. ולמעשה יסוד ההיתר הוא משום דרבים צריכים לו, א"כ כל שאפשר למחר לא הוי כרבים צריכים לו ואין להורות, עכ"ד.

מיהו יש להעיר על פי מה שכתב האבני ישפה שם הנ"ל יהא תלוי אם השואל רגיל ורגוע לשאול רב שלו שכעת יושב שבעה אף אם לא דחוף לעכשיו, ויש לעיין. ולמעשה הגר"ח קניבסקי שליט"א כתב לי בתשובה שאין עליו לפסוק שאלות בתוך השבעה. מיהו ברשימות הגר"י שוב שליט"א כתוב שהגאון רבי שריה דבליצקי זצוק"ל והגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א פסקו כדעת רבינו שליט"א שמותר לפסוק בתוך השבעה. והגר"א שלזינגר שליט"א כתב לי בזה וז"ל: ואם מותר לו לפסוק הלכות בתוך השבעה, בודאי שיש לו להמנע מזה שהרי הוא אסור בת"ת. אמנם כשאין במקום מי שיפסוק, הרי זה צורך הרבים, ואצלו הוא אבילות דיחיד, ולצורך הרבים נלענ"ד דיכול לפסוק, ובפרט שיכול למנוע בזה הרבה מכשולות מאנשים רבים שעלולים להכשל כשלא ידעו הדרך בה יש לילך.

יט. הנה לענין אמירת תהלים לאבל בתוך השבעה מצאנו בזה חילוקי דעות בפוסקים ובמנהג, יש אוסרים לאבל לומר תהלים שהוא בכלל תלמוד תורה, ראה בזה בספר גשר החיים (פרק כ"א ה-א) בשם זכרון ש"י (דף לב) מהרי"א יו"ד (סימן שס"ח) וכ"ה בהגהת הלבוש (סימן תקנ"ד) בשם מנהג פוזנא בנוגע לת"ב.

ויש מתירים אם רגיל לומר בכל יום, עי' בספר משמרת שלום (אות ת' ס"ק ב'), ובלקט יושר הל' שמחות כתב ואמר חלקו תהלים אפילו בימי אבלו. ובפרט אם אמרו בדרך תפילה ובקשה והתעוררות לתשובה, ובגשר החיים שם הביא שנקט כן כמו שמתיר המגן אברהם שם (סימן תקנ"ד ס"ק ו') בתשעה ברב אחר חצות.

וטעמא דמילתא של המתירים כי היו רגילים לומר תהלים בכל יום על כן אצלם היה זה מסדר היום, אבל בשו"ת מהרי"א אסאד יורה דעה (סימן שס"ח) אוסר אף למי שהיה רגיל בזה כיון שאין נוהגים בו כל כלל ישראל. מיהו נראה להוסיף עוד סברא להקל כמ"ש התרומת הדשן, שהרי באמירת תהלים אין אומרים אותו בתורת לימוד אלא בתורת תחינה ובקשה, והרי מצאנו שיטת כמה פוסקים דמותר לומר בבוקר פסוקים דרך תחנונים קודם ברכת התורה, דבכה"ג אין שם לימוד עליה, עי' בשו"ע או"ח (סימן מ"ו סעיף ט') שמשמע מלשונו שהעיקר להלכה כהפוסקים שאין צריך ברכת התורה, שכתב שם דנכון לחוש להחמיר משמע דאינו מדינא. והרמ"א שם הוסיף שמתחילה היה המנהג כהמקילים, וכן יוצא מדברי מהרי"ל (סימן ק"נ אות ט') דמנהג העולם לומר פסוקים לפני ברכת התורה מאחר שאומרים אותה דרך שבח וריצוי ובקשה לא דרך לימוד, ומכח זה אומרים בעת שנכנסים לבית הכנסת מה טובו ועוד כמה פסוקים. וכ"ה במקור חיים להחוות יאיר (סוף סימן מ"ו), וכ"כ במשנה ברורה (סימן מ"ו ס"ק כ"ח) דמעיקר הדין יש להקל עי' שם משיורי כנה"ג והגר"א, וכ"כ בערוך השלחן (סעיף י"ד) שדעת המחבר והרמ"א מעיקר ההלכה להקל.

ועוד טעם להתיר, דהרי מבואר במהר"ם שיק יורה דעה (סימן קס"ח) דבתוך י"ב חודש מותר האבל לנגם ניגוני התעוררות המעוררים לבו של אדם לעבודת ה', וא"כ יש לומר ד"ה באמירת תהלים שאומרים אותה לשם התעוררות הרי זה להיפוך מענין שמחה ואינו בכלל פקודי ה' ישרים משמחי לב, וכן התיר אמירת תהלים ותפילות בשו"ת עמק התשובה להגר"י רוטה שליט"א חלק א' (סימן קס"ג) דלא אסרו רק בתורת לימוד ולא בתורת תפילה, ובפרט כשעל פי הרוב אין מבין מה שאומר. וראה בבדי השלחן (ס"ק ז') שכתב להקל באמירת תהילים אפילו אם אינו רגיל לומר כל יום.

שינוי מקום למקום שמתפלל שמונה עשרה

שאלה: אבל שיש לו מקום מיוחד לשמונה עשרה האם צריך לשנות גם מקום עמידתו?

תשובה: נלענ"ד שכן[כ].

רב בית הכנסת אם מותר לדרוש בתוך השבעה

שאלה: רב בית הכנסת שתמיד דורש בבית הכנסת בשבת, האם בתוך השבעה הוא יכול לדרוש לפני הציבור גם כן?

תשובה: אם אין אחר שיכול ידרוש.

ואם אסור לו האם מותר לו לומר שיעור בהלכות אבלות?

תשובה: זו אבילות בפרהסיא[כא].

אבל בתוך שבעה להתיז בושם עליו

שאלה: האם אבל בתוך השבעה יכול להתיז איזה סוג בושם וכדומה כדי שלא תהיה לו או לה ריח רע?

תשובה: כן[כב].

כ. מדברי הסוגיא מו"ק דף כג וכן בשו"ע סימן שצ"ג נראה דדוקא לשנות מקום ישיבתו, וכ"כ בספר בדי השלחן (ס"ק כ"ב).

כא. בשו"ע (סימן ת' סעיף א') כתב וז"ל: ורבינו תם היו קורין אותו בכל פעם שלישי ואריע בו אבילות ולא קראו החזן ועלה הוא מעצמו ואמר כיון שהורגל לקרותו שלישי בכל שבת הרואה שאינו עולה אומר שבשביל אבילות הוא נמנע והוי דברים של פרהסיא". וכבר דנו האחרונים שם בגדר של אבילות בפרהסיא ובפ"ת (ס"ק ה') הביא מהרש"ל ועוד שנקטו שרק אם יש חובה גמורה זו נחשב כאבילות בפרהסיא, מיהו הוא הביא שו"ת אש דת שחלק על זה, וכן בשו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ג' (סימן קס"א) נקט כן שזה פרהסיא אפילו אם אין זו חובה גמורה עי' שם, ולפי זה רואים שנחלקו הפוסקים אם בכה"ג תהיה מותר לתת שיעור, ויהיה תלוי אם נחשב באמת אבילות בפרהסיא. ולכן מובן היטב דברי רבינו שליט"א שאם אין אחר יהיה כעין חובה גמורה ומותר לו לומר שיעור בשבת אם רגיל בזה.

ומה שהשיב רבינו שליט"א דלומר שיעור בהלכות אבילות הוי כאבילות בפרהסיא, נראה שפסק דלא כמ"ש בשו"ת אבני ישפה חלק ח' (סימן ק"מ ענף ב') שנתן עצה לרב שדורש בכה"ג לומר שיעור בהלכות אבילות שבזה מותר לו ללמוד. ולמעשה הגר"ח קניבסקי שליט"א השיב לי בתשובה שאפילו בהל' אבילות אין ראוי, וכן דעת הגר"ש דבליצקי זצוק"ל והגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א שאין לדרוש אפילו בהל' אבילות (רשימות הגר"י שוב שליט"א). אמנם הגר"א שלזינגר שליט"א כתב לי בזה וז"ל: כידוע אין אבילות בפרהסיא, ואם הוא נוהג במשך כל השנה לדרוש בבית הכנסת יכול לעשות זאת גם בתוך שבעה, ובפרט שאין אבילות בשבת כלל רק בדברים שבצנעה.

ושוב ראיתי בספר הליכות שלמה הל' פסח (פרק ב' סעיף ז') פסק לגבי דרשת שבת הגדול שרב שמנהגו לדרוש בשבת הגדול דיני הפסח הלכה למעשה, ואין מי שימלא מקומו כראוי, מותר לו לדרוש בשבת זו אף בתוך אבילות שבעה. וציין לדברי השו"ע שם דהיכא דרבים צריכים לו להתלמד ואין שם אחר אלא הוא מותר. ובהערה 19 הביא דהא דלא התיר הגרשז"א זצ"ל מטעם אבילות בפרהסיא אולי משום דיש לתלות שלא נתיישבה דעתו לדרוש וכדומה ולא יתלו הדבר באבילות. ובספר שמירת שבת כהלכתה חלק ב' (פרק ס"ה הערה מ"ה) כתב דאם אבל רגיל ללמד תורה ברבים יש לומר דאם אינו מלמד את שיעורו הקבוע בו ביום הוה כאבילות בפרהסיא וראה עוד שם כמה מ"מ חשובות בענין הל' לימוד בימי אבילות.

כב. והנה יש לברר מהו איסור סיכה בתוך השבעה והאם התזת בושם או דיאודרנט הוי נכלל באיסור סיכה או לא. מקור הדין הובא בגמ' במסכת תענית יג: ונפסק לדינא ביורה דעה שו"ע (סימן שפ"א סעיף ב')

מקצת הלילה ככולו ביום השביעי להכנס לחופת בנו

שאלה: לגבי שיטת הרמב"ן באבילות שאומר מקצת לילה ככולה וכן פסק ר"ת בשעת הדחק, מה הדין לגבי אבל שבתו מתחתנת ליל שביעי של ימי השבעה שאז צריך לצמצם בכמה ענינים לגבי החתונה כמ"ש ביורה דעה סימן שצ"א סעיף ג'-או

סיכה כיצד אסור לסוך אפילו כל שהוא אם מכוין לתענוג אבל אם הוא להעביר הזוהמא מותר ואין צריך לומר משום רפואה כגון שיש לו חטטין בראשו. ועי' בערוך השולחן יורה דעה (סימן שפא סעיף ו') שכתב דכל מין סיכה אסור בין בשמן בין בבורית וכ"ש בסיכות שיש בהם ריח טוב כמו מיני פרפומ"א וכיוצא בהם ואיסור הסיכה הוא בין בגופו בין בשערו בין איש בין אשה.

ויש לעיין האם סבון או בושם הוי סיכה או לא, במשנה ברורה (סימן תקנ"ד ס"ק כ"ח) כתב דסיכה מקרי בדבר שדרכו לסוך בו כגון בשמן או בחלב בבורית וכה"ג. ולפי זה כתבו כמה ספרי זמנינו שיש להחמיר לא להשתמש עם דיאודרנט וכדומה.

מיהו ראיתי בשו"ת אבני ישפה חלק ז' (סימן קי"ב ענף ד') שהביא את דברי הערה"ש שם והעיר דהרי קשה לומר שסבון נחשב כסיכה, שהרי מבואר בהדיא ביורה דעה שם שאם עושה כן להעביר את הזוהמה מותר. וא"כ הרי ודאי שכל המטרה של הסבון הוא להעביר את הלכלוך ואין בו איסור סיכה כלל. ולכן נראה לענין אבילות שאם משתמש עם סבון כדי להעביר לכלוך או למנוע ריח אין חשש סיכה כיון שאינו עושה לשום תענוג.

ובענף ה' שם כתב שפשוט שמותר להשתמש עם בושם למנוע ריח רע בתוך השבעה ויש לומר שאפילו הערוך השלחן יודה לזה שאין שייכות כלל לסיכה. ומרן הגר"א נבנצל שליט"א כתב לי שמותר בכה"ג.

ויש לעיין אם כן הלא בתשעה באב עצמו מותר כדי למנוע ריח וכדומה, ובאמת ראיתי בספרי הפוסקים שפסקו כן לדינא, בביאור הלכה (סימן תקנ"ד ד"ה סיכה) כתב דלהעביר זוהמא מותר בט' באב ובספר מועדי ישורן הל' מועדים הביא בהערה 259 שהגר"מ פיינשטיין זצ"ל התיר בזה. וכן פסק הגרשז"א זצ"ל בספר הליכות שלמה (עמוד תכ"ב) עי' שם. מיהו יש לציין שבספר אשרי האיש הביאו שמרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל פסק שיש לחוש בשימוש דיאודרנט משום סיכה והחמיר בזה למעשה. ולמעשה אחרי שביררתי אצל פוסקי זמנינו כיצד להורות למעשה פסקו במח"ס שבט הקהתי הגר"ע אויערבאך שליט"א והגר"ש דבליצקי זצוק"ל שמותר בכה"ג.

ובמח"ס מנחת חן שליט"א כתב לי בזה וז"ל: והנה מקור איסור סיכה בתוך השבעה בשו"ע מובא (סימן שפ"א סעיף ב') וז"ל סיכה כיצד אסור לסוך אפילו כל שהוא אם מכוין לתענוג, אבל אם הוא להעביר זוהמא מותר, ואין צריך לומר משום רפואה כגון שיש לו חטטין בראשו, הרי מפורש בדבריו דלא אסרו אלא סיכה של תענוג, אבל לא אסרו סיכה להעביר ריח רע או אפילו למנוע ריח רע.

ומה שהעלה הגאון שליט"א שאין חילוק בין להעביר ריח רע או למנוע ריח רעה אע"פ שבשו"ע כתב דוקא להעביר ריח רע מותר, מ"מ נראה פשוט שה"ה למנוע ריח רע כיון דיסוד ההיתר הוא שלא אסרו אלא סיכה של תענוג, וכן הוא פשוט.

ועוד הביאור הלכה (סימן תקנ"ד סעיף ט"ו) לענין תשעה באב כתב לגבי סיכה שאינה אסורה אלא של תענוג, ולפי זה פשוט דלהעביר את הזוהמא מותר כמבואר בסימן תקע"ה סעיף ג' לגבי תענית ציבור, וכן לגבי אבילות סימן שפ"א דלא כמטה יהודא שר"ל דלהעביר הזוהמא אסור.

וכעת הגיע לידי ספר החשוב בשם אבילות כהלכתה שכתב (פרק כ"ד סעיף י"ב) שיש לדון אם נתינת דיאודרנט בכלל סיכה דאפשר שסיכה היא רק באופן שסך את הגוף, אבל נתינת ריח בעלמא אין בזה סיכה.

הלכות הנוגעים בתוך השלושים והשנה

שיכול האבא לקום מהשבעה בעוד לילה לסמוך על הרמב"ן בכה"ג שמקצת לילה ככולו?

תשובה: כן[כג].

לתת מתנה לחתן וכלה ששניהם בשנת אבילות

שאלה: חתן וכלה אבלים האם מותר

ועוד יש לדון שאם כל מטרת נתינת הדיאודרנט זה למנוע ריח רע מותר דמי לסיכה כדי להעביר את הזוהמא כמ"ש בשו"ע (סימן שפ"א).

כג. והנה איתא בגמ' מו"ק (דף יט:) שאבל כיון שעומדים המנחמין מאצלו ביום שביעי מותר ברחיצה משום דמקצת היום ככולו, לא שנא מקצת יום שביעי או מקצת יום שלשים. ונחלקו הראשונים בגדר של מקצת היום האם הכוונה מיד אחרי נץ החמה או דוקא אחרי שחרית. הטור הביא המח' בין הראשונים שיש אומרים שאין אומרים מקצת הלילה ככולו וצריך להמתין עד שעובר קצת מן היום, מיהו הרמב"ן נקט שאפילו מהלילה אומרים מקצת הלילה ככולו ומותר אז לרחוץ וכדומה, ור"ת כתב שאפשר לסמוך על זה בשעת הדחק. ראה בכל זה בבית יוסף סיכום השיטות.

ולענין הלכה למעשה כתב בשו"ע (סימן שצ"ה סעיף א') פסק כדעת רבינו ירוחם הרא"ש שאחרי הזמן שהמנחמין רגילין לצאת וזה דלא כדעת המהר"ם והמרדכי שנקטו שקם מיד אחרי הנץ, וכתב הרמ"א שם אחרי יציאה מבית הכנסת שרגילין לבא המנחמין, כן נראה דלא כמה שרגילין להמתין שעה על היום דאין הדבר תלוי רק בעמידת המנחמין.

בשו"ע שם הזכרנו שפסק שכיון שעמדו מנחמים אצל האבל ביום שביעי מותר בכל הדברים שאסור בהם תוך שבעה, דמקצת היום ככולו לא שנא מקצת יום שביעי לא שנא מקצת יום שלשים, כיון שהנץ החמה ביום שלשים בטלו ממנו גזרת שלשים. עי' בפתחי תשובה (ס"ק א') שכתב דבמקצת היום ככולו, עי' בטור מח' הפוסקים אי בעינן דוקא מקצת היום או אפילו מקצת הלילה, ודעת המחבר כדעת הר"מ מרוטנבורג דדוקא מקצת היום בעינן. והנה דעת הרמב"ן דאף מקצת לילה ככולו [ומ"מ צריך להמתין עד שיהא לילה גמורה ולא סגי בבין השמשות, וגם ר"ת התיר רחיצה בלילה בשעת הדחק, וכן דעת הר"ן, וכן פסק הגר"א עיי"ש בסימן שצ"ה. אבל כאמור המחבר פסק דדוקא מקצת היום ככולו.

בשו"ת הרדב"ז חלק ג' (סימן תקנ"ט) שהכריע דלענין תלמוד תורה ותשמיש המטה דאית בהו מצוה אית לן למפסק כדברי המקילין דבמקצת לילה ככל היום, אבל ברחיצה וסיכה ושאר הדברים דלית בהו מצוה פסקינן כדברי המחמירים דבעי מקצת היום דוקא ולא מקצת הלילה, ומיהו צריך להמתין מלשמש בלילה יותר מעט ממה שהוא רגיל כדי שיהא נוהג גם בו מקצת אבילות עי' שם, וכן ברדב"ז החדשות (סימן רס"ח).

וראה עוד בשדי חמד מערכת אבילות (סימן כ"ה) שהביא דברי החיד"א בשיורי ברכה (סימן שצ"ה) שכתב דבדבר שהוא מצוה מקצת הלילה גם כן סגי, ואף שכתב על דבריו וכבר פשט המנהג דבשום דבר לא אמרינן מקצת לילה ככולו ע"כ, והניף ידו שנית בביאורו ברית עולם על ספר חסידים (סימן ר"מ) וסיים דכיון שפשט המנהג שלא אמרינן מקצת לילה ככולו אין לומר עוד הלכה כדברי המיקל עי' שם, ובשדי חמד כתב דנראה דלאו כו"ע מודו.

ובספר באר המים יורה דעה (סימן נ"ב) להגאון רבי יעקב מנשה הורה על פי דברי הרדב"ז הלכה למעשה באשה שחל ליל טבילתה בליל שביעי לאבלותה, ובעלה נחפז ללכת לדרכו למחרת בבוקר, ושלום ביתם היה רעוע והבעל היה פורץ, ולמעשה פסק שמותר לה לטבול ולשמש בליל שביעי לאבלותה ואמר שכדאי

להביא להם מתנות לחתונה בלי שאחר יזכה עבורם את המתנה?

תשובה: כן[כד].

אבל בתוך שלשים אם מותר לקנות נעליים

שאלה: אם אבל בתוך השלושים יכול לקנות נעלים חדשים?

הוא הרדב"ז לסמוך עליו בשעת הדחק, וכן התיר בחכמת אדם (קונ' מצבת משה סימן ו') באשה אבילה לטבול ולשמש עמה בלילה ז' כשבעלה נחוץ לילך למרחקים על פי תשובת הרדב"ז הנ"ל.

ולענין הלכה למעשה הורה פוסקי זמנינו שליט"א שאף שכתב החיד"א שכבר פשט המנהג שלא אמרינן מקצת לילה ככולו ואין להקל, מ"מ מסתבר מאוד דבודאי כוונתו שאין להקל בסתם, אבל במקרה דלא שכיחא כנידון דידן שבליל ז' שבתוך השבעה מתחתנת בנו או בתו, והשאלה אם מותר לו להשתתף בשמחת הנישואין כשאר המשתתפים בחתונה, בודאי שאין בזה מנהג להחמיר, כיון שהוא דבר שלא מצוי שהבאל ישיא את בנו בליל ז' לאבילותו, ובדבר שאינו מצוי לא אמרינן מנהג, וכמ"ש ברמב"ם הל' שחיטה (פרק י"א הלכה י"ג ובכ"מ שם) וכדבריו במהרי"ק בתשובותיו החדשות (סימן מ"א) שבדבר שאינו מצוי לא שייך לומר מנהג, וכ"כ מרן הבית יוסף בשו"ת אבקת רוכל (סימן כ') ועי' עוד בשו"ת יביע אומר חלק ד' יו"ד (סימן ל"ג אות ז'). וכן בשו"ת אגרות משה יורה דעה חלק ב' (סימן קס"ט וקע"א) מה שהתיר בזה, וא"כ בנידון דידן שהוא ליל שביעי לאבילותו יש להקל ולסמוך על הרמב"ן שמקצת לילה ככולו. ועי' עוד בשו"ת ויען דוד חלק ח' (סימן קל"ז).

כד. וטעמא דמילתא להוראה הנ"ל נראה דמתנות שנהוג ונתקבל לשלוח לחתן או כלה מותר לשלוח שהרי נותנים בתור דורון דרשה כנהוג, ועי' בשו"ת דברי מלכיאל חלק ה' (סימן רל"ג) שהתיר לשלוח משלוח מנות בפורים למרא דאתרא מכיון שהוא בתורת פריעת חוב עי' שם. וכ"ש בזה שנפוץ ונתקבל המנהג ליתן מתנות לחתן וכלה. ועוד טעם נראה משום דאיכא צער להם אם לא יקבלו מתנות כשאר חתן וכלה, ודאי מסתבר דבמקום צער לא אסרו חז"ל. ועוד נראה שאין חילוק לכן אם שניהם בתוך השנה על אביו או אמו.

וכן בספר קיצור הל' אבילות (ישראלזון) הביא שמרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל פסק לגבי חתן או כלה שיש להקל לתת מתנות המקובלים, אבל לא יותר מכך. ואם כלה אבלה תוך י"ב חודש מותר להביא לה פרחים אם היא שבורה מחמת יתומתה וזה יכול להקל מעליה צערה, עכ"ד.

וכן בספר פסקי מנחת חן הל' אבילות נקט אע"פ שקיימא לן שאין לתת מתנות לאבלים, ולכן במקרה שאחד צריך לתת מתנה לאבל צריך לחפש אחר לקבלו עבורו, מ"מ אם האבל הוא חתן או כלה אפילו שניהם אבלים באותו עת אנו מורין למעשה שמותר לתת להם מתנות עבור שמחת החתונה, ואין צורך שאחד יזכה במתנה עבורם.

ובשו"ת ויען דוד חלק ח' (סימן קל"ז) שדן בזה והסיק לדינא דלדבר מצוה, ובפרט אם הוא גם שעת הדחק, אפשר לסמוך על הפוסקים דמקצת לילה ככל היום. שמחת חתן וכלה והריקודים הוא דבר מצוה וכשמועד החתונה הוא בליל ז' נחשב גם לשעת הדחק, ולכן תעמוד מהשבעה בעוד ליל, ויעשו החתונה והריקודים באותו לילה. ועוד כדאי לאחר החתונה והריקודים, מאוחר יותר מסתם זמן חתונה, כדי שיהא נוהג אבילות לגבי זה, עכ"ד.

תשובה: יתן לאחר ללבשן קצת[כה].

לקנות לאשתו אבלה בגדי יום טוב

שאלה: אם מותר לבעל לקנות לאשתו אבלה בתוך השבעה בגדי יום טוב חדשים?

תשובה: כנ"ל[כו].

לתת פרחים לאשה אבלה בתוך השלשים

שאלה: אשה בתוך השלושים לאבילות על אחיה והיא רווקה, האם מותר לתת לה פרחים לכבוד שבת או שזה כמתנה ואסור לתת לאבל, ומדובר על אשה רווקה שאין לה בעל שיכולים לתת לו את הפרחים?

תשובה: אין לתת לה[כז].

איסור שאלת שלום בין אשה לבעלה האבל

שאלה: האם יש קולא לאשה לשאול בשלום בעלה האבל במשך השנה משום שיש לזה פחות חשיבות של שאילת שלום, או שאין הבדל בינה לשאר האנשים?

תשובה: לכאורה אין הבדל.

השתתפות אבל בסעודת פורים

שאלה: באיזה סוג סעודת פורים אבל בתוך השנה יכול להשתתף, הכוונה האם הוא יכול להשתתף רק בסעודה שרגיל בו כל השנים או אפילו יכול ללכת לסעודה חשובה שהזמינו אותו לכבוד פורים?

תשובה: אולי לא ילך לסעודה חשובה. אבל יאכל סעודה חשובה[כח].

כה. ראה בשו"ע (סימן שפ"ט סעיף ג') ולגבי העצה המובא לתת לאחר ללבוש את הבגד מקור הדבר מכלבו בשם מהר"ם, בסתם בגד כותבים שצריך ללבוש אותו ב' או ג' ימים לבטל חידושו.

אולם יש לציין שיש פוסקים שנקטו לגבי נעליים שאינו נכלל באיסור ללבוש בגד חדש וכ"כ בספר דברי סופרים בשם הגרשז"א זצ"ל וכן בספר יסודי שמחות הביא שכך שמע מהגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל, וראה עוד בספר מסורת משה חלק ב' (עמוד ש'), ובספר ציוני הלכה (עמוד תל"ח).

כו. והנה הפוסקים התירו לחתן לתת לכלתו מתנה כיון שזה לא כמו שאלת שלום אלא רגילות שעושה כן אחד לשני. מיהו ראיתי בספר מסורת משה חלק ב' (הלכות אבילות אות רפ"ו) שפסק הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל שאין לבעל ליתן מתנה לאשתו אבלה, וגם אין לה לקנות לעצמה מתנה, ונכלל במתנה דבר חשוב, כגון בגדים חשובים או תכשיטים, אבל אם רוצה לקנות לה ספר, מותר, דאין זה נכלל במושג של מתנה שאסורה.

כז. והנה לגבי נתינת מתנות נלמד משו"ע (סימן שפ"ה סעיף ג') לא לתת משלוח מנות בפורים ומשם נוהגים גם כן לא לתת לאבלים מתנות במשך השנה או שלשים, והטעם משום שזה נחשב כשאלת שלום ויש קירוב והיסח הדעת על ידי נתינת מתנות.

מיהו יש לציין שיש פוסקים שנקטו כגון אצל חתן וכלה ששניהם אבלים שיכולים לקבל מתנה מאחרים ואין צורך שמישהו אחר יקבל אותו בשבילם כ"כ פוסקי זמנינו שליט"א, וראה לעיל מה שכתבנו בזה.

כח. עי' בכל זה בספר היכל הוראה חלק ב' (עמוד קנ"ז). ובספר אשרי האיש (עמוד שי"ז) כתב לגבי משפחות של ב' אחים שהיו רגילות מידי שנה לסעוד סעודת פורים יחד, בשנת האבלות שלהם מותר להם לסעוד יחד כמנהגם. ולאו דוקא ב' אחים אלא גם כל המשפחה של האבלים, יכולים לאכול יחד סעודת פורים, אך לא יקראו לאורחים, ויסיימו קודם השקיעה. ודע דאף מי שאכל ארוחת בוקר, מותר להשתתף

שמיעת כלי שיר בפורים לאבל

שאלה: ומה הדין לגבי כלי זמר שיש הרבה מקומות שעושים סעודות פורים או ישיבות שיש להם מסיבות ושם שרים בכלי זמר, האם אבל בתוך השנה יכול ללכת שם בפורים?

תשובה: לענ"ד לא ילך[כט].

התעמלות לאבל בתוך השנה

שאלה: אחד בשנת אבילות על אביו אם מותר ללכת להתעמל לצורך בריאות שלו במקום שמדליקים שירים באמצע ההתעמלות?

תשובה: כן[ל].

בסעודת פורים אחרי הצהרים. ואם המנהג של המשפחה לעשות את הסעודה עם מוזיקה, ימעטו כמה שיכולים.

ולגבי שירים וריקודים בפורים בכלי שיר ימעט האבל מלשמוע בפורים, אבל לשמוע ולשיר שירה בפה מותר. ושמיעת שירים בקלטת, זה נחשב שירה בכלי.

ולגבי בחור שנמצא בתוך י"ב חודש על אביו ואמו, מותר לו להיות בפורים בישיבה, אף אם רוקדים בשמחת פורים עם תזמורת אך הוא עצמו לא ירקוד, עכ"ד.

נראה שכל זמן שלא סיימו סעודת פורים דהיינו שלא בירך ברכת המזון וכבר עבר זמן השקיעה, אבל תוך י"ב חודש יכול להמשיך להיות שם. מיהו אם כבר בירך ברכת המזון שוב אין האבל יכול להישאר שם אם עבר זמן השקיעה.

כט. ראה בהערה לעיל, ובמח"ס מנחת חן שליט"א כתב לי בזה וז"ל: סעודת פורים הרי הוא נהוג לאכול בקיבוץ בני משפחתו וריעיו כדכתיב במגילה משפחה ומשפחה, ופירש"י שמתאספין יחד לאכול ולשתות וכן בספר הפרדס לרש"י (פורים סימן ל"א) כתב דשמחין ומזמרין על שולחנם ובבית חבריהם, וכ"כ במשנת שכיר חלק ב' (סימן רל"ד) דסעודת פורים מצותה בקיבוץ ריעים.

באליה רבה (סימן תרצ"ו סוף ס"ק ה') כתב על דברי המגן אברהם שם שאבל בתוך שבעה אסור לו לראות בפורים כל מיני שמחה, והרי דבריו אינן מוכרחין כי ימי שמחה הם עי' שם. ובביאור יסוד ההיתר נראה דהבה ניחזי, שאם הא"ר כתב כן בנוגע לאבל שהוא בתוך השבעה, א"כ בודאי אנן נימא כן באבל שהוא בתוך י"ב חודש, ויתכן מאוד שגם המגן אברהם שאסור לא אסר רק בתוך השבעה, אבל יודה להתיר במשך הי"ב חודש.

וכדברינו להקל בזה ראינו בהדיא בשו"ת זקן אהרן (קדמון סימן רי"ג) מחד מגאוני קמאי ה"ה רבינו אליהו הלוי ז"ל אשר גדולי דורו העריצוהו כפוסק גדול בדורו, ועי' שם שמתיר לאבל בי"ב חודש להשתתף עם אחרים בסעודת פורים ובסעודת יו"ט וסעודת חוה"מ אף בבית אחרים, מאחר שהוא סעודה שהוא מחויב בה, ואף מתיר לו מהאי טעמא לנגן שם כינור ולשמח אחרים, ששמחת פורים ויו"ט מצוה עליו ואבל חייב בכל מצות התורה, ולא אמרינן שיעשה סעודות בינו לבין עצמו, והובא גם כן להלכה בשו"ת מהריט"ץ חלק ב' (סימן ע"ה). ועוד מבואר שם דחייב האבל לבסומי עד דלא ידע, ולשמוח כשאר כל השנים, שהרי הוא ממצות היום והאבל חייב בכל המצות האמרות בתורה, וכן מותר לו לנגן בכלי שיר כדי לשמח אחרים, ולפי זה כש"כ דמותר לו להניח שיזמרו בביתו בכלי שיר כדי שבי ביתו יהיו בשמחה, וכן גם כן מסתבר דמותר להשתתף בריקודין.

ל. והנה אנו נוהגים להורות שאבל שנחוץ לו לבריאותו להתעמל מן הראוי בשנת האבילות על אביו ואמו למנוע להתעמל במקום שמדליקים כל מיני כלי זמר ושירים כגון כשרופא ציוה לו ללכת להתעמל במצב

שינוי מקום לאבל פעמיים עוד הפעם ומדוע?

שאלה: אבל ששינה מקומו בבית הכנסת ושוב מת אחד מקרוביו האם ישנה הקבוע[לא].

תשובה: א״צ, דעיקר שינוי על מקמו

בריאות שלו רוש את זה, אבל אם הולך להתעמל באופן כללי דרך סתמא לצורך בריאות שלו, כמו שהרבה אנשים יש להם סדר קבוע ללכת להתעמל מן הראוי למנוע בשנת אבילות על אביו או אמו במקום שמדליקים כל מיני זמר ושירים.

ובביאור הדברים היא דבכה״ג לכאורה אין לסמוך על ההיתר של עבידתי׳ טריד כבר דשו בו הפוסקים להתיר מי שפרנסתו לנגן בכלי זמר, דמותר לנגן תוך י״ב חודש כמ״ש בערוך השלחן (סימן שצ״א סעיף י״ד) ומהרי״ל דיסקין קו״א (סימן קצ״ו) דהיכא שטריד בעבידתי׳ מותר, דמלבד דשאני התר שהתירו לו משום פרנסתו ודבר האבד, וכמ״ש הפרמ״ג (סימן תקנ״א ס״ק י׳) ובמשמרת שלום (אות כ׳ ס״ק י״ט), עוד יש חילוק דדוקא שם שהוא עצמו מנגן בכלי זמר וצריך כוונה וריכוז מחשבה לאמן את ידיו להשמיע נגינה יפה, בכה״ג שייך ההיתר של עבידתי׳ טריד, משא״כ בנידון דידן שעוסק בהתעמלות, הרי השירים המה עצמם חלק מסדר ההתעמלות והולך ורוקד לפי תנועת הנגינה, והוי ליה כמו שאר ריקודין של שמחה ואסור.

ועוד נראה דאין לצרף להקל בנידון דידן על פי מה שכתב במהר״ם שיק יורה דעה (סימן רס״ח) אשר נשאל באחד ששכר אומן עבור לימוד חכמת מוזיקה וביני ביני מתה אמם ומוכרחים להתאבל על אמם, האם רשאים ללמוד חכמת המוזיק בשנת אבלם, והיה מקום לומר שאסרו רק שמחה ולא לימוד של חכמת המוזיקה כיון שהוא טריד בעבידתי׳, ואינו מכוון כי אם לידע האומנות ההוא הוי דבר שאין מתכוין, ומשום הכי אין להחמיר בזה כשאינו מתכוין בשמיעת שמחה, אבל כיון שיש לחוש לכבודו של המת ומי יודע אם מכוון לשמחה או לא, והרואה סובר דמכוון לשמחה ואיכא בזיון למת והבנים חייבים בכבוד אביהם ואמם אפילו לאחר מיתה.

והנה לפי המהר״ם שיק היה הו״א להתיר בנידון דידן לגבי התעמלות עם שירים שהרי כיון דמעיקר הדין אינו מכוון לשמחה שרי, ורק אסרינן משום כבודו של מת דמי יודע אם מכוון לשמחה והרואה סובר דמכוון לשמחה ואיכא בזיון למת. א״כ היה מקום לומר דכאן בנידון דידן שאין כאן משום בזיון למת, ולכן נראה כי שמחת השירים מצטרפין יחד עם ההתעמלות וקפץ ורוקד וזורק ידיו לפי תענית הנגינה והוי ליה כמו שאר ריקודין של שמחה, וממילא אין להקל כאן אא״כ הוא צריך את זה לבריאותו כנ״ל.

וראה עוד בשו״ת וישמע משה חלק ה׳ (עמוד ד״ש) שהורה מרן הגרי״ש אלישיב זצ״ל שמותר לו לאבל לשמוע מנגינה שמזמרת בשעה שהוא עושה התעמלות, כי המנגינה הזאת אינה למטרה שמחה אלא לעזור ולהקל לעשיית ההתעמלות.

לא. והנה כל היסוד של שינוי מקום היינו שמחמת אבילות אינו יושב במקומו הקבוע, וכיון שהאבל כבר שינה מקומו, א״כ אע״פ שנפטר לו עוד מת בתוך השנה, הרי סוף סוף האבל כבר אינו יושב במקומו הקבוע, והרי במציאות הך מקום שיושב בה עכשיו, הוא ישיבה של מקום אבילות, ואין מן הצורך לחייב את האבל לשנות את מקומו עוד פעם. וכן דעת הגרי״ש אלישיב זצ״ל הובא בספר ציוני הלכה (עמוד תל״ב).

וכן ראיתי כעת שיצא ספר כל משאלותיך תשובות מהגר״ח קניבסקי שליט״א (עמוד תקכ״ה) ששאל אותו תלמידו הגר״א מן שליט״א אודות אחד שמת אביו ושינה את מקומו ואחרי חודש נפטרה אמו, האם העיקר שאינו מקומו או דלמא יש לו עתה מקום עראי וגם את זה ישנה. והשיב שמסתבר שאינו צריך. וכן ראיתי בשו״ת ויען דוד חלק ח׳ (סימן קל״ו) שנשאל בזה וגם כן כתב שבפשיטות נראה דהרי נעקר כבר

שינה על רצפה לאבל תוך השבעה

שאלה: אם צריך אבל בתוך השבעה לישון במזרון על הרצפה או על גבי סדין על גבי הרצפה או שיכול לישון במטה רגילה?

תשובה: אם קשה לו לישון על המזרון על הרצפה יש להקל[לב].

איפור לאשה אבלה בתוך השלושים

שאלה: האם אשה אבלה בתוך השלושים יכולה להתאפר לבעלה כגון לשים אודם וכדומה על הפנים?

תשובה: כן[לג].

רחיצה לאשה בתוך השלושים

שאלה: מה הדין לגבי אשה הנ"ל אם יכולה להתרחץ בחמין בתוך השלושים ומה הדין אם מזיע הרבה וכדומה?

תשובה: תרחץ בפושרים קצת[לד].

אבל ללכת לטיול בתוך השנה

שאלה: נשאלתי מאבל תוך י"ב חודש האם מותר לטייל בחול המועד פסח?

תשובה: אם צריך להנופש מעט[לה].

ממקומו הקבוע, ולכן פסק שאין חיוב לשנות מקומו עוד הפעם, והזכיר אולי איזה ענין שאחד יעשה שינוי אע"פ שלא מוזכר בפוסקים עי' שם. וכך פסק הגר"ש דבליצקי זצוק"ל (רשימות הגר"י שוב שליט"א).

לב. ראה בכל זה סימן שפ"ז, ובחידושי רעק"א שם הביא מתפארת למשה שמותר לישון על גבי כרים וכסתות, ונראה שטעמו הוא משום שיש צער בשינה על גבי כרים. מ"מ בזמנינו המנהג להקל לישון על גבי מטה, וכמו שכתב בערוך השלחן (סימן שפ"ז סעיף ג') וראה עוד בפנים מאירות חלק ב' (סימן ק"נ) ושבות יעקב חלק א' (סימן צ').

לג. ראה בשו"ע (סימן שפ"א סעיף ו') כדי שלא תתגנה על בעלה, ולגבי בתולה התירו כדי שיקפצו עליה עי' שם. ומה שכתב בשו"ע שאם היא בוגרת מותר לה להתאפר אפילו בתוך הז' ראה בשו"ת ציץ אליעזר חלק י"א (סימן ע"ג) שכתב שהגדר בזה היא מגיל שש עשרה עד שבע עשרה וכל אשה שיודעת בנפשה שרוצה להנשא הוי כבוגרת לענין זה, וראה בספר הלכות אבילות אוצר הפוסקים (פרק ג' סעיף צ"א).

ולענין אם מותר לאשה נשואה להתקשט בתוך השבעה עם תכשיטה ראה בשו"ת ציץ אליעזר חלק י"א (סימן ע"ג) שכתב שאסור לה אא"כ מדובר בכלה שיושבת שבעה.

לד. בספר תפארת למשה הו"ד בפ"ת (סימן שפ"א) נטה להחמיר לרחוץ במים פושרים כמו בחמין, אולם בתשובת ופסקים מחכמי אשכנז (סימן קס"ה) כתב וז"ל: ויכולה לרחוץ בצונן, א"נ בפושרין שלא כדרך רחיצה, וכ"כ באשל אברהם מבוטשאטש (סימן תקנ"א) דחם נראה כפי שהוא נקרא בלשון בני אדם חמין, ואם הוא פחות מזה נקרא פושרין, וראה עוד בשערי תשובה או"ח (סימן שכ"ו ס"ק א') ובבית מאיר שם ומשנה ברורה שם (ס"ק ז') דפושרין אינו בכלל חמין לגבי איסור רחיצה בחמים בשבת. ועי' עוד בביאור הלכה (סימן ר"ס) שנסתפק לענין מצוה לרחוץ ידיו ורגליו. ועוד עי' בש"ך (יורה דעה סימן שע"ד ס"ק ו') שכתב לגבי קרובים הפסולים לעדות שאסור לחוף ראשם ולרחוץ פניהם כי אם בפושרין, הרי מוכח דפושרין אינם בכלל רחיצה.

לה. והנה מאחר ובקשתם לברר הלכה למעשה אני רק יציין שבמקום שנוסע לטיול לצורך בריאות הגוף והנפש יש מקילים, ומקור למנוע מטיולים לאבל נלמד ממה דאיתא בשו"ע (סימן ש"פ סעיף כ"ה) על כל המתים אסור עד ל' יום לילך לסחורה למרחוק דאיכא פרסום גדול ודומה לשמחה שהולך בשיירא גדולה ושמחים הרבה בדרך, ובאביו ואמו עד דיגערו בו חבירו ויאמרו לך עמנו. וכ"ש אם מטייל שלא לצורך

השתתפות בשמחת בית השואבה

שאלה: מה הדין לגבי הקפות עם הלולב ולהשתתף בשמחת בית השואבה, והקפות לשמחת תורה?

תשובה: לא[1].

לקנות לאשה אבלה טבעת שנאבדה לה

שאלה: אשה שנאבד לה הטבעת נישואין שלה-והיא אבלה בתוך י״ב חודש על אביה ל״ע-האם מותר לבעלה לקנות לה בתוך השנה את טבעת חדשה כיון

סחורה אלא לשם טיול בעלמא שיש להחמיר. בשו״ת קובץ תשובות חלק ב׳ (סימן ס״ג ס״ק ה׳) כתב מרן הגרי״ש אלישיב זצ״ל שיסוד האיסור של טיול הוא ענין של שמחה וקלות שאבל על אביו ואמו אסור בהם כל י״ב חודש והדבר תלוי באופי הטיול. ולענין השיעור של גערה שהביא בשו״ע נחלקו הפוסקים אם הכוונה דגערה מועיל דוקא לענין סחורה או אפילו לענין טיול, בספר בדי השלחן (סימן ש״פ ס״ק קנ״ה) כתב דמועיל גם לטיול, ואילו בספר אהלך באמיתך כתב דוקא סחורה.

ובספר אהלך באמיתך (עמוד ט׳) לבעל מחבר בצל החכמה זצ״ל הובא בספר נשמת ישראל חלק ב׳ (עמוד תקל״ה) כתב דבזמנינו מצוי שמתקבצים כמה אנשים יחד ונוסעים לבקר מקומות מעונינים ומפורסמים (כגון בחו״ל נייאגר פאללס וכדומה) ונראה שאסור לאבל להשתתף בזה.

בספר הליכות שלמה הל׳ סוכות (פרק ט׳ הערה 138) הביא שהגרשז״א זצ״ל אמר כי כל ענין של טיולים בימי חול המועד היה למרות רוחו של הגאון זצ״ל, כי כבר אמרו חז״ל לא נתנו המועדות אלא כדי שיעסקו בהם בתורה, ואף שכבר נהגו ישראל קדושים לבקר בית קרוביהם וידידיהם להרבות בשמחת החג, וכן להקביל פני תלמידי חכמים (וגם רבינו היה מבקר בקביעות בימי חול המועד בבתי ביני משפחתו ומחותניו ועוד, וכמו כן קיבל בביתו במאור פנים וחביבות את משחרי פניו ועסק עמהם בענינו של יום, הלכות חג בחג.

אולם לענין אבלים בתוך י״ב חודש הורה שאין להם להשתתף בטיולים ובביקורים אפילו בימי חול המועד. ופעם כתב במכתב לבתו וז״ל אבל האמא תחי׳ לא היתה, כי בשנת האבל הנני משתדל שלא תלך לביקורים. ואירע פעם שהשיב לשואל שאין איסור מן הדין לטייל בחול המועד ואחר צאתו נזכר רבינו שהלה בתוך שנת אבילות, והודיעו שאסור הוא בכך, ובקשו להודיע לכל מי ששמע ממנו הוראה זאת בשמו, שטעות הוא, למען ידעו האבלים להזהר בדבר, עכ״ל.

לענין דינא הורה לי הגר״ש דבליצקי זצוק״ל שמותר לטייל בטיול משפחתי בי״ב חודש, וראיתי אח״כ שכן דעת הגרי״ש אלישיב זצ״ל הובא בספר ציוני הלכה הל׳ אבילות (עמוד תק״ב).

והנה לענין טיולים בחול המועד לאבל בתוך י״ב חודש, וכן כתב בספר דברי סופרים (פרק מ״א סעיף ז׳) שהמנהג הוא שכל י״ב חודש אינו יוצא בשבת אלא לבית הכנסת, ולא לטיול, וכ״ש בחול צריכים להמנע מטיול, ורק למלאכתו מותר. וכמובן שאחד שצריך ללכת לסוג טיול לצורך הבריאות שיש לו מקום לסמוך להקל בכה״ג וכך שמעתי ממו״ר הגר״מ דייטש שליט״א אב״ד רמת שלמה. ובספר הלכות אבילות להגרש״ב כהן שליט״א (עמוד 224) הביא ששמע מבעל מחבר נשמת ישראל שליט״א שאבל יכול לטייל עם המשפחה שלו כגון ההורים עם ילדים שלו.

לו. והנה הרמ״א בהל׳ שמחת תורה (סימן תרס״ט) לא כתב שום דבר בענין הקפות בשמחת תורה לאבל כמו שכתב בלולב, ובאמת יש לעיין האם מותר לאבל בתוך י״ב חודש לרקוד בהקפות של שמחת תורה. והנה לגבי הקפות לולב לאבל כבר כתבו האחרונים שמאחר שההקפות משום שמחה ויש איסור לאבל בשמחה. והרי הרמ״א (סימן תרס״ט) שנהוגים להקיף עם ספרי תורה בבית הכנסת כמו שמקיפין עם הלולב והכל משום שמחה, הא חזינן מדברי הרמ״א שבאמת כן יש להשוות את איסור לאבל ולכאורה יש להחמיר

שהיא מתרגשת להיות בלי טבעת נישואין זמן ארוך?

תשובה: כן[לז].

מתי מונים שיעור גערה לגילוח

שאלה: לגבי גילוח שערות לאבל (סימן ש"צ) נחלקו הפוסקים לגבי השיעור של גערה על שערות הראש אם מונים ג' חדשים מהמיתה או מהתספורת האחרון-האם אנחנו מקילים בזה למנות מתספורת האחרון?

תשובה: בשעת הדחק[לח].

יארצייט של אביו בשבת והוא בתוך השנה

שאלה: אבל על אמו תוך י"ב חודש שנוהגים לא לגשת להיות ש"ץ בשבת-אם היארצייט של אבא שלו חל בשבת האם הוא יכול או צריך להיות ש"ץ לצורך היארצייט?

לאבל בשמחת תורה.

וכן ראיתי בספר הליכות שלמה (פרק י"ב סעיף י"א) שאבל, מותר להקיף הבימה עם הספר תורה אך לא ירקוד, כיון שבהליכה גרידא אין בה שמחה, משא"כ לרקוד. ועי' עוד בגשר החיים (פרק כ"ג אות ג' ס"ק ז'). ובספר קובץ הלכות שם (עמוד תכ"ח) פסק הגר"ש קמינצקי שליט"א שאבל תוך י"ב חודש לאביו ואמו או תוך ל' לשאר קרובים לא ישתתף בריקודים דהקפות דשמחת תורה, אבל להקיף הבימה בהליכה בעלמא שרי, ואין חילוק בזה אם מחזיק הספר תורה בידו או לא, ונראה דמותר לכבדו בתחילת ההקפה להכריז שיחזיק הספר תורה. ומרא דאתרא באבילות מותר לרקוד ולהשתתף בהקפות וריקודין דשמחת תורה כהרגלו מידי שנה בשנה, עכ"ד.

ובארחות רבינו חלק ב' הביא שהחזון איש כשהיה אבל תוך י"ב חודש הקיף עם הספר תורה וכן הורה לאחרים, וכתב הגר"ח קניבסקי שליט"א בספר אשי ישראל (פרק מ"ז הערה צ"ג) שהחזון איש התיר אפילו לרקוד. עי' בכף החיים (סימן תרס"ט ס"ק ל"ג), ובשו"ת מנחת יצחק חלק ו' (סימן ס"ב) ובספר פני ברוך (סימן כ"ט סעיף י'). ושו"ת משנת יוסף חלק ו' (סימן קכ"ה), ובשו"ת חלקת יעקב חלק ג' (סימן ע"ה).

ובספר ציוני הלכה (עמוד תקכ"ח) כתב בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל שלא איירי הרמ"א בהקפות של שמחת תורה, אלא בהקפה עם הלולב, ובטעם הדבר יש אומרים משום שהכנים אבלים לא נכנסו להקיף בין האולם והמזבח, ועי' עוד בספר חזון עובדיה חלק ב' (עמוד שס"ה).

לז. בספר שלמי תודה פסקי חוט שני הביא שבמקרה דידן שהוא צורך רב וענין רגשי יש להקל לקנות תכשיטין.

לח. והנה מסברא היה נראה לומר כיון ששיעור של ג' חודשים הוא שיעור זמן בגידול השער, שאחרי זמן זה אין התספורת נחשבת כמו פעולה של ייפוי, ולכן הכל תלוי בתספורת האחרונה, דאחרי שעברו ג' חודשים מהתספורת האחרונה יש כאן גידול שער, ולכאורה אם מודדים מהמיתה, מה שייך שהגיע שיעור הגערה בערב הרגל ולא הגיע ל' יום וכן כתב בספר דעת תורה להמהרש"ם, ראה בספר אבילות כהלכתה (עמוד רמ"ג). אכן בשו"ת מהר"ם שיק יורה דעה (סימן רע"א) כתב שבתוך סתימת הפוסקים משמע ששיעור ג' חודשים נקבע מהמיתה. ובספר אבילות כהלכתה הביא ששמע מהגר"מ גרוס שליט"א שבכל צירוף אפשר להקל למנות את הג' חודשים משעת התספורת האחרונה, וכך מבואר מהמהר"ם שיק עצמו, ולכן בצורך גדול יש להקל למנות מים התספורת האחרונה. אולם ראיתי בספר שלמי תודה פסקי חוט שני (אות רצ"ז) הביא דעת הגר"נ קרליץ שליט"א פסק להקל בזה מסברא.

תשובה: לא[לט].

להוריד בגדי שבת מיד אחרי הבדלה

שאלה: האם האבל צריך להוריד את הבגדי שבת מיד בהבדלה?

תשובה: לא, חוץ מנעליים[מ].

איזה בגדים מותרים ללבוש בשבת שבתוך השבעה

שאלה: מה שמקילים ללבוש בגדי שבת בשבת שבתוך השבעה האם מותר אפילו בגדי שבת מכובסים?

תשובה: כן[מא].

לומר גוט שבת בתוך השבעה

שאלה: אבל שבתוך השבעה אם מותר לו לומר לאנשים בבית הכנסת גוט שבת ושבת שלום?

תשובה: כן[מב].

לחבק אבל בבית הלויות אם נחשב כשאלת שלום

שאלה: מצוי בפרט כשאחד רואה אבל בבית הלויות וכדומה או בבית האבל והוא קרוב מאוד עם פלוני שהוא מתרגש ומחבק אותו בתור סימן של נתינת חיזוק לאבל, האם זה מותר או שיש בזה משום איסור שאלת שלום שאסור לאיש פלוני לומר לאבל בתוך הי״ב חודש על אביו ואמו שלום?

תשובה: נראה דמותר[מג].

קידוש לבנה אם מותר לומר לאבל שלום עליכם

שאלה: בקידוש לבנה האם מותר לאבל לומר שלום עליכם לציבור, וכן הציבור אם מותר להם לומר לו?

לט. בספר גשר החיים (סוף פרק כ״ג) כתב שיכול להתפלל מי שהוא בשנת האבל ויש לו יארצייט לפני העמוד בשבת שלפני היארצייט, ובספר מנשים באהל (עמוד רפ״ב) הובא שהגרשז״א והגרי״ש אלישיב זצוק״ל פסקו שאין להתפלל כלל, וכן דעת הגר״נ קרליץ שליט״א הובא בספר שלמי תודה פסקי חוט שני (עמוד קס״ג). וכן פסק הגר״ש דבליצקי זצוק״ל ויבלח״ט הגר״ע אויערבאך שליט״א הובא ברשימות הגר״י שוב שליט״א.

מ. בשש״כ (פרק ס״ה סעיף ל״ג) כתב ללחוץ הנעליים אחרי אמירת ברכו לפני הבדלה, ואם עובר לפני התיבה יחלוץ נעליו לפני אמירת ברכו, אחרי שאמר ברוך המבדיל בין קודש לחול. וראה עוד בספר הלכות חג בחג הל׳ בין המצרים (פרק ח׳ הערה 7) שהביא ממרן הגרי״ש אלישיב זצ״ל להוריד את הנעליים כבר בבין השמשות.

מא. כמו שנוהגים בשבת חזון, וכן הכריעו גדולי הפוסקים וראה עוד בספר שש״כ (פרק ס״ה הערה כ״ה) שהביא בשם הגרשז״א זצ״ל שהתיר אפילו לכבס בגדים לכבוד שבת אם אין לו בגד נקי.

מב. לכאורה פשוט הוא דשרי מאחר ואין המילים גוט שבת כאמירת שלום, ואף במקומות שנוהגים לומר שבת שלום מותר גם כן כיון שאם ימנע מזה הרי זו אבילות בפרהסיא. ובאמת במקור הדין כתב בשו״ע (סימן שפ״ה סעיף ג׳) במקום שנהגו להיות שואלים בשלום אבלים בשבת שואלים וכתב הרמב״ם שהאבל נותן שלום לכל אדם בשבת שהוא בכלל דברים שבפרהסיא. ובספר בדי השלחן שם (ס״ק ל״ד) כתב דמעיקר הדין אין איסור בזה. וכן במקום שאין ידוע מה מנהגם יש להקל בזה דספק מנהג להקל ובזמנינו שאין ידוע לנו המנהג מקילים.

מג. וכדברי מרן שליט״א כך קבלנו להורות מגדולי ההוראה שליט״א שאין בזה ענין לשאלת שלום אלא

תשובה: יאמר, אבל לא יאמר לו[מד].

להשתתף בסעודת שבע ברכות לגיס בתוך השנה

שאלה: האם אבל יכול לאכול בסעודת שבת שבע ברכות עם קרוביו כגון שגיס שלו עושה ז' ברכות בשבת?

תשובה: לא[מה].

אשה שבעלה יושבת שבעה מה מותר לעשות לגבי עבודה שלה

שאלה: אשה שעובדת ובעלה אבל אם מותר לה לעבוד אחרי הג' ימים ראשונים, כגון במקום צורך של פרנסה ולא סתם ללכת לעבוד כיון שזה הרגילות שלה?

תשובה: כן, אבל תתן את המשכורת לאחר.

ובענין הנ"ל אם האשה מורה בבית יעקב וכדומה ואין מישהו שיכול להחליף לה האם מותר לה לעבוד אפילו בג' ימים הראשונים?

תשובה: כנ"ל[מו].

רק נותן חיבוק כדי לחזק ולעודד האבל בזמן של צער וכאב כמו בשעת הלויה וכדומה. וכן דעת במח"ס מנחת חן שליט"א והגר"ע אויערבאך שליט"א וכן שמעתי ממו"ר הגר"מ דייטש שליט"א. וראה עוד בספר נשמת ישראל (פרק כ').

מד. מצאנו שנחלקו בזה הפוסקים, בספר הליכות שלמה (פרק י"ח הלכה י"א) כתב שמותר לאבל תוך שבע לומר בקידוש לבנה שלום עליכם להעומדים סביבו, אבל אחרים אפשר שטוב יותר שלא יאמרו לאבל כל זמן אבילות. ובהערה שם הביא שבעל פה הגרשז"א זצ"ל הורה לאחרים שלא צריכים לחשוש לזה, ואפשר לומר סברא להקל מאחר שאין בזה גדר של דרישת שלום שהרי אומרים אותו לכל אדם אף שלא מי שבא מן הדרך וכדומה וכסדר אמירת קידוש לבנה.

אולם בספר גשר החיים ושו"ת ישועות משה חלק ג' (סימן צ"ח) נקטו שאסור לומר לאבל בתוך י"ב חודש שלום עליכם בשעת קידוש לבנה. מיהו בספר נשמת ישראל (פרק כ' הלכה ג') הכריע כדעת המקילים שמותר לומר לאבל וכן אבל בתוך השבעה מותר לו לומר לאחרים שלום בשעת קידוש לבנה.

מה. והנה דנו האחרונים האם ניתן לחלק בהשתתפות אבל בשמחות בין בימי החול ובין בשבת, ראה בשאילת יעב"ץ חלק ב' (סימן ק"פ) ובספר הלכות אבילות להגרא"ז מרגליות סעיף כג מה שהקשה על זה. ועכ"פ אכמ"ל אלא נציין שמרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל בספר ציוני הלכה (עמוד שצ"ח) ביאר דאבילות בפרהסיא הוא רק במעשה אבילות כלבישת בגד קרוע או הליכה ללא נעליים, משא"כ בהימנעות מלבא לבית הכנסת אין זה מעשה אבילות ואין הקרובים של חתן או בעל השמחה מותרים להשתתף בשבת שבע ברכות משום אבילות בפרהסיא. ולענין צורך גדול יש לדעת שיש מקילים בזה ויש לעשות שאלת רב, מיהו בספר אבילות כהלכתה (עמוד שע"ד) אף שהביא שיש מקילים בזה הביא גם שמרן הגראי"ל שטיינמן זצ"ל אסר לאבלים לנסוע לבר מצוה של גיסה שעושה בר מצוה לבנה. ועי' עוד בשו"ת ויען דוד חלק ו' (סימן קצ"ו).

מו. והנה היות שקיימא לן שמעשה ידיה לבעלה, נמצא שהאבל נהנה ממלאכתה והרי אסור לו לעבוד מעיקר הדין בתוך השבעה כמבואר באריכות בסימן ש"פ ראה שם סעיף ד' ועוד פרטי דינים הנוגעים לדבר אבד וכדומה. ובפוסקי זמנינו ראיתי שאמרו שבכה"ג האשה יכולה לומר לבעלה איני ניזונת ואינני עושה, או שהבעל ימחול על מעשה ידיה של אשתו. וכל זה לאחר ג' ימים, אבל בתוך ג' ימים לכתחילה לא תעבוד, ובעת הצורך אפשר להקל. כך כתב בספר אבילות כהלכתה (עמוד שי"ז) ששמע מהגר"מ גרוס

אבל להיות שליח ציבור ערב פסח

שאלה: האם אבל ל״ע מתפלל לפני העמוד בערב פסח בשחרית?

תשובה: כן, ואפילו במנחה.

עליה לקבר ביארצייט ביום שישי אחרי חצות

שאלה: אחד שיש לו יארצייט ביום ששי האם הוא יכול להעלות לקבר ביום ששי אחרי חצות?

תשובה: כן, בלי לומר ק׳ל מלא רחמים.

שליט״א שהוא קיבל הוראה זו מהגרי״י פישר זצ״ל. ומקור לדין שמהני מחילה היא מספר דעת קדושים, וכן בספר דרכי החיים על אבילות הביא בשם הגר״י אברמסקי זצ״ל שאמר שהאשה תאמר איני ניזונת ואיני עושה. ושוב אין לבעלה חלק ממעשה ידיה.

וכן בספר שלמי תודה פסקי חוט שני (אות רצ״ה) הביא ששמע מהגר״נ קרלין שליט״א שאם הבעל יושב שבעה מותר לאשתו לעבוד, ואף שמקבלת כסף שכר עבודה והבעל זוכה בו מדין מעשה ידיה, תתנה שהכסף הוא מתנה ולא שכר עבור מעש״י.

והנה בספר אבילות כהלכתה שם העיר אחרי שהביא את דעות של פוסקי זמנינו הקשה הרי באופן שהאשה אומרת לבעלה איני ניזונת ואיני עושה, יש מח׳ הפוסקים אם האשה יכולה לחזור בה כמבואר ברמ״א אבה״ע (סימן ס״ט סעיף ד׳) ובנו״כ שם. והאריך בזה והביא כמה פוסקים שבאמת העירו הערות בדין הנ״ל. וציין עוד מספר הערות של מרן הגרי״ש אלישיב זצ״ל במסכת מו״ק דף יב. שכתב שיש עצה שהיא תמחל למעסק שלה על השכר בשוע זה ומצדה היא עובדת בחנם, משום מראית העין, ומה שהמעסיק שלה מחליט לתת לה שכר זה יהיה בתורת מתנה. והוסיף שבמקרה שהאשה עובדת בהוראה אין צריך לבקש על כך רשות ממשרד החינוך וכדומה כיון שמסתמא לא מקפידים על זה וה״ה בכל מעסיק, וכן מובא בשמו בספר ציוני הלכה (עמוד ר״פ). וראה עוד בתשובת הגרשז״א זצ״ל בסוף ספר פני ברוך.

ועוד כתב בספר אבילות כהלכתה (עמוד שי״ח) שאם אשה עובדת בעבודה שאי אפשר להחליף אותה וחייבת לעבוד, מרן הגר״ש וואזנר זצ״ל פסק שמותר לה לעבוד גם בג׳ ימים ראשונים, אולם לכאורה צ״ע דהרי יש אפשרות שהבעל ימחל ובכה״ג אין איסור כלל ועדיין צ״ע.

ועי׳ עוד בשו״ת ויען דוד חלק ח׳ (סימן קל״ט) שנשאל בזה וכתב שאם אשה עובדת, תאמר איני ניזונת ואיני עושה עד לאחר השבעה ושוב תוכל לחזור לקדמותה עי׳ שם. ולמעשה במח״ס שבט הקהתי שליט״א כתב לי שמותר לעבוד בכה״ג. ובמקרה של המורה תוך ג׳ ימים ראשונים מותר לעבוד אם אין אחר אך לא להנות מהכסף.

עוד ראיתי בספר ידות החיים להג״ב וואזנר שליט״א (סימן ש״פ ס״ק ג׳) שכתב שאם בעל יושב שבעה ויש לאשתו עסק שהיא מתעסקת בו, והיא לבדה בעלת העסק והוא על שמה בלבד, נראה לכאורה דאף שהריווח לבעלה מ״מ זה קנינה אלא שהיא נותנת לו הריווח, הגם שאמרו מה שקנתה אשה קנה בעלה, הוא רק לדין פירות, וכן למדנו משו״ת מהרש״ג חלק ב׳ סימן כ״ה) שכתב במי שרשם העסק על שם אשתו רק לשם הברחה, שאסורה האשה לעסוק בעסק זה, הגם שהעסק על שמה מ״מ במציאות העסק של הבעל גם הגוף וגם הפירות. ש״מ שבאופן שאכן העסק שלה אין רווחי האשה, אבל בדעת קדושים כתב דכשם שבניו ובנותיו שמעשה ידיהם שלו, הרי הם אסורים לעשות מלאכה ה״ה אשתו שמעשה ידיה של בעלה, ולדבריו צ״ע מדוע לא הזכיר בברייתא דמסכת שמחות ובשו״ע גם את אשתו, עי׳ שם.

הגאון רבי נח אייזיק אהלבוים שליט"א
אב"ד דהומנא ומרא דאתרא נחלת יצחק
מח"ס מנחת חן

בענין חיוב אבילות על הורים חילונים

בס"ד יום ב' פ' משפטים תשע"ט לפ"ק

ישאו הרים שלום, ורב ברכות מגבחי מרומים, לכבוד ידידי החשוב והנכבד, הרה"ג המפורסם בחיבוריו הנודעים לשם ולתהלה, מרביץ תורה, ומזכה את הרבים, כש"ת מו"ה יעקב אהרן סקוצילם שליט"א, ראש כולל ומו"צ בירושלים עיה"ק

אחדשה"ט

קבלתי מכתבו מלפני כמה שבועות, ולא הספקתי לעבור עליו ולהשיב עד כה, מאפס הפנאי ומחוסר זמן, וז"ל: הייתי חייב לברר משהו הלכה למעשה מאחר ומשום מה נשאלתי בשבוע האחרון ג' שאלות באותו נושא בהל' אבלות ולכאורה הוא סימן לברר באמת כיצד להורות למעשה בזה, והנה לגבי אבילות על הורים מחללי שבת לא פשוט בכלל, כי מי שמסתכל בשו"ע רואה סימן שמ סעיף ה' נראה משם שהרבה אנשים היום שמחללים שבת מוגדרים כמו רשעים ולא צריכים לשבת שבעה ולנהוג אבילות, ומאידך ידוע שהרבה אנשים מוגדרים כתינוק שנשבה ולכן יש מקום יותר לומר שחייבים באבילות, אולם הגדר השלישי, הוא יהודי שחי עם גויה או שנשא את הגויה או שחי חיי אישות עמה דשם ראיתי בשו"ת שבט הלוי שלא נוהגים אבילות כלל – למעשה יש תמיד את דברי החתם סופר שמובא בפ"ת סימן שמ"ה לגבי הדינים של מאבד עצמו לדעת שכותב שם לנהוג שבעה מצד בושה וזה לכאורה שייך בהרבה מקרים של זמננו שלא רוצים שאחרים יבחינו עד כמה ההורים היו מחללי שבת או רשעים וכדומה, אבל כמובן שמי שלא חייב מדינא צריך להניח תפילין ביום הראשון. לכאורה – למעשה השאלות שהגיעו אלי א' היה אמא במדינת באלטימור שמעולם לא שמר שום תורה ומצוות ואף לפני שעת יציאת נשמה אמרו לה לומר קריאת שמע ולא רצתה, והשני היה אשה שחי עם גוי חי אישות ונפטרה האם יושבים שבעה או אבילות במשך השנה, והשלישי שאלו אותי מאחד ל"ע שפעם למד בישיבה ואף קיבל היתר הוראה ובאמצע החיים שלו קרה לו משהו והיה לו משבר וכדומה וזרק את הכל הבן שלו שהוא בן תורה שאל אם צריך לנהוג אבילות ולשבת שבעה וקריעה. ואז נשכרתי מהמשגיח הגאון הצדיק רבי דן סגל

שליט״א שהיה לו אח של״ע ירד לגמרי מהדרך ונפטר ורב אלישיב זצ״ל פסק שהדין הוא כאילו לא קרה כלום ולא נהג שום אבילות ואפשר לחלק אולי כי הוא שנא רבנים אחרי שירד מהדרך וצ״ע. נמצא שהיוצא מכל הנ״ל כיצד מורין למעשה למי שיש לו הורים או שחיים עם גויים או שתינוקות שנשבו או שמחללים שבת בפרהסיא או שהיה חרדי וירד מהדרך לגמרי האם בכל המקרים האלו יושבים שבעה ואבילות ואם לא באיזה דינים צריכים להחמיר בהם כגון הנחת תפילין ולימוד תורה במשך השבעה אם לא חייבים מעיקר דין?

א. איתא בשו״ע יו״ד (סי׳ שמ״ה סעי׳ ה׳), והובא בקיצור שו״ע (סי׳ ר״א סעי׳ ד׳), דכל הפורשים מדרכי ציבור, והם האנשים שפרקו עול המצוות, מעל צוארם, ואין נכללים בכלל ישראל בעשיית המצוה, אלא הרי הם כבני חורים לעצמם, וכן המומרים והמוסרים והאפיקורסים, כל אלו אין אוננים ואין מתאבלין עליהם וכו׳ עי״ש.

ב. אך עושין להם טהרה ומלבישים אותם תכריכים וקוברים אותם, כמ״ש הש״ך (בסי׳ שמ״ה סק״א), וחכמת אדם (כלל קנ״ו ס״א), וקיצור שו״ע (סי׳ ר״א סעי׳ א׳), ועיין בשו״ת חת״ס יו״ד (סי׳ שמ״א) ודעת תורה (סי׳ שמ״ה).

ג. וכתבו הפוסקים, דמי שהי׳ רגיל לעשות עבירה אפילו רק לתיאבון ומת, אם לא התוודה קודם מותו אין מתאבלין עליו, אבל אם התוודה מתאבלין עליו אפילו הי׳ גנב או גזלן כמבואר ברמ״א יו״ד (סי׳ ש״מ סעי׳ ה׳), וש״ך (סק״ח), חכמת אדם (כלל קנ״ו סעי׳ ג׳), וקיצור שו״ע (סי׳ ר״א סעי׳ ו׳).

ד. אולם אלו שהם מוגדרים בגדר תינוקות שנשבו שלא גדלו בתורה ומצוות אנן נקטינן שנוהג דיני אבילות עליהם, - וביאור הדברים, דכבר כתב המשנה ברורה [ועי׳ להלן סוף אות ט״ו] בביאור הלכה (סי׳ שפ״ה), דהא דמחלל שבת בפרהסיא הוי כמומר לכל התורה, היינו כשעושה זה בפריקת עול, אבל אם הוא מוטעה בדבר שחשב שמותר לו לעשות כן, מסתברא שאין זה בכלל מומר, והביא ראי׳ מדברי תוס׳ עירובין (דף ס״ט ע״א), - והנה מבואר בשו״ע (סי׳ שמ״ה סעי׳ ו׳) וברמ״א (סי׳ ש״מ סו״ס ה׳), דקטן שהמיר עם אביו או אמו אין מתאבלין ולא קורעין עליו (אף דהוי כאונס), [ועיי״ש בב״י שהוא מחלוקת ר״י (דס״ל שמתאבלין בכה״ג) ור״ת (שס״ל שאין מתאבלין) ופסקו כר״ת, ועיי״ש בביאור הגר״א בב׳ המקומות], -ולכאורה א״כ ה״ה נמי ב״תינוק שנשבה״ המחלל שבת בפרהסיא וכדומה שמת אין קרוביו מתאבלין עליו.

ה. אכן הנודע ביהודה בהגהות דגול מרבבה (סי׳ שמ״ה) מפקפק על פסק המחבר והרמ״א ונוטה לחיוב אבילות, ובפרט אם שמעו ביום הראשון להאבילות (שי״א שאבילות יום ראשון מה״ת), וכן בהגהות שעל התוספתא פי״ד דסנהדרין, ציין שהפרי חדש חולק שתינוק שנשבה כישראל גמור הוא.

ו. וכעת ניחזי מאי דקמן להלכה למעשה,

הנה בהגהות הג"ר שריה דבליצקי זצ"ל (בסוף ספר פני ברוך עמ' ת"פ) כתב, "בעניין אבילות על מי שאינו שומר תורה ומצוות וקרוביו באים לשאול הדינים, רוב רובם זהירים לקיימם הגם שהם מחללי שבתות, ואיך אפשר להורות להם שלא יתאבלו ויצא חילול השם, וא"כ צריך בזה חכמה רבה ויש לתלות אולי עשה תשובה, או אפילו רק הרהר בתשובה לפני מותו או שגם בחייו הי' מכסה בפני הנשיא (עי' באו"ח סי' שפ"ה ס"ק ו') ועוד, ועכ"פ בזמננו אם לא באים לשאול זה אחרת, ואם באים לשאול פשוט שצריך להורות להם כל דיני האבילות". – הרי מבואר מדבריו דאם קרובים מחללי שבת באים לשאול אם לשבת שבעה על נפטר שאינו שומר תורה ומצוות, מורים להם לנהוג כל דיני אבילות, דאל"כ עלול שיצא מזה חילול השם.

ז. וכל זה פסק הגאון הנ"ל לעניין קרובים

מחללי שבת שצריכין להתאבל על נפטר אעפ"י שגם הנפטר הי' מחלל שבת, אולם בקרובים שומרי תורה ומצוות אם מחוייבין להתאבל על קרוב שהוא מומר, כתב הגאון הנ"ל בס' זכרון בצלאל (עמ' ט"ו) שאין בגדר מחלל שבת בפרהסיא מתאבלין עליו, וכמ"ש וז"ל: "היוצא מדברינו, שלענין להתאבל על מומר לתיאבון זוהי מחלוקת הפוסקים, דמרן שהעתיק לשון הר"ם ולא העתיק גם לשון ההגהות בביאור דברי הר"ם, משמע דס"ל דיש להתאבל על מומר לתיאבון, וכדדייקנו בלשון הר"ם להדיא, וכ"ה דעת הרא"ש, וכ"ה גם בפסקי תוס' (סי' קל"ט) דעל כל אדם מתאבלין חוץ מהעושה עבירה להכעיס, וכ"ה ס' הטור באו"ח (סי' תקמ"ז), ורמ"א שהעתיק לשון הגהות מרדכי בדעת הר"ם ס"ל דאין להתאבל על מומר לתיאבון, וכן ס"ל גם להש"ך בסק"ח – ובזה"ז כפי מצב הדור נראה דיש לנקוט להלכה כמשמעות סברת מרן, וכסברת השבט יהודה להדיא שכן להתאבל" עכ"ל.

ח. הרי מבואר מכל הנ"ל, דדעת הג"ר

שריה דבליצקי זצ"ל לעניין אבילות על מי שהוא מומר לתיאבון, דיש להורות שצריכין להתאבל, חוץ אם הוא מחלל שבת בפרהסיא שבזה אין מתאבלין עליו, דהוי כעכו"ם, עיי"ש.

ט. והנה זה ודאי דאף אם ננקוט להלכה

שאין מתאבלין על מחללי שבת בפרהסיא, או על מי שנשא את הגויה או חי עם גויה, או שחי חיי אישות עמה, מ"מ אם משפחת האבלים הם אנשים מפורסמים, אז ודאי יכול לנהוג שבעה מפני הבושה כמ"ש בשו"ת חתם סופר יו"ד (סי' שכ"ו) אהא דקיי"ל שאין מתאבלין על המאבד עצמו לדעת כתב דרמב"ן חולק דמתאבלין עליו, והלכה כדברי המיקל באבל, - וכתב דאמנם היכא דאיכא כבוד משפחה נכבדת, אשר יהי' להם לבוז ולכלימה עולמית שאחד מהם קלקל מעשיו, ואם יתאבלו עליו אז יאמרו הבריות קמו בי' רבנן במילתא ונתברר

שלא הי׳ לו דין מאבד עצמו, אזי יכול המורה להורות לכתחילה להתאבל אפילו אם באמת נתברר לו שהי׳ לו כל דין מאבד עצמו לדעת, דנהי דלעניין אבילות הלכה כדברי המיקל, אבל לעניין פגם משפחה, אין הלכה כהמיקל בכבוד בני אברהם יצחק ויעקב עיי״ש – וה״נ אם האבל המחלל שבת יש לו בנים שומרי תורה ומצוות, ואיכא בזיון אי לא יתאבלו על הוריו, לכן יש להורות שנוהג דין אבילות.

י. אולם נחוץ לדעת, שאף שכתב הרמ״א ביו״ד (סי׳ שע״ד סעי׳ ו׳) דמותר להחמיר על עצמו להתאבל על מי שאינו צריך [ויש להוסיף עוד נפק״מ, כגון אב ואם חורגים], מ״מ כתב בכנסת הגדולה (סק״א) והגהות רעק״א שם, דדוקא בדבר הרשות יכול אדם להחמיר ולהתאבל, כגון חליצת מנעלים, ולהתפלל לפני התיבה, ושלא להסתפר, ולא לעסוק בפרקמטיא, אבל אין לבטל מצוות שהוא מחוייב בהם, כגון שלא ללמוד תורה ומצות עונה, והנחת תפילין שהאדם מצווה עליהם.

יא. ועיין בשו״ת תשובות והנהגות ח״ב (סי׳ תקפ״ג) שכתב, דבעל תשובה שאביו הי׳ מחלל שבת ומת יניח תפילין בלא ברכה, שהיות שמעיקר הלכה אין להתאבל עליו, אף שבזה״ז נוהגין להתאבל שמא הי׳ בגדר תינוק שנשבה, אבל מ״מ אין לפטור מטעם זה ממ״ע דאורייתא של הנחת תפילין, עיי״ש. אולם עי׳ להלן בהמשך דיש מקום להתאבל בהרבה מחללי שבת זמנינו.

מחלל שבת בפרהסיא

יב. ומעתה הבה נעיין ביותר בהאי פרשתא לדון במחלל שבת של ימינו, מה דינו להתאבל עליו, שהרי הבאנו לעיל (באות א׳) מה שכתב בשו״ע (סי׳ שמ״ה סעיף ה׳) דכל הפורשים מדרכי ציבור, והם האנשים הפורקים עול מצוות התורה מעל צוארם, אין מתאבלין עליהן, -ולאחר העיון נראה שיש להקל ברבים ממחללי שבת של ימינו, וביאור הדברים, דהנה הרמב״ם בסוף מאמר קידוש ה׳ (אגרות הרמב״ם) כתב, וז״ל: וג״כ אינו ראוי להרחיק מחללי שבתות ולמאוס אותם, אלא מקרבים ומזרזים לעשיית מצוות, וכבר פירשו רז״ל, שהפושע אם פשע ברצונו כשיבוא לביהכ״נ להתפלל מקבלין אותו, ואין נוהגין בו מנהג בזיון, וסמכו ע״ז מדברי שלמה במשלי (ו,ל) ״אל יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי יערב״ אל יבוזו לפושעי ישראל שבאים בסתר לגנוב מצוות עכ״ל, והרי פשטות משמעות לשונו שכתב, ״ואין נוהגין בהם מנהג בזיון״, היינו שנוהגים בהם כסתם ישראל, ולכאורה ה״ה לעניין אבילות.

יג. ועפ״י דברי הרמב״ם אלו, כבר כתב בשו״ת שבט הלוי ח״ג יו״ד (סי׳ קס״ו) שזה ראי׳ אלימתא למש״כ בשו״ת בנין ציון החדשות לבעל ערוך לנר (סי׳ כ״ג) שהעלה לדינא לעניין מה שנשאל לגבי מחלל שבת בפרהסיא אם נחשב יינו כיין נסך, וכתב הבנין ציון ״דפושעי ישראל שבזמנינו לא ידענא מה אדון

בהם", שהרי בעווה"ר פשתה הבהרת לרוב עד שברובם חילול שבת נעשה כהיתר, א"כ יש להם דין אומר מותר, וכל שבא המחלל שבת בפרהסיא להתפלל בבית הכנסת, ומזכיר קדושת שבת בתפילה אין יינו נחשב יין נסך, דהרי טעמא שנחשב יינו כיין נסך כתב רש"י בחולין (ה' ע"א) ד"ה אלא לאו ה"ק, "המחלל שבת כופר במעשיו ומעיד שקר שלא שבת הקב"ה במעשה בראשית", ולפי"ז אדם שבא ומתפלל מוכיח שמאמין בשבת ובבורא עולם, ומה גם בבניהם אשר קמו תחתיהם אשר לא ידעו ולא שמעו דיני שבת דלא נחשבו כמומרין, אעפ"י שמחללין שבת, והם כתינוק שנשבה, אין יינם נחשב כיין נסך, עכת"ד הבנין ציון – ולפי"ז כתב בשו"ת שבט הלוי הנ"ל, דבהני מחללי שבת בודאי יש מקום להתאבל עליהם, וגם הניף ידו שנית בשו"ת שבט הלוי ח"ד (סי' ש"מ) בסופו שכתב "אמנם ישנם צדדים דגם מחלל שבת י"ל דמתאבלין עליו" עיי"ש.

יד. וא"כ לפי דבריו י"ל דרוב מחללי שבת כן, שבאים לעיתים אפילו רחוקות לבית הכנסת, ובזה מפקיעים עצמם מעצם דין מחלל שבת בפרהסיא.

טו. ועוד יש לצרף מש"כ בשו"ת אגרות משה או"ח (סי' ל"ג) ד"ה וגם, דמחדש ד"הדמיון [מחלל שבת בפרהסיא דנחשב כמומר לכל התורה כמו עובד ע"ז] לעובדי ע"ז הוא מצד שנראה ככופר ששייך זה רק באם מצד זה מחלל שבת, אבל אם הוא מצד שאינו עומד בנסיון הרווחת ממון וכו', אין להחשיבו ככופר וכו', וא"כ פה שידוע שרוב מחללי שבת הם בשביל תאוות הממון, "ויש הרבה שהולכים לביהכנ"ס להתפלל ואח"כ הולכים לבית מסחרם, אפשר גם שהוא בפרהסיא נידון כבצנעא" – וכבר הבאנו לעיל (באות ד') מש"כ בבה"ל (סי' שפ"ה) דמחלל שבת בפרהסיא לא הוי מומר רק כשעושה בפריקת עול, אבל אם חשב שמותר מסתברא שאין זה בכלל מומר.

טז. ועוד יש לצרף מה שכתב הרמב"ם (בפ"ג מהל' ממרים ה"ג), וז"ל: "אבל בני התועים האלה ובני בניהם שהדיחו אותם אבותם ונולדו בין הקראים, וגדלו אותם על דעתם, הרי הוא כתינוק שנשבה ביניהם וגדלוהו ואינו זריז לאחוז בדרכי המצוות שהרי הוא "כאנוס" [ואעפ"י ששמע אח"כ שהוא יהודי וראה היהודים ודתם, הרי הוא כאנוס, שהרי גדלוהו על טעותם] וכו', לפיכך ראוי להחזירם בתשובה ולמשכם בדברי שלום עד שיחזרו לאיתן התורה", עיי"ש.

יז. ועל פי זה כתב החזו"א יו"ד (סי' ב' אות כ"ח), שאין גדר של כופר ומומר עד שיכפור בעיקר המצוות, וגם שלא יהי' אנוס, ושוב הביא מש"כ בסוף ספר אהבת חסד בשם הגר"י מולין, דמצוה לאהוב את הרשעים מה"ט, והביא כן מתשו' מהר"ם לובלין, "כי אצלנו הוא קדם תוכחה שאין אנו יודעים להוכיח, ודייינין להו כאנוסין, ולכן אי אפשר לנו לדון בזה

לפטור מן היבום, וכן לעניין שאר הלכות" עכת"ד.

יח. ועוד יש לצרף ולומר סברת הגרב"צ אבא שאול זצ"ל (והובא באור לציון ח"ב פרק כ' ה"ה), דאם אותו מחלל שבת מתבייש לחלל שבת ליד אדם גדול, יש להקל בזה, ואפשר לשמוע ממנו קידוש ולצאת יד"ח, וכדמוכח במס' עירובין (ס"ט ע"א), גבי ההוא דנפק בחומרתא דמדושא, כיון דחזייא לר"י נשיאה כסייה, אמר כגון זה מבטל רשות, וכתב רש"י שם: "כגון זה", שמחלל שבת בצינעה, ע"כ, ולפי דבריו נתמעט מהרבה אנשים הדין של מחללי שבת, דהרבה אנשים מתביישים לעשן ליד רב זה או אחר.

יט. ובאמת חידוש דין זה, כבר נפתח מהרבה גדולי הפוסקים (וכמו שרמז באור לציון הנ"ל), וראש וראשון מגדולי האחרונים בס' תורת חיים בחידושיו על עירובין (דף ס"ט ע"א) שכתב, דאם הוא בוש לחלל שבת בפני אדם גדול ונמנע מלחלל שבת בפניו, אף דמחלל שבת בפני שאר אדם, הרי"ז בכלל מחלל שבת בצינעא, והביאו גם האליה רבה (סי' שפ"ה סק"ג), וכן בחיי אדם (כלל ע"ה סעי' כ"ו), ובמ"ב (סי' שפ"ה סק"ו) וכ"כ מהרש"ם בדעת תורה (סי' ב'). -ומהאי טעמא כתב בשו"ת יד יצחק ח"ב (סי' רט"ז) דלא חשיב מחלל שבת בפרהסיא אא"כ חילל שבת בפני הרב דמתא, - ויסוד דין זה הוא, דהנה הטעם דדוקא כשמחלל בפרהסיא הוי כמומר ובצינעא לא הוי כמומר, משום שכל שאינו מחלל בפרהסיא, שהוא בוש בפני אדם, עדיין יש לו איזה קשר לדת ישראל, ומה"ט גם כשנזהר מלחלל בפני אדם גדול או רב העיר אינו כמומר.

כ. ועוד יש לצרף קולא אחרת לעניין אבילות על מחללי שבת בזמנינו והוא מה שכתב בתשו' מהר"י אסאד יו"ד (סי' נ') שמחללי שבתות בזמנינו כל זמן שלא העידו עליהם בפניהם ובפני בי"ד שחללו בפני עשרה מישראל אין אוסרים יין במגעם, דבעינן דוקא להעיד בפניו גם בפני בי"ד, עיי"ש בשו"ת יהודה יעלה, - גם בשו"ת מלמד להועיל או"ח (סי' כ"ט) הביא דברי מהרי"א הנ"ל, וסמך עליו לסניף להקל בזמנינו לצרף אנשים כאלו למנין עיי"ש שהביא שגם הג"ר חיים צבי מאנהיימר סמך על תשו' מהרי"א הנ"ל, ועי' להלן (באות כ"ג) מש"כ בשואל ומשיב, וחתם סופר, ועי' (אות כ"ד) בשם זכר יהוסף. וכן הו"ד בשו"ת אבני צדק יו"ד (סי' ס'), וז"ל: "ובגוף הדין ודאי מותר ליתן לו יין כשר לשתות דכבר העלה בתשו' מהר"י אסאד ז"ל יו"ד (סי' נ') שאין עושין יי"נ במגעו כל זמן שלא עשה חילול שבת בפני עשרה מישראל ולא הוגבה עדות ע"ז בפניו, עיי"ש. – ועוד הוסיף בשו"ת מהר"י אסאד הנ"ל, וכתב, "ומה גם כעת היום בזמנינו שהדור פרוץ מרובה אין להרחיקם כ"כ ולדחותם בשתי ידים חלילה שלא יפקרו טפי ויותר טוב לקרבם בזרוע, עכ"ד.

כא. ועוד יש לצרף לקולא לעניין אבילות על מחללי שבת בזמנינו מה שכתב

בשו"ת מלמד להועיל או"ח (סי' נ"ב) וז"ל: "וגם לצרף מה ששמעתי ממורי זצ"ל (הג"ר יהודה אסאד), שיש דיעות דלא מיקרי מחלל שבת בפרהסיא אלא אם חילל בפני עשרה ישראלים שהם שומרי שבת, אבל לא אם חילל בפני מחללי שבת, אח"כ מצאתי זה בהגהות רעק"א ליו"ד (סי' רס"ד) ועיי"ש סברות להקל", ע"כ. – [ועי' בשו"ת אגרות משה ח"א (סי' ע'), שכתב דאף אם מחלל שבת בפני ישראלים שאינם שומרי תורה חשיב פרהסיא, אבל בשו"ת אחיעזר ח"ד (סי' ל"ז) נסתפק בזה, וצידד שם להקל בצירוף עוד סניפים אם אינו מחלל שבת בפני ישראל כשרים].

כב. וכן חזר ונשנה הדברים בשו"ת מלמד להועיל או"ח (סי' פ') עוד פעם בשם הגרעק"א, וז"ל: "גם דא צריך למודעי, דהגרעק"א הביא שם תשובה שהשיב (והוא בתשובותיו סי' רס"ד) ראיתי בס' זכרון ברית לראשונים (צד 52) ע"ד מוהל מומחה שמפורסם לחלל שבת בפרהסיא אם הוא כשר למול, וכתב שם וכו', מאן יימר דעושה כן בפני ישראל כשרים, דנראה דבפני י' מומרים אין זה בכלל בפרהסיא, עיי"ש.

כג. ויסוד זה דדין מחלל שבת בפרהסיא נקרא רק כשמחלל בפני עשרה מישראל, מקורו מגדולי הראשונים ז"ל, שכן פסק הרשב"א בתשובה (ח"ז סי' קע"ט), מפי הרבינו יונה ז"ל, וז"ל: "אבל משומד לחלל שבתות בפרהסיא וכו', שהוא מוחזק בו שלשה פעמים וכו', ובפני עשרה מישראל צריך שיחלל" עכ"ל שם, הובא בב"י יו"ד (סי' קי"ט) בד"ה המשומד, וכן פסק הריב"ש בתשובה (סי' י"א, ובסי' י"ד) שמחלל שבת צריך להיות בפני עשרה מישראל – ועיין בשו"ת שואל ומשיב מהדו"ת ח"ד (סי' י') שכתב, וז"ל: "על הא דגלוי וידוע, דזה האיש אכל חמץ בפסח, ולא ביטל כלל, הנה כל שלא נגבה העדות על זה, שעשה כן בפני עשרה מישראל, אין לו דין מומר וכו', ע"כ. – וכן עיין בשו"ת חת"ס יו"ד (סי' ק"כ) אודות ישראל שדרך יין, והעידו ב' עדים שדרכו בליל שבת קודש אח"כ צאה"כ, ושני עדים מעידים שלא יצאו הכוכבים עדיין וכו', אבל לומר שיהי' אותו היין יין נסך על שחילל שבת לא ידענא, כי לא הזכיר מעלתו, שהיו שם עשרה מישראל, דאי לאו הכי לא מיקרי מחלל שבת בפרהסיא, עכ"ל, ועי' בשו"ת מהרש"ם ח"א (סי' קכ"א).

כד. וכ"כ בשו"ת זכר יהוסף להגאון משאוואל או"ח (סי' כ"א), [וכמו לעיל (אות כ') בשם יהודה יעלה] וז"ל: "הפושעים שבזמנינו המחללין שבת וכו', אין צריך להחמיר בנגיעתן ביין, ולעניין פתן ובשולן, כל שלא העידו עליהם בפניהם בפני בי"ד, שחילל שבת במזיד בפני עשרה מישראל", עיי"ש.

כה. ועוד יש לצרף לסניף להקל באבילות על מחללי שבת בפרהסיא, והוא שיטת בעל העיטור, דהא דקיי"ל דמומר לחלל שבתות בפרהסיא הרי הוא כגוי גמור, זהו רק כשמחלל שבת בעבודת

קרקע, כ״פ הבעל העיטור (בהוצאת מאיר יונה ח״ב אות ק׳, קידושין דף ע״ח ע״א, טור א׳), וז״ל: ״ודין מחלל שבת בפרהסיא ליכא, אלא בעבודת קרקע, וקידושיו קידושין, וגירושיו גירושין״ עכ״ל בעל העיטור לענייננו, הרי דפוסק בעל העיטור, דמחלל שבת הוא דווקא בעבודת קרקע.

כו. ורבינו הבית יוסף מביא ג״כ לדינא דעת הבעל העיטור, דאין דין מחלל שבת בפרהסיא, אלא בעבודת קרקע, דעל מה שכתב הטור באבן העזר (סי׳ מ״ד סעי׳ כ״ב כ״ג), וי״א דמומר לחלל שבת בפרהסיא, ולעבוד עכו״ם דינם כעכו״ם גמור, ולא נהירא, ע״כ – ע״ז כותב הב״י שם, וז״ל: ״ומה שכתב וי״א דמומר לחלל שבת בפרהסיא וכו׳ בעל העיטור הביא סברא זו וכתב עלי׳ וכו׳, ומחלל שבתות בפרהסיא ליתא אלא בעבודת קרקעות, וקידושיו קידושין, וגירושיו גירושין״ עכ״ל.

כז. ועוד יש לצרף לסניף להקל באבילות על מחללי שבת בפרהסיא, הוא מה שפסק רש״י בתשובה, דלא קיי״ל כהאי מאן דאמר, דמחלל שבת הוא כעובד עבודה זרה – וז״ל רש״י בשו״ת רש״י [הוצאת אלפנביין (סי׳ קס״ט), ונמצאת בשבלי הלקט ח״ב, הנפדס בסגולה הוצאת חסידה (עמוד צו) ובלקוטי פרדס (כ״ג ע״ד) ״והשיב רש״י שכתב, שכתוב בתשובה שמצא, דמחלל שבת כעובד עבודה זרה, ומייתי ראיה מהא דמקבלין קרבנות מפושע ישראל וכו׳ לא נוטה דעתי אחריה, אלא בעודו במשומדותו, חדא דיחידאה הוא, ולא עבדינן כוותיה, דאמר רב הונא איזהו ישראל משומד זה מחלל שבת בפרהסיא, והוינא בה למאן כר׳ מאיר וכו׳, ואמר רב הונא (אצלנו הגירסא רב אשי) האי תנא הוא, דחמירא ליה שבת כעבודה זרה, דתניא מכם ולא כולכם וכו׳, מדקאמר האי תנא הוא, שמע מינה, לית הלכתא כוותיה״ עכ״ל.

הרי דס״ל לרש״י דמחלל שבת לאו כעובד ע״ז, וכן מצאנו בתשב״ץ בתשובה (ח״ג סי׳ מ״ז) שג״כ פסק דמחלל שבת לאו כעובד ע״ז, ולא ראה את תשובת רש״י הנ״ל, לכן לא הביאו.

כח. ועוד יש לצרף מה שכתב בשו״ת דברי מלכיאל ח״ב (סי׳ ט׳ אות ו׳) דטעם דהמחלל שבת בפרהסיא חשיב מומר לכל התורה, משום דשבת חמירא לכל ישראל יותר מכל המצוות [וירדו חז״ל לסוף דעת האדם דרק בפרהסיא חמירא להו שבת טובא ולא בצינעא] עיי״ש, - ממילא בזמנינו שעניין חילול שבת נתרופף מאד ולא חמיר כל כך בעיני בני אדם, שוב לא שונה שבת משאר כל האיסורים דמומר לדבר אחד לא חשיב מומר לכל התורה כולה.

כט. וכעין זה כתב נמי בשו״ת אגרות משה ח״א (סי׳ ל״ג) דהא דהמחלל שבת דינו כעובד ע״ז, זהו מצד שהו״ל ככופר, וא״כ כל זה דוקא אם מחלל שבת מחמת כפירה, אבל אם הוא מצד שאינו עומד בנסיון דהרווחת ממון או למלאות תאוותו אין להחשיבו ככופר, וא״כ כהיום

בזמנינו שהדבר שרוב מחללי שבת הם לתיאבון בשביל תאוות ממון אין דינו כגוי גמור [והובא לעיל באות ט"ו], ועי' להלן (אות ל"ג) שכ"כ היעב"ץ.

ל. ובס' התעוררות תשובה ח"א (סי' י"ב)

ד"ה והנה, כתב, דכהיום במקומות שבעווה"ר רובם מחללי שבת, אלא שמקיימים איזה מצות אחדות, י"ל דהמחלל שבת בפרהסיא לא נעשה מומר לכל התורה כולה, דלא שמיע לי' חומר איסור שבת, - ויש לדמותו להמבואר בחו"מ (סי' ל"ג) שהקושר ומתיר בשבת כשר לעדות, כיון שבעיני הבריות לא נחשב למלאכה, ועיי"ש שכתב להסתפק, במי שאינו יודע ששמירת שבת הוא זכר למעשה בראשית כגון הני בורים וריקים השכיחים שאין יודעים טעמא דמצות שמירת שבת רק סוברים שנצטוו עלי' בשביל מנוחת הגוף וכו', בכגון דא יש לדונם לתינוק שנשבה, כי אינם יודעים קרוא מקרא בתורה לדעת מהו שבת, וסוברים ששמירת שבת הוא מדת חסידות, יעו"ש – ובשו"ת אגרות משה יו"ד ח"ד (סי' נ"ח) כתב, שאולי היום שנתפשט בעולם שיש מציאות כזה שאף שהוא מאמין במעשה בראשית, מ"מ הוא מחלל שבת בפרהסיא, שוב אין להחשיבו ככופר, עיי"ש.

לא. תבנא לדינא, ומסקנא למילתא, דעל

פי כל הנ"ל נראה דיש להקל ברוב מחללי שבת של ימינו, דיש להתאבל עליהם, וכן הדין לענ"ד נמי במי שנשא נכרית ומת, דיש להתאבל עליו, שהרי ברוב פעמים הרי הוא בגדר מומר לתיאבון, והרי נתבאר לעיל (בסוף אות ז') מהג"ר שריה דבליצקי, דבזה"ז כפי מצב הדור יש לנקוט להלכה כמשמעות סברת הב"י, והשבט יהודה דבכה"ג יש להתאבל, - ובפרט לפימשנ"ת לעיל (באות כ"ט) מהאגרות משה, דאפילו מחלל שבת בפרהסיא שדינו כגוי הוא רק כשמחלל מחמת כפירה, אבל בזמנינו שרוב מחללי שבת הם לתיאבון מחמת תאות ממון, אין דינו כגוי גמור, ולא מקרי מחלל שבת בפרהסיא, וכ"כ בתשו' יעב"ץ ח"א (סי' ל') מובא להלן, - וא"כ ה"ה ויותר בנשא נכרית, שזהו ודאי מחמת תאוה ויצה"ר, א"כ יש להתאבל עליו, - ובפרט אם נימא דבעווה"ר בדור פרוץ כזמנינו יתכן שהרבה מהם הוי בגדר תינוק שנשבה, כי בעווה"ר עכ"פ באמריקה הדבר של נישואי תערובות כבר הוי שכיח ביותר (וממש בכל שנה ושנה מתגדל האחוזים של נישואי תערובות יותר ויותר). – ועיין בשו"ת תשובות והנהגות ח"ד (סי' רס"ה) שכתב, שבזמנינו ראוי לחייב ולהתאבל, דנראה בזיון שלא להתאבל עיי"ש – ולענ"ד לפי כל המבואר לעיל נראה דלא רק מחמת בזיון יש להתאבל, אלא דיש להתאבל מעיקר דינא על מיתת מחלל שבת בפרהסיא בזמנינו.

לב. וגם יש להוסיף עוד לסניף מה שכתב

בשו"ת מהר"ם שיק או"ח (סי' ק"מ) שחולק על הפרמ"ג (בסי' שכ"ח במ"ז סק"ו) [שכתב דמומר לחלל שבת

בפרהסיא אין מחללין עליו את השבת], וס״ל למהר״ם שיק דיש לתלות שמא הרהר תשובה ומחללין עליו ג״כ את השבת, וכי מסתייע מדברי שו״ת חתם סופר חיו״ד (סי׳ שמ״א) שכותב סברא שקרוב לודאי שסמוך למיתתו בראותו כי מטה ידו פנה לאלקי אבותיו, - וכ״כ בשו״ת פרי השדה ח״ב (סי׳ י״ז) שמעתיק בקצרה דעת המהר״ם שיק, ועי׳ מש״כ עוד בזה בשו״ת ציץ אליעזר ח״ח (סי׳ ט״ו פ״ה, אות ה׳).

לג. סוף דבר אנו סומכין לענ״ד להתאבל על קרובים מחללי שבת בזמנינו עפ״י סברות גדולי הפוסקים הנ״ל באריכות, -ובעיקר חוץ מכל הנ״ל שנתבאר לעיל בכל המשך התשובה, -יש לחזור עוד הפעם מה שהבאנו לעיל (באות י״ג) בשם שו״ת בנין ציון החדשות (סי׳ כ״ג), והביאו להלכה הגאון המובהק בדורו בשו״ת בית יצחק אה״ע ח״ב (סי׳ ס״ה) וכתב ״ומבואר בתשו׳ בנין ציון החדשות (סי׳ כ״ג) דרוב פושעי ישראל שבזמנינו יש להם דין אומר מותר והרבה מחללי שבת מתפללין תפילת שבת ומקדשין ומודין בשבת, ומ״מ מחללין, והמה כתינוק שנשבה לבין הנכרים אע״פ שמחללין שבת מעשה אבותיהן בידיהן, ע״כ נמצאו מקילין ביין שנגעו בהם, ועי׳ בס׳ תוספת שבת, דאם רק מתבייש מהרב המפורסם לגדול העיר לא הוי דינו כמחלל שבת בפרהסיא וכו׳, - ועי׳ ביעב״ץ ח״א (סי׳ ל׳) דאפילו מומר ממש אינו בזה״ז מין גמור, ורוב מומרים בזמנינו אינם אלא להשביע יצרם בעבירה [וכ״כ בתשו׳ אגרות משה שהבאנו לעיל] עכ״ל הבית יצחק.

לד. וכן בשו״ת מהרש״ם ח״א (סי׳ קכ״א) הביא לדברי הבנין ציון וסמך עליו, והוסיף עוד, דאף שמחלל שבת בפני עשרה, שמא הוא אומר מותר, או שסובר שהעשרה הרואים אין יודעים שהוא איסור מה״ת על כן לא מיקרי פרהסיא, וכן הובא הבנין ציון בשו״ת אחיעזר ח״ג (סי׳ כ״ה), וגם הובא הבנין ציון בשו״ת מלמד להועיל או״ח (סי׳ כ״ט), ומביא שכן נמי מטו משמי׳ דהגאון בעל שואל ומשיב, שהאנשים מאמעריקא אינם נפסלים ע״י חילול שבת שלהם מפני שהם כתינוקות שנשבו בין הנכרים, וכתב המלמד להועיל שאח״כ מצא כעין זה בהגהות רעק״א ליו״ד (סי׳ רס״ד).

לה. וכן אנו סומכין על דברי שו״ת מלמד להועיל הובא לעיל (באות כ״א, כ״ב), אבל יש להוסיף עוד לסמוך על מה שחידש המלמד להועיל עוד (בסי׳ כ״ט) דבזמנינו שרבו המחללי שבת בפרהסיא אין דינם כמומרים לכל התורה, דכיון שרובן עושין כן קלקלתן תקנתם דנעשה להם כהיתר – והיינו שהמלמד להועיל נשאל אם מותר לצרף מחללי שבת בפרהסיא למנין וכדומה, ומסיק להתיר, וכותב דבזה״ז נוהגין להקל אף בארץ אונגרין, ומכש״כ בארץ אשכנז וכו׳, מפני שרוב ישראל בארצנו מחללי שבת הם, ואין דעתם לכפור בעיקרי אמונתינו וכו׳, יהי׳ איך שיהי׳ המקיל לצרף אנשים כאלו

למנין, יש לו על מי לסמוך וכו', - ולבסוף כותב עוד יש סניף להקל, דבזמנינו לא מיקרי מחלל שבת בפרהסיא, כיון שרובם עושים כן, דבשלמא אם רוב ישראל זכאין, ומעטים מעיזים פניהם, לעשות איסור, זה הוא כופר בתורה, ועושה תועבה וכו', ופורש עצמו מכלל ישראל, אבל כאן דבעווה"ר רובם פורצים הגדר "קלקלתם תקנתם", - היחיד חושב שאין זה עבירה גדולה כל כך ואין צריך לעשות בצינעא, ופרהסיא שלו כבצינעא, ואדרבה היראים קרואים בזמנינו פרושים ומובדלים, והפושעים הם ההולכים בדרך כל הארץ, עכ"ל, וכ"כ הג"ר עזריאל הילדעסהיימר בתשובה יו"ד (סי' קע"ה) עיי"ש.

ויש להעיר דהנה סברא זו של "קלקלתם תקנתם" נזכרת עוד בשו"ת הרמ"א (סי' י"ג), והובא ע"י הגרעק"א בתשו' (סי' צ"ו) עיי"ש לעניין גילוח הזקן, דרבים עושין כן וכו', שמביא שם תשובת רמ"א (סי' י"ג) "שקלקלת קצת ראשי העיר, הם תקנתם", ע"כ.

לו. והמלמד להועיל שם (בסי' כ"ט) הביא מה שכתוב בשו"ת בנין ציון החדשות (סי' כ"ג) שמחללי שבת בזמנינו נחשבים קצת כתינוק שנשבה בין הנכרים, מפני שבעווה"ר רוב ישראל בארצינו מחללי שבת הם, ואין דעתם בזה לכפור בעיקרי אמונתינו, - והוסיף ע"ז עוד המלמד להועיל בשני מקומות (בסי' כ"ט, ובסי' נ"ב) "וכן הגיד לי הרב מו"ה משולם זלמן הכהן ז"ל בשם הגאון בעל שואל ומשיב, שבזמנינו אנשי אמעריקא המחללים שבת הם כתינוק שנשבה לבין הנכרים ואין נידונין כמומרים לכל התורה.

לז. סוף דבר סיומא דפסקא, דיש להתאבל בזמנינו על מחלל שבת בפרהסיא, וכן על מי שנשוי נכרית, ועי' גם בציץ אליעזר ח"י (סי' מ"א) שנשא ונתן בארוכה למצוא היתר להתאבל על עוברי עבירות, - ובציץ אליעזר נטה להתיר להתאבל אפילו על הפורש מדרכי הציבור, דכל שהאבילות הוא לאפושי צערא על אבדן הגוף והנפש שפיר דמי, וכמש"כ בשו"ת הרדב"ז (סי' תקנ"ח) בעובדא דרבינו גרשום שהתאבל על בנו.

ובזה אסיים ואצא ואומר שלום, וחותם בכל חותמי ברכות, שיזכה להמשיך בעבודת הקודש בהרבצת התורה ולהרחיב גבולי הקדושה מתוך שמחה ונחת והרחבת הדעת מתוך בריות גופא ונהורא מעליא להגדיל תורה ולהאדירה מתוך סייעתא דשמיא בכל העניינים.

ביקרא דאורייתא,
נח אייזיק אהלבוים.

חושן משפט
ענינים שונים

פסקי מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א
בהלכות האוכל בשוק פסול לעדות

נערך ע"י הגאון הרב מתתיהו גבאי מח"ס בית מתתיהו ומועדי הגר"ח

אוכל באוטובוס בשוק

שאלה: האוכל בשוק שפסול לעדות, אם אוכל באוטובוס, מחוץ לעיר, אם שרי לו לאכול פת באוטובוס.

תשובה: כן.

וכן הביא בשו"ת ושננתם חו"מ ס' ל"ד אות נ"ח, בשם הגרב"צ אבא שאול זצ"ל, דשרי לאכול באוטובוס וכן הביא בשו"ת דודאי אשר ח"ג ס' כ"ב בשם הגריש"א זצ"ל, ועי' מה שהשיב מרן בס' עלי שיח עמ' רע"א, ובס' דרך שיחה ח"א עמ' תקפ"ז, ומה שהשיב מרן הגראי"ל שטיינמן זצוק"ל בס' כשחר אורך פ"א אות כ"ג. ובשו"ת שערי יושר חלק ד' סימן ל"ט בתשובה למח"ס גם אני אודך שבאכילה באוטובוס שהוא מקום סגור שרי עי"ש, ובס' מעדני יו"ט ח"ב ס' נ"ח, כתב כיון שאי"ז בזיון לאכול באוטובוס שרי עי"ש, ובקונ' שלמי חיים אות כ"ט עי"ש, ומה שהארכנו בספר גם אני אודך מתשובתי, חלק ד' עי"ש. וכן השיב מרן בס' דולה ומשקה עמ' ק"ז להקל באוטובוס, וכן ראיתי למו"ר מרן הגרב"ד פוברסקי שהקל באכילת ירקות באוטו מחוץ לעיר.

יושב ואוכל בשוק

שאלה: הא דהאוכל בשוק פסול לעדות, אם יש להקל שיושב במקומו ולא הולך ואוכל.

תשובה: אין חילוק.

והב"ח חו"מ ס' ל"ד אות ל', חילק בין אוכל והולך ליושב עי"ש, וכ"כ באורים ותומים ס' ל"ד ס"ק ל"ח ובס' עינים למשפט קידושין מ' ע"ב ובשו"ת הרב"ז ח"א ס' כ"א או"ב, ובשו"ת אפרקסתא דעניא ח"א ס' קע"ז או"ג, ובס' אור אברהם ת"ת ס' י"ח, ובחי' היעב"ץ קידושין מ' ע"ב, ועמש"כ בשו"ת חוקי חיים להגר"א שלזינגר ס' ל"ג, ובקונ' שלמי חיים אות ט"ז עי"ש, ומה שהארכנו בזה בספר גם אני אודך מתשובתי, חלק ד' עי"ש, ועיין עוד בספר גם אני אודך תשובות הגר"ב דדון, חושן משפט סימן י"ז.

אוכל בשוק בזה"ז אם נפסל

שאלה: אם אוכל בשוק בזה"ז נפסל לעדות די"ל שכבר רבים אוכלים בשוק, ואי"ז בושה.

תשובה: לא אוכלים בשוק.

ובשו"ת חוקי חיים להגר"א שלזינגר ס' נ"ג כתב דבזה"ז י"ל שלא נפסל לעדות

שכבר נפרץ. וכ״כ בשו״ת דבריך יאיר ח״ב ס׳ ל״ד ובס׳ אוצר המשפט ח״ב עמ׳ רפ״ו, ועמש״כ בשו״ת דודאי אשר ח״ג ס׳ כ״ב, אולם בשו״ת משנה הלכות חט״ו ס׳ ס״ב, שגם בזה״ז נפסל לעדות עי״ש, ובקונ׳ שלמי חיים אות כ׳, ומה שכתבתי בספר גם אני אודך מתשובתי, חלק ד׳, עי״ש.

אוכל בחדר המתנה

שאלה: האוכל בשוק שדומה לכלב ופסול לעדות, אם נוהג בתוך בית ציבורי כגון בחדר המתנה של קופת חולים.

תשובה: עי׳ בכורות מ״ד ע״ב.

כן השיב מרן בס׳ שאלת רב כרך א׳ ח״א פי״א תשו׳ ה׳ עי״ש.

ועמש״כ בזה בשו״ת מחקרי ארץ ח״ו חו״מ ס״ב ובקונ׳ שלמי חיים אות ל״א עי״ש.

מוצץ סוכריה בשוק

שאלה: המוצץ סוכריה בשוק אם פסול לעדות די״ל כיון שאין ניכר אכילתו אין פסול.

תשובה: גם שאין ניכר אין לעשות.

וכן השיב מרן בקובץ אליבא דהלכתא גליון כ״ח עמ׳ כ״ד עי״ש, וכיו״ב השיב מרן בספרי מועדי הגר״ח ח״א תשו׳ תק״ד, אם מותר למצוץ סוכריה חוץ לסוכה למקפידים אכילת עראי והשיב אין ראוי עי״ש, ובס׳ כל משאלותיך עמ׳ רפ״ד בשם מרן הגר״ח קנייבסקי שסיפר שבילדותו מצץ סוכריה בשוק כשהלך עם החזו״א, והחזו״א א״ל ע״ז אוכל בשוק ועמש״כ עוד בזה בס׳ ויהי בנסוע עמ׳ ר״ד עי״ש, ובשו״ת דברי בניהו ח״ה חו״מ ס׳ כ״ו.

קטנים אוכלים בשוק

שאלה: האוכל בשוק דומה לכלב אם זהו גם בקטנים די״ל שכך הרגילות אצלם.

תשובה: גם בקטנים.

וכן חזינן מהחזו״א הנ״ל דס״ל דאף בקטנים הוי אוכל בשוק, ובס׳ מעדני יו״ט ח״ב ס׳ נ״ח כתב לעורר עפ״ז לחנך קטנים שלא יאכלו בשוק, ועי׳ בקונ׳ שלמי חיים אות מ״ב מש״כ בזה.

גדר שוק ברשות הרבים

שאלה: מה מוגדר שוק לעניין שלא לאכול שם אם רחובות ראשיים, או גם רחוב צדדי הוי שוק שלפעמים עוברים שם.

תשובה: בכל מקום שמצוי אנשים עוברים.

כן השיב מרן בס׳ דולה ומשקה עמ׳ ק״ז עי״ש. ובכס״מ פי״א מעדות ה״ה, דאוכל בשוק שיש בו רוב עם ולא קצת עוברים ושבים ובס׳ פנים במשפט חו״מ ס׳ ל״ד ס׳ י״ח, ובסמ״ע חו״מ ס׳ ל״ד ס״ק מ״ד, ובס׳ טל תורה להגר״מ אריק קידושין מ׳ ע״ב ובשו״ת הרב״ז ח״א ס׳ כ״א או״ב ובשו״ת דברות אליהו ח״ו ס׳ צ״ד עי״ש, ועי׳ בשו״ת שיח יצחק ח״א ס׳ תע״ט אם כשאוכל בלילה שלא רואים

נפסל, ועיין מה שכתב בספר גם אני אודך תשובות הגרמ"ש דיין, חלק א' סימן כ"ז.

אכילה בפארקים וכגינה ציבורית

שאלה: האם מותר לכל המשפחה לאכול ארוחת ערב בגינה ציבורית שאין כ"כ אנשים עוברים.

תשובה: אולי וצ"ע.

כן השיב מרן בס' שאלת רב כרך א' ח"א פי"א תשובה ב'.

ועמש"כ בזה בשו"ת שאלת שלום ח"א ס' ס"ט ובס' ויען שמואל חי"ז עמ' תרי"ד ובקובץ שואל ומשיב ח"ג ס' ס"ו ובספר גם אני אודך תשובות רבי יקותיאל ליברמן, סימן קנ"ה.

הגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א
גאב"ד רמת אלחנן בני ברק
ראש כולל בית דוד חולון

בעל הקייטרינג נדהם לגלות שמזמין המנות נמצא באמריקה...

[תשובה חדשה שכתב הגר"י זילברשטיין שליט"א להגאון רבי בנימין קירשנער שליט"א]

דין התורה המעניין שלפנינו, הגיע לבית הדין בחודש סיון תשע"ט, בעקבות המעשה הבא:

אל בעל קייטרינג בשם ראובן, התקשר שמעון מאמריקה, וסיפר: "בני משפחתנו עומדים להגיע לארץ ישראל לשמחת נישואי בננו. אבקש לערוך הזמנה גדולה של מנות, לקראת 'שבת שבע ברכות', שתיערך אי"ה בשבת פרשת קורח בירושלים".

ראובן התחייב להכין את כל המנות, וביקש שיצרו עמו קשר בערב שבת קודש פרשת קורח בשעות הבוקר המוקדמות, ואף ביקש את טלפון האכסניה בה ישהה שמעון. עלות הזמנת המנות לכל סעודות השבת הסתכמה בסכום של: 20,000 ש"ח, ושמעון העביר לחשבונו של ראובן 'דמי קדימה' בסך 5,000 ש"ח.

ובכן, בהגיע המועד המיוחל, ראובן המתין לטלפון משמעון, אך הלה לא התקשר אליו. ראובן החליט להתקשר בעצמו לטלפון האכסניה של שמעון, אך השיחה לא נענתה. הוא התקשר שוב ושוב, אך גם לכל השיחות הבאות לא היה מענה...

משכך, החליט ראובן לחייג למספר הטלפון של בית שמעון באמריקה. לתדהמתו הרבה, הוא שומע את שמעון מעבר לקו...

"**מה** אתה עושה באמריקה?! – התפלא ראובן – הרי ההזמנה שלכם הינה לשבת הנוכחית, פרשת קורח, וכל המנות כבר מוכנות ומזומנות עבורכם!".

השיב שמעון: "איני מבין מה אתה רוצה, הרי כפי שאמרת ההזמנה היתה לפרשת קורח, דהיינו לשבת הבאה... השבת הלוא קוראים בתורה פרשת שלח לך...".

מה התברר? –

מכיון שבאותה שנה קראו בארץ ישראל באסרו חג של פסח, בפרשת "אחרי מות", ובחו"ל היה יום טוב שני של גלויות [ולא קראו בפרשת השבוע], ממילא בכל השבתות הבאות קראו בני חו"ל בפרשה בה קראו בארץ ישראל בשבת שעברה [עד לפרשת מסעי בארץ,

בה קוראים בחו"ל מטות-מסעי], כך ששבת פרשת קורח בארץ, היתה באמריקה שבת שלח לך, ושמעון התכוון להזמין לשבת קורח לפי סדר קריאת התורה באמריקה [שהיא שבת פרשת חוקת בארץ], וראובן הכין את המנות לקראת שבת פרשת קורח בארץ ישראל...

עכשיו דורש ראובן משמעון: "עליך לשלם לי את מלוא דמי ההזמנה, שכן האירוע נערך כאן בארץ ישראל, והיה לך להודיע לי על קיומו לפי סדר הקריאה הנהוג בארצנו!".

כנגדו טען שמעון: "כתושב אמריקה, לא הייתי מודע לשינוי בקריאות התורה בין ארץ ישראל לחו"ל...".

עם מי הדין?

תשובה

א) מבואר בשו"ע (חו"מ סי' של"ג ס"ח): אמר לאומן 'עשה לי דבר פלוני [חפץ מסויים] ואקחנו ממך' [כגון שהזמין בגד מחייט או שולחן מנגר], ועשאו האומן, ואחר כך אינו רוצה (המזמין) לקחתו, והוא דבר שאם לא יקחנו מיד, יפסיד - חייב (המזמין) לשלם את דמי החפץ. וחיובו אינו משום שקנה את החפץ [שכן לא עשה בו מעשה קניין], אלא משום שעל פי דיבורו הוציא האומן הוצאות וטרח לייצר את החפץ, וכעת אין לו שום אפשרות למוכרו לאחרים, ולכן צריך המזמין לשלם עבור ההפסד שנגרם מחמתו לאומן.

ב) האם גם בעניננו נאמר שהיות ושמעון מזמין המנות, גרם לראובן בעל הקייטרינג לבשלם במועד הלא נכון, מחמת שפשע קצת לנקוב בפרשה שקוראים באמריקה ולא במקום ההזמנה, וממילא חייב לשלם את מלוא דמיהם [במידה ואין לבעל הקייטרינג אפשרות למכור את המנות לאחרים]? –

נראה שהמזמין אינו חייב לשלם את יתרת התשלום, ונבאר דברינו:

מבואר בפוסקים, שכאשר אדם הזמין פועל לעבודה, ונמנעה מהפועל האפשרות לבצע את העבודה מחמת אונס, אזי בין אם העובד והמעביד שניהם היו יכולים להעלות על דעתם שעלול לקרות האונס, ובין אם שניהם לא היו יכולים להעלות על דעתם שעלול להיות כך, אין המעביד חייב לשלם לעובד את שכרו, והפועל שהוא בא להוציא מבעל הבית ממון, ידו על התחתונה (יעויין שו"ע חו"מ סי' של"ד ס"א וסמ"ע שם). וכלשון הרא"ש (ב"מ ו'-ג'): "כל אונסא דלא איבעי לאסוקי אדעתייהו, לא פועל ולא בעל הבית, אי נמי תרוייהו איבעי להו לאסוקי אדעתייהו - פסידא דפועלים, דהמוציא מחבירו עליו הראיה וידו על התחתונה"[א].

א. יש שביארו, שכיון שאין כאן פשיעה לאחד יותר מחבירו (שגם העובד וגם המעביד לא צפו את האונס), או ששניהם היו צריכים להיות מודעים להתרחשות האונס, ממילא יש לנו להסתפק, מזלו של מי גרם לאונס שיבוא (אם רוע מזלו של הפועל או של בעל הבית), ויכול בעל הבית (המוחזק) לומר לפועל 'מזלך גרם',

ג) לאור הדברים, נוכל לדון בענייננו, שהיות ויש כאן מידה שווה של טעות ופשיעה, מצד שמעון ומצד ראובן, הרי שראובן אינו יכול להוציא ממון משמעון המוחזק, כי עד כמה שיטען שחשב שההזמנה היא כפי סדר הפרשיות בארצנו, יכול המזמין האמריקאי לטעון שגם הוא לא היה מודע לשינוי בקריאת התורה, והזמין את המנות לשבת הבאה, כפי הרגילות אצל בני חו״ל. ועד כמה שנאמר שהיה למזמין לדייק היטב בהזמנתו ולנקוב בפרשה אותה קוראים בארץ [מקום ההזמנה], הרי שיש מקום לטעון גם להיפך, שבעל הקייטרינג גם היה צריך לדקדק ולוודא אודות מועד ההזמנה המדוייק, ולהעלות על דעתו שמא המזמין האמריקאי נוקב בפרשה לפי סדר הקריאה במקומו... ושניהם נהגו בחוסר אחריות בכך שלא ציינו את תאריך ההזמנה. ולפיכך, יד בעל הקייטרינג על התחתונה, והוא אינו רשאי לדרוש תשלום על הפסד המנות שהכין!

כל זאת ביחס לתשלום שהמזמין טרם שילם, אך באשר ל-5,000 ש״ח שכבר שילם וראובן מוחזק בהם, בזה ידו של שמעון על התחתונה ואינו יכול להוציאם מידי ראובן.

לסיכום: שמעון אינו חייב לשלם את כל דמי ההזמנה, אולם ראובן יכול להשאיר בידו את דמי הקדימה שקיבל.

והפועל שבא להוציא שכרו מבעל הבית, אינו יכול להוציא בלא ראיה והוכחה שמגיע לו שכרו [יעויין בדברי רבי פתחיה מרדכי בירדוגו זצ״ל בשו״ת נופת צופים סי׳ שנ״ב].

הגאון רבי משה בראנדסדורפער שליט"א
אב"ד ומח"ס היכל הוראה

בענין אם יש חיוב לתרום כליה להציל נפש אחת מישראל

בס"ד יום ד טז אייר תשע"ט לפ"ק

כבי מדרשא היכל הוראה ירושת"ו

אודות מה שנשאלתי מתלמידי אחת הישיבות הקדושות פעיה"ק ירושלים תו"ב על דבר שאחד מתלמידי הישיבה חולה במחלת כליות רח"ל והחלטת הרופאים היא שצריכים לעשות לו השתלת כליה ובזה להציל את חייו חבריו של החולה החליטו לבקש מבני החבורה לעבור בדיקות התאמה ומי שימצא מתאים יזכה לתרום מגופו ולדבריהם ענין זה כלול במה שאמרה תורה לא תעמוד על דם רעך, ובא האברך לשאול אם מחוייב הוא לעשות את הבדיקה, ועל הצד שיש עליו חיוב האם במדה שימצא מתאים לכך האם מדין תורה הוא חייב לתרום כליה בכדי להציל את חבירו

ועתה היות ושאלה זו היא שאלה חמורה מאד וצריך הרבה להתבונן בה אמרתי ללבי אחוי נא מעט ואברר האי דינא: הנה אמרו חז"ל בגמרא (סנהדרין עג א הביאו הבית יוסף בטור חו"מ סי' תכו ד"ה הרואה את חבירו טובע בנהר או שלסטים באים עליו חייב להצילו בין בגופו בין בממונו) וז"ל: מנין לרואה את חברו שהוא טובע בנהר או חיה גוררתו או לסטין באין עליו שהוא חייב להצילו תלמוד לומר לא תעמד על דם רעך (ויקרא יט טז). והא מהכא נפקא, מהתם נפקא: אבדת גופו מניין - תלמוד לומר והשבתו לו - אי מהתם הוה אמינא הני מילי - בנפשיה, אבל מיטרח ומיגר אגורי - אימא לא, קא משמע לן, עכ"ל הגמ'. מבואר יוצא מדברי הגמרא דחייב אדם להציל חבירו בין בגופו ובין בממונו.

והנה זה פשוט דכל החיוב של אדם להציל את חבירו הוא רק באופן שאינו מכניס את עצמו לידי סכנה כשמציל את חבירו דחייך קודמין, כמו שאמרו בגמרא (בבא מציעא סב א): שנים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם - מתים, ואם שותה אחד מהן - מגיע לישוב. דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חבירו. עד שבא רבי עקיבא ולימד: וחי אחיך עמך - חייך קודמים לחיי חבירך, עכ"ל הגמ'. ומעתה אי נימא דבתרומת כליה יש ודאי סכנה להתורם אין כאן מקום להסתפק דהרי חייך קודמין והוא פטור מלהציל את חבירו אולם בזמנינו לפי הגדרת הרופאים אין זה ודאי סכנה אלא ספק סכנה בלבד

שהרי צריך לעבור ניתוח בהרדמה כללית וכו׳ וד״ל. ובמקום של ספק סכנה מצינו בפוסקים שנחלקו בזה הבבלי והירושלמי.

דאיתא בבבלי (נדה סא א) הנהו בני גלילא דנפק עלייהו קלא דקטול נפשא, אתו לקמיה דרבי טרפון, אמרו ליה: לטמרינן מר, אמר להו: היכי נעביד, אי לא אטמרינכו - חזו יתייכו, אטמרינכו - הא אמור רבנן האי לישנא בישא, אף על גב דלקבולי לא מבעי - מיחש ליה מבעי, זילו אתון טמרו נפשייכו, [אנשים מתושבי הגליל שיצא עליהם שם שהרגו את הנפש באו לפני רבי טרפון ואמרו לו החבא אותנו כדי שלא ימצאונו אנשי השלטון ויהרגו אותנו, אמר להם רבי טרפון מה אעשה אם לא אחביא אתכם – יראו אתכם ויקחו אתכם לערכאות שלהם ויהרגו אתכם, מצד שני אינני יכול להחביא אתכם שאע״ג שאני לא חייב לקבל את דבריכם ואפשר שאתם משקרים מכל מקום לחוש לדבריכם צריך, ובאם דבריכם נכונים שנתחייבתם מיתה למלכות, אם אחביא אתכם וימצאו אתכם אצלי אני מכניס את עצמי בסכנה, לכו והחביאו עצמכם] ע״כ. וכתבו התוס׳ (שם ד״ה אטמרינכו הא אמור רבנן האי לישנא בישא כו׳) - פי׳ בקונטרס ושמא הרגתם ואסור להצילכם ובשאלתות דרב אחאי מפרש שמא הרגתם ואם אטמין אתכם חייבתם ראשי למלך, עכ״ל. [ועיין בספר אגודת אזוב דרושים דף ג ע״ב דזהו מקור הדין בבבלי] חזינן מדברי השאלתות שמנע ר׳ טרפון את עצמו שלא להחביאם מחשש שמא הוא עצמו יבוא לידי סכנה בשביל כך. הרי להדיא דבמקום ספק סכנה אינו חייב להצילם.

אולם הסמ״ע (בשו״ע חו״מ סי׳ תכו סק״ג) הביא דברי הגהות מיימוניות [פ״א מרוצח הט״ו דפוס קושטא] שכתבו דבירושלמי [ראה סוף פ״ח דתרומות] מסיק דצריך אפילו להכניס עצמו בספק סכנה עבור הצלת חבירו, והביאו הב״י [סעיף ב׳], וכתב ז״ל, ונראה שהטעם הוא מפני שהלה ודאי והוא ספק, עכ״ל. גם זה השמיטו המחבר (אע״פ שכאמור הביאו בבית יוסף) ומור״ם ז״ל, ובזה י״ל כיון שהפוסקים הרי״ף והרמב״ם והרא״ש והטור לא הביאו בפסקיהן, משו״ה השמיטוהו גם כן, עכ״ל הסמ״ע. הרי לנו דשיטת הירושלמי היא דצריך להכניס עצמו לספר סכנה נמצא דדין זה במחלוקת היא שנויה בין הבבלי לירושלמי לדעת הבבלי אינו צריך להכניס עצמו בספק סכנה ולדעת הירושלמי חייב, וממה שהשמיטוהו רבותינו הפוסקים הרי״ף הרמב״ם והרא״ש וכן השו״ע מוכח דלא סבירא להו האי דינא ולדעתם בספק סכנה אין חיוב להכניס עצמו בסכנה בשביל הצלת חבירו.

וכמ״ש בספר אגודת אזוב (דרושים דף ג ע״ג) דטעם ההשמטה שהשמיטו הרי״ף והרמב״ם והרא״ש והטור דין זה הוא בשביל הגמרא בנדה שהבאתי לעיל ובמחלוקת הבבלי והירושלמי הלכה כתלמודא דידן שאין חיוב להכניס עצמו לספק סכנה בשביל סכנת חבירו.

ובנד"ד בודאי הנתוח עצמו הוא בגדר ספק סכנה, וגם להבא יש כאן ספק סכנה בשל חסרון הכוליא אצלו, ומעתה יש מקום לומר דהיות ודעת רוב הפוסקים שאין חיוב לאדם להכניס עצמו לספק סכנה, וא"כ פשוט וברור שכל זמן שלא עשה את בדיקות ההתאמה אין לו שום חיוב לעשותן ואדרבה מוטב שלא יעשה הבדיקות כדי שלא יכנס למחלוקת הפוסקים. וגם אם יעשה הבדיקות ותמצא התאמה עדיין אין לו חיוב לתרום הכליה לדעת רוב הפוסקים דמכניס עצמו לספק סכנה.

ומכל מקום מי שלבו חפץ במדת חסידות ועשה בדיקת התאמה ונמצא התאמה אין עובר על איסור דיכול לומר דקים ליה כהירושלמי שאף במקום ספק סכנה חייב להציל את חבירו.

ועיין עוד בשו"ת מנחת יצחק חלק ו סימן קג ובשבט הלוי חלק יא סימן קצה שכתב בהאי ענינא הלכה למעשה דא"א לחייב נדבת כוליא ולעורר בדרך פרסום לנדבת לב על נתינת כליה עדיין צל"ע ואם אדם בריא לגמרי או קרוב משפחה בריא הכניס עצמו לזה ועלתה בידו, ולחולה בשלמות, ודאי חסד עשה ויקח שכר מן השמים.

והעולה לדידן הלכה למעשה היא דלכתחילה אין לו חיוב לעשות בדיקת התאמה ואף אם עשה בדיקה ונמצא התאמה אעפי"כ אינו חייב לתרום ואם בכל זאת הוא רוצה לתרום לקיים בזה מידת חסידות יש לומר דמותר ואין לו לחוש על מה שמכניס עצמו לספק סכנה דיש לו אילן גדול לסמוך עליו דהיינו דברי הירושלמי המובא בהגהות מיימוניות שהביא הסמ"ע.

וכן הוריתי לשואל הנ"ל שאין לו חיוב לעשות בדיקת התאמה ובודאי אי אפשר לחייב את כל החברים של החולה הנ"ל ואינו עובר על לא תעמוד על דם רעך דזה לא נאמר במקום שמכניס עצמו בספק סכנה כמ"ש חז"ל דחייך קודמין.

ומכל מקום נראה להוסיף דמה שנהגו העולם לאחרונה לתרום כליה לקרובי משפחה או לידיד נאמן לא רק שחסד גדול עשה ויקח שכרו מן השמים אלא גם שבמעשה זה הוא מציל עצמו ממצבים כאלו וכמו שכתב בספר אגודת אזוב דרשות בהשמטות שבסוף הספר וז"ל: אולם שצריך לשקול הענין היטב אם יש בו ספק סכנה ולא לדקדק ביותר כאותה שאמרו ס"פ אלו מציאות דף לג ע"א גבי שלך קודם לשל כל אדם שכל המדקדק בעצמו כך סוף בא לידי כך, עכ"ל.

ויהי רצון שישלח ה' רפואה שלמה לחולה הזה בתוך שאר חולי עמו ישראל ולא יצטרכו להשתלות כלל אכי"ר.

רשמתי את אשר חנני השי"ת
משה בראנדסדארפער

הגאון רבי נפתלי גראס שליט"א
מו"צ ירושלים ובית הוראה אוצר הפוסקים
מח"ס שו"ת שארית אברהם

שלח צ'ק עם חבירו לפרוט ואיבד אותו בדרך ובעניני הל' לשון הרע

בס"ד, ליל כ"ה שבט תשע"ט

לכבוד הרה"ג רבי יעקב אהרן סקוצילעס שליט"א בעמח"ס הנודעים אוהל יעקב ומו"צ בבית הוראה יד רמ"ה, ירושלים תובב"א

אחרי דרישת שלום תורתו כראוי

שאלה א'

ראובן שהולך בלאו הכי לפרוט צ'ק (המחאה) שלו, שאל את שמעון אם ברצונו שיקח עמו גם צ'ק שלו לפורטו. והנה בדרך נאבד ממנו הצ'ק של שמעון, האם ראובן חייב לשלם לשמעון כאשר אין באפשרות שמעון לקבל צ'ק אחר מיד הנותנו לו, ולהוסיף שראובן עשה הטובה בחינם.

תשובה

דין שמירה בשטרות

א. במס' ב"מ דף נ"ו. אלו דברים שאין להם אונאה העבדים והשטרות והקרקעות וכו' שומר חינם אינו נשבע ונושא שכר אינו משלם וכו'. ובגמרא, יצאו שטרות דכתיב וכי תמכרו ממכר שגופו ממון מכור וגופו קנוי יצאו שטרות שאין גופן מכור ואין גופו קנוי ואין עומדין אלא לראיה וכו', עד כאן לענין אונאה. ולענין פטור שטרות מדיני שומרים מבואר בגמ' נ"ז ע"ב, דת"ר על כל דבר פשע וכו' מה הפרט דבר המטלטל וגופו ממון יצאו שטרות שאין גופן ממון.

וכן נפסק להלכה בחו"מ סי' ס"ו סעי' ל"ט ובסי' ש"א ס"א שאין בשטרות דיני שומרים. אלא שנחלקו הראשונים האם מ"מ חייב בפשיעה, ובשו"ע ס"ו (סעי' מ' וכן בסי' ש"א) הביא דיעה הראשונה שפטור גם מפשיעה ושי' הב' שהיא שיטת הרמב"ם לחייב עכ"פ בפשיעה. והרמ"א כ' שהעיקר כדעת הפוטרין, אך הש"ך הוכיח לחייב בפשיעה. מאידך התומים סי' ס"ו סתר דברי הש"ך, ועיין בפתחי תשובה סי' ס"ו שלמעשה המוחזק יכול לומר קים לי, עיי"ש. וכן מסיק השער המשפט סי' ס"ו (סעי' מ') שיכול לומר קים לי.

ועכ"פ נלמד לנדו"ד שגם אם היה ראובן השליח פושע באיבוד הצ'ק הזה,

הרי נתמעט השטר הזה שהוא הצ'יק מדיני שומרים, ואפילו בפשיעה יטעון קים לי להיפטר (ובסמוך יתבאר דין הצ'יק בפרטיות בס"ד).

האם יש חילוק בין שומר על השטר לבין שליח לגבות שהוא כשומר על החוב

ב. אלא שבשער המשפט סי' ס"ו (סעי' מ') יצא לדון ולחלק, וחידש לומר שעד כאן לא נפטרו שטרות מדיני שומרים אלא בנעשה שומר על השטר לשמרו, שבזה נמתעט מכח שאין גופו ממון, משא"כ באם שלחו אותו עם שטר לגבות החוב, שבזה הו"ל שליח לגבות הממון ונעשה שליח על הממון שהוא גופו ממון. ודייק זאת מד' הרי"ף בתשובה שחייב באופן של נאבד השטר מיד השליח, והרי הרי"ף סובר כשיטת הסוברים ששטר נמתעט אפילו מפשיעה, ועל כרחך משום דשאני שליח לגבות החוב שהוא כשומר על הממון גופא, עיי"ש. ולפי דברי השעהמ"ש גם בנדו"ד ששולחו להפקיד הצ'ק שלו, לא ייפטר מדיני שומר כיון שנעשה כשומר על הממון ואינו שומר על השטר גרידא אלא שליח לגבות ממון הצ'ק שהוא גופו ממון.

ובס' אמרי בינה (הלואה סי' ל"ט) הקשה על השער המשפט, שאיך ייעשה השליח כשומר על הממון בעוד שלא הגיע הממון לידו כלל. אלא שהמגיה לספר שעהמ"ש (הרה"ג ר' שמואל אביטן) השיב על כך, שהשעהמ"ש גופיה טרח ליישב זאת בהמשך דבריו, שהביא שם מהא דסי' רצ"א ס"ז דפליגי אי בנסתלקו הבעלים מתחייב השומר גם בלי קנין ותלה השעהמ"ש לומר שלמ"ד אי"צ קנין בכה"ג, הוא הדין שבנדו"ד כיון שנסתלקו הבעלים משמירת המעות שבשטר, הרי השליח מתחייב על ידי סילוק הבעלים באותן המעות גם בלי קנין. והוסיף השעהמ"ש לומר שבמקום שאין שייך משיכה כלל, לכו"ע אי"צ קנין, וה"נ אין שייך משיכה במעות אלו (כיון שכעת אין אפשרות למשוך הממון של החוב שאינם בידו כאן). [ובדרך הערה יש להעיר אודות מה שכתב בשער המשפט ששליח זה נתחייב על המעות (כאילו עשו קנין) משום שנסתלק הבעלים משמירתו וגם מכח קנין מעות שהוא המעות שקיבל בעד שכר שליחותו, ועיי"ש שמעות קונות בכגון זה מפני שלא שייך נשרפו חיטיך וכו'. ולענ"ד נראה שאין לדייק מדבריו לומר שרק בשומר שכר כתב כן ומכח קנין מעות, שהרי כתב טעם הראשון ששייך גם שליח בחינם שהוא מצד שהיכי דנסתלקו הבעלים נתחייב השומר גם בלי קנין וכפי שהאריך בזה, ולכן אין נראה לחלק בזה בין ש"ח לש"ש לדעת השעהמ"ש. ועי'.]

אמנם בערך שי סי' קפ"ה הקשה על השעהמ"ש, שכמו שמפורש בגמ' ששטר נמתעט מדיני שומרים והיינו כל שנמכר עבור החוב ולא לבשם (לצור עפ"י צלוחיתו), וכן לענין אונאה כשמוכרו לגביית החוב בלבד אין בו דין אונאה וכ"כ במהרי"ט (ח"ב חו"מ סי"ט) דכיון

דצריך כעין הפרט שגופו ממון יצאו חובות ושטרות שאין גופן ממון ואין בהם אונאה, הכי נמי שאין בחוב דיני שומרים. וממילא הקשה הערך שי שלא שייך לומר שנעשה כשומר על הממון כדברי השעהמ״ש, כי סו״ס לא עדיף משומר על חוב וכנ״ל, עיי״ש. והגם שלא ראיתי כעת מי שידון עוד בזה מ״מ נראה קצת גם מסתימת הפוסקים שאכן לא ס״ל לחלק בזה ושבכל שומר שטר פטור מדיני שומרים, וכדעת הערך שי.

ולפי״ז גם בנדו״ד אע״פ ששלחו להפקיד את הצ׳יק ודומה לשליח ששלחו אותו עם שטר בכדי לגבות המעות, שמכל מקום אין דינו אלא כדין שומר על השטר שנמתעט מדיני שומרים ואפילו אם פשע יכול לטעון קים לי כהפוטרים שטר אפילו מפשיעה, ע״כ.

דין הצ׳יק כדין השטר

ג. ויש לבאר כאן דין הצ׳יק בקצרה, ולומר שהגם שמצינו לענין כמה דינים שאפשר להחשיב את התשלום בצ׳יק כדין שילם במעות, מ״מ לענין שומרים שאני וכפי שאבאר.

דהנה הש״ך חו״מ סי׳ ק״צ כתב דאפילו בשטר ממרנ״י שאין יכול למחול את החוב, הגם שנחשב כממון לענין מקח וממכר ולענין קדושין, היינו רק מטעם שקנין תליא בסמיכות דעת ולזה בשטר ממרנ״י סכמא דעתיה, אבל עדיין בכלל שטר הוא לענין שנתמעט מדיני שומרים כי נחשב כאין גופו ממון. וכן הביא בשו״ת בית יצחק יו״ד (סוס״י ע״ה) שגם אם כתוב בשטר שכל מי שמוציאו יכול לגבות בו, מ״מ נחשב לאין גופו ממון. ודחה בזה בתוקף את מש״כ בשו״ת חסד לאברהם (סי׳ צ״ה) שבכה״ג נחשב גופו ממון ופודין בו את הבכור וכש״כ לענין שבועה וכפל ואונאה הוה גופו ממון, אלא לא כן הוא כי מאחר שסו״ס מחוסר גבייה הוא איך ייחשב כגופו ממון. והביא עוד הבית יצחק מדברי החתם סופר יו״ד סי׳ קל״ד, שכ׳ לחלק בין באנקנאטען שציוה המלך לקבלם בכל מקום לבין שטרות. וכתב הח״ס שמעולם דנין דין שטרות אף שכתוב לכל מי שמוציאו ולא רפרף אדם מעולם על זה. והוסיף הבית יצחק, שמצד הסברא איך יתכן להחשיבו לגופו ממון, והרי צריך לתבוע החוב והוא אך נייר בעלמא, והגע עצמך האם כאשר עני יתן שטר שכתוב בו לכל מי שמוציאו, הכי ייחשב כגופו ממון ויפדה בו, ואין לחלק בין עני לעשיר, עיי״ש. ועי״ע בח״ס גופיה.

והנה כל הטעמים הנ״ל שייכי גם בצ׳יק שסו״ס מחוסר גבייה ואם לא יהיה כסוי בחשבון הבאנק של נותן הצ׳יק לא יועיל לגבות בו, ונמצא מחוסר גובייא הוא ולא דמי לשטרות כסף שבכל מקום חייבים לכבדם ולתת תמורתם. וכן ראיתי בספר פתחי חושן ח״ג (הע׳ נ׳) שכתב דפשוט שצי״ק נמתעט מדיני שומרים.

איבוד בידיים (שלא בכוונה) האם מתחייב מדין אדם המזיק

ד. אלא שיש לעיין האם באיבדו בידיים (שלא בכוונה) מחמת שלא הכניסו היטב לתוך כיסו וכדומה, האם יש לחייבו מדין מזיק ודל מהכא דין פשיעה של שומר חינם. ובאמת כן מסיק בחלקת יואב (חו"מ סי' י"ב) שאם איבדו מחמת נענוע והילוך חשיב כמזיק בידים וחייב גם בשטרות. אמנם דבר זה שנוי במחלוקת וכמו שהוא בעצמו האריך בזה, כי לדעת התוס' פ' המניח נראה שאין הבדל באדם המזיק בין אם מתעסק בחפץ הבעלים מרשותו של הבעלים או שלא מרשותו (ולכך הוכרחו לתרץ שאדם המזיק פטור באונס גמור עיי"ש). משא"כ לשי' רבינו פרץ והריב"א (ב"ק כ"ז) שתירצו שאין אדם המזיק חייב באם מתע סק מרשותו של בעלים ולכן טבח אומן שקלקל פטור ואין מחייבין אותו כאדם המזיק, כי מרשותו מתעסק בבהמה זו. אלא שהחלקת יואב דעתו הגדולה לפסוק כשי' התוספות שאין פטור מטעם מתעסק ברשות, עיי"ש. אבל בתשובה אחרת הבאתי מדברי המחנה אפרים הל' נזקי ממון (סי' ה' ועי"ע הל' שומרים סי' ל"ט) שדן בזה בארוכה, ונקט לעיקר כשי' הראשונים הפוטרים בנכנס ברשות. ועי"ע קהילות יעקב ב"ק (סי' כ"ד) שגם דעת הרמב"ן כדעת הר"פ וריב"א.

ואם כן נראה לכאורה שבאם נאבד הצי"ק ממנו בפשיעה בידים ושלא בכוונה (כמובן), ורוצים אנו לדון בו מדין חיוב אדם המזיק אע"פ שפטרנוהו מדין שומרים, שזה תלוי במחלוקת הראשונים ומחלוקת האחרונים איך לפסוק בדבר זה, ושוב יכול לטעון קים לי ואין מוציאין מידי המוחזק.

במקום שיכול לטעון קים לי האם חייב עכ"פ לצאת ידי שמים

ה. והנה ראיתי דבר שהיה חידוש בעיני, בספר טובך יביעו ח"ב להגר"י זילברשטיין שליט"א (בסוה"ס תשובות בנזקי שכנים סי' כ"ז). שכתב בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל, אודות ועד הבית שמסרו בידו צ'יקים ונאבדו אצלו, שפסק הגריש"א שמדיני אדם פטור הואיל וצ'יק אין גופו ממון ודינו כדין השטר שנמתעט מדיני שומרים, ואע"פ שבפשע יש מחייבים מ"מ הרמ"א פסק לפטור והוא מחלוקת וכו', ולכן יכול המוחזק לומר קים לי. אך הוסיף שם שמכל מקום בשביל לצאת ידי שמים חייב הועד בית לשלם מכיסו, ע"כ. ודבר זה היה חידוש גדול בעיני כי שמענו טובא בפוסקים לומר קים לי, אך לא שמענו לומר שמ"מ חייב לצאת ידי שמים. ובמקום שרק פטור מדיני אדם וחייב לצי"ש, הרי הדבר מבואר בדר"כ להדיא בשו"ע, וכגון בהל' רבית לענין אבק רבית ובדיני גרמא שפטור רק מדיני אדם אבל חייב לצי"ש, ואיך בדיני קים לי לא הוזכר דבר גדול כזה.

שוב ראיתי בספר פתחי חושן הל' הלואה (פ"ב הע' פ"ג) שהביא שבכנה"ג נסתפק בדין קים לי האם חייב לצי"ש

ונשאר בצ״ע. והפתח״ח כתב שלמעשה פוק חזי מאי עמא דבר שלא שמענו ולא ראינו במקום שאומרים קים לי להצריך חיוב מדין לצאת ידי שמים. ושוב הביא שהשבות יעקב (כללי קים לי סי׳ י״ב) מסיק שאין חיוב כל לצאת ידי שמים במקום דטענינן קים לי, והוסיף לאמור שאין לחלק כלל בין איני יודע אם נתחייבתי לבין איני יודע אם פרעתיך, אלא תמיד מהני קים לי לפוטרו לגמרי אפילו מלצאת י״ש, ע״כ. ונהניתי בזה טובא. אך בכל זאת ראיתי חידוש בדברי האור החיים הק׳ (פר׳ משפטים בפסוק בעליו עמו) שכתב שהגם שנמתעט בעליו עמו מדיני המשפטים מכל מקום אם זלזל בממון חבירו ופשע יתחייב ליתן דין כלפי שמיא על כך, וכן לעניין הקדשות שנתמעט מדיני שומרים עיי״ש. והוא חידוש ולא שמעתי לפסוק כן להלכה, וצ״ע.

ו. ולכן נראה מן האמור למעלה, שמצד שומר שפשע אין לחייבו כיון שנתמעטו שטרות מדיני שומרים, ואפי׳ מדין פשיעה יכול לומר קים לי כמבואר בפ״ת סי׳ ס״ו. וגם מדין אדם המזיק אין לחייבו כיון שלשי׳ הראשונים כל שמונח אצלו מרשותו של בעליו, אין הוא חייב דין אדם המזיק כשלא איבדו בידיים ובכוונה אלא מתוך התרשלות ופשיעה.

שאלה ב׳

ולענין מה ששאל כ״ת בכמה הלכות החמורות של דיני לשון הרע, האם מותר לספר על אחד שהתגרש, והאם מותר לגלות כתובות של נותני צדקה באם חושש שלא ישמחו בזה נותני הצדקה, וכן לענין ההיתר של דאגה בלב איש ישיחנה האם מכח זה מותר לאיש ואשה לספר אחד לשני כל הנעשה עמם בלי הגבלה.

תשובה

יסודות גדרי איסור לשון הרע

דיבור של גנאי ודיבור המזיק אע״פ שאינו של גנאי

א. יש להקדים דברינו ביסוד גדול שדייק רבינו החפץ חיים (כ״ג ס״ו) מתוך דברי רבינו הרמב״ם זי״ע, שהנה בהל׳ דיעות פ״ז ה״ב כתב הרמב״ם, וכו׳ לשון הרע ״והוא המספר בגנות חבירו״ אע״פ שאמר אמת וכו׳. ובהלכה ה׳ כתב והמספר דברים שגורמים אם נשמעו איש מפי איש ״להזיק חבירו בגופו או בממונו ואפילו להצר לו או להפחידו״ הרי זה לשון הרע. ודייק מזה החפץ חיים, שיש כאן ב׳ סוגי דיבורים, הא׳ הוא דיבור על דבר שהוא גנאי בעיני הבריות, ואיסור דיבור זה הינו גם מבלי שיוולד מזה שום תוצאה שלילית כי לא יגיע למי שסיפרו עליו שום היזק לא בגוף ולא בנפש, ומכל מקום אסרתו תורה מפני שאין רצון התורה שידובר שום דבר שלילי על מי שהוא מבני ישראל. והב׳ הוא דיבור שאין בו שום גנאי כלל, ואעפי״כ נאסר מכח התוצאות השליליות שיכולים להיוולד מדיבור זה, וכגון לספר על שותף שרוצה

לעזוב השותפות שאין בזה שום גנאי ומ"מ "אם ישמעו איש מפי איש" עד לשותפו יוולד מזה תרעומת ומחלוקת (כאשר לבסוף ייתכן שלא ינתקו קשרי השותפות ונמצא נשאר עם תרעומת על שותפו על רצונו מלכתחילה בזה) וכל כיוצא בזה.

ודבר זה דייק הח"ח גם מלשונו הזהב של רבינו יונה (שע"ת רט"ז) שכתב, והמספר לשון הרע שתים הנה קוראותיו "הנזק והבושת אשר יגרום לחבירו, ובחירתו לחייב ולהרשיע את חבירו" ושמחתו לאידם. הרי שגם דיבור שאין גורם תוצאה הרי הוא אסור, וכן להיפך שגם דיבור שאין בו שום עוולה מ"מ אם יכול לגרום לתוצאה שלילית, אסור.

דבר המפורסם האם יש איסור לספרו איך ומתי

ב. עוד יש להקדים בטרם נבוא לדין, והוא דין דבר שנתפרסם. ולא נבוא להאריך בפרטי הראיות, רק נאמר בקצרה שבספר נתיבות חיים (על ח"ח להרב קויפמאן, ב"ב) האריך בכמה ראיות נכונות שדבר שנתפרסם עדיף מדין נאמר באפי תלתא (שבזה כ' הח"ח שלא לסמוך להתיר) ולכן אין בו איסור לשון הרע, אלא שכיון שכל היתר זה מיוסד על מה שאין בדבר המפורסם כבר שום תוצאה שלילית כי ידוע בלא"ה לרבים, אם כן לא הורד רק החלק השני של יסוד לשון הרע דהיינו האיסור הנובע מכח "דברים הגורמים להזיק לו בגוף או בנפש" המבואר ברמב"ם הלכה ה', אך אכתי שייך היסוד הראשון של איסור לה"ר שהוא האיסור "בחירתו לחייב ולהרשיע" שכ' רבינו יונה הנ"ל, כי ענין הפרסום אין מוריד העוולה שיש במה שבוחר לגנות ולהשפיל כבוד איש ישראל. ולכן רק באופן שאין כלל כוונה לגנות אז הותר דבר המפורסם, וכגון בידוע בלא"ה שזה הולך לעזוב את השותפות ואז כיון שאין בזה גנאי מותר ממילא לספר, כי גם תוצאה אין מזה הדיבור בהיותו ידוע בלא"ה לרבים. ומזה נלמד שגם בדברים שלפעמים יש בהם גנאי ולפעמים אין בהם גנאי, אזי ייתכן ההיתר של דבר המפורסם באם אין כוונתו לגנות.

לספר על מישהוא שהוא גרוש וכיו"ב

ג. מעתה נבוא לדין, שבסיפור על מישהוא שהוא גרוש ישנם ב' אופנים איסור (כפי שיבואר ולא תמיד). הא' שמכוון לגנותו ולהשפילו והב' שיהיה לאיש זה עגמ"נ מזה שמספרים עליו דבר זה.

וממילא אם ידוע לרבים שפלוני גרוש, הרי תוצאה שלילית אין כאן מכח דיבורו של זה כעת, באשר הדבר ידוע. אלא שאכתי לא הותר לו לגנות ולהשפיל את חבירו מכח האיסור לדבר שום גנאי על בר ישראל, אלא שדבר זה תלוי באופן אמירתו, כי אם מוציאו באופן של רחמים וחמלה, ראו נא פלוני שלא הצליח לו זיווגו, ואין מבטא שום ביטוי המורה על אשמתו של זה כי בהרבה מקרים אכן אין הסיבה דוקא בגנותם של בני הזוג אלא באי התאמת הזיווג מלכתחילה, שזה ממשפחה כזו וזה ממשפחה כזו. אזי

באופן זה גם תוצאה אין כאן כי הדבר ידוע בלא״ה וגם גנאי אין כאן כיון שבאמת אין כאן כוונה לגנות רק לספר עצם העובדא (ואין צריך דוקא סיפור מתוך רחמנות אלא סגי במה שאין כונה לגנות ולא נתגנה ע״י סיפורו יותר ממה שידוע).

מה שאין כן באם מספרו בתנועה ואופן שניכר מדבריו שפלוני אינו מתנהג כהוגן ולכן נתגרש וכו׳, אזי לא הותר הדבר ח״ו, כי לא מהני מה שידוע, כי סו״ס ישנו לחלק השני של איסור לה״ר שהוא עצם דיבור הנגאי.

ומזה היסוד תקיש ותלמד לשאר דברים הידועים, שתלוי האם יש כוונה לגנות או עכ״פ מתגנה יותר ע״י הסיפור. ודבר זה צריך עבורו משקל זהב לדעת את הגבול, וצדיקים ילכו בם ופושעים וספיקא דאורייתא לחומרא, והכל לפי הענין ולרבים צריך ללמד בזה שצריך תמיד להתייעץ האם יש בזה האופן גנאי או לא.

לגלות שם תורם כשאינו שמח בזה

ד. ולענין לגלות שם של תורם בידעו שאינו שמח בכך, הנה בסתם אדם איסורו מכח אבק לשון הרע שהביא הרמב״ם בהל׳ דיעות והח״ח בספרו, שעליו נאמר מברך רעהו בקול גדול בבוקר השכם, קללה תחשב לו, והוא איסור אבק לה״ר. אלא שמ״מ להמבואר בסמוך, ישתנה זה הדין באם בלא״ה ידוע לכולם שפלוני הינו כתובת לכל נצרך ומחלק ממעותיו לרבים (גם אם במקרה מסוים היה אולי שמח יותר שלא ידעו, אבל סו״ס כולם יודעים), ואז אין שום תוצאה שלילית מכח דיבורו של זה יותר ממה שהיה בלא״ה כיון שהדבר מפורסם, וגם איסור גנאי אין כאן כמובן.

אמנם כל זה בסתם אדם אך אם התורם הינו אביו, בזה יש מקום לדון ולחלק שאע״פ שהדבר מפורסם, מכל מקום אם אין חפץ האב בזה שמספר הבן עליו (בנדון זה שאנו דנים עליו, כפי שתיאר מעכ״ת שליט״א במכתבו), ואם כן מידי חיוב כיבוד אב לא נפלט. ונלענ״ד שבכגון זה אין לו לבן לספר, וגם בזה רק בדרך כלל וייתכן שיש מקרים יוצאים מן הכלל.

סיפור לשון הרע בין בעל לאשתו

ה. ולענין ההיתר שכתב הח״ח שמותר לספר כדי להפיג דאגתו מליבו כמאחז״ל דאגה בלב איש ישיחנה לאחרים, הנה אכן מצוי זה ביותר לענין בעל ואשתו, אך אכתי לא הותרה הרצועה וצריך תמיד לשקול הדבר היטב מה באמת נצרך ומה לא, והרי ההיתר מבוסס על מה שרק פורק הצער מעליו ואין כוונתו לגנאי ולהשמיץ בעלמא. אך מכל מקום אמת שבאופן כללי הבעל חייב לשמוע יותר דאגות אשתו מזולתו, ואצלו מצוי יותר היתר זה.

ו. ולענין מאכל שבחזקת חלבי האם מותר לאכלו עם מאכל שבחזקת בשרי, אע״פ שמעיקר הדין יש מקום להקל מכל מקום

לענ"ד באופן כללי יש להורות שלא לאכול ביחד עם מין הנגדי ממש, כי לא ברור לנו מהו ההגדרה "בחזקת חלבי או בחזקת בשרי". ולפעמים הכוונה רק שנתבשל בסיר בשרי ללא שום מגע בשר, אך לפעמים ההגדרה היא שמשתמשים באותה הכף לבשר ממש ולמאכל זה. וממילא שיש לחוש שמא נתערבו קצת חתיכות בעין של בשר במאכל זה הנקרא רק בחזקת בשרי, ונהי שאין צריך לחוש לכך עד כדי להמתין שש שעות כל שלא נולד לריעותא, מ"מ לענין לאכול עם מין הנגדי ממש נראה להחמיר באופן כללי.

אקוה שמלאתי רצון מעכ"ת שליט"א בזה, והנני לברכו בכל טוב להגדיל תורה ולהאדירה מתוך ס"ד מרובה.

ויהי רצון שלא נכשל בדבר הלכה ויראנו מתורתו נפלאות אכי"ר.

מוקירו ומעריכו,

נפתלי ישראל גראם

מכתבי ברכה
תגובות והערות

מתתיהו דיוטש

רב שכונת רמת שלמה

דומ"צ העדה החרדית

עיה"ק **ירושלים** תובב"א

מח"ס שו"ת "נתיבות אדם"

בס"ד י' תמוז תשע"ט, פעיהקת"ו

שוכטו"ס אמעכ"ת ידידי הרב הגאון המובהק צמ"ס וחובר חיבורים מחוכמים כהן שדעתו יפה ומזכה הרבים בספריו היקרים מוה"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ופרדס יוסף החדש.

הנה מה מאוד נהניתי לראות מעשי ידיו להתפאר ה"ה הקוב"ן מה טובו אהליך יעקב שערך וסידר מעכ"ת שליט"א בתבונה ובהשכל אוצר בלום מדברי תורה והלכה מגדולי ישראל, ועשה בזה חסד עם החיים והמתים הנקראים חיים שיהיה לעי"נ האי גברא רבא ויקירא מזכה הרבים אוהב תורה ולומדיה הרופא המהולל הרב ר' טלי סקוצילס זצ"ל [אביו של ידי"נ הגאון המובהק בעל אוהל יעקב שליט"א רב ומו"צ בבית ההוראה יד הרמ"ה]. וממעמקי הלב אביע לו ברכת יישכ"ת ותשוא"ח על האי ספרא רבא ויקירא, אשר בודאי יתענגו בו רבנן ותלמידיהון מהני מילי מעלייתא, ולעומתו ברוך יאמרו על הטוב אשר שם לפניהם, ויזכהו השי"ת להמשיך הלאה להפיץ מעינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה מתוך שפע נחת והרחבה וכטו"ס לאויושט"א.

מתתיהו דיוטש
רב שכונת רמת שלמה
דומ"צ העדה החרדית
עיה"ק ירושלים תובב"א

TEL. (718) 520-0115
FAX (718) 268-0186

קהל נחלת יצחק ד'הומנא

CONGREGATION NACHLAS YITZCHOK

141-43 73RD AVENUE
KEW GARDENS, HILLS, N. Y. 11367

NOACH ISAAC OELBAUM
RABBI
AUTHOR OF SEFORIM
MINCHAS CHEN

נח אייזיק אהלבוים
בעהמח"ס מנחת חן
רב ואב"ד דק"ק נחלת יצחק
בקיו גארדענס הילס, נ. י.

בס"ד

David Lau
Chief Rabbi of Israel
President of the Great Rabbinical Court

דוד לאו
הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

בס"ד, ז' תמוז, תשע"ט
10 יולי, 2019
הסכ' - 668.עט

לכבוד
הרה"ג **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א
בעמ"ס "גם אני אודך", "פרדס יוסף החדש - מועדים"
<u>עורך הקובץ "מה טובו אהליך יעקב"</u>

השלום והברכה

אחרי דרך מבוא הברכות, ראיתי את הקובץ הראשון שיצא והאיר לעולם מדברי רבותינו, שמחתי שמחה של תורה בקבלתו.

הקובץ מכיל ומקיף עניינים שונים מהם מדברי גדולי ישראל זצ"ל בדור האחרון, דברים שהיו גנוזים עד כה. עליהם נוספו דבריהם של מיטב התלמידי חכמים בדורנו, שנשאו ונתנו בסוגיות העולות על סדר היום.

איתא בחז"ל (ויקרא רבה לד, ח) "לשעבר היה אדם עושה מצוה, הנביא כותבה, ועכשיו אדם עושה מצוה מי כותבה? אליהו ומלך המשיח, והקב"ה חותם על ידיהם כההיא דכתיב (מלאכי ג, טז): "אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר זכרון לפניו".

מחשבתכם להוציא מידי פעם קבצי **"מה טובו אהליך יעקב"** נושאים פרי, ומחשבה זו צירף הקב"ה למעשה. זו במה לגדולי ישראל להביע חוות דעתם בשאלות מציאותיות, הלכה למעשה, ותוך כדי בירור וליבון ההלכה.

כינוס כוחות תורניים לבמה אחת מכובדת, הוא כבוד התורה והאדרתה.

מברכך בכל לב
בברכת התורה

דוד לאו
הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

בית הרבנות הראשית, רחוב אהליאב 5, ירושלים, ת.ד. 36016, מיקוד 9446778, טל': 02-5313191, פקס: 02-5377872
The Chief Rabbinate House, 5 Aholiav St., Jerusalem 9446778, Israel, P.O.B. 36016, Tel: 02-5313191, Fax: 02-5377872
Email: rabbia@rab.gov.il :דוא"ל

מכתבים תגובות והערות למערכת

יום ב׳ לסדר זאת חוקת התורה [בחו״ל] ה׳ תמוז תשע״ט לפ״ק

החיים והברכה וכל טוב סלה יעלה ויבא ויגיע על ראש מעלת כבוד אהובינו היקר המופלא ומופלג כש״ת מוה״ר גמליאל הכהן ראבינאוויטש שליט״א, מח״ם ״גם אני אודך״ עשרות חלקים, ״פרדס יוסף החדש״ על המועדים, ועוד כמה ספרים, אשרי לו ואשרי חלקו שזכה וזיכה ומזכה את הרבים.

בראשית מכתבי הנני לברך אותך בברכת ״מזל טוב״ לרגל הוצאת הגליון החדש ׳מה טובו אוהליך יעקב׳, אשר כשמו כן הוא, אין טוב אלא תורה, מתלמידי חכמים העוסקים באהלה של תורה, אהלי שם ועבר, ואהלי יעקב אבינו.

והנה ידוע רב חילך וגבורתך בהוצאת ספרים לאור עולם, אשר אין רואים כדוגמתו בזמנינו אלה, והנה ידוע פתגם העולם כי ספרים טוב לעיין בהם ולא לסחור ולישא וליתן בהם, כי יצא שכרה בהפסדה. אבל כעבור כמה שנים כאשר תסתכל במבט לאחור, מה שהועלת בגליון זה ובשאר הגליונות והספרים והחיבורים והקונטרסים אשר הנכם מוציאים לאור מדי זמן בזמן, אז יהיה אצלכם שישו ושמחו בשמחת התורה בכל השנה כולה.

ואגב אורחא, אתמול כתבתי מאמר בענין ברכת התורה על הרהור, והנני שולח למעכ״ת שיוכל להכניסו בגליון הבא.

ואם רצון מעלת כבודו לקבל עוד מאמרים לפרסם בגליון, נא להודיע ואשלח בתשואות חן ובכבוד גדול, ויהיה לי לזכיה שיכנסו דברי בגליונכם הנפלאים.

ובזה אצא ואומר שלום רב, ובברכת הדיוט שתוכל להמשיך לעסוק בעבודת הק׳ עוד רבות בשנים להגדיל תורה ולהאדירה ביתר שאת וביתר עוז, עדי נזכה כולנו במהרה לישועתן ושמחתן של ישראל, בהתגלות כבוד שמים עלינו, בביאת משיח צדקינו במהרה בימינו אמן ואמן.

אלכסנדר אליעזר קנאפפלער

בס״ד, ג׳ לסדר ״ראשי המטות לבנ״י, כ׳ תמוז, ע״ט.

אל מעכ״ת הכהן המתעסק בקדשים הרגה״ח רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט״א מח״ם ״גם אני אודך״ ו״פרדס יוסף״ הרבה ברכים

תשואת חן לכם על הופעת הקובץ התורני ושמו יקבנו ״מה טובו אהליך יעקב״ פסקים ותשובות מיוחדים בכל מקצועות התורה, ובפרט בעניינים

העומדים על הפרק, ואנהרינהו לעיינין גם תשובה מיוחדת מחתני כבני הגאון רבי אליעזר רבינוביץ שליט"א בחיוב דאורייתא להתפלל בעשרה בשבת ויו"ט.

יעזרהו השי"ת להגדיל תורה ולהאדירה ולהנציח שמות היקרים באדם כיששכר וזבולון, ויזכו לשם עולם אתן לו אשר לא יכרת.

בהערצה

נחמן הרשקוביץ

נ.ב. תורה מפוארה בכלי מפואר

בס"ד, תמוז התשע"ט

המאיר לארץ ולדרים, קרן עמו ירים, ויתברך מגבהי מרומים, מרביץ תורה והוראה, מסיק שמעתתא אליבא דהלכתא, מזכה הרבים בשאלותיו והפצת התורה הרה"ג גמליאל רבינוביץ הכהן שליט"א.

שלומך ישגא לעולם.

זכיתי לברך ברכת הנהנין כאשר זכיתי לקבל את המתנה דשדר לן, והוא קובץ חשוב שזכה להוציא לאור הקרוי "מה טובו אהליך יעקב". ואכן שמו ראוי לו. אכן מה טובו. מעטים הקבצים התורניים שכולם עוסקים בהלכה למעשה בו מובאים מגדולי הדור הקודם וגדולי דורנו. הרלוונטיות והאקטואליות שבדברים הינו דבר מיוחד.

בחוברת עצמה מובאים תשובות רבות לשאלות שחקר כת"ר והדברים מעניינים ודורשים ליבון ועיון. עונג רב היה לי לעיין בחוברת ולהנות ומהשאלות המיוחדות שזיכתנו. ההיקף גדול. אף שקשה לי מאוד לעצור את הנושאים שבהם אני נמצא, לחיבת כת"ר, אמרתי שמוכרח אני לכתוב הברכה והתודה (ולא להסתפק באמירה בע"פ).

אסיים במה שפתחתי, נהנתי מאוד מדברי כת"ר ויהי רצון שתמשיכו לזכות את הרבים בדברי תורתכם המשמחים.

בברכת התורה, ובציפיה לישועה

אלחנן פרינץ – מח"ס שו"ת אבני דרך י"ד כרכים

נחל צאלים 12 דירה 7, רמת בית-שמש

בס"ד תמוז תעש"ט

לכבוד הגאון הגדול רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א מח"ס גם אני אודך מו"ל קובץ תורני "מה טובו אהליך יעקב" ושא"ם

ראשית כל אני חייב למע"כ הרבה הכרת הטוב בזה שהתחלתם להוציא לאור עולם קובץ תורני לזכר נשמת אבי מורי זצ"ל עם תשובות חדשות ופסקים נדירים מרבנים הגאונים זצ"ל ויבל"ט שליט"א-דבר שאור העולם לא ראו עד עכשיו עם כל כך הרבה רבנים מפורסמים עם תשובות שלא התפרסמו באף מקום עד עכשיו-הנני מברך אתכם בברכת הדיוט שתזכו ממש להגדיל תורה ולהאדירה מתוך יישוב והרחבת הדעת ולהוציא עוד ועוד חיבורים כאלו לזכר נשמת אבי מורי זצ"ל.

הערה א׳ רצינו להעיר במה ששמעתי מידיד נפשי הגאון החשוב רבי אשר פרוכטר שליט״א ראש כולל להוראה בית מרדכי יצחק ירושלים ומח״ס פירות הבית, בדין שמובא בפסקי אגרות משה מספרי תלמידיו אודות בעל הבית למסעדה שמוכר נו״ט ובב״ח-שבסוף דבריו הביאו שם שהסכים אם הבעל הבית יקח שותף גוי למנוע מחשש הנאה מנו״ט ובב״ח. והעיר ידידי הנ״ל שהלא לגבי הנאה מבב״ח אי אפשר להיות ליצא דבר זה מפה קדשו של מרן הגר״מ פיינשטיין זצ״ל כי הרי שותפות למנוע איסורים מצאנו רק בשבת או במאכלות אסורות וכדומה ולא בשאר איסורי הנאה כגון בב״ח או חמץ בפסח שעדיין אם הגוי הוא שותף מהיכי תיתי שנוכל להתיר להנות מהכסף שקיבלו מאיסורי הנאה.

וחשבנו לומר שאולי התלמיד שם כתב והתכווין דוקא לקחת שותף כלפי האוכל שמוכרים במסעדה שהוא מאכלות אסורות ולא בשר בחלב שאז מועיל כמו שכתבנו באריכות בספרי אהל יעקב הל׳ מאכלי עכו״ם סימן קי״ז, ועדיין צ״ע מצד הל׳ מאכלות אסורות ממה שכתב בשו״ת אגרות משה יורה דעה חלק ב׳ (סימן ס״ה) אודות יהודים וגויים ששותפין למכור בשר שחוטה ורוצה הגוי למכור גם בשר נבילה, אף אם אין הישראל יכול לעכב אותו מלמכור, מ״מ הישראל צריך למכור את חלקו כיון שאסו רלעשות סחורה בדברים אסורים.

ועכ״פ מצד הנאה מבב״ח אין שום צד להקל עם שותף גוי-והנה כבר נתבאר בארוכה בהל׳ פסח (סימן ת״נ סעיף ג׳) שאם ישראל ואינו יהודי יש להם תנור בשותפות אומר לגוי קודם פסח טול אתה של פסח ואני נוטל אח״כ. ומיירי שמקבל בעד שכירות התנור או ככרות של חמץ שזה איסור הנאה בפסח, או דמי ככרות, והוא גם כן אסור משום שמשתכר מאיסור הנאה. וא״כ אסור לישראל לקבל שכירות התנור עבור השבוע של פסח, אפילו שיש לו שותף גוי, כיון שהחלק שלו אסור משום משתכר מאיסורי הנאה. ומהאי טעמא צריך להתנו עם הגוי שכל שכר התנור שייך לא״י ולישראל ר׳ שכר התנור של אחרי פסח. הא חזינן דבנידון דידן אפילו אם יש שותף שרוצה למכור איזה מאכלים שאסורים בהנאה, ודאי שאסור לעשות כן ולקבל הרווחים משום שסוף סוף הוא נהנה מאיסורי הנאה והוא פשוט כפי שהעיר ידידי הנ״ל.

ונמצא לפי זה שלכאורה כל העצה נוגע לאחד שיש לו חנות שמוכר נו״ט ולא איסורי הנאה ואף שם לא כ״כ פשוט כי נחלקו בזה הפוסקים מצד איסור סחורה במאכלות אסורות ואכמ״ל.

ברגשי הכרת הטוב על עצם הדבר שהוצאתם דברי תורה והוראה לזכר נשמת אבי מורי זצ״ל

יעקב אהרן סקוצילם
מח״ס אהל יעקב
ירושלים

בס״ד

לכבוד הקובץ הנפלא ״מה טובו אהליך יעקב״, שבעריכת ידידי הרה״ג רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט״א, לע״נ ד״ר הרב טלי סקוצילס זצ״ל, אביו של ידידנו הרה״ג רבי יעקב אהרן סקוצילס שליט״א, המלא וגדוש בתוכן רב ועצום, וארשום מס׳ הוספות.

א. בעמ׳ מ״א בשם הגר״ש דבליצקי זצ״ל, דאונן אין מברך אשר יצר אתכם בדין, והנה בשו״ת שם משמעון או״ח ס׳ ל׳, כתב דאונן מברך אשר יצר אתכם בדין, משום שברכה זו כעין צידוק הדין, ובס׳ חוט שני ברכת ההודאה עמ׳ קפ״ז הסתפק בזה אם אונן מברך, והאשל אברהם מבוטשאטש ס׳ רכ״ד ס׳ י״ב שאונן אין מברך, והגר״ח קנייבסקי כתב לי שאונן אין מברך אשר יצר אתכם בדין.

ב. בעמ׳ מ״א שם, ברכת אשר יצר אתכם בדין בשבת שמברך, כ״כ בשו״ת מהרי״א אסאד יו״ד ס׳ שע״א שברכה זו ל״ה צידוק הדין אלא ברכת הודאה ושבח, וכ״פ החזו״א בס׳ דינים והנהגות פ״ז ס׳ ל׳ שמברך בשבת, וכן מבו׳ בפתח הדביר ס׳ רכ״ד ס׳ י״ד יעו״ש.

ג. בעמ׳ נ״ד בתשו׳ מו״ר הגר״י ליברמן, אם אונן מותר בעשיית מלאכה קודם הבדלה, ע״ע מש״כ בזה בשו״ת ישיב יצחק חמ״ד ס׳ נ״ו.

ד. עמ׳ פ״ו בשם הגר״א נבנצאל שמותר לנקות כתם בתשעת הימים, ואציין בזה שבס׳ נחמת ישראל פי״ז ס״ו בשם הגר״ח קנייבסקי להחמיר בזה וכ״כ בשו״ת אור לציון ח״ג פכ״ז ס״א ובשו״ת אבני ישפה ח״א ס׳ קי״ב או״ב, ובס׳ אורחות רבינו ח״ב עמ׳ קל״ב, שהגרח״ק שאל ד״ז או לחזו״א או להקה״י, ואסרו יעו״ש.

בעמ׳ קכ״ג גילוח לאשה ההולכת לטבילה בחוה״מ, כתב לי הגר״ח קנייבסקי שמותר, וע״ע בס׳ חוט שני חוה״מ עמ׳ רל״ג ובס׳ שמירת המועד כהלכתו פי״ג ס׳ כ״ב ובס׳ פסקי משנה הלכות פ״ט ס׳ י״ב ובס׳ דעת כהן יו״ד ס׳ קצ״ט ס״ו ובשו״ת ודרשת וחקרת ח״ו יו״ד ס׳ מ״ז או״ב ובשו״ת דברי בניהו חלק כ״ח ס׳ ל״ג ובשו״ת משנה הלכות חי״ט ס׳ ס״ט.

בברכה מרובה

מתתיהו גבאי

מח״ס בית מתתיהו ושא״ס ירושלים